PIERRE

LEMAITRE

La revedere acolo sus

PREMIUL GONCOURT 2013

TREI

FICTION CONNECTION

Pierre Lemaitre

La revedere acolo sus

Traducere din franceză de Tristana Ir

3
TREI

Editori:
Silviu Dragomir
Vasile Dem. Zamfirescu

Director editorial:
Magdalena Mărculescu

Redactor:
Domnica Drumea

Coperta colecției: Faber Studio
Foto copertă: Guliver/Getty Images/ © Mansell

Director producție:
Cristian Claudiu Coban

Dtp:
Eugenia Ursu

Corectură:
Georgiana Paraschiv
Mihai Nacu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
LEMAITRE, PIERRE
La revedere acolo sus / Pierre Lemaitre ; trad.:
Tristana Ir. - București : Editura Trei, 2014
ISBN 978-973-707-947-3

I. Ir, Tristana (trad.)

821.133.1-31=135

Titlul original: AU REVOIR, LÀ-HAUT
Autor: Pierre Lemaitre

Copyright © Éditions Albin Michel, 2013

Copyright © Editura Trei, 2014
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN: 978-973-707-947-3

Lui Pascaline

Pentru fiul meu Victor, cu dragostea mea

„Îți dau întâlnire în ceruri, unde sper că Dumnezeu ne va reuni. La revedere acolo sus, draga mea soție…"

Ultimele cuvinte scrise de JEAN BLANCHARD,
4 decembrie 1914

Noiembrie 1918

1

Cei care credeau că războiul avea să se termine în curând erau cu toții morți de multă vreme. Tocmai din pricina războiului. Astfel că, în octombrie, Albert primi cu destulă neîncredere zvonurile care anunțau un armistițiu. Nu le dădu mai multă crezare decât propagandei de la început care susținea, de pildă, că gloanțele nemțoteilor erau aşa de moi, că se striveau ca nişte pere mălăiețe de uniforme, stârnind hohotele de râs ale regimentelor franceze. În patru ani, Albert văzuse o groază din ăştia, tipi morți de râs după ce încasaseră un glonț german.

Îşi dădea prea bine seama că refuzul lui de a crede în iminența unui armistițiu ținea mai ales de magie: cu cât aştepți mai mult pacea, cu atât mai puțin iei de bune veştile care o anunță, aşa, ca să alungi răul. Numai că, zi după zi, informațiile acestea sosiră în valuri din ce în ce mai dese şi că, de peste tot, oamenii se-apucară să repete că războiul avea să se sfârşească cu-adevărat. Unde mai pui că se găseau unii care să susțină, de nu-ți venea să crezi, necesitatea lăsării la vatră a sodaților mai bătrâni ce se târau pe front de ani de zile. Când armistițiul deveni în sfârşit o perspectivă rezonabilă, speranța de a scăpa cu

viaţă începu să-i muncească pe cei mai pesimişti. Drept care, în ceea ce privea ofensiva, nimeni nu prea mai avea chef de aşa ceva. Se spunea că Divizia 163 Infanterie avea să încerce să forţeze trecerea de cealaltă parte a râului Meuse. Unii mai vorbeau şi-acum să se ia la harţă cu duşmanul, dar, în mare, aşa cum se vedeau lucrurile de jos, de lângă Albert şi camarazii lui, de la victoria aliaţilor în Flandra, de la eliberarea oraşului Lille, de la înfrângerea austriecilor şi de la capitularea turcilor, soldăţimea era mult mai puţin frenetică decât ofiţerii. Izbânda ofensivei italiene, englezii la Tournai, americanii la Châtillon... se vedea că erau pe calea cea bună. Grosul unităţii se-apucă să tragă de timp şi o linie de despărţire foarte clară apăru între cei care, asemenea lui Albert, ar fi aşteptat cu plăcere sfârşitul războiului, aşezaţi acolo liniştiţi cu raniţă cu tot, stând la fumat şi scris răvaşe, şi cei care ardeau să profite de ultimele zile ca să se mai ia niţel la omor cu nemţoteii.

Această linie de demarcaţie corespundea exact celei care îi despărţea pe ofiţeri de toţi ceilalţi oameni. Nimic nou sub soare, îşi spunea Albert. Şefii voiau să câştige cât mai mult teren cu putinţă, doar ca să se prezinte în poziţie de forţă la masa negocierilor. Mai că nu erau în stare să susţină că treizeci de metri cuceriţi pot cu-adevărat să schimbe sfârşitul războiului şi că muritul astăzi e chiar mai cu folos decât muritul în ajun.

Din categoria aceasta făcea parte locotenentul d'Aulnay-Pradelle. Vorbind despre el, toată lumea uita prenumele, particula, „Aulnay"-ul, liniuţa şi spunea pur şi simplu „Pradelle", ştiind că asta îl scotea din minţi. Nimeni nu risca nimic, căci îşi făcuse o datorie de onoare din a nu o arăta vreodată. Reflex de clasă. Lui Albert nu-i

plăcea de el. Poate pentru că era frumos. Un tip înalt, subțirel, elegant, cu un păr bogat şi ondulat, de un castaniu întunecat, nas drept, buze delicate, cu un contur admirabil. Şi ochii de culoare albastru-închis. Pentru Albert, o adevărată față de cur. Iar pe lângă toate acestea, părea mereu furios. Un individ fără pic de răbdare, care nu ştia s-o ia uşurel: accelera sau frâna; nu exista cale de mijloc. Mergea cu un umăr împins înainte, de parcă ar fi vrut să dea mobilele la o parte, se apropia de tine în grabă şi se aşeza brusc, aşa îi era ritmul obişnuit. Amestecul acesta era chiar ciudat: cu alura lui aristocratică, părea teribil de civilizat şi, totodată, profund brutal. Cam ca războiul. Poate de aceea îi şi mergea atât de bine. Plus un spate lat, din pricina vâslitului, fără îndoială, şi-a tenisului.

Lui Albert nu-i plăceau nici perii lui. Peri negri, peste tot, până şi pe falange, cu smocuri care i se iteau din guler chiar sub mărul lui Adam. Pe vreme de pace, fără îndoială că se rădea de mai multe ori pe zi, ca să nu pară ciudat. Cu siguranță că se mai găseau unele muieri pe care toți perii aceştia le dădeau pe spate, izul acesta de mascul, sălbatic, viril, oarecum spaniol. Numai la gândul că Cécile... În sfârşit, chiar dacă n-ar fi pomenit-o pe Cécile, Albert nu-l putea suferi pe locotenentul Pradelle. Şi, mai ales, nu avea încredere în el. Pentru că îi plăcea să atace. Îi plăcea pe bune să ia cu asalt, să năvălească, să cucerească.

De ceva vreme, tocmai, era încă şi mai puțin sprinten decât de obicei. Se vedea că perspectiva unui armistițiu îl deprima teribil, îi tăia din elanul patriotic. Gândul că războiul avea să se sfârşească îl omora pe locotenentul Pradelle.

Dădea dovadă de nişte îngrijorătoare nerăbdări. Lipsa de însuflețire a trupei îl necăjea rău de tot. Când

bătea tranşeele şi se adresa oamenilor, degeaba punea în vorbele lui tot entuziasmul de care era în stare, degeaba evoca strivirea duşmanului căruia o ultimă rafală avea să-i dea lovitura de grație, nu mai obținea decât nişte mormăieli destul de neclare, tipii îşi clătinau grijulii scă-fârliile moțăind de-a-n picioarelea. Nu era numai teama de-a muri, era gândul de a muri acum. Să mori ultimul, îşi spunea Albert, era ca atunci când mureai primul, cea mai mare tâmpenie.

Or, era tocmai ceea ce avea să se întâmple.

Dacă până atunci, în aşteptarea armistițiului, zilele erau destul de liniştite, totul o luase brusc razna. Un ordin picase de sus, cerând ca oamenii să se ducă să supravegheze mai îndeaproape ce făceau nemțoteii. Cu toate acestea, nu era nevoie să fii general ca să-ți dai seama că făceau acelaşi lucru ca francezii, aşteptau sfârşitul. Degeaba, trebuiau să se ducă să vadă. Din acel moment, nimeni n-a mai izbutit să reconstituie în mod exact înlănțuirea evenimentelor.

Ca să îndeplinească misiunea aceasta de recunoaştere, locotenentul Pradelle îi alese pe Louis Thérieux şi pe Gaston Grisonnier, greu de spus de ce, un tânăr şi un bătrân, poate îmbinarea vigorii şi a experienței. Oricum, nişte calități fără niciun rost, pentru că ei nu supraviețuiră nici măcar o jumătate de ceas după ce fură desemnați. În mod normal, n-ar fi avut de ce să meargă prea departe. Trebuiau să se ducă pe o linie spre nord-est, iar apoi, după vreo două sute de metri, să taie cu foarfeca pe ici, pe colo, să se târască după aceea până la al doilea şir de sârmă ghimpată, să arunce un ochi şi să se întoarcă spunând că totul era în ordine, dat fiind faptul că nu era nicio îndoială că nu era nimic de văzut. De altfel, cei doi

soldați nu-şi făceau griji că se duceau aşa de aproape de duşman. Datorită statu-quoului din ultimele zile, chiar dacă îi zăreau, nemțoteii aveau să-i lase să privească şi să bată cale-ntoarsă, aşa, ca într-un soi de distracție. Numai că în momentul când înaintau, îndoiți cât de mult puteau de şale, cei doi observatori fură luați la ochi ca nişte iepuri. Se auzi şuierul gloanțelor, trei, şi apoi o tăcere adâncă; pentru duşman, problema era rezolvată. Imediat, toți încercară să-i vadă, dar, cum plecaseră înspre nord, nimeni nu zărea locul unde căzuseră.

În jurul lui Albert, toată lumea îşi ținu răsuflarea. Apoi se auziră strigăte. Nişte nemernici. Nemțoteii sunt mereu la fel, ce neam ticălos! Nişte barbari etc. Başca un tânăr şi un bătrân! Chestia aceasta nu schimba nimic, dar în mintea tuturor, nemțoteii nu se mulțumiseră să omoare doi soldați francezi, odată cu ei doborâseră două embleme. Pe scurt, o adevărată furie.

În minutele care urmară, cu o promptitudine de care abia îi ştiau în stare, din spate, artileriştii aruncară câteva rafale de 75 peste liniile germane, de-ți venea să te întrebi cum de aflaseră.

Şi apoi, lucrurile o luară razna.

Nemții replicară. Francezii nu avură nevoie de mult timp ca să adune pe toată lumea. Aveau să le-o plătească ei tâmpiților. Era pe 2 noiembrie 1918. Nimeni n-o ştia încă, dar nu mai erau nici zece zile până la sfârşitul războiului.

Şi, mai mult, să ataci de ziua morților. Degeaba încearcă oamenii să nu se lege prea mult de simboluri...

Şi iată-ne din nou cu toate cele-n cârcă, se gândi Albert, gata să ne urcăm pe eşafoduri (aşa li se spunea scărilor folosite pentru ieşitul din tranşee, halal perspectivă) şi

să ne aruncăm cu capul înainte spre liniile duşmane. Băieţii toţi, în şir indian, încordaţi ca nişte arcuri, se chinuiau să-şi înghită saliva. Albert era al treilea, după Berry şi tânărul Péricourt care se întoarse ca pentru a se convinge că toată lumea era acolo. Privirile li se întâlniră, Péricourt îi zâmbi, un zâmbet de copil care se pregăteşte să facă o glumă bună. La rândul lui, Albert încercă să-i zâmbească, dar nu reuşi. Péricourt se întoarse la poziţia lui. Aşteptau ordinul de atac, febrilitatea era aproape palpabilă. Scandalizaţi de purtarea nemţoteilor, soldaţii francezi se concentrau acum pe furia lor. Deasupra tuturor, obuzele brăzdau cerul în ambele sensuri şi zdruncinau pământul până în tranşee.

Albert se uită peste umărul lui Berry. Cocoţat pe un mic avanpost, locotenentul Pradelle scruta cu binoclul liniile duşmane. Albert intră din nou în şir. Dacă n-ar fi fost atât de mult zgomot, ar fi putut să se gândească la ceea ce îl sâcâia, dar şuierele ascuţite veneau unele după altele, întrerupte de explozii care te făceau să tremuri din cap până în picioare. Mai concentrează-te dacă poţi, în asemenea condiţii.

Deocamdată, băieţii sunt în aşteptarea ordinului de atac. Prin urmare, e un prilej bun ca să-l observăm pe Albert.

Albert Maillard. Era un băiat subţirel, cu un temperament uşor limfatic, discret. Vorbea puţin, se înţelegea bine cu cifrele. Înainte de război, era casier la o filială de la Banque de l'Union din Paris. Nu-i prea plăcea ce făcea, dar rămăsese acolo din pricina maică-sii. Doamna Maillard nu avea decât un băiat şi se dădea în vânt după şefi. Aşa că, bineînţeles, cu Albert ajuns şef de bancă, ba bine că nu, se entuziasmă pe dată, convinsă că avea,

„cu deşteptăciunea lui", să ajungă repede în vârf. Pofta aceasta exacerbată pentru autoritate îi venea de la taică-său, ajutor de subşef de birou la ministerul Poştelor, care vedea în ierarhia administrației sale o metaforă a universului. Doamnei Maillard îi plăceau toți şefii, fără excepție. Nu se uita nici câți bani făceau, nici de unde veneau. Avea poze cu Clémenceau, Maurras, Poincaré, Jourès, Joffre, Briand... De când îl pierduse pe bărbatu-său care comanda o escuadă de supraveghetori în uniformă la muzeul Luvru, oamenii importanți îi provocau nişte senzații nemaipomenite. Albert n-avea niciun chef de bancă, dar o lăsase să trăncănească, aşa se descurca el cel mai bine cu maică-sa. Începuse totuşi să-şi facă planuri. Voia să plece, îl bătea gândul să se ducă în Tonkin, nimic precis, e-adevărat. În orice caz, să nu mai fie contabil, să facă altceva. Dar Albert nu era un tip zglobiu, totul îi cerea timp. Şi, foarte repede, apăruse Cécile, dragoste mare dintr-un foc, ochii lui Cécile, gura lui Cécile, zâmbetul lui Cécile şi apoi, fatalmente, mai târziu, țâțele lui Cécile, curul lui Cécile, cum naiba să te mai gândeşti la altceva.

Nouă, astăzi, Albert Maillard nu ne pare foarte înalt, un metru şi şaptezeci şi trei, dar pentru vremea lui era bine. Fetele se uitaseră cândva la el. Cécile mai ales. În sfârşit... Albert se uitase mult la Cécile şi, la un moment dat, tot fiind privită aşa, aproape tot timpul, bineînțeles că băgase de seamă că el exista şi, la rându-i, îl privise şi ea. Albert avea un chip înduioşător. În bătălia de pe Somme, un glonț îl ciupise la tâmpla dreaptă. Îi fusese foarte frică, dar se alesese doar cu o cicatrice ca o paranteză care îi trăgea uşor ochiul într-o parte şi care îi dădea un aer interesant. În următoarea permisie, Cécile, visătoare şi sedusă, îl mângâiase cu vârful arătătorului,

lucru care nu-i picase bine. Copil fiind, Albert avea o feți-şoară palidă, aproape rotundă, cu nişte pleoape grele ce-i dădeau un aer de Pierrot trist. Doamna Maillard îşi lua şi ultima bucățică de la gură ca să-i dea lui carne roşie, convinsă fiind că era palid pentru că nu avea destul sânge. Degeaba îi explicase Albert de mii de ori că una n-avea legătură cu alta, maică-sa nu era genul care să-şi schimbe cu una, cu două părerea, găsea mereu exemple, motive, îi era groază să nu aibă dreptate, chiar şi în scrisori se întorcea la lucruri care se întâmplaseră cu ani în urmă, era cu adevărat greu de îndurat. Mai că-ți venea să te întrebi dacă nu cumva din pricina aceasta se înrolase Albert încă de la începutul războiului. Când aflase, doamna Maillard țipase din toți rărunchii, dar era o femeie atât de demonstrativă, încât n-aveai cum să descâlceşti la ea ce ținea de spaimă şi ce ținea de teatru. Urlase, îşi smulsese părul şi-şi revenise repede. Fiindcă avea o concepție destul de clasică despre război, se convinsese rapid că Albert, „cu deşteptăciunea lui", avea fără întârziere să strălucească, să urce în grad, îl vedea pornind la atac, în prima linie. În mintea ei, Albert împlinea o acțiune eroică, devenea pe dată ofițer, căpitan, comandant, ba chiar general, sunt lucruri care se întâmplă în vreme de război. Albert o lăsase să trăncănească şi-şi făcuse bagajul.

Cu Cécile a fost altă poveste, cu totul alta. Războiul n-o speria. În primul rând, era o „datorie patriotică" (Albert a fost surprins, n-o auzise niciodată pronunțând asemenea cuvinte), iar în al doilea, nu exista niciun motiv să-i fie frică, era aproape o formalitate. Toată lumea o spunea.

Cât despre Albert, el se cam îndoia de ce zicea lumea, dar Cécile era până la urmă cam ca doamna Maillard, cu

greu îşi schimba părerile. Dacă te luai după ea, războiul avea să fie un foc de paie. Albert mai că o credea; orice ar fi spus Cécile, cu mâinile acelea, cu gura aceea, cu toate acelea, lui Albert ea-i putea spune orice. N-ai cum să înțelegi dacă n-o cunoşti, se gândea Albert. Pentru noi, Cécile e o fată drăguță, atât şi nimic mai mult. Pentru el, era cu totul altceva. Fiecare por al pielii sale, a lui Cécile, era constituit dintr-o moleculă specială, răsuflarea ei avea un parfum special. Avea ochii albaştri, lucru care, mda, vouă nu vă spune nimic, dar pentru Albert ochii aceia erau un hău, o prăpastie. De pildă, gândiți-vă la gura ei şi puneți-vă o clipă în locul lui, al lui Albert al nostru. De la gura aceasta primise nişte săruturi atât de fierbinți şi duioase, care îi stârneau pântecele de stătea să răbufnească, îi simțise saliva curgând în el, o băuse cu atâta patimă, fusese în stare de asemenea minuni, încât Cécile nu era doar Cécile. Era... Aşa că putea să susțină că or să termine cu războiul dintr-un foc, de câte ori nu visase Albert că Cécile îl dă gata dintr-un foc...

Bineînțeles că astăzi nu prea mai gândea la fel. Ştia că războiul nu-i altceva decât o enormă loterie cu gloanțe adevărate în care dacă supraviețuieşti vreme de patru ani e o adevărată minune.

Şi să termine îngropat de viu la câteva ancabluri de sfârşitul războiului, pe bune că ar fi culmea.

Cu toate acestea, tocmai aşa o să se întâmple.

Îngropat de viu, micuțul Albert.

„Ghinionul, bată-l vina", cum ar spune maică-sa.

Locotenentul Pradelle s-a întors spre trupa lui, privirea i s-a implântat în ochii primilor oameni care, la dreapta şi la stânga lui, se uită țintă la el de parcă ar fi Mesia. A dat din cap şi a tras aer în piept.

Câteva minute mai târziu, uşor îndoit de spate, Albert aleargă într-un decor de sfârşit de lume, înconjurat de obuze şi gloanțe şuierătoare, strângându-şi arma din răsputeri, călcând apăsat, cu capul între umeri. Pământul e jilav sub bocanci, pentru că a plouat mult în ultimele zile. În juru-i, sunt unii care urlă ca nişte smintiți, ca să uite de ei, ca să-şi dea curaj. Alții, dimpotrivă, înaintează ca şi el, concentrați, cu frica-n mațe, cu gâtlejul uscat. Toți se năpustesc spre duşman, înarmați cu-o furie fără întoarcere, cu o dorință de răzbunare. De fapt, poate că e un efect pervers al vestirii armistițiului. Au îndurat atâtea şi atâtea, încât, văzând că războiul se sfârşeşte aşa, cu atâția prieteni morți şi atâția duşmani vii, mai că au chef de un masacru, ca să se termine odată totul. Ar omorî pe oricine.

Chiar şi Albert, terorizat de gândul morții, l-ar stâlci în bătaie pe primul venit. Or, a dat peste ceva piedici; pe când alerga, a fost nevoit să se abată spre dreapta. La început, a urmat linia fixată de locotenent, dar, date fiind gloanțele şuierătoare şi obuzele, bineînțeles că oricine ar lua-o în zigzag. Cu atât mai mult cu cât Péricourt, care înainta chiar în fața lui, numai ce-a fost secerat de un glonț şi i s-a prăbuşit la picioare, Albert abia a avut vreme să sară peste el. Îşi pierde echilibrul, mai aleargă câțiva metri din inerție şi cade peste corpul bătrânului Grisonnier, a cărui moarte, neaşteptată, a dat semnalul de plecare pentru această ultimă hecatombă.

În ciuda gloanțelor care şuieră peste tot în jurul lui, văzându-l cum zace acolo, Albert se opreşte dintr-odată.

Îi recunoaşte mantaua, pentru că purta mereu chestia aceea la butonieră, roşie, „legiunea mea de-oroare“, cum spunea el. Nu era deştept din cale-afară, Grisonnier

ăsta. Nici delicat, dar un tip de treabă, toată lumea îl avea la inimă. El e, nu mai încape îndoială. Capul lui mare parcă i s-a incrustat în noroi, iar restul corpului pare să-i fi căzut anapoda. Alături, îl recunoaşte pe cel mai tânăr, Louis Thérieux. Şi el este parțial acoperit de noroi, ghemuit, oarecum în poziția unui făt. E înduioşător să mori la vârsta aceasta, într-o asemenea atitudine...

Albert nu ştie ce-l apucă, o intuiție, înhață umărul bătrânului şi-l împinge. Mortul se răstoarnă greu şi se întinde pe burtă. Albert are nevoie de câteva secunde ca să priceapă. Apoi adevărul îi sare în ochi: când cineva înaintează spre duşman, nu moare cu două gloanțe în spinare.

Trece peste cadavru şi face câțiva paşi, tot aplecat, nimeni nu ştie de ce, gloanțele te ating la fel de bine în picioare sau încovoiat, dar e un reflex să te expui cât mai puțin cu putință, ca şi cum tot timpul te-ai război cu teama că-ți cade cerul în cap. Iată-l lângă trupul micuțului Louis. Şi-a strâns pumnii lângă gură, aşa, nemaipomenit ce tânăr pare, ce mai, douăzeci şi doi de ani. Albert nu-i vede fața, murdară toată de noroi. Nu-i vede decât spatele. Un glonț. Cu celelalte două ale bătrânului, sunt trei. Nu lipseşte niciunul.

Când se ridică, Albert e încă năucit de această descoperire. De ceea ce înseamnă ea. Cu câteva zile înainte de armistițiu, băieții nemaidând năvală să-i ia la gâdilat pe nemțotei, singura modalitate de a-i împinge la atac era să-i scoată cineva din minți: unde era dară Pradelle când cei doi fuseseră împuşcați în spate?

Dumnezeule mare...

Uluit de constatare, Albert se întoarce şi-l descoperă atunci, la câțiva metri, pe locotenentul Pradelle care se

năpusteşte spre el, alergând pe cât de repede îi îngăduie echipamentul.

Mişcările îi sunt hotărâte, capul, perfect drept. Dar ceea ce vede mai ales Albert este privirea limpede şi directă a locotenentului. Care nu şovăie defel. Totul se desluşeşte dintr-odată, toată povestea.

Şi-n clipa aceea, Albert înțelege că are să moară.

Încearcă să facă un pas, dar nimic nu mai merge, nici creierul, nici picioarele, nimic. Totul se petrece prea repede. V-am spus deja, Albert nu-i vreun zglobiu. Din trei salturi, Pradelle e peste el. Chiar lângă, o ditamai groapa căscată, o pâlnie de obuz. Albert încasează umărul locotenentului direct în piept, i se taie răsuflarea. Îşi pierde echilibrul, încearcă să-şi revină şi cade pe spate, în groapă, cu brațele în lături.

Şi pe măsură ce se afundă în noroi, ca într-un film redat cu încetinitorul, vede cum se îndepărtează fața lui Pradelle şi privirea aceasta în care înțelege acum toată sfidarea, certitudinea şi provocarea pe care le cuprinde.

Ajuns în fundul gropii, Albert se dă de-a dura, de-abia încetinit de raniță. Se împiedică în puşcă, izbuteşte să se ridice şi se lipeşte imediat de peretele în pantă, ca şi cum s-ar fi sprijinit în grabă de o uşă, de teamă să nu-l audă ori să-l prindă cineva. Înfipt pe călcâie (pământul argilos e alunecos ca un săpun), încearcă să-şi recapete răsuflarea. Gândurile, scurte şi învălmăşite, i se întorc încontinuu la privirea ca de gheață a locotenentului Pradelle. Deasupra lui, bătălia pare să se fi întețit, cerul e presărat de ghirlande. Bolta lăptoasă se aprinde de halouri albăstrui sau portocalii. În ambele sensuri, obuzele se revarsă într-un bubuit dens şi neîntrerupt, un tunet de şuiere şi explozii. Albert ridică ochii. Acolo sus, proțăpită pieziş pe

marginea gropii ca un înger al morții, se desprinde silueta înaltă a locotenentului Pradelle.

Lui Albert i se pare că s-a prăbuşit multă vreme. De fapt, între ei sunt cel mult doi metri. Chiar mai puțin, cu siguranță. Dar aici e toată diferența. Locotenentul Pradelle e sus, cu picioarele depărtate, cu mâinile înfipte adânc în centiron. În spatele lui, licăririle intermitente ale bătăliei. Se uită liniştit în fundul gropii. Nemişcat. Îl priveşte fix pe Albert, cu un zâmbet uşor pe buze. N-o să facă niciun gest ca să-l scoată de-acolo. Albert se înăbuşă de-aşa gând, sângele îi clocoteşte-n vine, îşi înhață puşca, alunecă, se îndreaptă la timp, o potriveşte la umăr, dar atunci când arma îi este în sfârşit îndreptată spre margine, nu mai e nimeni. Pradelle a dispărut.

Albert e singur.

Îşi lasă puşca şi încearcă să-şi recapete respirația. N-ar trebui să aştepte, ci să se cațăre imediat pe panta pâlniei, să alerge după Pradelle, să-l împuşte în spate, să-l apuce de gât. Ori să se ducă după ceilalți, să le vorbească, să le strige, să facă ceva, nu prea ştie ce anume. Dar se simte foarte obosit. Acuma l-a luat cu sfârşeală. Pentru că toate acestea sunt aşa o prostie. Ca şi cum şi-ar fi pus bagajul jos, ca şi cum ar fi ajuns undeva. Chiar dacă ar vrea să se urce acolo sus şi tot n-ar putea. Era la doi paşi de capătul războiului şi iată-l în fundul gropii. Mai mult se prăbuşeşte decât să se aşeze şi-şi ia capul în mâini. Încearcă să-şi analizeze corect situația, dar curajul i s-a topit dintr-odată. Ca un sorbet. Unul dintre acelea care îi plac la nebunie lui Cécile, cu lămâie, care o face să scrâşnească din dinți cu o mutrişoară de pisicuță, care îi dă ghes lui Albert s-o strângă în brațe. Că veni vorba, când i-a scris Cécile ultima scrisoare? Iată încă un lucru care l-a istovit.

N-a spus nimănui nimic: scrisorile lui Cécile sunt mai scurte. Şi pentru că războiul e aproape încheiat, ea-i scrie de parcă s-ar fi încheiat cu totul, de parcă n-ar fi avut niciun rost să mai stea la taclale. Pentru cei care au ditamai familiile nu-i la fel, şi acum mai ajung scrisori, dar pentru el, care n-o are decât pe Cécile... Mai e şi maică-sa, dar ea-i obositoare şi atât. Scrisorile îi sunt ca şi conversaţia, dacă ar putea ea să hotărască totul în locul lui... Toate acestea l-au sleit, l-au ros pe Albert, pe lângă toţi prietenii care au murit şi la care n-ar vrea să se gândească prea mult. A mai avut el şi alte momente de descurajare, dar de data aceasta nu pică bine. Tocmai în clipa în care ar avea nevoie de toată energia lui. N-ar putea să spună de ce, dar înăuntrul lui ceva s-a frânt dintr-odată. Îl simte în burtă. Seamănă cu o enormă oboseală şi e ca un bolovan de greu. Un refuz încăpăţânat, ceva ca o nesfârşită nepăsare şi seninătate. Ca un capăt de ceva. Atunci când s-a înrolat, când încerca să-şi imagineze războiul, ca mulţi alţii, se gândea în taină că, la nevoie, n-avea decât să facă pe mortul. O să se prăbuşească sau chiar, ca să pară aievea, o să scoată un urlet prefăcându-se că a încasat un glonţ în inimă. Apoi, i-ar fi fost de ajuns să rămână întins şi să aştepte ca lucrurile să se liniştească. Odată cu lăsarea întunericului, o să se caţăre până la leşul unui alt tovarăş, acela mort pe bune, căruia o să-i fure actele. După aceea, o să meargă iar ca o reptilă, ceasuri întregi, oprindu-se şi ţinându-şi respiraţia atunci când o să audă voci în noapte. Cu mare grijă, o să înainteze până o să găsească în sfârşit un drum pe care o să-l urmeze până în nord (sau în sud, în funcţie de versiuni). Mergând, o să înveţe pe dinafară toate elementele noii sale identităţi. Apoi, o să dea peste o unitate rătăcită, al cărei caporal,

un tip înalt cu... Pe scurt, după cum se vede, pentru un casier de bancă, Albert are o minte destul de romanescă. Bineînțeles că fantasmele doamnei Maillard l-au influențat. La începutul conflictului, împărtășea această viziune sentimentală cu mulți alții. Vedea trupe închingate în frumoase uniforme roșii și albastre înaintând în șiruri strânse spre o armată dușmană cuprinsă de panică. Soldații împungeau înainte cu baionetele lor strălucitoare, în timp ce vălătuci răzleți de fum de la câteva obuze confirmau deruta inamicului. La urma urmei, Albert se înrolase într-un război stendhalian și se trezise într-un măcel prozaic și barbar care a provocat, vreme de cincizeci de luni, o mie de morți pe zi. Ca să ne facem o idee, ar fi de-ajuns să ne înălțăm un pic, să privim decorul din jurul gropii sale: un pământ de pe care a dispărut orice urmă de vegetație, ciuruit de mii de pâlnii de obuze, presărat de sute de leșuri în descompunere a căror duhoare pestilențială îți întoarce stomacul pe dos cât e ziua de lungă. La prima acalmie, șobolani cât iepurii de mari gonesc cu sălbăticie de la un cadavru la altul ca să se bată cu muștele pe resturile începute deja de viermi. Pe toate acestea le știe Albert, pentru că a fost brancardier în Aisne și pentru că, atunci când nu mai găsea răniți care gemeau sau urlau, strângea tot felul de hoituri, în toate stadiile de putrefacție. Are ceva cunoștințe în domeniul acesta. Pentru el, care a avut mereu un suflet sensibil, era o muncă ingrată.

Și, culmea ghinionului pentru cineva care, peste câteva clipe, va fi îngropat de viu, suferă un pic de claustrofobie.

Când era mic, doar la gândul că maică-sa putea să închidă ușa de la camera lui când pleca, simțea că-l ia cu

greață. Nu zicea nimic, rămânea culcat, nu voia s-o supere pe maică-sa care-i tot povestea că avea şi-aşa destule necazuri. Dar noaptea, întunericul îl impresiona. Şi chiar mai târziu, nu cu multă vreme în urmă, cu Cécile, când se hârjoneau sub cearşafuri. Atunci când se învelea tot, îşi pierdea răsuflarea, îl cuprindea panica. Cu atât mai mult cu cât, uneori, Cécile îl strângea între picioare ca să-l țină. Ca să vadă, zicea ea râzând. Pe scurt, să moară sufocat era moartea de care se temea cel mai tare. Din fericire, nu se gândeşte la aşa ceva, căci altfel, față de ceea ce-l aşteaptă, să fie prizonierul pulpelor mătăsoase ale lui Cécile, chiar şi cu capul sub cearşafuri, e raiul pe pământ. Dacă s-ar gândi la aşa ceva, lui Albert i-ar veni să moară.

Ceea ce, de altfel, n-ar fi rău, căci tocmai asta e pe cale să se petreacă. Dar nu imediat. În curând, când obuzul decisiv se va face bucăți la câțiva metri de adăpostul lui şi va ridica o jerbă de pământ cât un perete de înaltă care se va prăbuşi şi-l va acoperi pe de-a-ntregul, n-o să-i rămână mult timp de trăit, dar o să fie totuşi îndeajuns ca să-şi dea cu adevărat seama ce i se întâmplă. Pe Albert o să-l copleşească o sălbatică dorință de a supraviețui, aşa cum se pare că simt şobolanii de laborator când îi apucă cineva de labele de dinapoi sau porcii care-or să fie înjunghiați, vacile care-or să fie doborâte, un soi de rezistență primară... Pentru aceasta, va trebui să aştepte puțin. Să aştepte ca plămânii să i se albească în căutarea aerului, trupul să i se istovească într-o disperată încercare de a se elibera, capul să stea să-i explodeze, mintea să-i fie cuprinsă de nebunie... dar să nu anticipăm.

Albert se întoarce, se uită pentru ultima oară în sus, până la urmă nu-i aşa departe. Pur şi simplu e prea departe pentru el. Încearcă să-şi adune puterile, să nu se

gândească la nimic altceva, să urce, să iasă din această groapă. Îşi ia raniţa, puşca, se agaţă şi, în ciuda oboselii, începe să escaladeze panta. Nu-i uşor. Picioarele îi alunecă, alunecă pe lutul noroios, nu găsesc unde să se aşeze, degeaba îşi înfige el degetele în pământ, degeaba loveşte din răsputeri cu vârful piciorului ca să-şi facă nişte puncte de sprijin, n-are niciun rost, cade la loc. Se uşurează atunci de puşcă, de raniţă. N-ar şovăi nici dacă ar trebui să se dezbrace în pielea goală. Se lipeşte de perete şi începe să se caţăre pe burtă, are gesturile unei veverițe într-o cuşcă, zgârie în gol şi cade înapoi mereu în acelaşi loc. Icneşte, geme şi apoi urlă. Îl cuprinde panica. Simte că-l apucă plânsul, dă cu pumnul în peretele de humă. La naiba, marginea nu-i aşa de departe, întinzând braţul mai că ar putea să o atingă, dar tălpile îi alunecă, fiecare centimetru cucerit e pierdut pe dată. Trebuie să ieşi din nenorocirea asta de groapă! zbiară el. Şi o să reuşească. Să moară, da, cândva, dar nu acum, nu, ar fi prea mare prostia. O să iasă de-aici şi o să se ducă după locotenentul Pradelle, de-i nevoie până la nemţotei, o să-l găsească şi o să-l omoare. Gândul că are să-l căsăpească pe nenorocitul acela îi dă curaj.

Se opreşte o clipă la această tristă constatare: deşi încearcă de mai bine de patru ani, nemţoteii n-au reuşit să-l omoare şi o s-o facă un ofiţer francez.

La naiba.

Albert se aşază în genunchi şi-şi deschide raniţa. Scoate tot, îşi pune cana de metal între picioare: îşi va întinde mantaua pe peretele alunecos, iar pe post de crampon va înfige în pământ tot ce are la îndemână, se întoarce şi tocmai atunci se aude obuzul la câteva zeci de metri deasupra. Îngrijorat dintr-odată, Albert îşi înalţă

capul. De patru ani încoace, a învățat să deosebească obuzele de şaptezeci şi cinci de cele de nouăzeci şi cinci, cele de o sută cinci de cele de o sută douăzeci... În privința acestuia, ezită. Probabil că e din cauza adâncimii gropii sau a distanței, se anunță printr-un zgomot ciudat, oarecum nou, mai înfundat şi mai înăbuşit decât celelalte, un huruit atenuat, care se sfârşeşte într-un şuierat foarte puternic. Creierul lui Albert are vreme doar să se întrebe. Explozia este enormă. Cuprins de o convulsie năprasnică, pământul se zdruncină şi scoate un bubuit masiv şi lugubru înainte de a se ridica. Un vulcan. Dezechilibrat de zgâlțâitură, dar şi surprins, Albert se uită în sus, pentru că totul s-a întunecat dintr-odată. Şi acolo, în locul cerului, la vreo zece metri deasupra lui, vede cum se desfăşoară, aproape cu încetinitorul, un enorm talaz de pământ maroniu a cărui creastă mişcătoare şi ondulatoare se încovoaie în direcția sa şi se pregăteşte să coboare spre el pentru a-l înlănțui. O ploaie rară, aproape leneşă, de pietricele, de bulgări de pământ, de resturi de toate felurile îi vesteşte sosirea iminentă. Albert se ghemuieşte şi-şi ține respirația. Nu-i deloc ceea ce ar trebui să facă, dimpotrivă, trebuie să te întinzi, toți morții îngropați de vii or să vă spună lucrul acesta. Mai sunt apoi două sau trei secunde suspendate în care Albert se uită țintă la perdeaua de pământ ce pluteşte pe cer şi pare să şovăie în privința momentului şi a locului căderii sale.

Peste o clipă, valul acesta se va sparge peste el şi-l va acoperi.

În mod normal, Albert seamănă destul de mult cu, hai să zicem, un portret de Tintoretto. A avut mereu un chip suferind, cu o gură bine conturată, o bărbie lunguiață în formă de cârlig şi nişte cearcăne adânci care scot

în evidență sprâncenele arcuite şi de un negru ca smoala. Dar în clipa aceasta, având el privirea întoarsă spre cer şi văzând cum i se apropie moartea, seamănă mai degrabă cu un sfânt Sebastian. Pare dintr-odată obosit, toată fața îi este strânsă de durere, de frică, într-un soi de rugăciune cu atât mai inutilă cu cât, în timpul vieții, Albert nu a crezut în nimic şi n-o să se apuce să creadă în ceva tocmai acum, când a dat de belea. Chiar dacă ar mai avea vreme.

Într-o formidabilă pocnitură, valul se abate asupra lui. Ne-am fi putut aştepta la un şoc care să-l omoare pe loc, Albert ar fi murit şi gata. Ceea ce se întâmplă e mai rău de-atât. Pietrele şi pietricelele continuă să cadă grindină peste el, apoi vine şi pământul, la început învelindu-l uşor, iar după aceea din ce în ce mai greu. Trupul lui Albert e întins pe jos.

Încetul cu încetul, pe măsură ce pământul i se îngrămădeşte deasupra, e imobilizat, compresat, comprimat.

Lumina se stinge.

Totul se opreşte.

O nouă ordine a lumii se statorniceşte, o lume în care n-o să mai fie nicio Cécile.

Primul lucru care îl izbeşte, chiar înaintea panicii, e curmarea zgomotului războiului. Ca şi cum totul ar fi tăcut dintr-odată, ca şi cum Dumnezeu ar fi fluierat sfârşitul meciului. Bineînțeles, dacă ar fi un pic atent, ar pricepe că nimic nu s-a oprit, că sunetul ajunge până la el doar înăbuşit, atenuat de masa de pământ care-l strânge şi-l acoperă, aproape nedesluşit. Deocamdată însă, lui Albert, care are alte griji pe cap, nu-i stă mintea la pândit zgomotele ca să afle dacă războiul continuă, căci pentru el ceea ce contează este faptul că e pe terminate.

De îndată ce vuietul s-a estompat, Albert încremeneşte. Sunt sub pământ, îşi spune el; dar nu-i decât o idee destul de abstractă. Când îşi spune însă sunt îngropat de viu, faptul capătă un aspect teribil de concret.

Iar atunci când pricepe cât de mare-i catastrofa, soiul de moarte care-l aşteaptă, când îşi dă seama că are să moară sufocat, asfixiat, Albert o ia razna, pe dată, pe de-a-ntregul. În mintea lui, totul se încâlceşte, Albert urlă şi, în acest strigăt fără niciun rost, risipeşte puţinul oxigen ce-i mai rămâne. Sunt îngopat, îşi spune el întruna, iar cugetul i se prăbuşeşte în această înfiorătoare evidenţă, într-atât încât nici măcar nu i-a trecut prin cap să deschidă iar ochii. Nu face nimic altceva decât să încerce să se mişte în toate părţile. Toată puterea ce-i mai rămâne, toată groaza care îl cuprinde se transformă în efort muscular. Zbătându-se aşa, prăpădeşte o incredibilă energie. Toate acestea, în zadar.

Şi, dintr-odată, se opreşte.

Pentru că a înţeles acum că-şi mişcă mâinile. Foarte puţin, dar le mişcă. Îşi ţine respiraţia. Căzând, pământul argilos şi plin de apă a creat un fel de cochilie la nivelul braţelor, umerilor, cefei. Lumea în care Albert e ca şi împietrit i-a cedat câţiva centimetri ici şi colo. De fapt, nu e mult pământ deasupra lui. Lucru pe care Albert îl ştie. Să tot fie vreo patruzeci de centimetri. Dar el stă lungit dedesubt, iar stratul acesta e de-ajuns ca să-l paralizeze, să-i împiedice orice mişcare şi să-l condamne.

În jurul lui, pământul tremură. Deasupra, în depărtare, războiul îşi vede de ale lui, obuzele continuă să zdruncine pământul, să-l zgâlţâie.

Albert deschide ochii, cu sfială la-nceput. E noapte, dar nu întuneric beznă. Infinitezimale raze de lumină,

albicioase, se ițesc uşor. O licărire extrem de palidă, o fărâmă de viață.

Se sileşte să respire în mici sacade. Îndepărtează coatele câțiva centimetri, reuşeşte să-şi întindă puțin picioarele, bătătoreşte pământul la celălalt capăt. Cu mare grijă, luptând fără încetare împotriva panicii care îl cuprinde, încearcă să-şi elibereze fața ca să răsufle. O bucată mare de pământ cedează imediat, ca un balon care se sparge. Reacționează brusc, toți muşchii i se încordează, trupul i se chirceşte. Dar nimic nu se întâmplă. Oare câtă vreme rămâne aşa, în acest echilibru instabil în care aerul se rarefiază încetişor, închipuindu-şi ce fel de moarte se apropie, cum o să fie când n-o să mai aibă oxigen şi o să şi înțeleagă, când vasele de sânge o să-i explodeze ca nişte băşici, când o să i se bulbuce ochii până n-o să mai poată ca şi cum ar încerca să vadă aerul care nu mai e? Milimetru cu milimetru, în timp ce se străduieşte să respire cât mai puțin cu putință şi să nu gândească, să nu se vadă aşa cum e, îşi împinge mâna înainte, pipăie în fața lui. Şi simte atunci ceva sub degete, licărirea albicioasă, deşi e oarecum mai densă, nu-i îngăduie să-şi dea seama ce anume are în jur. Degetele ating ceva moale, nu-i pământ, nici lut, e aproape ca mătasea şi grăunțos.

Trece ceva timp până pricepe despre ce e vorba.

Pe măsură ce se obişnuieşte, îşi dă seama ce anume are în față: două buze uriaşe, din care se scurge un lichid vâscos, nişte dinți galbeni imenşi, doi ochi mari şi albăstrui care se descompun...

O căpățână de cal, enormă, respingătoare, o monstruozitate.

Albert nu se poate înfrâna să nu se dea brusc îndărăt. Craniul i se loveşte de cochilie, iar se mai prăbuşeşte nişte

pământ, îi acoperă gâtul, ridică din umeri ca să se apere, nu mai mişcă, nu mai respiră. Lasă clipele să treacă.

Găurind pământul, obuzul a dezgropat una dintre nenumăratele mârţoage moarte care putrezesc pe câmpul de bătălie şi i-a zvârlit lui Albert capul. Iată-i faţă în faţă, tânărul bărbat şi calul mort, mai că nu se-mbrăţişează. Prăbuşirea i-a îngăduit lui Albert să-şi elibereze mâinile, dar pământul e greu, foarte greu, îi comprimă pieptul. Încetişor, începe iar să respire sacadat, plămânii lui nu mai pot. Lacrimi încep să-i umple ochii, dar izbuteşte să şi le reţină. Îşi spune că dacă plânge înseamnă că a acceptat să moară.

Ar face mai bine dacă nu s-ar mai împotrivi, pentru că de-acuma nu mai are mult.

Nu e adevărat că, în momentul morţii, ne revedem viaţa toată într-o clipită. Dar imagini, da, vedem. Ba chiar unele de demult. Taică-său, al cărui chip e atât de clar, de precis, că ar putea să jure că e acolo cu el, sub pământ. Pentru că, nu-ncape îndoială, se vor reîntâlni acolo, sub pământ. Îi apare tânăr, sunt de-o vârstă. Treizeci de ani şi-un pic, bineînţeles că picul ăsta contează. Poartă uniforma de la muzeu, şi-a pomădуit mustăţile, nu zâmbeşte, ca în fotografia de pe bufet. Albert n-are aer. Plămânii îl dor, îl apucă nişte mişcări convulsive. Ar vrea să gândească. Dar degeaba, tulburarea îl cuprinde, din maţe îi urcă îngrozitoarea spaimă a morţii. Lacrimile îi curg fără voie. Doamna Maillard îl priveşte a dojană, hotărât lucru, Albert n-o să ştie niciodată cum să se descurce, auzi tu, să cazi într-o groapă, spuneţi şi voi, să mori chiar înainte de sfârşitul războiului, mai treacă-meargă, e o tâmpenie, dar hai, e de-nţeles, pe când chestia asta cu muritul îngropat de viu e ca şi cum ai spune mort ca

un om deja mort! Ăsta-i Albert, niciodată ca ceilalți, mereu un pic mai puțin bine. Oricum, dacă n-ar fi murit la război, ce s-ar fi ales de băiatul acesta? Doamna Maillard îi zâmbeşte în sfârşit. Cu Albert mort, avem cel puțin un erou în familie, nu-i aşa de rău.

Fața lui Albert e aproape albastră, tâmplele îi bat într-o cadență inimaginabilă, de parcă toate venele ar sta să i se spargă. O strigă pe Cécile, ar vrea să fie între picioarele ei, strâns până peste poate, dar trăsăturile lui Cécile nu răzbesc până la el, ca şi cum ar fi fost prea departe ca să-l ajungă şi iată ce-l doare cel mai tare, faptul că n-o vede în clipa de-acum, că ea nu-i este alături. Nimic altceva nu există decât numele ei, Cécile, pentru că lumea în care Albert se afundă nu mai are corp, ci doar cuvinte. Ar vrea să o roage să vină cu el, îi e îngrozitor de frică de moarte. Dar n-are niciun rost, o să moară singur, fără ea.

Aşa că la revedere, la revedere acolo sus, Cécile dragă, peste multă vreme.

Apoi, numele lui Cécile se şterge şi el ca să lase locul chipului locotenentului Pradelle, cu zâmbetul lui insuportabil.

Albert gesticulează haotic. Plămânii i se umplu din ce în ce mai puțin, îi şuieră când vrea să respire. Îl apucă tusea, burta i se strânge. Aerul s-a terminat.

Se agață de căpățâna de cal, izbuteşte să apuce buzele cele groase a căror carne îi alunecă printre degete, înhață dinții aceia mari şi galbeni şi, într-un efort supraomenesc, cască gura ce răspândeşte un aer putred pe care Abert îl trage adânc în piept. Câştigă astfel câteva secunde de viață, stomacul i se întoarce pe dos, vomită, trupul întreg îi este din nou zguduit de tremurături, dar încearcă să se răsucească în căutarea unui dram de oxigen, în van.

Pământul este aşa de greu, aproape că nu mai e lumină, doar zgâlţâirile solului sfărâmat de obuzele care continuă să cadă acolo sus, după care nimic nu mai pătrunde în el. Nimic. Doar un horcăit.

Apoi îl cuprinde o mare pace. Închide ochii.

I se face rău, inima i se opreşte, mintea i se întunecă, îşi dă duhul.

Albert Maillard, soldat, a murit.

2

Locotenentul d'Aulnay-Pradelle, bărbat hotărât, sălbatic şi primitiv, alerga pe câmpul de bătălie în direcţia liniilor duşmane cu înverşunarea unui taur. Era impresionant felul acesta în care nu-i era frică de nimic. De fapt, în toată povestea aceasta nu era prea mult curaj, mai puţin decât s-ar putea crede. N-avea cine ştie ce stofă de erou, dar căpătase foarte repede convingerea că n-avea să moară aici. Iată un lucru de care era sigur, războiul acesta nu era sortit să-l omoare, ci să-i ofere noi oportunităţi.

În atacul acesta brusc al cotei 113, hotărârea lui feroce ţinea, bineînţeles, de faptul că-i ura pe nemţi dincolo de orice limită, într-un mod aproape metafizic, dar şi de acela că se îndreptau spre sfârşit şi că-i rămânea foarte puţin timp ca să profite de şansele cu care un conflict ca acesta, exemplar, putea să copleşească un om ca el.

Albert şi ceilalţi soldaţi o presimţiseră: tipul era un prăpădit de boiernaş, lefter de soiul lui. De-a lungul ultimelor trei generaţii, cei din neamul Aulnay-Pradelle pierduseră efectiv totul într-o serie de crize bursiere şi falimente. Din fosta glorie a strămoşilor săi nu păstrase decât moşia de la Sallevière, casa bătrânească ajunsă o

dărăpănătură, prestigiul numelui, una sau două rude foarte îndepărtate, câteva relații nesigure şi o poftă de a-şi afla din nou un loc pe lume care aducea a turbare. Resimțea precaritatea situației sale ca pe-o nedreptate, iar recâştigarea locului cuvenit pe scara socială era ambiția lui fundamentală, o adevărată obsesie pentru care era gata să sacrifice tot. Taică-său îşi trăsese un glonț în inimă într-un hotel de provincie după ce risipise tot ce mai rămăsese. Legenda susținea, dar fără temei, că maică-sa, moartă un an mai târziu, se prăpădise de supărare. Fără frați şi surori, locotenentul era ultimul Aulnay-Pradelle, iar contextul acesta de „sfârşit de neam" îi pricinuia un acut sentiment că trebuia să facă urgent ceva. După el, nimic. Interminabila decădere a tatălui său îl convinsese foarte de timpuriu că reîntemeierea familiei stătea doar pe umerii lui şi nu se îndoia defel că dispunea de voința şi talentul necesare ca să reuşească.

Adăugați la toate acestea faptul că era destul de frumos. Bineînțeles, avea soiul acela de frumusețe care nu cere imaginație şi totuşi femeile îl doreau, bărbații îl invidiau, iată nişte semne care nu înşală. Oricine v-ar spune că, la un asemenea corp şi un asemenea nume, nu mai lipsea decât averea. Şi exact aceasta era şi părerea lui, ba chiar unicul lui țel.

Înțelegem mai bine de ce se chinuise atât ca să organizeze atacul acesta pe care generalul Morieux îl dorea cu atâta ardoare. Pentru statul-major, cota aceasta, 113, era o hibă, un punct minuscul de pe hartă care te sfidează, zi după zi, soiul acela de chestie care, oricât te-ai împotrivi, te scoate din minți.

Locotenentului Pradelle nu prea i se punea aşa pata, dar şi el dorea cota aceasta, 113, pentru că rămăsese la

baza piramidei comandamentului, pentru că se apropiau de sfârşit şi pentru că, peste câteva săptămâni, avea să fie prea târziu ca să mai iasă în faţă. Nu era deloc rău că, în numai trei ani, ajunsese locotenent. Încă o ispravă mică şi problema avea să fie rezolvată: căpitan la demobilizare.

Pradelle era destul de mulţumit de el însuşi. Ca să-şi motiveze oamenii să se avânte în cucerirea acestei cote 113, dacă-i convingea că nemţoteii îi mătrăşiseră, cu sânge rece, pe doi dintre camarazii lor, era sigur că o să le provoace o ditamai furia, frumoasă şi răzbunătoare. O lovitură de maestru.

După ce lansase atacul, îi dăduse în grijă unui plutonier să conducă prima şarjă. Pradelle rămăsese niţel în urmă, avea el o trebuşoară de rezolvat înainte de a se alătura grosului unităţii. Mai apoi, o să poată să se întoarcă spre liniile duşmane, să-i depăşească pe toţi cu pasul lui mare, sportiv şi aerian şi să ajungă printre primii ca să căsăpească atâţia nemţotei cât o să binevoiască Dumnezeu să-i trimită.

Încă de la primul fluierat, când oamenii începuseră atacul, se aşezase la distanţa potrivită, pe dreapta, ca să-i împiedice pe soldaţi să o ia într-o direcţie greşită. I se urcase sângele la cap când îl văzuse pe tipul acela, cum naiba îl cheamă, un individ cu o mutră tristă şi cu nişte ochi din aceia de-ţi vine mereu să zici că o să-l pufnească plânsul, Maillard, da, asta e, oprindu-se acolo, pe dreapta, de se întreba cum de putuse, ieşit din tranşee, să ajungă dobitocul până acolo.

Pradelle îl văzuse înţepenind, întorcându-se pe unde venise, punându-se în genunchi, intrigat, şi împingând cadavrul bătrânului Grisonnier.

Or, încă de la începutul atacului, Pradelle nu scăpase din ochi cadavrul acela, căci trebuia neapărat să se ocupe de el şi, cât mai repede cu putință, să-l facă să dispară, de aceea şi rămăsese ca încheietor de pluton pe stânga. Ca să stea liniştit.

Şi iată-l pe tembelul ăsta de răcan care se opreşte în plină fugă şi se holbează la cele două trupuri, al bătrânului şi al tânărului.

Pradelle s-a năpustit dintr-odată, un taur, nu alta. Albert Maillard se ridicase deja. Părea zdruncinat de ceea ce descoperise. Când l-a văzut pe Pradelle dând năvală, a înțeles ce-avea să i se întâmple şi a încercat să fugă, dar frica lui nu era la fel de eficientă ca furia locotenentului. Până să-şi dea el seama ce şi cum, Pradelle îl prinsese din urmă, îi intrase cu umărul în burtă, iar soldatul căzuse într-o pâlnie de obuz şi se rostogolise până jos de tot. Bine, nu-s decât doi metri, cel mult, n-o să-i fie uşor să iasă de-acolo, o să aibă nevoie de ceva tărie, dar până atunci Pradelle o să rezolve problema.

Şi apoi, nimeni n-o să mai aibă nimic de zis, pentru că n-o să mai fie nicio problemă.

Pradelle rămâne pe marginea gropii şi se uită la răcanul de jos, cumpăneşte ce soluție să adopte şi apoi se simte cu sufletul împăcat pentru că ştie că are timp. O să se întoarcă mai târziu. Se răsuceşte, dă câțiva metri înapoi.

Bătrânul Grisonnier e întins pe spate, cu îndărătnicie. Avantajul noii situații e că, atunci când îl rostogolise, Maillard îl apropiase de trupul tânărului, Louis Thérieux, ceea ce îi uşurează treaba. Pradelle aruncă o privire de jur împrejur ca să verifice că nu-l observă nimeni, prilej cu care constată: ce măcel! În clipa aceea,

oricine îşi poate da seama că în atacul acesta s-a pierdut totuşi al naibii de mult în materie de efective. Dar aşa-i la război, iar el nu-i aici ca să filosofeze. Locotenentul Pradelle îşi amorsează grenada ofensivă şi o potriveşte tacticos între cele două cadavre. După ce s-a îndepărtat vreo treizeci de metri şi s-a pus la adăpost, cu mâinile pe urechi, percepe explozia care pulverizează trupurile celor doi soldaţi morţi.

Doi morţi în minus în Războiul cel Mare.

Şi doi dispăruţi în plus.

Trebuie să se ducă să se ocupe de dobitocul acela de răcan, acolo jos, în groapa lui. Pradelle îşi scoate a doua grenadă. E meşter mare în grenade, cu vreo două luni în urmă a strâns laolaltă vreo douăzeci de nemţotei care numai ce se predaseră, i-a pus în cerc, prizonierii se uitau nedumeriţi unii la alţii, nimeni nu pricepea. Cu un singur gest, a azvârlit grenada în mijlocul cercului, cu două secunde înainte de explozie. O treabă de expert. Patru ani de experienţă în aruncări. O precizie de nu-ţi povestesc. Până să-şi dea tipii seama ce anume le ajunsese printre picioare, o şi porniseră spre Walhalla. Să-şi ia la pipăit Valkyriile, nenorociţii.

E ultima lui grenadă. După, n-o să mai aibă nimic de azvârlit în tranşeele nemţoteilor. Mare păcat, dar nu-i nimic.

Chiar în clipa aceea, un obuz explodează, o imensă jerbă de pământ se înalţă şi se prăbuşeşte. Pradelle se ridică doar ca să vadă mai bine. Groapa e acoperită cu totul!

La ţanc. Tipul e dedesubt. Ce dobitoc!

Avantajul lui Pradelle e că a cruţat o grenadă defensivă.

Nerăbdător din nou, o ia iarăşi la fugă spre primele linii. Haide, e musai să li se arate nemţoteilor cum stă treaba. Să aibă şi ei parte de un cadou frumos de-adio.

3

Péricourt fusese secerat în plină goană. Glonțul îi sfărâmase piciorul. Răcnise ca un animal, se prăbuşise în noroi, durerea era insuportabilă. Neoprindu-se din urlat, se zvârcolise şi se răsucise în toate părțile şi, cum nu reuşea să-şi vadă piciorul pe care îl strângea cu amândouă mâinile deasupra pulpei, se întrebase dacă nu cumva i-l secționase vreo schijă. Făcu un efort disperat ca să se ridice puțin, izbuti şi, în ciuda unor chinuri cumplite, se linişti: îl avea la locul lui, întreg. La capăt de tot, îşi vedea laba, piciorul era zdrobit sub genunchi. Sângele curgea în valuri; putea să-şi mişte un pic vârful, suferea ca un câine, dar nu era înțepenit. În ciuda vacarmului, a gloanțelor care şuierau, a şrapnelelor, prin minte îi trecu „am piciorul". Lucrul acesta îl linişti, căci nu-i plăcea ideea să devină olog.

De dragul paradoxului, i se mai spunea şi „micuțul Péricourt", fiindcă, pentru un flăcău născut în 1895, era extrem de înalt, un metru optzeci şi trei, vă dați seama, nu-i de ici, de colea. Cu atât mai mult cu cât, la o asemenea statură, oricine pare imediat slab. Era aşa încă de la

cincisprezece ani. La pension, colegii îi spuneau „uriaşul" şi nu întotdeauna cu bunăvoință, nu era foarte iubit.

Édouard Péricourt, soiul de tip care are noroc.

În şcolile pe la care umbla, toți erau ca el, copii de bani gata cărora nu li se putea întâmpla nimic, care intrau în viață doldora de certitudini şi cu o încredere în sine sedimentată de toate generațiile de strămoşi avuți care îi precedaseră. La Édouard, chestia aceasta supăra şi mai mult decât la ceilalți, pentru că, de parcă n-ar fi fost de ajuns, mai era şi băftos. Or, îi poți ierta orice oricui, bogăția, talentul, dar norocul, nu, viața-i prea nedreaptă.

De fapt, bafta lui era înainte de toate un excelent simț de autoconservare. Când pericolul era prea mare, când evenimentele luau o întorsătură neaşteptată, ceva îl prevenea, avea antene şi făcea tot ce era nevoie ca să rămână în cursă cât mai întreg cu putință. Bineînțeles că, văzându-l pe Édouard Péricourt în halul acesta, întins în noroi pe 2 noiembrie 1918 şi cu un picior făcut praf, ne putem întreba dacă nu i s-a schimbat norocul şi încă nu în sensul cel bun. De fapt, nu, nu tocmai, pentru că o să-şi păstreze piciorul. O să şchiopăteze toată viața lui, dar pe două picioare.

Îşi scoase repede centironul şi-şi făcu un garou pe care îl strânse foarte tare ca să oprească hemoragia. Apoi, sleit de efortul depus, se relaxă şi se întinse. Durerea se potoli un pic. Avea să fie nevoit să stea ceva vreme acolo şi nu-i plăcea poziția. Risca să fie făcut bucățele de un obuz sau chiar mai rău... Era o idee care făcea ravagii la vremea aceea: cică nemții ieşeau noaptea din tranşeele lor ca să-i sfârşească pe răniți cu cuțitul.

Ca să-şi destindă muşchii, Édouard îşi împinse ceafa în noroi. Simți un pic de răcoare. Acum, vedea pe dos tot

ce era în spatele lui. De parcă ar fi fost la țară, întins sub copaci. Cu o fată. E un lucru pe care nu-l făcuse niciodată cu o fată. Cele pe care le întâlnise erau mai ales curvele din bordelurile de pe lângă Şcoala de Arte Frumoase.

N-avu vreme să-şi amintească mai multe, pentru că-l zări în depărtare pe locotenentul Pradelle, cu alura-i caraghioasă şi disprețuitoare. În urmă cu câteva clipe, exact timpul de care avusese nevoie ca să cadă, să se zvârcolească pe jos de durere şi să-şi facă garoul, Édouard îi lăsase pe toți gonind spre liniile nemțoteilor şi iată-l pe locotenentul Pradelle la zece metri în spatele lui, în picioare, nemişcat, de parcă războiul s-ar fi oprit.

Édouard îl vede din depărtare, pe dos şi din profil. Cu mâinile pe centiron, se uită la propriile picioare. Ca un entomolog aplecat peste un furnicar. Imperturbabil în mijlocul vacarmului. Olimpian. Apoi, ca şi cum treaba era terminată sau ca şi cum nu mai era problema lui, poate şi-a încheiat observarea, dispare. E atât de uimitor ca un ofițer să se oprească în plin atac doar ca să se uite la propriile picioare, încât, preț de-o clipă, Édouard nu mai simte durerea. Ceva nu se potriveşte în toată povestea aceasta. Deja, e surprinzător faptul că Édouard are un picior strivit; a trecut prin război fără nici măcar o zgârietură şi-acum e la pământ cu un picior făcut terci, ceva nu-i în regulă, dar hai, treacă-meargă, în măsura în care e soldat şi toți sunt prinşi într-un conflict destul de ucigaş, e totuşi firesc să fii rănit. În schimb, un ofițer care se opreşte sub bombe ca să se holbeze la propriile-i picioare...

Édouard îşi destinde muşchii, cade din nou pe spate, se străduieşte să respire, cu mâinile strânse în jurul genunchiului, chiar deasupra garoului improvizat. Câteva

minute mai târziu, nu se poate abține, se încordează, se uită din nou spre locul unde locotenentul Pradelle stătea în picioare în urmă cu câteva clipe... Nimic. Ofițerul a dispărut. Linia de atac a înaintat iarăşi, exploziile s-au îndepărtat la mai multe zeci de metri. Édouard ar putea să lase totul baltă, să-şi vadă de rana lui. De pildă, ar putea să se gândească dacă e mai bine să aştepte brancardierii ori să încerce să se târască înapoi, dar nu, el e tot încordat, ca un crap scos din apă, cu şalele scobite, cu privirea țintuită spre locul acela.

În cele din urmă se hotărăşte. Şi îi este al naibii de greu. Se ridică pe coate ca să se târască de-a-ndăratelea. Piciorul drept nu-l mai ascultă, face totul pe puterea antebrațelor, sprijinindu-se doar pe piciorul stâng; celălalt târşâie prin noroi, ca un mădular mort. Fiecare metru e un chin. Şi nu ştie de ce acționează aşa. N-ar fi în stare s-o spună. Numai că Pradelle ăsta e un om care te bagă în sperieți, nimeni nu-l poate suferi. Confirmă zicala potrivit căreia adevărata primejdie pentru militar nu-i duşmanul, ci ierarhia. Şi chiar dacă Édouard nu-i îndeajuns de politizat ca să-şi spună că e o chestie specifică sistemului, mintea i se duce totuşi în sensul acesta.

Ceva îi taie brusc avântul. S-a târât pe cel mult şapte sau opt metri, când o explozie cumplită, un obuz de un calibru nemaivăzut, îl țintuieşte la pământ. Poate că faptul de a fi întins pe jos amplifică deflagrațiile. Înțepeneşte, încordat ca un arc, rigid, nici măcar piciorul drept nu rezistă acestei mişcări. E ca un epileptic căzut în transă. Privirea îi rămâne pironită asupra locului unde se afla Pradelle cu câteva minute în urmă, când o imensă jerbă de pământ se înalță, ca un val întărâtat şi furios, şi se ridică în aer. O simte atât de aproape, pe punctul de a-l

împresura, încât Édouard are impresia c-o să-l îngroape şi o vede prăbuşindu-se cu un zgomot năprasnic, înfundat ca suspinul unui căpcăun. Exploziile şi gloanţele şuierătoare, rachetele luminoase care se desfac pe cer nu mai sunt aproape nimic pe lângă peretele acesta de pământ care i se prăvăleşte alături. Paralizat, închide ochii, solul vibrează sub el. Se înghesuie, îşi ţine răsuflarea. Când îşi vine din nou în fire şi-şi dă seama că încă trăieşte, i se pare că i s-a întâmplat o minune.

Pământul s-a năruit tot înapoi. Imediat, ca un ditamai şobolanul de tranşee, cu o energie pe care n-ar fi în stare s-o explice, se târăşte din nou, tot pe spate, se ridică acolo unde îl îndeamnă inima, iar apoi înţelege: a ajuns unde s-a prăbuşit valul şi, în locul acela, un vârf mic de oţel se iveşte din pământul ca un praf. Câţiva centimetri. Este capătul unei baionete. Mesajul e limpede. Dedesubt e un soldat îngropat.

Chestia aceasta cu îngropatul de viu e clasică de-a dreptul, una dintre acelea despre care a auzit vorbindu-se, dar cu care el unul n-a avut niciodată de-a face. În unităţile în care a luptat, existau adesea genişti înzestraţi cu lopeţi şi târnăcoape care încercau să-i dezgroape pe tipii ce se trezeau în situaţia aceasta neplăcută. Ajungeau întotdeauna prea târziu, îi scoteau cu faţa vânătă, cu ochii ieşiţi din orbite. Umbra lui Pradelle se strecoară o clipă prin mintea lui Édouard, dar numai de Pradelle nu-i arde lui acum.

Să facă ceva, repede.

Se răsuceşte pe burtă şi imediat rana de la picior îi provoacă urlete, pentru că, deschisă din nou, spumegându-i, plaga se striveşte acum de pământ. Nici nu i s-a stins bine strigătul sălbatic, că el şi râcâie febril, cu

degetele încârligate ca nişte gheare. Unealtă derizorie dacă tipul care e dedesubt începe deja să nu mai aibă aer... Lui Édouard nu-i trebuie mult timp până să-şi dea seama de lucrul acesta. Cât de jos e? Măcar de-ar avea ceva cu care să scurme. Péricourt se întoarce spre dreapta. Ochii îi cad pe cadavre, în afară de leşuri, nimic altceva pe-acolo, nicio unealtă, nimica. O singură soluție, să reuşească să scoată baioneta şi să se folosească de ea ca să sape, dar o să-i ia ore întregi. Are impresia că tipul cere ajutor. Fireşte, chiar dacă nu-i îngropat foarte adânc, cu vacarmul din juru-i, n-are nicio şansă să-l audă chiar de-ar urla, e un efect al imaginației sale, a lui Édouard, îi fierbe creierul, simte cât de urgent e totul. Pe cei îngropați de vii trebuie să-i scoți imediat sau îi recuperezi morți. În timp ce scormoneşte cu unghiile de fiecare parte a capătului ițit al baionetei, se întreabă dacă îl cunoaşte; nume ale tipilor de la el din unitate, chipuri îi defilează în minte. E ceva nepotrivit dată fiind împrejurarea: ar vrea să-l salveze pe acest camarad şi să fie cineva cu care a vorbit, cineva pe care-l place. Genul acesta de gând îl ajută să lucreze repede. Se răsuceşte întruna la dreapta şi la stânga, căutând din priviri un ajutor oarecare, dar nimic, îl dor degetele. A reuşit să înlăture pământul pe vreo zece centimetri de fiecare parte, dar când încearcă s-o zdruncine, baioneta nu se mişcă nici măcar un milimetru, e ca un dinte sănătos, mai mare lehamitea. De câtă vreme se încrâncenează, două minute, trei? Poate că tipul a şi murit. Din pricina poziției, pe Édouard încep să-l doară umerii. N-o să reziste mult timp aşa, îl copleşeşte un soi de îndoială, o vlăguire, gesturile îi sunt ostenite, îşi pierde răsuflarea, bicepşii i se întăresc, îl apucă o crampă, loveşte cu pumnul în pământ. Şi, dintr-odată, e sigur: a

mişcat! Îl pufneşte imediat plânsul, hohoteşte, a apucat capătul de fier cu ambele mâini şi împinge şi trage din răsputeri şi fără să se oprească, îşi şterge cu mâneca lacrimile ce-i scaldă chipul, dintr-odată totul e uşor, încetează cu săpatul, se apucă iar să scormonească şi-şi înfige mâna ca să încerce s-o ia de-acolo. Țipă a victorie atunci când baioneta cedează. O scoate şi o priveşte preț de-o clipă ca şi cum nu i-ar veni să creadă, ca şi cum ar vedea una pentru prima oară, dar o împlântă la loc cu un gest furios, urlă, răcneşte şi înjunghie pământul. Cu tăişul tocit, desenează un cerc larg şi, folosindu-se de partea plată, bagă lama sub pământ ca s-o scoată şi să o curețe mai apoi cu mâna. Câtă vreme trece aşa? Durerea din picior este din ce în ce mai chinuitoare. În sfârşit, e acolo, vede ceva, pipăie, o stofă, un nasture, scormoneşte ca un nebun, un adevărat câine de vânătoare, pipăie din nou, e o cămaşă, îşi pune amândouă mâinile, amândouă brațele, i se pare că tot pământul s-a prăbuşit într-o groapă, simte lucruri, nu ştie ce sunt. Apoi dă peste netezimea unei căşti, îi urmează conturul şi, la capătul degetelor, e tipul. „Hei!“ plânge întruna, Édouard, şi totodată strigă, în timp ce brațele sale, însuflețite de o forță pe care nu o stăpâneşte, dau totul la o parte, cu furie, mătură pământul. Capul soldatului apare în sfârşit, la mai puțin de treizeci de centimetri, ca şi cum ar dormi; îl recunoaşte, cum naiba îl cheamă? E mort. Şi gândul acesta e atât de dureros, încât Édouard se opreşte şi se uită la acest tovarăş, chiar dedesubtul lui, iar pentru o clipă, se simte la fel de mort ca şi el, îşi contemplă propria moarte şi suferă îngrozitor, îngrozitor...

Plângând, continuă să elibereze restul corpului, merge repede, iată umerii, torsul, până la centură.

Înaintea chipului soldatului e o căpățână de cal mort! E ciudat că s-au nimerit îngropați așa împreună, își spune Édouard, față în față. Printre lacrimi, vede desenul care i-ar ieși, nu se poate abține. Ar merge mai repede dacă ar putea să se ridice în picioare, să aibă o altă poziție, dar chiar și așa reușește, zice cu glas tare niște prostii cât el de mari, spune: „Nu-ți face griji" plângând cu sughițuri, ca și cum celălalt l-ar putea auzi, îi vine să-l strângă la piept și zice niște lucruri de care i-ar fi rușine dacă cineva le-ar auzi, pentru că, de fapt, își plânge propria moarte. Plânge de cât a stat cu frica-n sân, acuma poate să și-o mărturisească, de doi ani încoace îi e groază să nu fie într-o zi soldatul mort al unui alt soldat care ar fi doar rănit. E sfârșitul războiului, lacrimile pe care le varsă peste camaradul lui sunt lacrimile tinereții sale, ale vieții sale. Ce baftă a avut! Schilodit, cu un picior de târât câte zile o să mai aibă. Bună treabă. E viu. Cu gesturi mari și ample, eliberează tot corpul.

Își aduce aminte de nume: Maillard. Nu i-a știut niciodată prenumele, toată lumea îi zicea doar Maillard.

Și o îndoială. Își apropie fața de cea a lui Albert, ar vrea să amuțească lumea întreagă care explodează peste tot în jurul lui doar ca să asculte, pentru că se întreabă totuși dacă e mort. Cu toate că s-a întins lângă el și că poziția aceasta nu-i defel practică, îl pălmuiește cum poate, iar capul lui Maillard continuă mișcarea fără nicio împotrivire; dar faptul acesta nu înseamnă nimic și o idee foarte proastă îi trece prin minte lui Édouard, își închipuie că, poate, soldatul încă n-a murit de-a binelea, o idee care o să-l chinuiască încă și mai tare, dar n-are ce face, acuma că s-a strecurat îndoiala aceasta, întrebarea aceasta, trebuie neapărat să verifice, iar pentru noi e

îngrozitor să vedem aşa ceva. Ne vine să-i strigăm lasă, ai făcut şi tu ce-ai putut, ne vine să-i apucăm mâinile, încetişor, să i le strângem ca să nu se mai mişte aşa, să nu se mai supere, ne vine să-i spunem lucrurile acelea ce se spun copiilor care fac câte o criză de nervi, să-l înlănțuim cu brațele până i se zvântă lacrimile. Să-l legănăm, pe scurt. Numai că nu e nimeni în jurul lui Édouard, nici voi, nici eu, ca să-i arate calea cea dreaptă, iar în mintea lui gândul acesta că Maillard încă n-a murit de-a binelea vine de foarte departe. Édouard a văzut o chestie asemănătoare odată sau i-o fi povestit-o cineva, o legendă de-a frontului, una dintre întâmplările acelea pe care nimeni nu le-a văzut cu ochii lui, un soldat pe care toți îl credeau mort şi pe care l-au întors la viață, inima fusese de vină, pornise din nou să bată.

Până să gândească toate acestea, în ciuda durerii, e incredibil, Édouard se saltă pe piciorul întreg. Ridicându-se, îşi vede piciorul drept târându-se în spatele lui, dar îl percepe ca într-o ceață în care se amestecă frica, sfârşeala, suferința, disperarea.

Îşi ia avânt, o clipă.

Vreme de o secundă, e sus, pe un picior, ca un cocostârc, nimic nu-l ține-n echilibru, se uită repede în jos şi, după ce trage scurt, dar adânc aer în piept, se lasă brusc să cadă peste Albert, cu toată greutatea.

Trosnitura e sinistră, coaste strivite, rupte. Édouard aude un horcăit. Sub el, pământul se răstoarnă, iar el alunecă şi mai jos, de parcă ar cădea de pe scaun, dar nu pământul s-a ridicat, ci Albert s-a răsucit, Albert care-şi varsă şi mațele, care începe să tuşească. Lui Édouard nu-i vine să-şi creadă ochilor, îi dau iarăşi lacrimile, e adevărat că e băftos Édouard ăsta, ziceți şi voi. Albert vomită în

continuare, Édouard îi dă cu voioşie câte una pe spinare, plânge şi râde în acelaşi timp. Şi iată-l aşezat acolo, pe acest câmp de bătalie devastat, lângă o căpăţână de cal mort, cu un picior îndoit de-a-ndoaselea, roşu de sânge, mai are un pic şi leşină de vlăguit ce e, cu tipul acesta care se întoarce din morţi borând...

Nu-i rău pentru un sfârşit de război. O imagine frumoasă. Dar nu e ultima. În timp ce Albert Maillard îşi vine oarecum în fire, îşi scuipă plămânii rostogolindu-se pe-o parte, Édouard, drept ca un „I", ocărăşte cerul, de parcă ar fi dat foc unui tub de dinamită.

Şi atunci îl loveşte o schijă mare cât o farfurie de ciorbă. Destul de groasă şi cu o viteză vertiginoasă.

Răspunzul zeilor, fără-ndoială.

4

Cei doi bărbaţi îşi reveniră în moduri destul de diferite.

Albert, întors din morţi vărsându-şi şi maţele, îşi recăpătă oarecum cunoştinţa sub un cer brăzdat de proiectile, semn că se înapoiase la viaţa adevărată. Nu avea cum să-şi dea deocamdată seama, dar atacul declanşat şi condus de locotenentul Pradelle aproape că se încheiase. Până la urmă, cota aceasta, 113, fusese cucerită destul de uşor. După o rezistenţă îndârjită, dar scurtă, duşmanul se predase, fuseseră luaţi şi prizonieri. Totul, de la început până la sfârşit, nu fusese decât o formalitate cu treizeci şi opt de morţi, douăzeci şi şapte de răniţi şi doi dispăruţi (în calcul nu erau luaţi şi nemţoteii), altfel spus, un randament nemaipomenit.

Când brancardierii îl ridicaseră de pe câmpul de bătălie, Albert ţinea capul lui Édouard Péricourt pe genunchi, lălăia un cântecel şi îl legăna într-o stare pe care cei care îl salvaseră o caracterizară drept „aiurare". Avea toate coastele făcute praf, rupte sau fracturate, dar plămânii îi erau întregi. Se chinuia îngrozitor, ceea ce era, până la urmă, semn bun, semn că era în viaţă. Era totuşi cam prăpădit

şi, chiar dacă ar fi vrut, tot ar fi fost nevoit să lase pe mai târziu gânditul la problemele pe care i le punea noua lui situaţie.

De pildă, prin ce minune, prin mila cărei puteri divine, prin ce întâmplare de neconceput, inima încetase să-i bată cu numai câteva minuscule secunde înainte ca soldatul Péricourt să se avânte într-o încercare de reanimare de o tehnicitate foarte personală. Tot ce putea el să constate era că maşinăria se urnise din nou cu scuturături, spasme şi zguduituri, dar că esenţialul fusese salvat.

După ce-l bandajaseră strâns, medicii decretaseră că acolo se oprea priceperea lor şi-l surghiuniseră într-o enormă sală comună unde conviețuiau de bine, de rău soldaţi în agonie, câţiva răniţi grav, o groază de schilozi de toate soiurile şi unde cei încă întregi, în ciuda atelelor, jucau cărţi uitându-se printre pansamente.

Mulţumită cuceririi cotei 113, spitalul de pe front, care de câteva săptămâni tot lâncezea în aşteptarea armistiţiului, îşi reluase activitatea, dar, cum atacul nu fusese prea devastator, fu adoptat un ritm normal, ritm de care nu mai avusese parte de aproape patru ani. Era o perioadă când infirmierele puteau să se dedice puţin răniţilor care mureau de sete. Când medicii nu erau siliţi să renunţe să mai îngrijească soldaţii cu mult timp înainte să moară cu adevărat. Când chirurgii care nu dormiseră de mai bine de şaptezeci şi două de ceasuri nu se mai contorsionau din pricina crampelor provocate de atâta fierăstruit femururi, tibii şi humerusuri.

Încă de la sosirea lui, Édouard suferise două operaţii improvizate. Piciorul drept îi era fracturat în mai multe locuri, avea câteva ligamente, tendoane făcute praf,

avea să şchiopăteze toată viaţa. Operaţia cea mai dificilă constă în explorarea plăgilor de la nivelul feţei pentru înlăturarea corpilor străini (atât cât echipamentul unui spital de front putea s-o îngăduie). Apucaseră să-l vaccineze, făcuseră tot ce era necesar pentru eliberarea căilor respiratorii, pentru îndepărtarea riscurilor de cangrenă gazoasă, rănile fuseseră adânc incizate ca să nu se infecteze; restul, adică esenţialul, trebuia încredinţat unui spital mai bine echipat din spatele frontului, înainte de a lua în calcul, dacă rănitul nu murea, trimiterea lui într-o instituţie specializată.

Fusese dat un ordin de transferare în mare grabă a lui Édouard şi, în aşteptare, i se îngădui lui Albert, a cărui poveste de-atâtea ori istorisită şi deformată făcuse rapid înconjurul spitalului, să rămână la căpătâiul tovarăşului său. Din fericire, se găsise o posibilitate de plasare a bolnavului într-o cameră individuală, într-un sector privilegiat al clădirii situat în extremitatea sudică şi de unde nu se auzeau încontinuu gemetele muribunzilor.

Albert asistă aproape neputincios la felul în care Édouard îşi revenea încet, o activitate istovitoare, haotică, din care nu înţelese mare lucru. Surprindea uneori pe faţa tânărului nişte expresii, nişte mimici pe care credea că le poate interpreta corect, dar atât de fugitive, încât şi dispăreau înainte ca Albert să afle un cuvânt în stare să le dea un sens. Am mai spus-o deja, Albert nu fusese niciodată prea isteţ, micul incident a cărui victimă fusese cu puţin timp în urmă nu aranjase deloc lucrurile.

Édouard suferea îngrozitor din pricina rănilor, urla şi se zbătea cu atâta furie, încât fuseseră nevoiţi să-l lege de pat. Albert pricepu atunci că nu pentru confortul său

îi dăduseră ei bolnavului camera de la capătul clădirii, ci pentru a-i scuti pe ceilalți de tânguirile lui. Patru ani de război nu fuseseră de-ajuns, rămăsese de-o naivitate aproape fără margini.

Albert îşi frânse ceasuri întregi mâinile auzind urletele tovarăşului său, ale cărui țipete, de la vaiere până la zbierete şi răcnete, acoperiră, în câteva ore, toată gama a ceea ce un om poate exprima atunci când se află încontinuu la limita durerii şi a nebuniei.

Incapabil să-şi apere interesele în fața unui funcționăraş de la bancă, Albert se transformă într-un aprig avocat, susținu că schija care îi rănise camaradul nu era nici pe departe un fir de praf în ochi etc. La nivelul lui, se descurcă foarte bine, i se păru că rezolvase problema. De fapt, fusese doar patetic, ceea ce fu totuşi de ajuns. Cum făcuseră aproape tot ceea ce se putea face în aşteptarea transferului, tânărul chirurg acceptă să-i administreze lui Édouard nişte morfină ca să-i calmeze durerile, dar numai dacă mențineau o doză minimă şi dacă o reduceau regulat. Era de neconceput ca Édouard să mai rămână acolo multă vreme, starea lui necesita un tratament pe cât de specializat, pe atât de rapid. Transferul lui era cum nu se poate mai urgent.

Mulțumită morfinei, lenta vindecare a lui Édouard fu mai puțin zbuciumată. Primele sale senzații conştiente au fost destul de confuze, cea de frig, cea de cald, câteva ecouri greu de deosebit, nişte voci pe care nu le recunoştea, cele mai chinuitoare fiind înțepăturile care, începând de la piept, îi inundau toată partea de sus a corpului şi care se contopeau cu bătăile inimii, un şir neîntrerupt de valuri ce urmau să se transforme într-un calvar pe măsură ce-aveau să scadă efectele morfinei. Capul îi era o cutie

de rezonanță, fiecare val se sfârşea cu o bufnitură joasă şi înfundată asemănătoare zgomotului pe care îl scot, lângă chei, baloanele de acostare ale vapoarelor când ajung în port.

Îşi simți şi piciorul. Dreptul, strivit de un glonț ticălos şi pe care îl urâțise el şi mai mult când se dusese să-l salveze pe Albert Maillard. Dar şi durerea aceasta se mistui sub efectul medicamentelor. Percepu în mod neclar că nu-şi pierduse piciorul, ceea ce era adevărat. Terciuit, desigur, dar încă în stare să slujească (chiar dacă nu pe deplin) aşa cum se cuvine din partea unui picior care se întoarce din Primul Război Mondial. Multă vreme, evenimentele îi ajunseră în conştiință într-un mod nedesluşit, copleşind-o cu imagini. Édouard trăia într-un vis haotic şi neîntrerupt în care se succeda, fără vreo ordine ori întâietate, un rezumat a tot ceea ce văzuse, cunoscuse, auzise, simțise până atunci.

Creierul său amesteca realitatea cu o serie de desene, de tablouri, de parcă viața n-ar fi fost altceva decât o operă suplimentară şi multiformă în muzeul lui imaginar. Evanescentele frumuseți ale lui Botticelli, spaima năprasnică a băiatului muşcat de o şopârlă la Caravaggio urmau chipului unei precupețe de pe strada Martyrs a cărui gravitate îl tulburase întotdeauna sau, oare de ce?, gulerului tare pe care-l purta taică-său, cel care bătea uşor în roz.

În mijlocul acestui camaieu de banalități cotidiene, de personaje de Bosch, de nuduri şi de războinici furioşi, dădu de mai multe ori buzna *Originea lumii*. Şi totuşi nu văzuse tabloul decât o singură dată, pe ascuns, la un prieten de familie. Zic eu zic, dar totul se întâmpla cu mult înainte de război, avea zece sau unsprezece ani.

La vremea aceea, era încă la pensionul Sainte-Clotilde. Sfânta Clotilde, fata lui Chilpéric şi a lui Carétène, era de fapt o curvă şi jumătate, Édouard o desenase în toate poziţiile, trasă în pulă de unchiu-său Godégisil, futută pe la spate de Clovis şi, pe la 493, luând muie de la regele burgunzilor cu Rémi, episcopul de Reims, trăgându-i-o în cur. De-aceea îl şi dăduseră pentru a treia oară afară de la pension, pe vecie. Toată lumea era de-acord că se documentase temeinic, ba chiar se întreba, la vârsta lui, de unde-şi luase modelele, avea nişte detalii... Taică-său, pentru care arta era o depravare de sifilitic, îşi ţuguia buzele a dispreţ. De fapt, înainte chiar de Sainte-Clotilde, Édouard avusese probleme. Mai ales cu taică-său. Dintotdeauna, Édouard se exprimase prin desen. În toate şcolile, toţi profesorii fuseseră blagosloviţi, într-o zi sau alta, cu o caricatură, înaltă de un metru, pe tablă. Nici n-avea nevoie să se semneze, ştiau că e Péricourt. De-a lungul anilor, inspiraţia lui, ce se concentra pe viaţa instituţiilor în care taică-său, cu pilele lui, izbutea să-l bage, se dezvoltase încetul cu încetul în jurul unor noi tematici, în ceea ce s-ar putea numi „perioada sfântă", culminând cu scena în care domnişoara Juste, profesoară de muzică, înfăţişată ca Iudita, zgâlţâia cu poftă capul tăiat al unui Holofern ce semăna ca două picături de apă cu domnul Lapurce, profesor de matematici. Se ştia că cei doi preacurveau împreună. Până la despărţirea lor, simbolizată prin această admirabilă secvenţă de decapitare, toată şcoala avusese dreptul, mulţumită lui Édouard care le ţinea cronica, la o sumedenie de episoade scabroase, pe table, pe pereţi, pe hârtiile pe care dascălii înşişi, când puneau mâna pe ele, şi le treceau de la unii la alţii înainte de a i le înmâna directorului. În curte, nimeni nu-l

putea zări pe searbădul profesor de matematici fără să şi-l închipuie numaidecât drept satirul neruşinat, înzestrat cu o nemaipomenită virilitate. Édouard avea atunci opt ani. Pentru scena aceasta biblică fu chemat la director. Întrevederea nu-i rezolvă problemele. Atunci când, fluturând desenul cu braţul ridicat, dirigintele vorbi despre Iudita pe un ton scandalizat, Édouard îi atrase atenţia că, desigur, tânăra îl ţinea pe decapitat de păr, dar, cum capul era pus pe o tipsie, ar fi fost mai îndreptăţit s-o vadă în loc de Iudita pe Salomeea şi, prin urmare, în loc de Holofern, pe sfântul Ioan Botezătorul. Édouard putea fi şi pedant, cu nişte reacţii de maimuţică savantă destul de enervante.

Indiscutabil, marea lui perioadă de inspiraţie, aceea pe care am putea-o considera „eflorescentă", îşi află începutul în epoca masturbării, când subiectele îi debordau de imaginaţie şi inventivitate. Frescele sale puseră atunci în scenă tot personalul — până la servitorii care se înălţau astfel la un cin de-a dreptul jignitor pentru cadrele instituţiei — în vaste compoziţii în care abundenţa personajelor îngăduia cele mai originale configuraţii sexuale. Toţi râdeau, deşi, descoperind acest imaginar erotic, fiecare în parte cugeta, bineînţeles, puţin şi la propria-i viaţă, iar cei mai pricepuţi deosebeau în toate acestea o îngrijorătoare înclinaţie pentru relaţiile, îşi căutau cuvântul, suspecte.

Édouard desena tot timpul. Ziceau că-i un stricat pentru că-i plăcea la nebunie să şocheze, se folosea de orice prilej, dar întâmplarea cu sfânta Clotilde futută-n cur de episcopul de Reims chiar scandalizase şcoala. Şi pe părinţii lui. Jigniţi rău. Taică-său, ca de obicei, plătise ce era de plătit ca să evite scandalul. Dar pensionul rămăsese de neînduplecat. Să nici n-audă de sodomie. Nimeni nu

ținea cu Édouard. Doar câțiva prieteni, mai ales aceia pe care desenele îi înveseleau, şi soră-sa, Madeleine. Tărăşenia o amuzase, nu atât episcopul ce-i trăgea la buci lui Clotilde, povestea era antică şi de demult, cât să-şi închipuie mutra directorului, părintele Hubert, asta da... Fusese şi ea la Sainte-Clotilde, la fete, ştia cum stătea treaba. Madeleine râdea mult de tupeul lui Édouard, de veşnicele lui obrăznicii, îi plăcea la nebunie să-i zburlească părul; dar trebuia să vrea şi el, căci, deşi mai mic de vârstă, era atât de înalt... Se apleca şi ea-şi băga mâinile în părul lui des, îi freca pielea capului cu aşa putere, că el ajungea râzând să se milogească a îndurare. Era mai bine ca tatăl lor să nu dea peste ei când se îndeletniceau cu aşa treburi.

Ca să ne întoarcem la Édouard, în educația lui totul se sfârşise cu bine, pentru că părinții lui erau oameni cu stare, dar nimic nu se petrecuse după buna-cuviință. Domnul Péricourt câştiga încă dinainte de război o groază de bani, soiul de individ pe care crizele îl îmbogățesc, de parcă sunt făcute anume pentru el. Despre averea maică-sii nu vorbeau niciodată, n-avea niciun rost, era ca şi cum s-ar fi întrebat de când e marea sărată. Dar cum maică-sa murise de tânără, de inimă, taică-său rămăsese singur la cârmă. Prins cu afacerile, încredințase educația odraslelor sale şcolilor, profesorilor, preceptorilor. Nişte lefegii. Édouard avea o inteligență pe care toată lumea o recunoştea ca fiind peste medie, un talent incredibil pentru desen, înnăscut, până şi profesorii lui de la Şcoala de Arte Frumoase rămăseseră cu gura căscată, şi un noroc porcesc. La ce ar fi putut nădăjdui în plus? Poate că din toate motivele acestea fusese mereu atât de obraznic. Când ştii că nu rişti nimic, că totul o să se rezolve, nu te mai ține nimic în frâu. Poți să spui tot ce vrei, cum vrei.

Ba e chiar liniştitor: cu cât te pui mai mult în primejdie, cu atât îţi preţăluieşti mai abitir oblăduirile. De fapt, domnul Péricourt îşi salvă băiatul din toate belelele, dar o făcu pentru sine însuşi, deoarece nu accepta să-i fie pătat numele. Iar lucrul acesta nu era defel uşor, pentru că Édouard era o veşnică sfidare, adora scandalurile. Cum lui taică-său ajunsese până la urmă să nu-i mai pese de soarta şi viitorul lui, Édouard se folosise de prilej ca să intre la Şcoala de Arte. O soră iubitoare şi protectoare, un tată teribil de conservator care îl nega clipă de clipă, un talent incontestabil, Édouard avea aproape tot ce-i trebuia ca să reuşească. Bun, cred că e clar pentru toată lumea, lucrurile n-or să se petreacă chiar aşa, dar în momentul în care se termină războiul, aceasta-i situaţia în mod obiectiv. Cu excepţia piciorului său. Stâlcit rău de tot.

Despre toate acestea, bineînţeles, în timp ce-l veghează şi-i reface oblojelile, Albert nu ştie nimic. Singurul lucru asupra căruia nu are nicio îndoială e că, oricum a fost ea, orbita lui Édouard Péricourt şi-a schimbat brusc traiectoria pe 2 noiembrie 1918.

Şi că ultima chestie de care o să se sinchisească are să fie în curând piciorul lui drept.

Albert îşi petrecu, aşadar, tot timpul lângă tovarăşul lui şi le dădu de bunăvoie o mână de ajutor infirmierelor. Ele se ocupau de tratamentul menit să contracareze riscurile de infecţie, de hrănirea cu sonda (i se intuba un amestec de lapte, ouă îndoite cu apă sau supă de carne), iar Albert, de tot restul. Când nu-i ştergea fruntea cu o cârpă umedă sau nu-i dădea să bea cu migala unui bijutier, îi schimba alezele. Strângea atunci din buze, se răsucea, se ţinea de nas, se uita în altă parte, încredinţându-se

că de minuția acestei corvezi depindea poate viitorul camaradului său.

Atenția îi fu, prin urmare, pe de-a-ntregul absorbită de aceste două treburi: să caute, zadarnic, o metodă care să-i îngăduie să respire fără să mişte nicio coastă şi, cu ochii la pândă după ambulanță, să fie alături de tovarăşul său.

Răstimp, îl vedea fără-ncetare pe Édouard Péricourt pe jumătate lungit peste el atunci când se întorsese din morți. Dar, în fundal, ceea ce îl bântuia era imaginea locotenentului Pradelle, scârnăvia aia de om. Petrecu ore şi ore imaginându-şi ce i-ar face când avea să-i iasă în cale. Îl revedea pe Pradelle năpustindu-se asupra lui pe câmpul de bătălie şi resimțea aproape fizic felul în care pâlnia de obuz îl aspirase oarecum înăuntru. Îi era totuşi greu să se concentreze multă vreme, să se gândească, ca şi cum mintea lui nu izbutise încă să-şi intre în ritmul obişnuit.

Cu toate acestea, la puțină vreme după ce se întorsese la viață, găsi acele vorbe pe care le căuta: cineva încercase să-l omoare.

Cuvintele sunau ciudat, dar nu păreau defel absurde; la urma urmelor, un război mondial nu-i decât o tentativă de omor generalizată la un continent. Numai că tentativa aceasta îl vizase personal. Uitându-se la Édouard Péricourt, Albert retrăia uneori clipa în care aerul se rarefiase şi fierbea de furie. Două zile mai târziu, era gata, şi el, să devină un ucigaş. După patru ani de război, era şi timpul.

Când era singur, se gândea la Cécile. Parcă se îndepărtase, îi lipsea îngrozitor. Densitatea evenimentelor îl propulsase pe Albert într-o altă viață, dar, cum nicio altă

viață nu era posibilă dacă n-o cuprindea şi pe Cécile, îşi afla alinare în amintirea sa, îi privea fotografia, o cerceta în felurita ei desăvârşire, sprâncenele, nasul, buzele, până la bărbie, cum de putea exista un lucru aşa de nemaipomenit ca gura lui Cécile. Cineva avea să i-o fure. Într-o zi, cineva o să vină să i-o ia. Sau Cécile o să plece. Îşi dădea seama că, până la urmă, Albert ăsta nu era cine ştie ce, în timp ce ea, umerii săi, nimic altceva decât umerii... Şi-i venea să moară când se gândea la toate acestea, trăia nişte ceasuri îngrozitor de triste. N-are niciun rost, îşi spunea el. Scotea atunci o foaie de hârtie şi încerca să-i încropească o scrisoare. Trebuia să-i povestească tot, ei care nu aştepta decât un singur lucru, tocmai, să nu se mai vorbească despre toate acestea, să se termine o dată pentru totdeauna cu războiul?

Când nu se gândea la ce anume o să-i scrie lui Cécile sau maică-sii (lui Cécile mai întâi, maică-sii mai apoi, dacă îi rămânea vreme), când nu-şi vedea de rolul de infirmier, Albert se întorcea întruna la ale lui.

De pildă, căpăţâna aceea de cal, lângă care fusese îngropat de viu, îi venea de multe ori în minte. Lucru ciudat, dar, de-a lungul timpului, n-o mai găsi monstruoasă. Chiar şi duhoarea de putred care ieşise de-acolo şi pe care o inhalase în încercarea de a supravieţui nu-i mai părea la fel de scârboasă şi dezgustătoare. În schimb, pe când imaginea lui Pradelle, în picioare la marginea craterului, i se înfăţişa cu o precizie fotografică, căpăţâna de cal ale cărei detalii ar fi voit totuşi să le păstreze îşi pierdea culorile şi trăsăturile. În ciuda eforturilor sale de concentrare, imaginea aceasta se ştergea, iar faptul îi provoca lui Albert un sentiment de lipsă care, în mod nelămurit, îl îngrijora. Războiul era pe sfârşite. Nu venise încă ora socotelilor,

ci numai aceea, cumplită, a prezentului, când oamenii constată cât de mare e dezastrul. Asemenea bărbaților acelora care, vreme de patru ani, stătuseră încovoiați sub gloanțe şi care, în adevăratul sens al cuvântului, n-aveau să se mai îndrepte vreodată şi-aveau să meargă astfel toată viața lor cu greutatea aceasta invizibilă pe umeri, Albert simțea că ceva, iar de lucrul acesta era sigur, n-o să se mai întoarcă niciodată: seninătatea. De mai multe luni încoace, de la prima rană pe Somme, de la nesfârşitele nopți în care, brancardier fiind, se ducea, potopit de groaza unui glonț rătăcit, să caute răniții pe câmpul de bătălie şi chiar mai mult de când se întorsese dintre morți, ştia că o frică nedesluşită, vibrantă, aproape palpabilă, pusese încetul cu încetul stăpânire pe sufletul lui. La toate acestea se mai adăugau efectele devastatoare ale îngropăciunii. Ceva din el era încă sub pământ, trupul i se întorsese la suprafață, dar o parte a creierului său, prizonieră şi cuprinsă de spaimă, rămăsese dedesubt, zidită de vie. Experiența aceasta îi intrase în carne, în gesturi, în priviri. Speriat din clipa în care ieşea din cameră, pândea şi cel mai mic pas, îşi strecura cu grijă capul pe uşă înainte de a o deschide larg, mergea ştergând pereții, îşi închipuia adesea că cineva îl urmăreşte, scruta chipul interlocutorului şi se ținea mereu lângă o ieşire, s-o aibă acolo la o adică. În toate împrejurările, privirea lui, în alertă, se plimba de colo-ncoace. La căpătâiul lui Édouard fiind, simțea nevoia să se uite pe fereastră, pentru că atmosfera încăperii îl apăsa. Era mereu cu ochii în patru, n-avea încredere în nimic. Ştia că aşa avea să fie toată viața. Era de-acuma nevoit să trăiască mereu cu această nelinişte animalică, asemenea unui bărbat care îşi dă dintr-odată seama că e gelos şi care înțelege că pe

mai departe va trebui să se descurce cu noua lui boală. Descoperirea aceasta îl întristă amarnic.

Morfina îşi făcuse efectul. Chiar dacă îi diminuaseră în mod regulat dozele, Édouard primea câte o fiolă la cinci, şase ore, nu se mai zvârcolea de durere, iar încăperea nu mai răsuna încontinuu de sfâşietoarele lui tânguieli, întrerupte de nişte urlete ce-ţi îngheţau sângele în vene. Când nu moţăia, părea că pluteşte, dar trebuia să rămână legat ca nu cumva să încerce să-şi scarpine rănile deschise.

În altă viaţă, Albert şi Édouard nu avuseseră niciodată nimic de împărţit, se văzuseră, întâlniseră, se salutaseră, poate un zâmbet din depărtare, pe ici, pe colo, nimic mai mult. Édouard Péricourt, un camarad ca atâţia alţii, aproape şi îngrozitor de anonim. Iar astăzi, pentru Albert, o enigmă, un mister.

A doua zi după ce sosiseră, Albert îşi dădu seama că lucrurile lui Édouard fuseseră puse lângă dulapul de lemn care avea o uşă ce nu se închidea şi care scârţâia la cel mai neînsemnat curent de aer. Oricine putea să intre, să fure — de unde să ştii? Albert se hotărî să le pună la adăpost. Apucând sacul de pânză în care trebuiau puse lucrurile personale, Albert fu nevoit să-şi mărturisească faptul că nu voise s-o facă mai devreme pentru că n-ar fi fost în stare să se împotrivească tentaţiei de a cotrobăi. Nu o făcuse din respect pentru Édouard, iată un motiv. Dar mai era un altul. Treaba aceasta îi amintea de maică-sa. Doamna Maillard era una dintre acele mame care cotrobăie. Toată copilăria lui, Albert se străduise din răsputeri să-i ascundă diverse secrete, neînsemnate de altfel, pe care, până la urmă, doamna

Maillard le descoperea mereu şi i le flutura pe la nas, copleşindu-l cu torente de reproşuri. Că era vorba de fotografia unui ciclist decupată din *L'Illustration*, de trei versuri copiate dintr-o antologie sau de patru bile şi-un biloi câştigate în recreaţie, doamna Maillard considera fiecare secret o trădare. În zilele în care era cu adevărat inspirată, agitând o carte poştală cu o cârciumă faimoasă din Tonkin pe care un vecin i-o dăduse lui Albert, era în stare să se avânte într-un monolog înflăcărat, invocând rând pe rând nerecunoştinţa copiilor, egoismul aparte al propriei odrasle şi arzătoarea ei dorinţă de a i se alătura bietului său soţ pentru a-şi afla în sfârşit alinarea, şi aşa mai departe.

Amintirile acestea neplăcute dispărură când Albert dădu, aproape imediat după ce deschisese sacul de pânză al lui Édouard, peste un carnet cu coperta tare strânsă cu un elastic, care în mod vizibil călătorise mult şi care nu conţinea decât desene în creion albastru. Albert se aşează acolo, ca prostul, turceşte, hipnotizat pe dată de aceste scene, unele dintre ele creionate rapid, altele lucrate cu grijă, cu umbre adânci făcute din haşuri strânse ca o ploaie mocănească. Toate desenele acestea, vreo sută, fuseseră realizate aici, pe front, în tranşee, şi înfăţişau tot felul de momente de zi cu zi, soldaţi care-şi scriau scrisorile, care-şi aprindeau pipa, râzând de vreo glumă, gata de asalt, mâncând, bând, lucruri de acestea. O linie trasată în fugă se transforma în profilul istovit al unui soldat tânăr, trei dungi şi apărea un chip sleit de puteri cu ochii rătăciţi, de ţi se făcea rău privindu-le. De parcă nici n-ar fi fost, superficial, în treacăt, cel mai mic semn cu creionul surprindea esenţialul, frica şi mizeria,

aşteptarea, descurajarea, secătuirea, carnetul acesta părea manifestul soartei.

Frunzărindu-l, lui Albert i se strânse inima. Pentru că, în toate desenele acestea, nu vedeai niciodată vreun mort. Niciodată vreun rănit. Niciun cadavru. Numai vii. Ceea ce era încă şi mai îngrozitor, fiindcă toate aceste imagini urlau acelaşi lucru: oamenii aceştia or să moară. Tulburat, puse lucruşoarele lui Édouard înapoi.

5

În privința folosirii morfinei, tânărul doctor rămase de neînduplecat, nu mai puteau continua aşa, oamenii se obişnuiesc cu genul acesta de drog şi obişnuința face ravagii, nu se poate tot timpul, înțelegeți, nu, va trebui să încetăm. A doua zi după operație, diminuase dozele.

Pe măsură ce îşi recăpăta cunoştința, Édouard, care îşi revenea încet, încet, începea din nou să se chinuiască îngrozitor, iar Albert îşi făcu griji din pricina ambulanței pentru Paris care nu mai venea odată.

Când îl luă la întrebări, tânărul medic îşi ridică brațele în semn de neputință, apoi coborî glasul:

— Treizeci şi şase de ore în spital... Nu pricep, ar trebui să fi fost deja transferat. Nu uitați că avem mereu probleme din pricina înghesuielii. Dar, ştiți, nu-i deloc bine să rămână aici...

Părea grozav de îngândurat. Din clipa aceea, Albert, înnebunit, îşi stabili un singur țel: să obțină în cel mai scurt timp posibil transferul camaradului său.

Se zbătu fără răgaz, se duse să le ia la rost pe surori care, deşi spitalul era acum mai calm, continuau să alerge pe culoare ca nişte şoareci într-un pod. Demersurile sale

nu duseră nicăieri, era un spital militar, adică un loc unde e aproape cu neputință ca cineva să afle ceva, începând cu identitatea persoanelor care comandă cu adevărat.

Oră de oră, se înapoia la căpătâiul lui Édouard şi aştepta ca tânărul să adoarmă la loc. Restul timpului şi-l petrecea prin birouri, pe aleile care deserveau clădirile principale. Se duse chiar şi la primărie.

Odată, în timp ce se întorcea de la una din treburile lui, văzu doi răcani ce pierdeau vremea pe culoar. Uniforma lor curată, chipurile bărbierite, aura de încredere în sine care-i înconjura, totul trimitea cu gândul la nişte soldați în post la cartierul general. Primul îi înmânã un document sigilat, în timp ce al doilea, poate ca să-şi dea şi el aere, îşi ţinea mâna pe pistol. Lui Albert îi trecu prin minte că nu degeaba stătea el mereu cu ochii-n patru.

— Am intrat, spuse primul soldat de parcă şi-ar fi cerut iertare.

Arătă cu degetul mare spre cameră.

— Dar apoi, am preferat să aşteptăm afară. Mirosul...

Albert pătrunse în încăpere şi într-o clipită dădu drumul scrisorii pe care începuse s-o deschidă, ca să se năpustească spre Édouard. Pentru prima oară de când ajunsese aici, tânărul avea ochii aproape deschişi, două perne îi fuseseră îngrămădite la spate, fără îndoială o soră în trecere, mâinile legate îi erau ascunse de un cearşaf, clătina din cap şi scotea nişte mârâieli înfundate care se terminau într-un gâlgâit. Descris aşa, n-ai fi zis că e o îmbunătățire clară şi certă, dar, până acum, Albert nu avusese în față decât un corp urlător şi cuprins de spasme violente ori somnolând într-o stare vecină cu coma. Ce vedea el acolo era mult mai bine.

Era greu de ştiut ce curent tainic trecuse între cei doi bărbaţi în zilele acelea când Albert dormise pe un scaun, dar din clipa în care Albert îşi puse mâna pe marginea patului său, Édouard, trăgând dintr-odată de legături, izbuti să-l apuce de încheietură şi îl strânse cu o forță cumplită. Nimeni n-ar putea să spună tot ce exprima gestul acesta. Cuprindea toate fricile şi toate uşurările, toate rugăminţile şi toate întrebările tânărului de douăzeci şi trei de ani rănit în război, nesigur de starea lui şi suferind într-un asemenea hal, că-i era cu neputință să priceapă de unde venea durerea.

— Ei bine, iată că te-ai trezit, dragule, îi zise Albert, încercând să pună în aceste cuvinte cât mai mult entuziasm cu putință.

O voce din spate îl făcu să tresară:

— Va trebui să mergem...

Albert se întoarse.

Soldatul îi înapoia scrisoarea pe care o luase de pe jos.

Aşteptă aproape patru ceasuri, aşezat pe un scaun. Vreme îndeajuns ca să întoarcă pe toate părţile şi cel mai m¹c motiv pentru care un prăpădit de soldat ca el putea fi convocat la generalul Morieux. De la decorare pentru vitejie până la starea lui Édouard, să trecem peste acest inventar, fiecare să-şi imagineze ce vrea.

Rezultatul acestor ore de cugetare se prăbuşi într-o secundă, atunci când văzu, la capătul culoarului, apărând silueta deşirată a locotenentului Pradelle. Ofițerul îl privi fix în ochi şi se îndreptă țanțoş spre el. Albert simți cum un nod i se lăsa din gât în stomac, îl apucă o greață pe care o înfrânse cu mare greutate. Îi lipsea viteza, dar era chiar mişcarea ce-l prăvălise în gaura lui de obuz. Locotenentul

îşi luă ochii de la Albert când ajunse în dreptul lui şi când se răsuci, dintr-odată, ca să bată la uşa biroului ordonanței generalului, în spatele căreia dispăru într-o clipită.

Ca să încaseze una ca asta, lui Albert i-ar fi trebuit ceva timp, nu-l avu. Uşa se deschise din nou, cineva îi lătră numele, iar el înaintă clătinându-se în jertfelnicul care putea a coniac şi trabuc, poate că sărbătoreau victoria ce-avea să vină.

Generalul Morieux părea îngrozitor de bătrân şi semăna cu oricare dintre moşii aceia care îşi trimiseseră la moarte fiii şi nepoții, două generații întregi. Puneți la un loc portretele lui Joffre şi Pétain, Nivelle, Gallieni şi Ludendorff, îl aveți pe Morieux, o mustață de focă sub doi ochii urduroşi, pierduți într-o față sângerie, nişte riduri adânci şi un simț înnăscut al importanței sale.

Albert a încremenit. E greu de spus dacă generalul chibzuieşte la ceva sau l-a doborât moleşeala. Are ceva din Kutuzov. Aşezat la birou, e cufundat în hârțoagele lui. Înainte, cu fața la Albert, cu spatele la general, locotenentul Pradelle, căruia nu i se mişcă niciun muşchi, îl priveşte stăruitor din cap până-n picioare. Cu picioarele depărtate, cu mâinile la spate, ca pentru inspecție, pare să se legene uşor. Albert pricepe mesajul şi-şi corectează poziția. Stă țeapăn, îşi îndreaptă spatele, îl dor şalele. Tăcerea e grea. Foca ridică în sfârşit capul. Albert se simte silit să se dea şi mai tare pe spate. Dacă mai continuă aşa, o să facă podul de sus, ca acrobații de la circ. În mod normal, generalul ar trebui să-l scutească de poziția aceasta inconfortabilă, dar nu, se uită țintă la Albert, îşi drege vocea, îşi coboară privirea spre un document.

— Soldat Maillard, articulează el.

Albert ar trebui să răspundă „Ordonați, domnule general“ sau ceva asemănător, dar oricât de încet s-ar mişca generalul, tot ar fi prea iute pentru Albert. Generalul îl priveşte.

— Am aicea un raport..., reia el. În timpul atacului unității tale, de pe 2 noiembrie, ai încercat în mod deliberat să te sustragi de la datorie.

Pe-asta Albert n-o prevăzuse. Îşi imaginase el una şi alta, dar asta, nu. Generalul citi:

— Te-ai „refugiat într-o pâlnie de obuz ca să nu-ți îndeplineşti obligațiile“... Treizeci şi opt dintre curajoşii tăi camarazi şi-au pierdut viața în acest atac. Pentru patrie. Eşti un mişel, soldat Maillard! Şi am să-ți spun verde în față: eşti un nemernic!

Albert e aşa de necăjit, că-i vine să plângă. De săptămâni întregi nădăjduieşte să termine cu războiul acesta, aşa o să se sfârşească dară totul...

Generalul Morieux nu l-a scăpat din ochi. Laşitatea aceasta i se pare de-a dreptul vrednică de milă. Mâhnit în fața întruchipării josniciei pe care o reprezintă prăpăditul acesta de soldat, concluzionează:

— Dar dezertarea nu-i treaba mea. Eu mă războiesc, pricepi? Eşti bun de Tribunalul Militar, de Consiliul de război, soldat Maillard.

Albert s-a înmuiat. Cum şi le ține pe lângă corp, mâinile încep să-i tremure. Moartea. Poveştile astea cu dezertări sau tipi care se rănesc singuri ca să scape de front sunt în mințile tuturor, nimic nu-i nou sub soare. S-a vorbit mult despre Consiliul de război, mai ales în 1917, când Pétain s-a apucat să facă nițică ordine în ditamai harababura. Nimeni nu ştie câți au ajuns în fața plutonului de execuție; când era vorba despre dezertare, tribunalul n-a trecut nimic cu vederea. N-au împuşcat

mulți, dar toți sunt morți şi îngropați. Şi încă-n mare grabă. Nu-i grabă, n-ai execuție. Lui Albert îi mai rămân trei zile de trăit. În cel mai bun caz.

Trebuie să lămurească lucrurile, e o neînțelegere. Dar chipul lui Pradelle, care îl priveşte fără să clipească, nu lasă loc niciunei neînțelegeri.

E a doua oară când îl condamnă la moarte. Poți să supraviețuieşti când eşti îngropat de viu, dacă ai noroc cu carul, dar ajuns în Consiliul de război...

Sudoarea îi curge valuri printre omoplați, pe frunte, îi înceţoşează privirea. Tremură din ce în ce mai tare şi începe să se pişe acolo, în picioare, încet de tot. Generalul şi locotenentul se uită la pata care se lăbărțează la nivelul şlițului, care îi coboară spre picioare.

Să zică ceva. Albert caută, nu găseşte nimic. Generalul trece din nou în ofensivă, doar e general, se pricepe la ofensive.

— Locotenentul Pradelle e categoric, te-a văzut clar aruncându-te în noroi. Nu-i aşa, Pradelle?

— Clar de tot, domnule general. Chiar aşa.

— Deci, soldat Maillard?

Degeaba îşi caută Albert cuvintele, nu poate să scoată niciunul. Se bâlbâie:

— Nu-i aşa...

Generalul se încruntă.

— Cum nu-i aşa? Ai participat la atac până la capăt?

— Ăă... nu...

Ar trebui să spună „Nu, domnule general“, dar e cu neputință să se gândească la tot, într-o asemenea situație.

— N-ai participat la atac, urlă generalul lovind cu pumnul în masă, pentru că erai într-o gaură de obuz! Aşa-i sau nu-i aşa?

Nu prea e loc de discuții. Cu atât mai mult cu cât generalul loveşte din nou cu pumnul.

— Da sau nu, soldat Maillard?

Lampa, călimara, mapa de birou, totul se ridică laolaltă. Privirea lui Pradelle rămâne pironită la picioarele lui Albert unde pata de pişat se întinde pe covorul ros din încăpere.

— Da, dar...

— Bineînțeles că da! Locotenentul Pradelle te-a văzut clar, nu-i aşa, Pradelle?

— Clar de tot, da, domnule general.

— Dar laşitatea nu ți-a fost răsplătită, soldat Maillard...

Generalul ridică un arătător a răzbunare.

— Ba chiar era să mori din pricina laşității tale! De ce ți-a fost frică n-ai să scapi!

În viață, există întotdeauna câteva momente de adevăr. Fireşte, sunt rare. În viața lui Albert Maillard, soldat, secunda care urmează face parte din aceste clipe. Trei cuvinte care îi cuprind credința toată:

— Nu e drept.

O frază lungă, o încercare de lămurire, generalul Morieux le-ar fi alungat sictirit cu o fluturare de mână, dar asta... Lasă capul în jos. Pare să se gândească. Pradelle se uită acum la lacrima ce se prelinge pe vârful nasului lui Albert şi pe care acesta nu poate s-o şteargă, înțepenit cum e în poziția lui de drepți. Picătura îi atârnă lamentabil, se leagănă, se întinde, nu se hotărăşte să cadă. Albert se smiorcăie zgomotos. Picătura se clatină, dar nu se lasă. Smiorcăitul îl scoate doar pe general din toropeala lui.

— Şi totuşi, purtarea ta nu-i rea defel... Nu pricep! concluzionează el, ridicând din umeri a neputință.

Ceva s-a întâmplat, dar ce?

— Lagărul de la Mailly, citeşte generalul. Marna... Mda...

E aplecat peste hârţoagele lui, Albert nu-i vede decât părul alb, rar, care-i descoperă pielea rozalie a capului.

— Rănit pe Somme..., mda... Ah, şi în Aisne! Brancardier, mda, ah...

Dă din cap ca un papagal plouat.

Picătura de la nasul lui Albert se hotărăşte în sfârşit să cadă, se striveşte de pardoseală şi-i provoacă în minte o revelaţie: e o glumă.

Generalul încearcă să-l facă din vorbe.

Neuronii lui Albert măsoară terenul, trecutul, actualitatea, situaţia. Când generalul îşi ridică ochii spre el, ştie, a înţeles, răspunsul autorităţii nu-i o surpriză:

— O să-ţi iau în calcul buna purtare, Maillard.

Albert se smiorcăie. Pradelle înghite hapul. Şi-a încercat şi el norocul pe lângă general, poate, poate. Dacă-i ieşea pasenţa, se descotorosea de Albert, martor incomod. Dar ce ghinion, acuma nimeni nu mai împuşcă pe nimeni. Ştie să piardă, Pradelle ăsta. Lasă capul în jos şi-şi muşcă limba.

— În 1917, bătrâne, erai bun! reia generalul. Dar acum...

Dă din umeri, pare amărât. Se simte că, în mintea lui, totul se duce de râpă. Pentru un militar, nu-i nimic mai rău decât un război care se termină. Bineînţeles că s-a străduit, că şi-a stors creierii generalul Morieux, dar a trebuit să se resemneze, în ciuda acestui magnific caz de dezertare, la câteva zile de la armistiţiu, nu are cum să justifice un pluton de execuţie. Nu mai e de actualitate. Nimeni nu l-ar accepta. Ba ar fi chiar contraproductiv.

Viaţa lui Albert atârnă de-un fir de păr: n-o să fie împuşcat pentru că, luna aceasta, nu mai e la modă.

— Mulţumesc, domnule general, rosteşte el.

Morieux primeşte aceste cuvinte cu fatalism. Cândva, să-i fi mulţumit unui general era ca şi cum l-ai fi insultat, dar acum...

Problema e rezolvată. Morieux dă din mână a leha-mite, abătut, ce înfrângere! Eşti liber, soldat.

Dar ce-l apucă atunci pe Albert? Nici el nu ştie. A fost la doi paşi de plutonul de execuţie, de parcă nu i-ar fi fost de-ajuns.

— Am o doleanţă, domnule general, spune el.

— Serios, ce, ce?

Ciudat, dar asta-i place generalului, chestia cu dole-anţa. Oamenii îl solicită, înseamnă că încă e bun la ceva. Ridică întrebător o sprânceană, cu o expresie încuraja-toare. Aşteaptă. Lângă Albert, Pradelle pare să se încor-deze şi să se rigidizeze. De parcă ar fi schimbat aliajul.

— Aş vrea să solicit o anchetă, domnule general, reia Albert.

— Ah, ia te uită, o anchetă! Şi despre ce, fir-ar să fie?

Pentru că, pe cât îi plac de tare doleanţele, pe atât urăşte generalul anchetele. Doar e un militar.

— Despre doi soldaţi, domnule general.

— Ce-au păţit soldaţii ăştia?

— Au murit, domnule general. Şi ar fi bine să se ştie cum.

Morieux se încruntă. Nu-i plac morţile suspecte. În vreme de război, moartea trebuie să fie făţişă, eroică şi definitivă, acesta-i şi motivul pentru care toată lumea îi rabdă pe răniţi, dar, de fapt, nimeni nu-i iubeşte.

— Ia stai, ia stai..., behăie Morieux. Întâi şi-ntâi, cine-s băieţii ăştia?

— Soldaţii Gaston Grisonnier şi Louis Thérieux, dom-nule general. Am vrea să ştim cum au murit.

Pluralul din „am vrea" e de un tupeu nemaipomenit, i-a venit firesc. Până la urmă, mai are de unde.

Morieux îl întreabă pe Pradelle din priviri.

— Sunt cei doi dispăruți de la cota 113, domnule general, răspunde locotenentul.

Albert e năucit.

I-a văzut pe câmpul de bătălie, morți, desigur, dar întregi, l-a şi împins pe bătrân, vede cu ochii minții unde l-au atins cele două gloanțe.

— Nu se poate...

— Dumnezeule mare, nu ți-am spus că sunt dați dispăruți! Nu, Pradelle?

— Dispăruți, domnule general. Chiar aşa.

— Şi apoi, râgâie moşul, n-ai să ne bați la cap cu dispăruții, pricepi!

Nu e o întrebare, e un ordin. E furios.

— Ce mai e şi porcăria asta? mormăie el în barbă.

Dar are nevoie de oleacă de sprijin.

— Nu-i aşa, Pradelle? întreabă el brusc.

Îl ia drept martor.

— Chiar aşa, domnule general. Nimeni n-o să ne bată la cap cu dispăruții.

— Ah! face generalul, uitându-se la Albert.

Pradelle îl priveşte şi el. Nu cumva pare să zâmbească uşor, ticălosul?

Albert renunță. Tot ce-şi doreşte acum e să se termine războiul şi să se întoarcă repede la Paris. Pe cât se poate, întreg. Gândul acesta i-l aduce în minte pe Édouard. Îl salută în pripă pe ghiuj (nici măcar nu pocneşte din călcâie, mai că nu pune decât un deget nepăsător la tâmplă, ca un muncitor care tocmai şi-a terminat treaba şi se duce acasă), se fereşte să se uite la Pradelle şi fuge deja

pe culoare, stăpânit de-o intuiție cum numai părinții pot avea. Când dă uşa de perete, de-abia mai respiră.

Édouard e în aceeaşi poziție, dar se trezeşte de cum îl aude pe Albert apropiindu-se. Cu vârful degetelor, arată spre fereastră, lângă pat. E adevărat că pute înfiorător în camera aceasta. Albert întredeschide fereastra. Édouard îl urmăreşte din priviri. Tânărul rănit insistă, „mai mult", face semn cu degetele, „nu, mai puțin", „încă un pic". Albert se execută, împinge şi mai mult canatul şi, când înțelege, e prea târziu. Tot căutându-şi limba, tot auzindu-se bolborosind, Édouard a vrut să ştie; se vede acum în geam.

Schija i-a spulberat tot maxilarul inferior; sub nas e gol, se văd gâtul, bolta, palatul şi doar dinții de sus, iar dedesubt, o magmă de cărnuri stacojii cu ceva în capăt, trebuie să fie glota, limbă nu mai e, traheea formează o gaură roşie şi umedă...

Édouard Péricourt are douăzeci şi trei de ani.

Édouard Péricourt leşină.

6

A doua zi, pe la ora patru dimineața, când Albert îl dezlegase ca să-i schimbe aleza, Édouard vru să se arunce pe fereastră. Dar, pe când dădea să coboare din pat, îşi pierdu echilibrul din pricina piciorului drept care nu-l mai ţinea şi se prăbuşi pe jos. Cu un nemaipomenit efort de voință, izbuti să se ridice, era ca un strigoi. Cu ochii scoşi din orbite, şontâcăi cu greu până la geam, întindea mâinile, urla de jale şi de durere, Albert îl strânse în brațe plângând şi el în hohote, mângâindu-l pe ceafă. Față de Édouard, Albert se purta cu gingăşia unei mame. Îşi petrecea aproape tot timpul vorbindu-i ca să le fie aştep-tarea mai uşoară.

— Vezi tu, îi povestea el, generalul Morieux e soiul ăla de prost cu spume. Zi general şi gata. Voia să mă trimită în fața Consiliului de război! Iar Pradelle, nemernicul...

Albert vorbea, vorbea, dar privirea lui Édouard era atât de stinsă, că era cu neputință de ştiut dacă înțelegea ce i se spunea. Diminuarea dozelor de morfină îl lăsa mult timp treaz, răpindu-i lui Albert prilejurile de-a se duce să afle ce se întâmpla cu nenorocitul acela de trans-port care nu mai venea odată. Când Édouard începea să

geamă, nu se mai oprea; se tânguia din ce în ce mai tare, până venea o infirmieră cu o altă injecție.

În ziua următoare, imediat după prânz, pe când Albert se întorcea din nou mofluz — nu reuşise să afle dacă transferul era sau nu în plan —, Édouard urla ca-n ceasul morții, suferea îngrozitor, gâtul lui deschis era de un roşu-aprins şi, pe ici, pe colo, se zărea băltind puroiul, duhoarea era din ce în ce mai înăbuşitoare.

Albert ieşi imediat din încăpere şi se năpusti spre biroul infirmierelor. Nimeni. Zbieră pe culoar „e cineva?“ Nimeni. Se pregătea deja să plece, dar se opri brusc. Se întoarse. Nu, n-ar îndrăzni. Ba da? Cercetă holul, la stânga, la dreapta, urletele camaradului său îi răsunau şi-acuma în urechi, lucrul acesta îl ajută, pătrunse în încăpere, ştia unde-i era locul, de-atâta vreme încoace. Înhăță cheia din sertarul din dreapta, deschise dulapul cu medicamente. O seringă, un pic de alcool, nişte fiole cu morfină. Dacă-l prindeau, era vai de viața lui, furt de material militar, mutra de bețivan a generalului Morieux se apropia fulgerător, urmată de nelegiuita umbră a locotenentului Pradelle... Cine o să aibă grijă de Édouard? se întreba el cu spaimă. Dar nu veni nimeni, Albert ieşi năduşit din birou, strângând prada la piept. Nu ştia dacă face bine ce face, durerile acelea însă deveniseră insuportabile

Cu prima injecție fu o întreagă nebunie. Le asistase adesea pe surori, dar când e să faci chiar tu o treabă... Alezele, duhoarea puturoasă şi acum injecțiile... Oricum nu-i uşor să-l împiedici pe un găligan să se arunce pe fereastră, se gândi el în timp ce pregătea seringa; dar să-l ştergi la cur, să-l înduri, să-l înțepi, în ce naiba se băga?

Strecurase un scaun sub clanța de la uşă ca să nu-i surprindă vreun nepoftit. Se descurcă destul de bine cu

injecția. Albert estimase bine doza; avea să facă joncțiunea cu următoarea, cea administrată de infirmieră.

— La marele fix, ai să vezi, totul o să fie mult mai bine.

Aşa se şi întâmplă. Édouard se destinse, adormi. Chiar şi în somn, Albert continuă să-i vorbească. Şi să se gândească la transferul acela fantomă. Ajunse la concluzia că trebuia să meargă până la capăt: să se ducă la biroul personalului militar.

— Când stai liniştit, explică el, nu-mi place s-o fac, să ştii. Dar cum nu sunt sigur că ai să fii cuminte...

Cu părere de rău, îl legă pe Édouard de pat şi ieşi.

De cum ieşea din încăpere, se uita mereu în spate şi se mişca ştergând pereții, în fugă, ca să nu lipsească decât puțin, cât mai puțin.

— Hai că-i bună! spuse tipul.

Îl chema Grosjean. Biroul personalului militar era o încăpere mică, înzestrată cu o fereastră minusculă şi ale cărei etajere stăteau să cadă sub greutatea dosarelor de arhivă. În spatele uneia dintre cele două mese acoperite de hârțoage, liste, rapoarte, caporalul Grosjean părea copleşit.

Bombănind, deschise un registru mare şi urmări coloanele cu un arătător maroniu de la tutun:

— La câți răniți am avut noi aici, habar n-ai tu...

— Ba da.

— Ba da ce?

— Ba da, am habar.

Grosjean îşi scoase capul din registru şi se uită țintă la el. Albert îşi dădu seama că greşise rău, cum s-o îndrepte, dar Grosjean îşi vedea iar de ale lui, prins cu totul de ceea ce căuta.

— La dracu', numele ăsta îmi spune ceva...

— Normal, zise Albert.

— Păi da, normal, dar unde e, pe mă-sa de...?

Dintr-odată, urlă:

— Aici!

Se vedea de la o poştă, Grosjean câştigase o bătălie.

— Péricourt, Édouard! Ştiam eu! Aici! A, ştiam eu!

Întoarse registrul spre Albert, apăsând cu arătătorul lui butucănos în josul unei pagini. Ţinea să arate cât de tare avusese el dreptate.

— Păi, şi? întrebă Albert

— Păi, uite, amicul tău e înregistrat.

Rosti răspicat cuvântul „înregistrat". În gura lui, căpăta valoarea unui verdict.

— Ţi-am zis eu! Ştiam eu ceva, doar nu m-am ramolit, ce dracu'!

— Păi, şi?

Fericit, tipul închise ochii. Îi deschise la loc.

— E înregistrat aici — bătea cu arătătorul în registru — şi apoi îi redactăm bonul de transfer.

— Şi bonul ăsta de transfer unde se duce?

— La unitatea logistică. Pentru vehicule, ei hotărăsc...

Albert trebuia să se întoarcă la biroul logistică. Fusese acolo de două ori deja şi nici urmă de buletin, de bon, de hârtie pe numele lui Édouard, s-o iei razna şi mai multe nu. Se uită la ceas. O să vadă el ce şi cum mai târziu, trebuia să se întoarcă la Édouard, să-l facă să bea, trebuie să bea mult, aşa recomandase doftorul. Dădu să plece, se răzgândi. La dracu', îşi zise el. Şi dacă...

— Tu duci bonurile la logistică?

— Da, afirmă Grosjean. Sau vine cineva să le ia, depinde.

— Îţi aminteşti cumva cine a luat bonul cu numele Péricourt?

Dar ştia deja răspunsul.

— Bineînţeles. Un locotenent, nu-i ştiu numele.

— Un tip înalt, subţirel...

— Exact.

— ... cu ochi abaştri?

— El e!

— Ce nenorocit...

— Dacă zici tu...

— Şi durează mult să întocmeşti un alt bon?

— E un duplicat, aşa se cheamă.

— Bine, un duplicat, durează mult să-l întocmeşti?

Grosjean era într-adevăr în lumea lui. Scoase călimara, înhăţă un condei, îl ridică spre tavan.

— E ca şi făcut.

Camera puţea a carne în putrefacţie. Într-adevăr, Édouard trebuia transferat cât mai repede. Strategia lui Pradelle era pe cale să reuşească. Nu voia să lase nicio urmă. Dacă Albert scăpase ca prin urechile acului de Consiliul de război, cimitirul se apropia periculos de Édouard. Câteva ceasuri încă şi ar fi putrezit de viu. Locotenentul Pradelle n-avea chef să rămână prea mulţi martori ai eroismului său.

Albert depuse chiar el duplicatul la serviciul logistică.

Cel mai devreme mâine, i se spuse.

Aşteptarea i se părea interminabilă.

Tânărul medic plecase din spital. Încă nu se ştia cine o să-l înlocuiască. Mai erau şi alţi chirurgi, alţi doftori pe care Albert nu-i cunoştea, unul dintre ei veni în cameră, stătu puţin, de parcă n-ar mai fi avut niciun rost.

— Când îl transferă? întrebă el.

— Acuma se face, a întârziat din pricina bonului de transfer. De fapt, apare în registru, dar...

Medicul i-o tăie scurt:

— Când? Că aşa cum merg lucrurile...

— Mi s-a spus că mâine...

Îşi ridică ochii spre tavan, sceptic. Soiul de doctor care a văzut destule la viața lui. Dădu din cap, înțelegea. Bun, mare lucru nu mai e de făcut, se întoarse şi-l bătu uşor pe umăr pe Albert.

— Şi aeriseşte şi tu camera, spuse el pe când ieşea, pute rău aici!

A doua zi de dimineață, de când se crăpă de ziuă, Albert luă cu asalt biroul logistică. Spaima lui de căpătâi: să nu dea peste locotenentul Pradelle. Izbutise să împiedice transferul lui Édouard, era în stare de orice. Să nu se arate era pentru Albert singurul lucru care conta. Şi ca Édouard să plece cât mai repede cu putință.

— Astăzi? întrebă el.

Tipul îl plăcea. I se părea nemaipomenit că cineva se îngrijeşte aşa de un camarad. Vedea atâția pe care îi durea în cur, care nu se gândeau decât la ei. Cum? Nu, nu astăzi, îi pare rău. Mâine.

— Ştii cumva la ce oră?

Tipul se uită mult timp pe diferitele liste.

— Eu zic că, răspunse el fără să ridice ochii, date fiind locurile de colectare — scuze, bătrâne, dar aşa se spune pe aici —, ambulanța ar trebui să vină cam după prânz.

— Eşti sigur?

Albert voia să creadă, bine, pe mâine, dar se învinuia că e aşa de mocăit, că n-a înțeles mai din timp. Că a lungit-o atâta. Dacă ar fi dat peste un camarad mai isteț, Édouard ar fi fost deja transferat.

Mâine.

*

Édouard nu mai dormea. Aşezat pe pat, sprijinit de pernele pe care Albert le strânsese din celelalte camere, se legăna ore întregi tânguindu-se sfâşietor.

— Te doare, nu? întreba Albert.

Dar Édouard nu răspundea niciodată. Bineînţeles.

Fereastra stătea tot timpul întredeschisă. Albert dormea tot acolo, pe scaunul din faţă, sprijinindu-şi picioarele pe un alt scaun. Fuma destul de mult, ca să rămână treaz şi să-l vegheze pe Édouard, dar şi ca să acopere duhoarea.

— Ce baftă pe tine, tu nu mai ai miros...

La naiba, cum o să facă dacă o să vrea să râdă? Probabil că unui tip rămas fără falcă nu-i prea vine să se hlizească şi, cu toate acestea, chestiunea îl sâcâia pe Albert.

— Doftorul..., se aventură el.

Era poate ora două sau trei noaptea. Mai aveau o zi până la transfer.

— Zice că acolo vi se pun proteze...

Nu prea îşi dădea el seama cum putea să arate o proteză de maxilar inferior, dar se îndoia că era momentul potrivit ca să vorbească despre aşa ceva.

Dar propunerea aceasta păru să-l trezească pe Édouard. Clătină uşor capul, scoase nişte strigăte ca nişte zgomote jilave, un fel de gâlgâieli. Făcu un semn, Albert nu văzuse până atunci că era stângaci. Gândindu-se la carnetul de crochiuri, se întrebă cu naivitate cum de putuse realiza asemenea desene cu mâna stângă.

Iată ce ar fi trebuit să-i propună mai devreme, să deseneze.

— Îţi vrei carnetul?

Édouard îl privi, da, voia carnetul, dar nu ca să deseneze.

E caraghioasă scena aceasta în miez de noapte. Privirea lui Édouard, atât de plină, de expresivă, pe fața aceasta scobită, umflată, o rană deschisă, de o intensitate nebunească. Înspăimântătoare. Albert este profund impresionat.

Ținând carnetul în echilibru pe pat, Édouard scrie niște litere mari și neîndemânatice, e atât de slăbit, de parcă n-ar mai știi să scrie, creionul pare însuflețit de o voință proprie. Albert se uită la literele ale căror capete ies din pagină. Îi e somn de pică și totul ține foarte mult. Édouard scrie o literă sau două, un efort nemăsurat, Albert încearcă să ghicească cuvântul, se străduiește din răsputeri, încă o literă, apoi o alta și, când are un cuvânt, nu are nici pe departe mesajul, trebuie să-i deducă sensul, timpul trece ca nebunul, iar Édouard, istovit degrabă, se prăbușește. Dar, nici o oră mai târziu, se ridică iar, își reia carnetul, de parcă, fără voia lui, ceva îi dă zor. Albert se scutură, se ridică imediat de pe scaun, își aprinde o țigară, doar-doar s-o trezi, și se-apucă iar de ghicit. Literă după literă, cuvânt după cuvânt.

Și, pe la patru dimineața, Albert a aflat atât:

— Deci nu vrei să te întorci la Paris? Dar unde-o să te duci?

O iau de la capăt. Pe Édouard îl cuprinde nerăbdarea, își descarcă nervii pe carnet. Literele țâșnesc pe hârtie, atât de mari, că sunt greu de recunoscut.

— Liniștește-te, zice Albert, nu-ți face griji, îi dăm noi de capăt.

Dar nu e sigur deloc de ce spune, pentru că totul pare îngrozitor de complicat. Nu se lasă. La primele licăriri ale

zorilor, are confirmarea faptului că Édouard nu mai vrea să se întoarcă acasă. Am priceput bine? Édouard scrie „da" pe carnet.

— Dar e normal! explică Albert. La început, niciunul dintre noi n-are chef să fie văzut într-un asemenea hal. Ne e un pic ruşine, aşa se întâmplă mereu. Uite, până şi eu, deşi nu despre mine e vorba aici, ei bine, când am încasat glonţul pe Somme, mi-a trecut o clipă prin cap că Cécile a mea o să mă părăsească, pe bune! Părinţii tăi te iubesc, doar n-o să ajungă să nu te mai iubească pentru că ai fost rănit la război, nu trebuie să-ţi faci griji!

În loc să-l liniştească, flecăreala aceasta fără rost îl scoate până la urmă din minţi pe Édouard, zbieretele din gât i se revarsă ca o cascadă înspumată, se mişcă atât de mult, încât Albert e nevoit să-l ameninţe că o să-l lege la loc. Édouard se stăpâneşte, dar e tot zbuciumat, furios chiar. Smulge cu sălbăticie carnetul din mâinile lui Albert, ca pe-o faţă de masă în timpul unei certe. O ia de la capăt cu încercările lui de caligrafie, Albert îşi mai aprinde o ţigară şi, între timp, se gândeşte la ce i-a cerut Édouard.

Dacă nu vrea ca rudele să-l vadă în starea aceasta, poate că are şi el vreo Cécile. E peste puterile unui om să renunţe la aşa ceva, iată un lucru pe care Albert îl pricepe din plin. Prudent, spune ce-a gândit.

Atent la hârtia lui, Édouard dă din cap că nici vorbă de-aşa ceva. Nicio Cécile.

O are însă pe soră-sa. Trece o groază de vreme până să lămurească povestea cu sora. Nu izbuteşte să citească prenumele. Dă-o încolo de treabă, de fapt, nici nu-i aşa de important.

Dar nu-i vorbă nici de soră-sa.

De altfel, nu contează, oricare ar fi motivul lui Édouard, trebuie să încerce să-i bage mințile în cap.

— Te înțeleg, mai zice Albert. Dar ai să vezi, cu proteza e cu totul altceva...

Édouard se enervează, durerile revin, o dă încolo de tentativă de comunicare şi se apucă iar să urle ca un nebun. Albert rezistă cât poate şi el, e la capătul puterilor. Cedează şi-i mai face o injecție cu morfină. Édouard începe să moțăie, în câteva zile a avut doze peste doze. Dacă scapă înseamnă că-i din oțel.

Dimineața, când să-l schimbe şi să-l hrănească (Albert face cum i s-a arătat, cu tubul de cauciuc în trahee şi pâlnia cea micuță, toarnă foarte încet pentru ca stomacul să nu se răzvrătească), Édouard se enervează din nou, vrea să se ridice, se foieşte, Albert nu mai ştie cum să-l ia. Tânărul a pus mâna pe carnet, schițează iarăşi câteva litere la fel de ilizibile ca-n ajun, apoi bate cu creionul pe pagină. Albert încearcă să descifreze, nu reuşeşte. Se încruntă, ce-i ăsta, un „E“?, un „B“? Şi brusc, nu mai poate. Explodează:

— Ascultă, dragule, n-am ce să-ți fac! Nu vrei să te duci acasă, nu înțeleg de ce, dar, oricum, nu-i treaba mea. E de-a dreptul îngrozitor, numai că eu nu am ce să-ți fac, gata!

Atunci, Édouard îl apucă de braț şi-l strânge incredibil de tare.

— Ei, mă doare! strigă Albert.

Édouard i-a înfipt unghiile în carne. E cumplit de dureros. Dar apăsarea scade, în curând mâinile lui Édouard cuprind umerii lui Albert, camaradul său îl strânge la piept şi plânge hohotit, urlând. Albert a mai auzit urletele acestea. Nişte maimuțele, cândva, la un circ, care se dădeau cu bicicleta îmbrăcate în marinari şi gemeau de-ți

rupeau sufletul. O jale atât de adâncă e sfâşietoare. Ceea ce i se întâmplă lui Édouard e atât de definitiv, cu sau fără proteză, atât de ireversibil...

Albert spune nimicuri, plângi, dragule. Ce altceva ar mai putea să facă, doar să spună neghiobii. Jalea lui Édouard e de necontrolat, de nestăpânit.

— Văd eu că nu vrei să te mai întorci acasă, zice Albert.

Simte cum capul se clatină cuibărit lângă gâtul lui, nu, nu vrea să se mai întoarcă acasă. Repetă nu, nu, nu vrea.

Ţinându-l lângă el, Albert îşi spune că tot războiul, ca toată lumea, Édouard nu s-a gândit decât să supravieţuiască, iar acum, că războiul s-a sfârşit şi că el e-n viaţă, iată că nu se mai gândeşte decât să moară. Dacă până şi supravieţuitorii nu mai au alt ţel decât să piară, ce sminteală...

De fapt, Albert îl înţelege acum: Édouard n-o să mai aibă puterea să-şi ia viaţa. S-a terminat. Dacă ar fi putut să se arunce atunci, în prima zi, pe fereastră, totul s-ar fi rezolvat, jalea şi lacrimile, timpul, nesfârşitul timp ce-avea să vină, totul s-ar fi isprăvit acolo, în curtea spitalului militar, dar i-a trecut norocul, n-o să mai aibă niciodată curajul; iată-l condamnat să trăiască.

Şi e doar vina lui Albert, totul e din vina lui, de la bun început. Totul. E copleşit şi mai că-l bufneşte şi pe el plânsul. Ce singurătate. În viaţa lui Édouard, Albert e acum pretutindeni. E singurul, unicul lui ajutor. Tânărul i-a delegat propria lui existenţă, i-a dat-o lui pentru că nu mai poate nici s-o ducă singur, nici să se descotorosească de ea.

Albert e distrus, bulversat.

— Bine, îngaimă, o să văd...

Vorbeşte şi el ca să nu tacă, dar Édouard ridică imediat capul de parcă l-ar fi curentat cineva. E o faţă aproape goală, fără nas, fără gură, fără obraji, doar privirea, de o dogoare smintită, care te străpunge. Albert nu mai are scăpare.

— O să văd, repetă el prosteşte. Mă descurc eu.

Édouard îi strânge mâinile şi închide ochii. Apoi îşi lasă încetişor ceafa pe perne. Calmat, dar suferind, mormăie, bulbuci mari şi sângerii se ivesc iar la marginea traheii.

Mă descurc eu.

Aşa a fost Albert dintotdeauna, o „gură spartă". De câte ori, luat pe sus de propriul entuziasm, se băgase în belele? Nu-i greu: de câte ori i-a părut rău că n-a stat să se gândească. De obicei, Albert e victima generozităţii sale, a farmecului clipei, iar promisiunile lui intempestive au fost mereu legate de nimicuri. Astăzi, e o cu totul altă poveste, e vorba despre viaţa unui om.

Albert îi mângâie mâinile lui Édouard, îl priveşte, încearcă să-l legene.

E îngrozitor, nu reuşeşte să-şi amintească de chipul aceluia pe care îl numea simplu Péricourt, un tip mereu vesel, mereu glumeţ, care desena tot timpul; nu-i vede decât profilul şi spatele, chiar înaintea atacului cotei 113, dar faţa, nimic. Şi totuşi, Péricourt s-a întors spre el în clipa aceea, imaginea nu-i apare, amintirea e înghiţită pe de-a-ntregul de ceea ce vede astăzi, golul acesta căscat, sângerând, iată ce-l scoate din minţi.

Privirea îi cade atunci pe cearşaful pe care zace carnetul. Înţelege acum fără probleme cuvântul pe care nu izbutea să-l citească adineauri.

„Tata."

Cuvântul îl aruncă într-un hău. Taică-său nu mai e de mult decât un portret ce se-ngălbeneşte pe bufet, dar, dacă e să se ia numai după pica pe care i-o poartă pentru că a murit aşa devreme, ghiceşte că lucrurile sunt, probabil, şi mai complicate atunci când tatăl trăieşte încă. Ar vrea să ştie, să înţeleagă, e prea târziu: i-a promis lui Édouard că are să se „descurce" el. Albert nu mai ştie ce a vrut să spună cu asta. Veghindu-şi camaradul pe care începe să-l ia somnul, stă şi cugetă.

Édouard vrea să dispară, fie, dar cum faci să dispară un soldat viu? Albert nu-i locotenent, de unde să ştie el? Habar n-are cum să procedeze. Trebuie să-i inventeze o nouă identitate?

Albert nu e prea ager la minte, dar a fost contabil, gândeşte logic. Dacă Édouard vrea să dispară, îşi spune el, trebuie să ia identitatea unui soldat mort. Să facă un schimb.

Şi nu există decât o singură soluţie.

Serviciul personal. Biroul caporalului Grosjean.

Albert încearcă să-şi imagineze urmările unei asemenea fapte. El, care a scăpat ca prin minune de Tribunalul Militar, se pregăteşte — presupunând că o să şi reuşească... — să falsifice înscrisuri, să sacrifice nişte oameni vii şi să-i învie pe alţii, morţi.

De data aceasta e de pluton. Să nu se gândească.

Sleit de oboseală, Édouard a adormit în sfârşit. Albert aruncă o privire spre ceasul de perete, se ridică, deschide uşa dulapului.

Bagă mâna în rucsacul lui Édouard şi scoate livretul militar.

*

O să bată de miezul zilei peste patru minute, trei, două... Albert se urneşte, merge pe culoar ştergând pereţii, ciocăne la uşa biroului şi o deschide fără să mai aştepte. Deasupra mesei supraîncărcate a lui Grosjean: douăsprezece fără un minut.

— Salut, spune Albert.

A încercat să se dea pe lângă el. Dar, chiar înainte de prânz, strategia cu prieteşugul nu prea are sorţi de izbândă când celălalt e cu burta goală. Grosjean bombăne. Ce mai vrea iară şi încă la ora asta? Să-i spună mulţumesc. Şi uite-l pe neica Grosjean cum se-nmoaie. Îşi ridicase curul de pe scaun, gata să-şi închidă registrul, dar „mulţumesc" e genul de chestie pe care n-a mai auzit-o de când a început războiul. Nu ştie cum să reacţioneze.

— Păi, n-ai de ce...

Albert îl ia cu asalt, i-o mai trage încă o dată:

— Ideea ta cu duplicatul... Sincer, mulţumesc, prietenul meu va fi transferat azi după-masă.

Grosjean îşi vine în fire, se ridică, îşi şterge mâinile pe pantalonii pătaţi de cerneală. Degeaba se simte el măgulit de cuvintele acestea de mulţumire, e totuşi prânzul. Albert trece la atac:

— Mai caut doi prieteni...

— Ah...

Grosjean îşi pune vestonul.

— Nu ştiu ce s-a întâmplat cu ei. Mi se spune ba că sunt daţi dispăruţi, ba că au fost răniţi, transferaţi...

— Dar nici eu nu ştiu mai multe!

Grosjean se îndreaptă spre uşă, trecând prin faţa lui Albert.

— E în registre..., îi sugerează cu sfială Albert.

Grosjean dă uşa de perete.

— Treci după haleală, spune el, şi ne uităm împreună.

Albert cască ochii mari ca un om căruia i-a venit o idee grozavă.

— Dacă vrei, pot să caut singur cât eşti tu la masă!

— A, nu, am şi eu ordinele mele, nu pot!

Îl împinge pe Albert, încuie uşa şi înţepeneşte. Albert e în plus. Zice mulţumesc, pe curând, şi o ia în jos pe hol. Transferul lui Édouard o să se facă într-o oră sau două, Albert îşi frânge mâinile, la dracu', la dracu', la dracu', spune el încontinuu, propria-i neputinţă îl doboară.

Câţiva metri mai încolo, se întoarce cu părere de rău. Grosjean e tot pe culoar şi se uită la el cum se îndepărtează.

Albert se îndreaptă spre curte, începe să-i încolţească un gând. Îl vede cu ochii minţii pe Grosjean în faţa uşii biroului, aşteptând... aşteptând ce? Până să-şi dea un răspuns, Albert a şi făcut cale întoarsă şi merge cu un pas, nădăjduieşte el, hotărât, va trebui să se mişte foarte repede. Ajunge la uşă, dar iată un soldat, acolo, Albert a înmărmurit, locotenentul Pradelle trece, din fericire fără să-l vadă şi uite-l că dispare. Albert îşi vine în fire, se aud şi alte zgomote de paşi, mulţi paşi, râsete, strigăte, glasuri care se îndreaptă spre cantină. Albert se opreşte în faţa biroului lui Grosjean, caută cu mâna sus pe tocul uşii, găseşte cheia, o înhaţă, o bagă în broască, o răsuceşte, deschide, intră, o închide imediat la loc. E cu spatele la uşă, ca într-o gaură de obuz. Înaintea lui, registre. Tone de registre. Din podea până-n tavan.

La bancă, avusese de multe ori de-a face cu genul acesta de arhive, cu etichete şterse şi însemnări scrise de mână cu cerneală albastră care se decolorează în timp. Îi

trebuiră totuşi aproape douăzeci şi cinci de minute până să găsească registrele de care avea nevoie. Era neliniştit, nu se putea stăpâni să nu se uite mereu la uşă, ca şi cum risca să se deschidă în orice clipă. Habar n-avea ce-ar spune într-o asemenea împrejurare.

Era douăsprezece şi jumătate când izbuti să dibuiască cele trei registre complementare. Pe fiecare, înscrisurile se succedau, diferite, administrative, vechi deja, e incredibil cât de repede moare un nume de familie. Mai trecură încă douăzeci de minute până să găsească şi, dintr-odată, c-aşa era el din fire, începu să şovăie. Ca şi cum ar fi contat ce alegea... Ia-l pe primul, îşi spuse. Se uită la ceas şi la uşă şi i se păru că amândouă îşi schimbaseră mărimea, că ocupau toată încăperea. Se gândi la Édouard care era singur, legat...

Douăsprezece şi patruzeci şi două de minute.

Avea în faţă registrul celor morţi la spital şi ale căror familii încă nu fuseseră informate. Lista se oprea pe 30 octombrie.

Boulivet, Victor. Născut pe 12 februarie 1891. Ucis pe 24 octombrie 1918. Persoane de înştiinţat, părinţii: Dijon.

În clipa aceea, nu scrupulele îl copleşiră, ci prudenţa de care trebuia să dea dovadă. Albert înţelese că acum, cu tovarăşul său, avea un suflet în grijă şi că nu mai putea face lucrurile la întâmplare, ca pentru el. Trebuia să le facă după cuviinţă, cu folos. Or, dacă-i dădea lui Édouard identitatea unui soldat mort, soldatul cu pricina redevenea viu. Aşadar, părinţii aveau să-l aştepte. Să pună întrebări. În cazul unei anchete, n-ar fi greu să le dea de urmă. Albert clătină din cap, închipuindu-şi urmările, pentru Édouard şi pentru el, dacă ajungeau să fie învinuiţi de fals

şi uz de fals (şi, fără îndoială, multe alte capete de acuzare de care nici măcar nu avea habar).

Pe Albert îl apucă dârdâiala. Avea adesea genul acesta de reacţie încă dinainte de război, când se speria de ceva părea că tremură. Se uită la ceas, timpul trecea iute, el îşi frângea mâinile peste registru. Dădea pagină după pagină.

Dubois, Alfred. Născut pe 24 septembrie 1890. Mort pe 25 octombrie 1918 — căsătorit, doi copii, familia locuieşte la Saint-Pourçain.

Dumnezeule, cum să facă? La urma urmei, nu-i făgăduise nimic lui Édouard, îi spusese „O să văd", soiul ăsta de frază nu-i o promisiune fermă. Este... Albert căută cuvântul, deşi dădea în continuare paginile.

Évrard, Louis. Născut pe 3 iunie 1892. Mort pe 30 octombrie 1918. Persoane de înştiinţat, părinţii: Toulouse.

Asta e, nu se gândea îndeajuns, nu prevedea, se arunca cu capul înainte ca un nebun, plin de bune intenţii, şi apoi... Maică-sa avea dreptate...

Goujou, Costant. Născut pe 11 ianuarie 1891. Mort pe 26 octombrie 1918 — căsătorit. Domiciliu: Mornant.

Albert îşi ridică privirea. Până şi ceasul era împotriva lui, îşi iuţise ritmul, altfel nu se putea, era deja ora unu, două picături mari de sudoare căzură pe registru, căută o sugativă, se uită la uşă, nici urmă de sugativă, dădu pagina. Uşa o să se deschidă, ce-o să zică?

Şi, dintr-odată, iată.

Eugène Larivière. Născut pe 1 noiembrie 1893. Mort pe 30 octombrie 1918, în ajunul zilei sale de naştere. Eugène avea douăzeci şi cinci de ani sau aproape. De înştiinţat: Asistenţa socială.

Pentru Albert, e un miracol. Niciun părinte, doar administraţia, cu alte cuvinte nimeni.

Albert a văzut adineauri cutiile cu livretele militare, îi trebuie câteva minute până pune mâna pe acela al lui Larivière, nu-s aşa de rău clasate. E ora unu şi cinci minute. Grosjean e mare şi greoi, cu burtă, soiul acela care se îndoapă ca spartul. Să nu-şi piardă capul, probabil c-o să rămână la cantină până pe la unu şi treizeci de minute. Să se grăbească totuşi.

Prinsă de livret, găseşte jumătatea plăcuței de identificare a lui Larivière, cealaltă jumătate a rămas pe corp. Sau a fost bătută în cuie pe cruce. Nu contează. Fotografia lui Eugène Larivière arată un tânăr oarecare, taman soiul acela de față pe care nimeni n-ar recunoaşte-o dacă i-ar fi smuls maxilarul inferior. Albert strecoară livretul în buzunar. Mai ia două, la întâmplare, pe care le bagă în celălalt buzunar. Dacă se pierde un livret e un accident, dar dacă se rătăcesc mai multe e o harababură, nu mai e armată, faptul e mai uşor de crezut. A venit vremea să scoată şi al doilea registru, călimara, să ia condeiul, să tragă adânc aer în piept ca să se oprească din dârdâit, scrie „Édouard Péricourt" (se uită la data naşterii şi-o adaugă lângă numărul matricol) şi însemnează: „Ucis pe 2 noiembrie 1918". Depune livretul lui Édouard în cutia cu morți. Deasupra. Cu jumătatea de plăcuță pe care îi figurează identitatea şi numărul matricol. Într-o săptămână sau două, familia îi va fi înştiințată că un fiu, un frate a murit pe câmpul de bătălie. Formularul e valabil pentru orice situație. Nu mai trebuie adăugat decât numele mortului, e uşor şi practic. Chiar şi în războaiele prost organizate, administrația izbuteşte, mai devreme sau mai târziu, să țină ritmul.

Ora unu şi un sfert.

Restul o să meargă mai repede. L-a văzut pe Grosjean făcându-şi treaba şi ştie unde se află carnetele cu bonuri.

Verifică: pe carnetul început, duplicatul referitor la transferul lui Édouard e scris ultimul. Albert ia, chiar de la baza teancului, un carnet nou. Nimeni nu se uită la numere. Până să-şi dea ei seama că lipseşte un bon dintr-un carnet de jos, o să se termine războiul, ba vor avea vreme să înceapă un altul. Într-o clipită, întocmeşte un duplicat de bon de transfer pe numele lui Eugène Larivière. Când pune ultima ştampilă, îşi dă seama că e transpirat tot.

Cu repeziciune, aşază toate registrele la locul lor, aruncă o privire în toată încăperea ca să vadă dacă nu cumva a lăsat ceva în urmă, apoi îşi lipeşte urechea de uşă. Niciun zgomot, doar în depărtare. Iese, încuie, pune cheia la loc pe tocul uşii şi pleacă ştergând pereții.

Édouard Péricourt a murit pentru Franța.

Şi Eugène Larivière, înviat din morți, are de-acum o viață lungă înainte ca să-şi aducă aminte de toate acestea.

Édouard respira greu, se răsucea în toate părțile şi s-ar fi rostogolit de la o margine la alta a patului fără legăturile de la glezne şi încheieturi. Albert îl ținea de umeri, de mâini, îi vorbea încontinuu. Îi povestea. Numele tău e Eugène, sper că-ți place, pentru că altceva n-aveau la prăvălie. Dar ca s-ajungă el să facă haz... Lucrul acesta îl intriga şi-acum pe Albert, să afle cum o să se descurce mai târziu când o să aibă chef să râdă.

Şi, în sfârşit, îl văzu sosind.

Albert pricepu totul într-o clipită, un furgon care scotea vălătuci de fum negru şi care se opri în curte. Fără să mai aibă vreme să-l lege pe Édouard, Albert se năpusti la uşă, coborî în goană treptele, câte patru odată, şi-l strigă pe infirmierul care, cu o hârtie în mână, se uita în jur unde să se ducă.

— E pentru transfer? întrebă Albert.

Tipul păru uşurat. Colegul şofer li se alăturase. Urcară cu greutate cărând o targă a cărei pânză era înfăşurată în jurul cadrului de lemn şi-l urmară pe Albert pe culoar.

— Să nu ziceţi că nu v-am spus, rosti Albert, înăuntru pute rău.

Brancardierul cel grăsan ridică din umeri, suntem obişnuiţi. Deschise uşa.

— Chiar aşa..., zise el.

E adevărat că, până şi atunci când era vorba despre Albert, de îndată ce se îndepărta, la întoarcere, duhoarea de putreziciune îi tăia răsuflarea.

Lăsară targa jos. Grăsanul, cel care comanda, îşi puse hârtia la căpătâiul patului şi îi dădu ocol. Nu pierdură vremea. Unul îl apucă de picioare, celălalt, de cap şi „la trei"...

„Unu", îşi luară avânt.

„Doi", îl ridicară pe Édouard.

„Trei", în momentul în care cei doi infirmieri îl săltară pe rănit ca să-l întindă pe targă, Albert înhăţă duplicatul pus la căpătâi şi-l înlocui cu acela pe numele lui Larivière.

— Aveţi morfină ca să-i daţi?

— Avem tot ce ne trebuie, stai linişit, spuse pipernicitul.

— Ţine, adăugă Albert, e livretul lui. Vezi, ţi-l dau separat, pentru cazul în care i se pierd lucrurile, înţelegi tu.

— Stai liniştit, repetă celălalt şi înhăţă livretul.

Ajunseră în josul scărilor, ieşiră în curte. Édouard dădea din cap, cu ochii în gol. Albert urcă în furgon şi se aplecă deasupra lui.

— Haide, Eugène, fii curajos, o să fie bine, ai să vezi.

Lui Albert îi venea să plângă. În spatele lui, brancardierul zise:

— Trebuie să mergem, prietene!

— Da, da, răspunse Albert.

Îi strânse mâinile lui Édouard. Iată de ce avea să-şi amintească întotdeauna, de ochii lui în clipa aceea, umezi, ficşi, care îl priveau, pe el.

Albert îl sărută pe frunte.

— Pe curând, da?

Coborî din furgon şi, înainte ca uşa să se închidă, strigă:

— O să vin să te văd!

Albert îşi căută batista, îşi înălță capul. Aşezat în cadrul unei ferestre deschise, la etajul al doilea, locotenentul Pradelle observa scena scoțându-şi liniştit tabachera.

Răstimp, camionul se urni.

Când ieşi din curtea spitalului, scoase un fum negru care rămase în aer ca o pâclă de uzină şi în care se pierdu partea din spate a furgonului. Albert se întoarse spre clădire. Pradelle dispăruse. Fereastra de la etajul al doilea fusese închisă la loc.

Se iscă o pală de vânt care răzleți fumul. Curtea era goală. Albert se simți şi el golit, disperat. Se smiorcăi, îşi pipăi buzunarele în căutarea batistei.

— La naiba, zise el.

Uitase să-i înapoieze lui Édouard carnetul cu desene.

Zilele următoare, în sufletul lui Albert se născu o grijă nouă, din pricina căreia nu-şi afla tihna. Dacă era mort, voia el oare ca Cécile să primească o scrisoare oficială, cu alte cuvinte un formular, aşa, nepăsător de-a dreptul, care să anunțe că murise şi gata? De maică-sa, nici nu mai

zic. Oricum ar fi hârtia, într-un asemenea caz, ar scălda-o în lacrimi amare şi-apoi ar înrăma-o în sufragerie.

Faptul că nu ştia dacă trebuia sau nu să înştiinţeze familia îl sâcâia de când dăduse, în fundul rucsacului, peste livretul militar pe care îl furase când se dusese să facă rost de o nouă identitate pentru Édouard.

Era un livret pe numele de Évrard, Louis. Născut pe 13 iunie 1892.

Albert nu-şi mai amintea când anume murise soldatul acesta, mai mult ca sigur în ultimele zile ale războiului, dar când? Nu uitase totuşi că părinţii ce trebuiau înştiinţaţi locuiau la Toulouse. Probabil că tipul vorbea cu un accent. În câteva săptămâni, în câteva luni, cum nimeni n-avea să mai ştie pe unde este, cum livretul militar avea să lipsească, or să-l dea dispărut şi s-a terminat cu Édvard, Louis, ca şi cum nici n-ar fi trăit vreodată. Când părinţii or să-i moară la rândul lor, cine o să mai rămână ca să-şi aducă aminte de Édvard, Louis? Toţi morţii aceştia, dispăruţii aceştia nu erau deja atât de mulţi că nu mai era nevoie ca Albert să mai facă alţii noi? Şi toţi părinţii aceştia, bieţii, osândiţi să plângă în gol...

Şi-atunci, luaţi-l pe de o parte pe Eugène Larivière, pe de alta pe Louis Édvard, puneţi-l la mijloc pe Édouard Péricourt, daţi-i pe toţi unui soldat ca Albert Maillard şi-l veţi cufunda în cea mai amarnică tristeţe.

Nu ştia nimic despre familia lui Édouard Péricourt. În documente, adresa era situată într-un cartier şic, atâta tot. Dar, când este vorba despre moartea unui fiu, şic sau nu, nu mai contează cine ştie ce. Prima scrisoare pe care o primea familia era adesea de la un camarad, căci administraţia se grăbeşte când se pune problema să te trimită la moarte, dar când trebuie să înştiinţeze în caz de deces...

Albert ar fi ticluit din inimă scrisoarea, socotea că va şti să găsească cuvintele potrivite, dar gândul că era o minciună îl sâcâia.

Să le spui unor oameni care vor avea un asemenea necaz că fiul le-a murit, deşi el este viu. Ce să facă? Pe de-o parte, o minciună, pe de alta, o remuşcare. O dilemă de soiul acesta putea să-i dea de furcă săptămâni întregi.

Până la urmă se hotărî tot frunzărind carnetul. Îl pusese la căpătâi şi îl răsfoia foarte des. Desenele acestea deveniseră o parte din viaţa lui, dar carnetul nu-i aparţinea. Trebuia să-l înapoieze. Cu toată grija de care fu în stare, rupse ultimele pagini care, cu câteva zile în urmă, le slujiseră celor doi bărbaţi de carnet de conversaţie.

Ştia că nu scria foarte bine. Şi totuşi, într-o dimineaţă, se apucă de treabă.

Doamnă, domnule,

Sunt Albert Maillard, un tovarăş de arme al fiului dumneavoastră Édouard, şi cu nesfârşită durere vă anunţ că a murit în luptă, pe 2 noiembrie. Administraţia o să vă înştiinţeze în mod oficial, dar pot să vă spun că a murit ca un erou, în timp ce ataca duşmanul ca să-şi apere patria.

Édouard mi-a lăsat pentru dumneavoastră un carnet cu desene, pentru cazul în care i s-ar fi întâmplat ceva rău. Iată-l.

Să staţi liniştiţi, căci el odihneşte în pace într-un cimitir micuţ împreună cu alţi camarazi, şi vă asigur că s-a făcut tot ce se putea pentru ca el să fie bine acolo unde e.

Eu...

7

Eugène, dragul meu tovarăş...

Nimeni nu ştia dacă mai era cenzură, dacă scrisorile erau deschise, citite, supravegheate. Nefiind sigur, Albert era cu băgare de seamă şi îi spunea pe noul nume. Cu care, de altfel, Édouard se obişnuise. Era chiar ciudat ce întorsătură luase toată povestea. Deşi nu prea avea chef să se gândească la toate lucrurile acestea, amintirile îl bântuiau fără voia lui.

Cunoscuse doi tipi cu numele de Eugène. Cel dintâi, la grădiniță, un slăbănog pistruiat, nu deschidea niciodată gura, dar nu acesta contase cu adevărat, ci celălalt. Se întâlniseră la cursul de desen la care Édouard se ducea fără ştirea părinților, petreceau mult timp împreună. Oricum, Édouard era nevoit să facă totul pe ascuns. Noroc că o avea pe Madeleine, sora mai mare, ea rezolva mereu totul sau, cel puțin, ceea ce se putea rezolva. Pentru că erau iubiți, Eugène şi Édouard se pregătiseră amândoi pentru examenul la Artele Frumoase. Eugène nu era destul de talentat, nu fusese primit. Apoi, drumurile li se despărțiseră, Édouard aflase că Eugène murise în 1916.

Eugène, dragul meu tovarăş...

Să nu cumva să crezi că nu mă bucură veştile pe care mi le dai, dar, vezi tu, de patru luni încoace, nimic altceva decât desene, niciun cuvânt, nicio frază... Poate că nu-ți place să scrii, lucru pe care îl pot înțelege. Dar...

Îi era mai simplu să deseneze, căci cuvintele nu-i veneau. Dacă ar fi fost după mintea lui, nici nu i-ar fi scris, dar băiatul acesta, Albert, era bunăvoința întruchipată, făcuse şi el ce putuse. Édouard nu-i reproşa nimic... Deşi... poate câte ceva, pe ici, pe colo. La urma urmelor, ajunsese unde era pentru că el îi salvase viața. Nimeni nu-l silise la nimic, dar, şi-şi căuta cuvintele, nu izbutea să exprime ceea ce simțea, nedreptatea aceasta... Nu era vina nimănui şi era vina tuturor. Dar, cum lucrurilor trebuie să le spui pe nume, dacă n-ar fi fost soldatul Maillard care să se lase îngropat de viu, ar fi acasă, întreg. Când gândul acesta punea stăpânire pe el, Édouard plângea, nu se mai putea înfrâna, oricum se vărsau ceva lacrimi pe-aici, în aşezământul acesta, lacrimile îşi dăduseră întâlnire.

Atunci când spaima, durerile şi jalea se molcomeau o vreme, lăsau locul unei neîntrerupte frământări în care chipul lui Albert Maillard se spulbera în fața vedeniei locotenentului Pradelle. Édouard nu pricepuse o iotă din toată povestea aceea cu întâlnirea cu generalul, cu Consiliul de război evitat în ultimul moment... Secvența aceasta se petrecuse în ajunul transferării sale, atunci când era năuc de-atâtea analgezice, ceea ce-i rămăsese în minte era vag, plin de goluri. În schimb, cum nu se poate mai limpede era profilul locotenentului Pradelle,

nemişcat în mijlocul gloanțelor, uitându-se în jos, îndepărtându-se, şi-apoi valul acela de pământ care se prăvălea... Chiar dacă nu înțelegea de ce, Édouard nu avea nicio îndoială că Pradelle avea partea lui de vină în ceea ce se întâmplase. Oricine şi-ar fi ieşit numaidecât din fire. Dar pe cât de bine putuse să-şi adune tot curajul pe câmpul de bătălie ca să se ducă după un tovarăş de arme, pe atât de golit era acum de toată energia lui. Îşi privea gândurile ca pe nişte imagini serbede, îndepărtate, care n-ar fi avut decât o legătură indirectă cu el însuşi, în care nici furia, dar nici speranța nu-şi aveau locul.

Édouard era îngrozitor de deprimat.

... şi te asigur că nu-i întotdeauna uşor să-ți înțeleagă cineva viața. Nu ştiu nici măcar dacă ai mâncare destulă, dacă medicii stau vreun pic de vorbă cu tine şi dacă, după cum nădăjduiesc, s-a pus în sfârşit problema unei grefe, aşa cum mi s-a spus şi, de altfel, ți-am povestit.

Povestea aceasta cu grefa... Trecuseră deja la altele. Albert era foarte departe de adevăr, felul în care aborda situația era de-a dreptul teoretic. Toate săptămânile petrecute la spital nu folosiseră decât la zăgăzuirea infecțiilor şi la începerea „cârpelii", după cum spunea chirurgul, profesorul Maudret, director al spitalului Rollin, de pe calea Trudaine, un tip înalt şi voinic, un roşcat plin de energie. Îl operase pe Édouard de şase ori.

— Am putea spune că suntem prieteni buni, tu şi cu mine!

De fiecare dată îi explicase amănunțit motivele intervenției, limitele sale, îl „resituase în strategia de

ansamblu“. Nu degeaba era el medic militar, era un om înzestrat cu o credință de neclintit, rod al sutelor de amputări şi rezecții făcute în posturile de prim-ajutor, zi şi noapte, uneori chiar şi în tranşee.

Cu puțină vreme în urmă, îi îngăduiseră lui Édouard să se privească într-o oglindă. Bineînțeles, pentru infirmierele şi medicii ce se treziseră cu un rănit al cărui chip nu mai era decât o enormă rană cu cărnuri însângerate în care subzistau doar omuşorul, marginea traheii şi, în față, un şir de dinți rămaşi întregi ca prin minune, pentru toți aceştia, spectacolul pe care îl oferea acum Édouard era foarte reconfortant. Vorbele le erau pline de optimism, dar satisfacția le era risipită de nesfârşita disperare care punea stăpânire pe oameni în clipa când, pentru prima oară, se confruntau cu ceea ce deveniseră.

De unde pălăvrăgeala despre viitor. Esențială pentru moralul victimelor. Cu câteva săptămâni înainte de a-l repune pe Édouard în fața unei oglinzi, Maudret o ținuse una şi bună:

— Spune-ți un singur lucru: felul în care arăți azi n-are nimic de-a face cu felul în care ai să fii mâine.

Insista pe „nimic“, dar era un enorm nimic.

Se străduia cu atât mai mult cu cât simțea cât de puțin se sinchisea Édouard de vorbele lui. Desigur, războiul fusese mai ucigaş decât orice-şi putea închipui o minte omenească, dar, dacă priveai partea bună a lucrurilor, îngăduise şi mari progrese în materie de chirurgie maxilo-facială.

— Ba chiar nişte nemaipomenite progrese!

Îi arătaseră lui Édouard nişte aparate dentare de mecanoterapie, câteva capete din ipsos echipate cu tije din oțel, tot soiul de dispozitive demne de Evul Mediu care

erau ultimul strigăt în ştiinţa ortopedică. Nişte momeli, de fapt, căci Maudret, ca un tactician priceput ce era, se dedase unui fel de încercuire a fiinţei lui Édouard, pentru a-l îndruma mai cu spor spre ceea ce constituia punctul culminant al propunerilor sale terapeutice:

— Grefa Dufourmentel!

Îţi luau câteva fâşii de piele de pe craniu şi-ţi închingau mai apoi partea de jos a feţei.

Maudret îi arătă câteva fotografii cu răniţi dreşi în felul acesta. Iată, se gândi Édouard, laşi pe mâna unui medic militar un gagiu a cărui mutră a fost făcută praf şi pulbere de alţi militari, iar el îţi dă îndărăt o stârpitură de-a dreptul drăgălaşă.

Răspunsul lui Édouard fu foarte scurt.

— Nu, scrise el pur şi simplu cu nişte litere mari pe caietul de conversaţii.

Atunci, fără niciun chef — ciudat, dar nu prea îi plăceau —, Maudret evocă protezele. Vulcanit, metal uşor, aluminiu, aveau tot ce le trebuia ca să-i pună o falcă nouă. Iar pentru obraji... Édouard nu aşteptă urmarea, îşi înhăţă caietul şi scrise din nou:

— Nu.

— Nu, ce...? întrebă chirurgul. Nu la ce?

— Nu la tot. Rămân aşa.

Maudret închise ochii a înţelegere, arătând că pricepea ce şi cum; în primele luni, dădeau adesea peste soiul acesta de atitudine, refuzul, rod al depresiei post-traumatice. Un comportament care se îndrepta cu timpul. Chiar şi desfigurat, mai devreme sau mai târziu, omul îşi bagă minţile în cap, aşa-i viaţa.

Dar, după încă patru luni, după mii de insistenţe şi într-un moment când toţi ceilalţi, fără excepţie,

acceptaseră să se lase pe mâna chirurgilor ca să dreagă ce se mai putea drege, soldatul Larivière continua să se încăpățâneze în refuzul său: rămân aşa.

Spunând acestea, avea privirea fixă, sticloasă, îndărătnică.

Trimiseră după psihiatri.

Bun, în acelaşi timp, mulțumită desenelor tale, cred că pricep totuşi esențialul. Camera în care eşti acuma mi se pare mai mare şi mai spațioasă decât cea de dinainte, nu? Ce se zăreşte în curte, nişte copaci? Bineînțeles, n-o să pretind că nu-ți mai încapi în piele de fericire pentru că eşti acolo, dar, cum să-ți zic eu ție, nu ştiu ce să fac pentru tine de-aici de unde sunt. Mă simt îngrozitor de neputincios.

Mulțumesc pentru desenul cu măicuța Marie-Camille.

Până acum, făceai ce făceai şi mi-o înfățişai cu spatele sau din profil şi înțeleg de ce voiai s-o păstrezi doar pentru tine, ticălos bătrân, căci e tare drăgălaşă. Îți spun cu mâna pe inimă că, de n-aş avea-o pe Cécile a mea...

De fapt, în tot aşezământul, nu era nici urmă de călugăriță, numai femei din civilie, pline de bunăvoință, cu sufletul milos. Dar trebuia să-i povestească ceva lui Albert care îi scria şi de două ori pe săptămână. Primele desene ale lui Édouard fuseseră tare neîndemânatice, mâna îi tremura rău şi nu vedea prea bine. Plus că, de la o operație la alta, avea dureri mari. Într-un profil de-abia schițat, lui Albert i se păruse că întrezăreşte o „tânără măicuță". Măicuță să fie, îşi spusese Édouard, ce mai contează. O numi

Marie-Camille. Din scrisorile sale, îşi făurise o anumită imagine despre Albert şi încercase să-i dea închipuitei călugărițe soiul de înfățișare ce putea fi pe placul unui tip ca el.

Deşi erau deja legați de o poveste comună în care fiecare îşi pusese viața în joc, cei doi bărbați nu se cunoşteau, iar relația lor era complicată de un amestec nedesluşit de vinovăție, solidaritate, resentiment, îndepărtare şi fraternitate. Lui Édouard îi era ciudă pe Albert, într-un mod nelămurit, dar atenuat din plin de faptul că tovarăşul său îi făcuse rost de o identitate de schimb ce-l scutea de întorsul acasă. N-avea nici cea mai vagă idee despre ce urma să se întâmple cu el, acum că nu mai era Édouard Péricourt, dar prefera orice altă viață aceleia în care ar fi trebuit să înfrunte, în starea în care se găsea, privirea tatălui său.

Că veni vorba de Cécile, mi-a trimis o scrisoare. Şi pentru ea, sfârşitul războiului durează prea mult. Ne gândim că o să ne distrăm pe cinste când o fi să mă întorc, dar, după tonul pe care-l foloseşte, simt că i s-a luat de toate acestea. La început, se ducea mai des decât acum s-o vadă pe maică-mea. Nu pot defel să-i port pică pentru faptul că se duce mai rar, ți-am povestit despre maică-mea, nu pricep o iotă din femeia asta.

Îți mulțumesc din suflet peńtru căpățâna de cal. Da' ştiu că ți-am dat de lucru... Acuma mi se pare într-adevăr foarte reuşit, foarte expresiv, cu ochii bulbucați pe care i-ai făcut, cu botul căscat. Ştii, e o tâmpenie, dar mă întreb adesea cum îl chema pe dobitoc. Ca şi cum aş avea nevoie să-i dau un nume.

Câte căpățâni de cal desenase oare pentru Albert? Mereu prea lunguiață, răsucită în partea asta, nu, până la urmă în partea cealaltă, cu ochii mai... cum să-ți spun eu ție, nu, nu era chiar aşa. În locul lui Édouard, un altul l-ar fi dat de mult dracului, dar el simțea cât de important era pentru tovarăşul lui să regăsească, pentru a o păstra, căpățâna mârțoagei care poate că-i salvase viața. Cere-rea aceasta masca o altă mizã, nedesluşită şi profundă, care îl privea pe el, Édouard, şi pe care nu izbutea s-o pună în cuvinte. Se apucase de treabă, executând zeci de crochiuri, încercând să urmeze lămuririle încurcate pe care Albert, care nu mai ştia cum să-şi ceară iertare şi să-i mulțumească, i le dădea în fiecare scrisoare. Era pe cale să renunțe când îi veni în minte căpățâna de cal schițată de da Vinci, din câte-şi amintea o sanguină, pentru o sta-tuie ecvestră şi pe care o luă drept model. Când o primi, Albert sări în sus de bucurie.

Când citi aceste cuvinte, Édouard înțelese în sfârşit ce anume fusese în joc.

Acum, când îi dăduse tovarăşului său căpățâna de cal pe care o voise, lăsă creionul din mână şi se hotărî să nu se mai atingă de el.

N-o să mai deseneze niciodată.

Aici timpul pare nesfârşit. Îți dai tu seama că armistițiul a fost semnat în noiembrie, că suntem deja în februarie şi tot în armată? Au trecut săptămâni bune de când nu mai avem niciun rost... Ni s-au spus fel de fel de lucruri ca să ni se explice situația, dar n-ai de unde să ştii ce e adevărat şi ce nu e. Aici, ca şi pe front, zvonurile umblă mai iute decât ştirile. Se pare că parizienii or să se ducă în curând la plimbare cu

Le Petit Journal *pe câmpurile de bătălie de lângă Reims, deşi noi putrezim încă de-a-n picioarelea în nişte condiţii care, ca şi starea noastră, se înrăutăţesc de la o zi la alta. Uneori, îţi dau cuvântul meu de onoare, ne întrebăm dacă nu ne era mai bine sub gloanţe, măcar ni se părea că avem un rost, să câştigăm războiul. Mi-e şi ruşine că mă plâng aşa la tine de micile mele necazuri, bietul meu Eugène, probabil că-ţi spui că habar n-am cât de fericit sunt şi că mă vait aiurea. Mare dreptate ai avea s-o faci, cât de egoist poate fi totuşi omul.*

Când văd cât de fără cap şi fără coadă e scrisoarea asta a mea (n-am ştiut niciodată să nu-mi pierd şirul, aşa eram şi la şcoală), mă întreb dacă n-ar fi mai bine să mă apuc de desenat...

Édouard îi scrise doctorului Maudret că refuza orice operaţie estetică de orice soi va fi fost ea şi ceru să fie redat vieţii civile cât mai repede cu putinţă.

— Cu căpăţâna asta?

Era furios rău, doctorul. Avea scrisoarea lui Édouard în mâna dreaptă, cu cealaltă îl ţinea zdravăn de umăr în faţa oglinzii.

Édouard se uită multă vreme la magma aceea buhăită în care regăsea, pierdute, învăluite parcă, liniile chipului pe care-l cunoscuse. Chircite, cărnurile alcătuiau un soi de pernuţe late, de un alb lăptos. În mijlocul feţei, gaura, în parte resorbită de travaliul acesta de întindere şi de închidere a ţesuturilor, era un fel de crater mai îndepărtat decât fusese cândva, dar la fel de roşiatic. Era asemenea unui contorsionist de circ capabil să-şi înghită pe de-a-ntregul obrajii şi maxilarul inferior, dar incapabil să le şi scuipe afară.

— Da, confirmă Édouard, cu căpăţâna asta.

8

E o hărmălaie neîntreruptă. Mii de soldați trec pe aici, se întorc, rămân o vreme, sosesc şi se înghesuie într-un haos de nedescris. Centrul de demobilizare este plin ochi, oamenii trebuie eliberați în valuri de mai multe sute, dar nimeni nu ştie cum să procedeze, ordinele se încrucişează, organizarea se schimbă încontinuu. Nemulțumiți, istoviți, soldații se agață de cea mai mică informație şi imediat parcă se stârneşte vijelia, un strigăt se înalță, aproape o amenințare. Gradați care nu mai fac față străbat mulțimea cu paşi mari, răspunzând la întâmplare, copleşiți: „Nu ştiu mai multe decât voi, n-am ce să vă spun!“ În aceeaşi clipă, se aud nişte fluierături, toată lumea întoarce capul, tăvălugul disperării se urneşte, un tip răcneşte ceva mai încolo, în spate, se aude numai „Hârtii? La dracu', ce hârtii?“ şi o altă voce „Poftim, cum adică, livretul militar?“ Din reflex, fiecare se bate peste buzunarul de la piept sau pe turul pantalonilor, toți se uită întrebători unii la alții, „Suntem de patru ore aici, mama ei de treabă!“, „Nu te mai văicări, eu îs de patru zile“. Un altul întreabă: „Unde mi-ai zis că sunt cizmele ălea?“ Dar se pare că nu mai au numere mari. „Păi, şi ce

facem?“ Un tip cu nervii la pământ. Deşi nu-i decât soldat fruntaş, vorbeşte cu un căpitan de parcă i-ar fi slugă. Ofițerul îşi bagă nasul în lista lui, bifează nişte nume. Turbat, fruntaşul îi întoarce spatele bombănind nişte lucruri greu de înțeles, cu excepția unui cuvânt, „căcați“... Căpitanul se preface că nu a auzit nimic, e roşu la față, mâna îi tremură, dar e atât de multă lume, că până şi dănănaia aceasta se pierde în mulțime şi dispare ca spuma, doi tipi îşi trag deja câțiva ghionți în umeri certându-se. „Ascultă aicea, mă, e cămaşa mea“, urlă primul, „Da' de unde, îi spune celălalt, asta ar mai lipsi!“, dar se lasă imediat păgubaş şi pleacă, a încercat şi el, încercarea moarte n-are; furturi sunt destule, în fiecare zi, ar trebui să se deschidă un birou numai pentru pungăşii, dar nu-i cu putință să ai un birou pentru fiecare soi de reclamație, îți dai seama ce-ar fi? Vorbe de acestea îşi spun băieții care stau la coadă pentru supă. Călâie. Încă de la început. Nimeni nu înțelege nimic, cafeaua e caldă, supa e rece. Încă de la început. În restul timpului, când nu stau la coadă, oamenii încearcă să afle ce mai e nou („Dar trenul pentru Mâcon e totuşi anunțat!“, spune un tip. „Păi da, e anunțat, numai că ia-l de unde nu-i, ce naiba mai vrei şi tu de la viața mea!“).

Ieri, un tren a plecat în sfârşit spre Paris, patruzeci şi şapte de vagoane, numai bune de transportat o mie cinci sute de oameni, au vârât în ele claie peste grămadă mai bine de două mii, ce mai privelişte, înghesuiți ca nişte sardine, dar fericiți. S-au spart câteva geamuri, au venit nişte gradați care s-au apucat să vorbească de „vandalisme“, băieții au fost nevoiți să coboare, trenul, care avea deja o întârziere de zece ore, a mai stat un ceas, până la urmă s-a urnit, toată lumea urla, cei care plecau, cei care rămâneau. Şi, când nu s-au mai văzut decât nişte vălătuci

de fum peste câmpia întinsă ca-n palmă, rândurile s-au rupt, oamenii au căutat o privire cunoscută ca să mai afle una, alta, să pună mereu aceleaşi întrebări, ce unitate e lăsată la vatră, în ce ordine se fac lucrurile, Dumnezeule mare, oare nu comandă nimeni aici? Ba da, dar ce să comande? Nimeni nu mai pricepe nimic. Toți aşteaptă. Jumătate dintre soldați au dormit pe jos, în manta, în tranşee era mai puțină înghesuială. Bine, nu-i deloc aceeaşi poveste, aici n-au şobolani, dar au păduchi, pentru că ăstea sunt nişte lighioane ce se țin scai de om. „Nici măcar nu putem să le scriem la rude când o să ajungem acasă", bombăne un soldat, bătrân, cu fața muncită, cu privirea stinsă, se văicăreşte, e limpede că s-a împăcat cu soarta. Toți credeau că o să mai vină încă un tren şi a venit, dar, în loc să-i ia de-acolo pe cei trei sute douăzeci de băieți care aşteptau, a mai adus vreo două sute, unii noi, nici n-au unde să-i mai bage.

Preotul încearcă să treacă printre nesfârşitele rânduri de soldați, e împins de colo-ncoace, ceaşca de cafea i se scurge jumătate pe jos, un sfrijit îi face cu ochiul: „Ca să vezi, te-a cam uitat bunul Dumnezeu!", se distrează. Preotul strânge din dinți şi se chinuieşte să-şi facă un loc pe o băncuță, se pare că or să mai aducă şi altele, dar când, nimeni nu ştie. Până atunci, e bătaie pe cele care sunt. Preotul găseşte un loc pentru că băieții se strâng, dacă ar fi un ofițer, n-ar avea decât să se ducă dracului, dar un părinte...

Mulțimea nu-i pria anxietății lui Albert. Era crispat tot timpul. Nici nu puteai să te aşezi undeva fără să nu dea peste tine unii sau alții. Iar hărmălaia, strigătele îl zăpăceau îngrozitor, îi intrau în cap, tresărea încontinuu şi-şi petrecea jumătate de vreme uitându-se în spate.

Uneori, de parcă cineva ar fi închis nişte tambuchiuri, zgomotul gloatei înceta brusc în jurul lui şi era înlocuit de ecouri înfundate, înăbuşite, asemenea unor explozii de obuze auzite de sub pământ.

Lucrul acesta i se întâmpla încă şi mai des de când îl zărise pe căpitanul Pradelle undeva în spate, în fundul sălii. Înfipt pe picioarele-i depărtate, poziția lui preferată, cu mâinile la spate, observa spectacolul acesta lamentabil cu severitatea unui om pe care mediocritatea celorlalți îl mâhneşte adânc, dar nu-l atinge. Când gândul îi fugi iar la el, Albert îşi ridică privirea, se uită țintă la puhoiul de soldați din jurul lui, cuprins de angoasă. Nu voia să-i vorbească lui Édouard despre căpitanul Pradelle, dar i se părea că e peste tot, ca un duh rău, că plutea mereu pe undeva, pe-aproape, gata să tabere pe el.

Ai avea dreptate, cât de egoişti putem fi totuşi. Când văd cât de dezlânată mi-e scrisoarea...

— Albert!

Pentru că, vezi tu, mințile noastre, ale tuturor, sunt şi ele zăpăcite rău. Când ai...

— Albert, ce dracu', mă!

Furios, caporalul-şef îl luă de umăr şi îl scutură, arătându-i pancarta. Albert îşi strânse în grabă hârtiile împrăştiate şi o luă la goană, adunându-şi de bine, de rău lucruşoarele, ținând documentele la piept şi strecurându-se prin mulțimea de soldați ce aşteptau în picioare, în şir indian.

— Nu prea semeni cu fotografia...

Jandarmul avea vreo patruzeci de ani de trai bun (cu o burtică rotundă, era aproape gras, de-ți venea să te întrebi cum de izbutise să se hrănească aşa vreme de patru ani) şi bănuială. Genul de om care are simțul datoriei. E o chestie trecătoare simțul ăsta al datoriei. De pildă, de la armistițiu încoace, îl întâlneai mai des decât înainte. Pe de altă parte, Albert era o pradă uşoară. Nu prea mai avea chef de tărăboi. Voia acasă. Voia să doarmă.

— Albert Maillard..., reluă jandarmul, cercetând livretul militar.

Încă un pic şi l-ar fi privit de parcă nici n-ar fi fost acolo. Era limpede că, cercetându-i fața lui Albert şi adeverindu-i-se bănuiala, se îndoia: „Nu seamănă cu fotografia". Pe de altă parte, era o poză de-acum patru ani, paradită, flendurită... Tocmai, îşi spune Albert, pentru un tip paradit şi flendurit ca mine, e cum nu se poate mai potrivită. Dar funcționarul nu-l vedea cu ochi buni. De la o vreme-ncoace, gemea lumea de pungaşi, şarlatani şi escroci. Dădea din cap, se uita rând pe rând la document şi la fața lui Albert.

— E o poză de dinainte, se-ncumetă Albert.

Pe cât de îndoielnică îi părea funcționarului fața lui Albert, pe atât de clar îi era conceptul „dinainte". Pentru toată lumea, „dinainte" era o idee limpede precum cristalul. Mda.

— Păi, da, reluă el, „Albert Maillard", aş vrea eu, dar acum am doi Maillard.

— Aveți doi „Albert" Maillard?

— Nu. Am doi „A. Maillard", iar „A" poate să fie de la Albert.

Jandarmul era destul de mândru de această deducție care îi scotea în evidență istețimea.

— Da, spuse Albert, sau de la Alfred. Sau André. De la Alcide.

Jandarmul îl privi pe sub sprâncene şi miji ochii ca un ditamai motanul.

— Şi de ce n-ar fi de la Albert?

Bineînțeles. Albert nu putea să spună nimic împotriva acestei solide ipoteze.

— Şi unde e celălalt Maillard? întrebă el.

— Păi, tocmai asta e problema: a plecat alaltăieri.

— L-ați lăsat să plece fără să-i ştiți prenumele?

Jandarmul închise ochii, i se luase să tot explice nişte lucruri aşa de simple.

— Aveam prenumele lui, dar nu-l mai avem, dosarele au fost duse ieri la Paris. Pentru cei care au plecat, am numai registrul ăsta şi aici (puse un deget hotărât pe coloana patronimelor) e „A. Maillard".

— Dacă nu dă nimeni de urma hârtiilor, eu continui războiul singur?

— Dacă ar fi numai după mine, spuse iar jandarmul, eu te-aş lăsa să treci. Dar mi-e că sunt bun de muştruluială, pricepi... Dacă înregistrez un tip care nu e ăla bun, cine zici tu că şi-o ia pe cocoaşă? Mandea! Habar n-ai tu ce de blatişti vedem pe-aici! Că v-ați pierdut pe capete hârtiile, e ceva de groază! De-ar fi să-i numărăm pe toți ăia care şi-au rătăcit carnetul cu solda ca să li se plătească de două ori indemnizația...

Jandarmul se încruntă, de parcă ar fi priceput dintr-odată că avea în față un bolşevic.

— De când am făcut poza, am fost rănit pe Somme, explică Albert ca să nu iasă cu ceartă. Poate că-i de-aicea beleaua cu fotografia...

Încântat că i s-a ivit un prilej să-şi arate istețimea, jandarmul cercetă rând pe rând poza şi fața, trecând de la una la alta din ce în ce mai repede, pentru ca la

urmă să hotărască un „E posibil". Se simțea totuşi că ceva nu era în regulă. În spate, ceilalți soldați începeau să-şi piardă răbdarea. Se auziră câteva strigăte deocamdată lipsite de îndrăzneală, dar tărăboiul nu era departe...

— Vreo problemă?

Vocea aceasta îl țintui pe Albert pe loc, atât de multe unde negative răspândea, ca o gură de venin. În câmpul lui vizual, nu întrezări la început decât un centiron. Simți că îl apucă tremuratul. Nu te pişa în nădragi.

— Păi, ar fi că..., spuse jandarmul, întinzând livretul militar.

Albert ridică în sfârşit capul. Privirea limpede şi pătrunzătoare a căpitanului d'Aulnay-Pradelle îl străpunse ca un pumnal. Tot oacheş, păros din cale-afară şi cu felul lui smintit de-a fi. Pradelle înhăță livretul fără să-l scape din ochi pe Albert.

— Am doi de „A. Maillard", continuă jandarmul. Şi pe mine fotografia asta mă zăpăceşte...

Pradelle nici nu se uitase la document. Albert îşi coborâse privirea spre bocanci. N-avea ce face, nu putea înfrunta ochii aceia. Încă cinci minute şi o picătură avea să i se ivească pe vârful nasului.

— Pe ăsta îl cunosc eu..., lăsă Pradelle să-i scape. Îl cunosc prea bine.

— Păi, bine atunci, făcu jandarmul.

— E chiar Albert Maillard...

Pradelle vorbea îngrozitor de rar, de parcă s-ar fi sprijinit pe fiecare fonem.

— ...nu încape nicio îndoială.

Sosirea căpitanului îi liniştise brusc pe toți. Soldații tăcuseră de parcă se treziseră dintr-odată în mijlocul

unei eclipse. Răspândea o chestie, Pradelle ăsta, care-ți îngheța sângele în vene, dracul pe pământ şi alta nu. Mai mult ca sigur că în iad stăteau de strajă unii cu mutre de-acelaşi soi.

M-am tot codit să-ți povestesc, dar hai să-ți spun totuşi: am aflat veşti noi despre A.P. Pariu că nu ghiceşti: a ajuns căpitan! Carevasăzică, la război, mai bine eşti o secătură decât soldat. Şi e aici, şef peste o secție din Centrul de demobilizare. Când l-am văzut, a fost vai de capul meu... Habar n-ai ce vise am de când l-am întâlnit.

— Nu-i aşa că ne cunoaştem, soldat Maillard?

Albert îşi ridică în sfârşit privirea.

— Da, domnule loc... căpitan. Ne cunoaştem...

Jandarmul nu mai scoase o vorbă, se uită pe îndelete la ştampilele şi registrele lui. Atmosfera era amenințătoare de vibrații rele.

— Îți cunosc mai ales eroismul, soldat Albert Maillard, rosti Pradelle cu o jumătate de zâmbet plin de condescendență.

Se uită lung la el, de sus până jos, se întoarse la față. Nu se grăbea. Lui Albert i se părea că pământul îi fuge încet de sub picioare, ca şi cum s-ar fi aflat pe nisipuri mişcătoare, iar lucrul acesta îl făcu să reacționeze, un reflex provocat de panică:

— Ăsta-i avantajul... războiului, bolborosi el.

În jurul lor se lăsă o tăcere adâncă. Pradelle îşi întinse capul într-o întrebare nerostită.

— Toată lumea... îşi dă arama pe față, completă cu greutate Albert.

Un început de zâmbet miji pe buzele lui Pradelle. În anumite împrejurări, erau ca un fir de ață orizontal care se întindea pur şi simplu, ca un elastic. Albert înțelese de ce nu se simțea în largul său: căpitanul Pradelle nu clipea niciodată, iar din pricina aceasta privirea îi era fixă, pătrunzătoare. Jivinele de soiul lui n-au lacrimi, gândi el. Înghiți în sec şi coborî ochii.

În visele mele, mi se întâmplă să-l omor, să-l străpung cu baioneta. Uneori suntem împreună, tu şi cu mine, şi, te rog să mă crezi, vreme de-un sfert de ceas nu-i e bine deloc. Alteori, se face că m-au băgat în Consiliul de război, ajung în fața plutonului, normal ar fi să nu vreau să mă lege la ochi, ce mai, să fiu curajos. Dimpotrivă, zic aşa să fie, pentru că singurul trăgător e el, iar el îmi zâmbeşte țintindu-mă, părând tare mulțumit de sine însuşi... Când sunt treaz, visez cu ochii deschişi că-l omor. Dar mai ales la tine mă gândesc, bietul meu tovarăş, când numele nemernicului ăstuia îmi vine în minte. N-ar trebui să-ți spun lucrurile acestea, ştiu bine...

Jandarmul îşi drese vocea.

— Păi, bine atunci... dacă-l ştiți dumneavoastră, domnule căpitan...

Se iscă iar tărăboi, la început mai cu sfială, iar apoi din ce în ce mai tare.

Albert ridică în sfârşit privirea. Pradelle dispăruse, jandarmul îşi băgase deja nasul în registrul lui.

Încă de dimineață, toată lumea urlase la toată lumea, într-o neîntreruptă hărmălaie. Centrul de

demobilizare răsunase încontinuu de strigăte şi vociferări şi, dintr-odată, la apus, descurajarea păru să pună stăpânire pe trupul acesta uriaş, în agonie. Ghişeele fură închise, ofițerii se duseră să mănânce, subofițerii, sleiți de oboseală, suflau din obişnuință în cafelele deja călâi, aşezați pe ranițe. Mesele administrației fuseseră strânse. Până a doua zi de dimineață.

Trenurile care nu erau acolo n-aveau să mai vină.

Nici astăzi n-a fost să fie.

Poate mâine.

În acelaşi timp, de la sfârşitul războiului încoace, nu facem altceva decât să aşteptăm. La urma urmelor, aici e oarecum ca în tranşee. Avem un duşman pe care nu-l vedem niciodată, dar care ne copleşeşte. Depindem de el. Duşmanul, războiul, administrația, armata, toate acestea la un loc sunt cam la fel, nişte chestii din care nimeni nu pricepe o iotă şi cărora nimeni nu ştie să le pună capăt.

În curând se lăsă întunericul. Cei care mâncaseră deja îşi mistuiau cina visând cu ochii deschişi, unii îşi aprindeau câte-o țigară. Ajunşi de oboseala zilei, sleiți de-atâta zbucium în zadar, oamenii se simțeau răbdători şi darnici; acuma, că totul se molcomise, se băgau mai mulți sub o pătură, dădeau din pâinea lor când mai aveau. Îşi scoteau ghetele şi, poate din pricina luminii, chipurile păreau mai scofâlcite, toți îmbătrâniseră, lehamitea, lunile acestea istovitoare şi nesfârşitele demersuri, îşi ziceau că n-or să termine niciodată cu războiul ăsta. Alții se apucau de-o partidă de cărți, îşi jucau bocancii

prea mici pe care nu-i putuseră da la schimb, râdeau, spuneau bancuri. Inima le era grea.

...iată cum se termină un război, bietul meu Eugène, cu un dormitor uriaş plin de tipi istoviţi pe care ăştia nu-s în stare nici măcar să-i trimită pur şi simplu acasă. Nu găseşti un suflet care să-ţi zică o vorbă sau doar să-ţi strângă mâna. Ziarele ne făgăduiseră arcuri de triumf, suntem îngrămădiţi claie peste grămadă în nişte hangare. „Duiosul mulţumesc al Franţei recunoscătoare" (citită în Le Matin, *pe cuvântul meu de onoare, chiar aşa) s-a transformat în nesfârşite belele, ni se dau cu ţârâita 52 de franci ca soldă, ni se drămuiesc hainele, supa şi cafeaua. Nişte tâlhari, aşa ni se spune.*

— Când o să ajungem acasă, zice unul, aprinzându-şi din nou ţigara, o să-i tragem un chef de pomină...

Nimeni nu răspunse. Îndoiala plutea în toate minţile.

— De unde eşti? întrebă cineva.

— Din Saint-Viguier-de-Soulage.

— A...

Locul nu spunea nimic nimănui, dar avea un nume frumos.

De-ajuns pentru astăzi. Mă gândesc la tine, dragul meu tovarăş, şi de-abia aştept să te văd, e primul lucru pe care am să-l fac când o să ajung la Paris, după ce mă duc s-o caut pe Cécile a mea. Înţelegi tu. Ai grijă de tine, scrie-mi totuşi dacă poţi, dacă nu, şi desenele sunt bune, n-am aruncat niciunul, mai ştii?

Când o să fii un artist faimos, vreau să pot spune:
l-am cunoscut, poate că aşa o să mă îmbogăţesc şi eu.
Îţi strâng cu drag mâna.
Al tău, Albert

După o noapte lungă petrecută în resemnare, dimineaţa toată lumea îşi întinse oasele. Nici nu se luminase bine de ziuă, că ofiţerii afişau deja listele, prinzându-le în cuie. Oamenii se bulucirăă. Câteva trenuri erau anunţate pentru vineri, peste două zile. Două trenuri spre Paris. Fiecare îşi căuta numele, al lui şi al tovarăşilor lui. Albert aştepta, călcat pe picioare şi primind coate în piept. Izbuti să-şi croiască drum, urmări cu degetul o listă, încă una, se dădu mai încolo, o a treia, şi iată-l în sfârşit, Albert Maillard, eu sunt, trenul de noapte.

Vineri, plecarea la ora 22:

Până să i se pună ştampila pe fişa de transport, până să se ducă la gară cu toţi băieţii, ar fi bine să plece cu un ceas mai devreme. Voi să-i scrie lui Cécile, dar se răzgândi repede, n-avea niciun rost. Şi-aşa umblau destule zvonuri.

Ca mulţi alţi soldaţi, se simţi uşurat. Chiar dacă informaţia risca să fie dezminţită, falsă chiar, le făcea bine.

Ca să se bucure puţin de soarele ce se ivise dintre nori, Albert îşi lăsase lucruşoarele în grija unui parizian care-şi vedea de scrisorile lui. Ploaia se oprise peste noapte, toată lumea se-ntreba dacă o să se înseninezze, îşi dădeau şi ei cu părerea uitându-se la cer. Iar dimineaţa, pur şi simplu, chiar dacă aveau destule griji pe cap, simţeau că totuşi e bine că sunt vii. De-a lungul barierelor amplasate pentru delimitarea lagărului, zeci de soldaţi stăteau deja aliniaţi, ca să mai schimbe o vorbă cu ţăranii veniţi să vadă ce se mai întâmplă, cu ţâncii care nădăjduiau să pună

mâna pe o puşcă şi cu musafirii, nimeni nu ştia nici de unde ieşeau, nici cum veniseră. Oameni ca toţi oamenii. Era de tot hazul să fie închişi aşa şi să pălăvrăgească cu cei de dincolo, cei adevăraţi, printre bariere. Albert mai avea nişte tutun, un lucru de care nu se despărţea niciodată. Din fericire, destul de mulţi soldaţi obosiţi din cale-afară trăgeau de vreme în mantalele lor înainte de a-şi lua inima în dinţi să se scoale, astfel că găseai mai uşor ceva cald de băut decât în timpul zilei. Se îndreptă spre bariere şi rămase acolo mult timp, fumându-şi ţigara şi sorbindu-şi cafeaua. Deasupra lui, nori albi treceau zoriţi. Merse până la intrarea în lagăr, schimbă o vorbă, două cu câţiva băieţi, ici şi colo. Dar se feri de informaţii, hotărât să aştepte în tihnă să fie strigat, nu mai avea chef să se zbată, până la urmă tot acasă or să-l trimită. În ultima ei scrisoare, Cécile îi dăduse un număr de telefon unde să poată lăsa un mesaj când avea să afle ziua plecării. De când i-l trimisese, numărul îi frigea degetele, ar fi vrut să-l formeze imediat, să stea la palavre cu Cécile, să-i spună cât de mult tânjea să se întoarcă acasă, să fie în sfârşit cu ea şi câte altele, dar era doar un loc unde să-i lase vorbă, la domnul M. Mauléon care ţinea o fierărie pe colţul străzii Amandiers. Între timp, trebuia să găsească un telefon de la care s-o sune. I-ar fi fost mai uşor să se ducă direct acasă, fără să se mai oprească.

Era ceva lume la barieră. Albert îşi mai îngădui o ţigară, pierdea şi el vremea. Veniseră câţiva orăşeni care pălăvrăgeau cu soldaţii. Păreau abătuţi. Femei care-şi căutau fiul sau bărbatul întindeau fotografii, haida de, acul în carul cu fân. Când se mai nimerea şi câte un tată, rămânea în spate. Tot femeile se zbăteau, puneau întrebări, îşi continuau în tăcere lupta, se trezeau în fiecare dimineaţă

cu o rămăşiță de speranță ce trebuia isprăvită. Bărbații nu mai credeau de multă vreme. Soldații răspundeau vag, dădeau din cap, toate fotografiile semănau între ele.

Simți o mână grea pe umăr. Albert se întoarse şi, dintr-odată, îl apucă greața, inima i-o luă la goană.

— Aa! Soldat Maillard, te căutam!

Pradelle îl luă de braț şi-l sili să înainteze.

— Vino cu mine!

Albert nu mai era sub ordinul lui Pradelle, dar îl urmă în grabă, autoritatea îşi spusese cuvântul, strângându-şi rucsacul la piept.

Merseră pe lângă bariere.

Tânăra era mai mică decât ei. Poate douăzeci şi şapte, douăzeci şi opt de ani, nu foarte frumoasă, îi trecu lui Albert prin minte, dar cu destul farmec. De fapt, cam ciudată. Haina părea să fie din hermină, Albert nu era sigur; cândva, Cécile îi arătase nişte paltoane la fel, în vitrina unor magazine scumpe, îl duruse sufletul că nu putea să intre în prăvălie ca să-i cumpere unul. Tânăra purta un manşon asortat şi o tocă, în formă de clopot, evazată în partea din față. Soiul de muiere care avea parale să se îmbrace simplu, dar nu sărăcăcios. Avea un chip vesel, cu nişte ochi mari şi închişi la culoare care se sfârşeau într-un mănunchi de riduri fine, nişte gene foarte negre, lungi şi o gură mică. Nu, nu era frumoasă, dar se descurca. Şi apoi, se vedea numaidecât că era o femeie puternică.

Era emoționată. Ținea în mâinile înmănuşate o foaie de hârtie pe care o despături ca să i-o întindă lui Albert.

Ca să-şi ascundă tulburarea, el o luă, prefăcându-se că o citeşte; ştia foarte bine despre ce era vorba. Un

formular. Privirea spicui câte un cuvânt: „mort pentru Franța“, „MOTIVUL: răni căpătate pe câmpul de bătălie...“, „Înhumat în apropiere“.

— Domnişoara vrea să afle mai multe despre unul dintre tovarăşii tăi de arme, ucis în luptă, spuse căpitanul cu răceală.

Tânăra îi întinse o altă hârtie pe care Albert aproape că o scăpă din mâini, dar o prinse la timp, iar ea scoase un „oh!“.

Era scrisul lui.

Doamnă, Domnule,

Sunt Albert Maillard, un tovarăş de arme al fiului dumneavoastră Édouard, şi cu nesfârşită durere vă anunț că fiul dvs. a murit...

Îi înapoie documentele tinerei care îi întinse o mână rece, catifelată şi hotărâtă.

— Numele meu e Madeleine Péricourt. Sunt sora lui Édouard...

Albert dădu din cap a încuviințare. Édouard şi ea semănau. Ochii. Niciunul nu ştia ce să spună mai departe.

— Îmi pare rău, zise Albert.

— Domnişoara, explică Pradelle, a venit la mine trimisă fiind de generalul Morieux... (se întoarse spre ea), care este un prieten bun al tatălui dumneavoastră, nu-i aşa?

Madeleine confirmă dând uşor din cap, dar nu-l scăpa din ochi pe Albert căruia, la auzul numelui lui Morieux, i se puse un nod în stomac; se întrebă cu spaimă cum avea să se termine toată povestea aceasta, instinctiv strânse din fund, se concentră asupra vezicii sale. Pradelle, Morieux... Capcana avea să se închidă în curând.

— De fapt, continuă căpitanul, domnişoara Péricourt ar dori să se reculeagă la mormântul bietului ei frate. Dar nu ştie unde este îngropat...

Căpitanul d'Aulnoy-Pradelle îşi lăsă mâna să cadă pe umărul soldatului Maillard pentru a-l sili să-l privească. Părea un gest de camaraderie, probabil că Madeleine şi-l închipuia al naibii de uman pe căpitanul acesta, o scârbo-şenie de om care-l ţintuia pe Albert cu un zâmbet pe cât de discret, pe atât de ameninţător. În minte, Albert făcu legătura între numele de Morieux şi Péricourt, iar apoi cel de „prieten al tatălui dumneavoastră"... Era limpede ca lumina zilei că Pradelle nu-şi neglija relaţiile şi că, ajutând-o pe domnişoara, avea mai multe de câştigat decât dacă ar fi dat adevărul, pe care îl ştia foarte bine, pe faţă. Îl ţinea pe Albert închis în propria lui minciună despre moartea lui Édouard Péricourt şi era de-ajuns să-i observi comportamentul ca să ghiceşti că n-o să slăbească strânsoarea atâta vreme cât mai găsea ceva de câştigat.

Cât despre domnişoara Péricourt, ea nu-l privea pe Albert, ci îl scruta cu o nemărginită speranţă; se încruntă de parcă ar fi vrut să-l ajute să vorbească. El clătină din cap fără să scoată o vorbă.

— E departe de-aici? întrebă ea.

O voce foarte plăcută. Iar cum Albert nu răspundea nimic:

— Domnişoara, vorbi cu răbdare căpitanul Pradelle, vrea să afle dacă cimitirul unde l-ai îngropat pe fratele dânsei, Édouard, e departe de aici.

Madeleine se uită întrebător la ofiţer. E tâmpit, soldatul ăsta al dumitale? Înţelege ce i se spune? Mototoli puţin scrisoarea. Privirea i se plimba de la căpitan la Albert şi de la Albert la căpitan.

— Destul de departe..., îşi luă inima în dinţi Albert.

Madeleine răsuflă uşurată. Destul de departe însemna nu prea departe. Şi, în orice caz: îmi amintesc locul. Îşi recăpătase speranţa. Cineva ştia. Se vedea că se zbătuse, nu glumă, ca să ajungă până aici. Nu-şi îngădui nici măcar un zâmbet, bineînţeles că nu era momentul cel mai potrivit, dar era calmă.

— Îmi poţi spune care-i drumul până acolo?

— Drumul..., răspunse Albert în grabă, nu-i uşor... E la ţară, ştiţi, până găseşti repere...

— Ne-ai putea duce dumneata?

— Acum? întrebă Albert neliniştit. Păi...

— O, nu! Nu imediat!

Răspunsul lui Madeleine Péricourt ţâşnise dintr-odată, ea-l regretă pe loc, îşi muşcă buza, căută sprijin la căpitanul Pradelle.

Şi atunci se petrecu un lucru tare caraghios: toţi pricepură despre ce era de fapt vorba.

Un cuvinţel rostit prea repede şi gata. Treaba stătea cu totul altfel.

Pradelle fu cel mai iute, ca de obicei:

— Domnişoara Péricourt vrea să se reculeagă la mormântul fratelui, înţelegi...

Rosti răspicat fiecare silabă, ca şi cum fiecare conţinea un sens precis, autonom.

Să se reculeagă. Aşa deci. Şi de ce nu imediat?

De ce să aştepte?

Fiindcă, pentru ce voia ea să facă, avea nevoie de puţin timp şi, mai ales, de multă discreţie.

De luni întregi, rudele cereau rămăşiţele pământeşti ale soldaţilor îngropaţi pe front. Daţi-ne înapoi fiii. Degeaba. Pentru că erau peste tot. Tot nordul şi tot estul

ţării erau ticsite de morminte improvizate, săpate în grabă, căci morţii nu puteau s-aştepte, putrezeau repede, başca şobolanii. Încă de la armistiţiu, familiile se puseseră pe urlat, dar statul se încăpăţânase în refuzul său. Ceea ce, când se gândea la toate acestea, lui Albert i se părea logic. Dacă guvernul ar fi autorizat exhumările soldaţilor de către rude, în câteva zile, sute de mii de familii, înarmate cu cazmale şi lopeţi, ar fi scurmat jumătate de ţară, îţi dai seama ce harababură, şi ar fi transportat mii de corpuri în putrefacţie, zile la rând ar fi tranzitat sicriele prin gări, le-ar fi încărcat în trenuri care oricum făceau o săptămână de la Paris până la Orléans, aşa ceva nu era cu putinţă. Aşa că, încă de la început, au zis nu. Numai că, pentru rude, era un lucru greu de acceptat. Războiul se terminase, nu înţelegeau, insistau. Cât despre guvern, nu reuşea nici măcar să lase soldaţii la vatră, cum ar fi putut el să organizeze deshumarea şi transportul a două, trei sau chiar patru sute de mii de cadavre, nimeni nu le mai ştia numărul... Era o întreagă bătaie de cap.

Atunci, singura alinare fu tristeţea, rudele străbăteau ţara de la un capăt la altul ca să se reculeagă la nişte morminte pierdute în pustietăţi, nu mai voiau să plece.

Aşa stăteau lucrurile cu cele mai resemnate.

Pentru că mai erau şi celelalte, familiile rebele, exigente, încăpăţânate, care nu voiau să se lase prostite de un guvern de incompetenţi. Acestea o luau pe alte căi. Era şi cazul familiei lui Édouard. Domnişoara Péricourt nu venise să se reculeagă la mormântul fratelui ei.

Venise să-l caute.

Venise să-l dezgroape şi să-l ia acasă.

Poveşti de soiul acesta se mai auziseră. Exista un adevărat trafic, erau oameni care se specializau, un camion, o

lopată, o cazma le erau de-ajuns şi să nu fie slabi de înger. Găseau locul noaptea, se mişcau repede.

— Şi când poate domnişoara, reluă căpitanul Pradelle, să se ducă să se reculeagă la mormântul fratelui dânsei, soldat Maillard?

— Dacă vreți, mâine..., propuse Albert cu un glas înăbuşit.

— Da, răspunse tânăra, mâine e perfect. O să vin cu maşina. Cât o să facem până acolo?

— Greu de spus. Un ceas sau două... Poate mai mult... La ce oră vă convine? întrebă Albert.

Madeleine şovăi. Şi, cum nici căpitanul, nici Albert nu reacționau, se grăbi să spună:

— Trec să te iau pe la ora şase seara, ce zici?

Ce să zică?

— Vreți să vă reculegeți noaptea? întrebă el.

Îl luase gura pe dinainte. Nu se putuse abține. O mişelie.

Îi păru imediat rău, căci Madeleine lăsă privirea în jos. Întrebarea n-o stânjenea defel, nu, chibzuia. Era tânără, dar cu capul pe umeri. Şi, cum era bogată, lucru care sărea în ochi de la bun început, hermina, pălărioara, dinții frumoşi, gândea situația la rece şi se întreba ce preț ar trebui să propună ca să obțină colaborarea soldatului.

Pe Albert îl apucă scârba de aşa pacoste, s-ajungă cineva să creadă că ar accepta bani pentru aşa ceva... Înainte ca ea să deschidă gura, spuse:

— Bine, pe mâine.

Le întoarse spatele şi se duse spre lagăr.

9

Şi, crede-mă, îmi pare tare rău că-ți vorbesc iarăşi despre asta... Ar trebui totuşi să fii sută la sută sigur. Uneori, hotărâm lucruri de mânioşi, deznădăjduiți ori supărați ce suntem, se întâmplă să ne lăsăm călăuziți de sentimente, în fine, pricepi tu ce vreau să zic. Nu ştiu cum ne-am putea descurca acuma, dar, de bine, de rău, am găsi noi ceva... Ce se face se şi desface. Nu vreau să te influențez, dar te rog un lucru: gândeşte-te la părinții tăi. Sunt sigur că, dacă te-ar regăsi aşa cum eşti, te-ar iubi la fel de mult ca înainte, dacă nu chiar mai mult. Probabil că tatăl tău e un om de treabă şi devotat, închipuieşte-ți ce bucurie ar fi în sufletul lui dacă te-ar şti în viață. Nu vreau să te influențez. Oricum, va fi după socoteala ta, sunt totuşi nişte lucruri pe care, după părerea mea, trebuie să le chibzuieşti bine. Mi-ai desenat-o pe sora ta, Madeleine, e o tânără simpatică, gândeşte-te un pic la durerea pe care a simțit-o când a aflat că ai murit şi ce minune ar fi pentru ea, astăzi...

N-avea niciun rost să scrie toate acestea. Nu se ştia nici măcar când ajungeau scrisorile, puteau să facă două

săptămâni sau chiar patru pe drum. Iar zarurile fuseseră aruncate. Albert nu scria lucrurile acestea decât pentru sine însuşi. Nu-i părea rău că-l ajutase pe Édouard să-şi schimbe identitatea, dar, dacă nu mergea până la capăt, nu izbutea să-şi imagineze cu adevărat consecinţele pe care le bănuia destul de sumbre. Se întinse pe jos, înfăşurat în veston.

Se suci şi se răsuci aproape toată noaptea, nervos, neliniştit.

În visele sale, dezgropau un corp şi Madeleine Péricourt vedea imediat că nu era al fratelui său, era fie prea înalt, fie prea scund, uneori avea un chip pe care îl recunoşteau pe dată, cel al unui soldat foarte bătrân, alteori dădeau peste un bărbat cu o căpăţână de cal mort. Tânăra îl lua de braţ şi întreba: „Ce-ai făcut cu fratele meu?“ Căpitanul d'Aulnay-Pradelle mai punea ceva şi de la el, firește, ochii îi erau de un albastru atât de deschis, încât îi luminau faţa lui Albert ca o lanternă. Vocea lui era cea a generalului Morieux. „Chiar aşa! tuna şi fulgera el. Ce-ai făcut cu fratele acesta, soldat Maillard?“

Când se crăpa de ziuă, se trezi din pricina unui coşmar de acelaşi soi, Albert încercă să-şi pună ordine în gânduri care, din pricina întunericului din sala cea mare, a felului greoi în care-i respirau camarazii şi a ploii care bătea în acoperiş, deveniră, de la un minut la altul, din ce în ce mai negre, triste, amenințătoare. Nu-i părea rău pentru ceea ce făcuse până acum, dar nu mai era în stare să meargă mai departe. Imaginea tinerei care mototolea în mâinile ei mici scrisoarea aceea plină de minciuni îi tot venea în minte. Era vreo urmă de omenie în ce făcea el acum? Dar mai era oare cu putinţă să anuleze totul?

Avea la fel de multe motive şi să meargă înainte, şi să dea înapoi. Că doar n-o să mă apuc acuma să dezgrop cadavre numai ca să acopăr o minciună ticluită din prea multă bunătate! îşi spunea el. Sau slăbiciune, e acelaşi lucru. Dar dacă nu-l dezgrop, dacă dau totul în vileag, voi fi acuzat. Nu ştia ce riscă, ştia doar că e grav, totul căpăta nişte dimensiuni înfricoşătoare.

Când se făcu în sfârşit lumină, încă nu hotărâse nimic, lăsând mereu pe mai târziu clipa rezolvării teribilei dileme.

De trezit, se trezi cu o lovitură de picior în coaste. Uluit, se aşeză în pripă. Toată sala fremăta deja de strigăte, de neastâmpăr, Albert se uita de jur împrejur, incapabil să-şi adune mințile, când, dintr-odată, văzu coborând din văzduh şi înțepenind la câțiva centimetri de fața lui chipul aspru şi pătrunzător al căpitanului Pradelle.

Ofițerul îl țintui lung cu privirea, apoi oftă a descurajare şi-i trase o palmă. Instinctiv, Albert se apără. Pradelle zâmbi. Un zâmbet larg, care nu prevestea nimic bun.

— Aşa deci, soldat Maillard, ce mi-aud urechile? Tovarăşul tău, Édouard Péricourt, e mort? Să cad pe spate şi-alta nu! Pentru că ultima oară când l-am văzut...

Îşi încruntă sprâncenele, de parcă ar fi căutat departe, printre amintiri.

— ...pe cinstea mea, era la spitalul militar unde fusese transferat. Ei bine, în clipa aceea, era cât se poate de viu. Mă rog, n-avea moaca lui de zile mari... Ca să fiu cinstit, mi s-a părut cam tras la față. A vrut să oprească un obuz cu dinții, nesăbuită chestie, dacă m-ar fi întrebat pe mine... Dar să-mi închipui eu că avea să crape, nu, crede-mă, soldat Maillard, nici prin gând nu mi-a trecut. Şi totuşi, nu mai începe vorbă, e mort şi îngropat, tu cu

mâna ta le-ai scris rudelor ca să le dai de ştire, şi ce stil, soldat Maillard, de-o rară frumuseţe!

Când rostea numele de Maillard, avea acelaşi mod dezgustător de-a apăsa pe ultima silabă, ceea ce îi dădea o tonalitate derizorie şi mai ales plină de dispreţ. Maillard părea sinonim cu „ditamai căcatul" sau o chestie asemănătoare.

Se apucă să vorbească încet, aproape în şoaptă, ca un om furios care se străduieşte să nu răbufnească:

— Habar n-am ce s-a întâmplat cu soldatul Péricourt şi nici nu vreau să ştiu, dar generalul Morieux mi-a dat în grijă să-i ajut familia, aşa că, desigur, sunt nedumerit...

Fraza aducea un pic a întrebare. Până acum, Albert n-avusese dreptul să scoată vreo vorbă şi, era limpede ca lumina zilei, căpitanul Pradelle nici n-avea de gând să-l lase.

— N-avem decât două variante, soldat Maillard. Ori spunem adevărul, ori ne vedem de treaba noastră. Dacă spunem adevărul, drac' te-a luat: uzurpare de identitate, nu ştiu cum naiba ai făcut, dar puşcăria te mănâncă, îţi garantez eu că eşti rezolvat pentru cel puţin cincisprezece ani. Pe de altă parte, o s-o iei iar de la capăt cu povestea aia cu comisia de anchetă pentru cota 113... Pe scurt, şi pentru tine, şi pentru mine, e cea mai proastă soluţie. Rămâne cealaltă variantă: ni se cere un soldat mort, dăm un soldat mort şi gata, te ascult.

Albert nu trecuse încă de primele fraze.

— Nu ştiu..., spuse el.

În genul acesta de situaţie, doamna Maillard sărea în sus: „Uite, ăsta-i Albert! Când trebuie să ia o hotărâre, să arate că-i bărbat, ia-l de unde nu-i! Habar n-am... Cine ştie... Poate că da... O să întreb... Haide, Albert! Hotărăşte-te odată! Dacă tu crezi că în viaţă etc. etc."

Căpitanul Pradelle semăna pe ici, pe colo cu doamna Maillard. Dar stătea pe gânduri mai puțin decât ea:

— O să-ți spun eu ce-ai să faci. Ai să-ți mişti curul şi, diseară, ai să-i dai domnişoarei Péricourt un cadavru frumuşel cu ştampiluța „Édouard Péricourt", ai priceput? O zi de muncă şi pleci liniştit acasă. Dar gândeşte-te repede. Şi dacă preferi puşcăria, sunt omul tău...

Albert îşi luă camarazii la întrebări, îi vorbiră de mai multe cimitire săteşti. I se adeveri astfel un lucru pe care-l ştia deja: cel mai mare dintre toate se afla la Pierreval, la şase kilometri depărtare. Acolo avea de unde alege şi încă din plin. Merse pe jos.

Cimitirul era la marginea unei păduri, cu zeci de morminte pretutindeni. La început, încercaseră să le alinieze, dar apoi războiul ajunsese să rostuiască cimitirul cu atât de multe trupuri, că le băgaseră în ordinea în care soseau, alandala. Morminte în toate direcțiile, unele cu cruce, altele fără sau cu cruci prăbuşite. Aici, un nume, „un soldat", scrijelit cu cuțitul pe o placă de lemn. Erau zeci pe care scria doar „un soldat". Iar altele, cu sticle răsturnate vârâte în pământ, în care strecuraseră o hârtie cu numele soldatului, pentru mai târziu, în cazul în care cineva ar fi vrut să ştie cine era dedesubt.

În cimitirul de la Pierreval, Albert ar fi putut să rătăcească ceasuri întregi printre mormintele improvizate înainte de a alege unul, vechea lui şovăială, dar până la urmă îşi călcă pe inimă. Om trăi şi om vedea, îşi spuse el, s-a făcut târziu şi până la Centrul de demobilizare e ceva de mers, trebuie să mă hotărăsc. Întoarse capul, văzu un mormânt pe a cărui cruce nu apărea nimic şi zise: „Ăsta".

Scosese câteva cuişoare dintr-o scândură smulsă de la poartă, căută o piatră, bătu jumătatea de plăcuță de identitate a lui Édouard Péricourt, reținu locul, făcu câțiva paşi înapoi ca să privească ansamblul, ca un fotograf la o nuntă.

Apoi plecă de-acolo, chinuit de frică, de remuşcări, pentru că, chiar dacă motivul era bun, minciuna nu-i stătea în fire. Se gândea la tânăra aceea, la Édouard, dar şi la soldatul acesta necunoscut pe care întâmplarea îl alesese ca să-l întrupeze pe Édouard şi pe care nimeni n-o să-l mai găsească vreodată, un soldat până atunci neidentificat, acum dispărut de-a binelea.

Pe măsură ce se îndepărta de cimitir şi se apropia de Centru, riscurile pe termen scurt i se perindau prin minte ca dominourile acelea care, atunci când cade primul, se prăbuşesc toate. N-ar fi nicio problemă, îşi spunea Albert, dacă ar fi vorba doar de jelit. Sora are nevoie de mormântul lui frate-său, eu îi dau un mormânt, al lui frate-său sau altul, nu contează, un suflet are omul. Dar acum că or să sape, se încurcă treaba. Când te-apuci să cauți în fundul unei gropi, n-ai de unde să ştii peste ce dai. Fără identitate, mai treacă, meargă, un soldat mort e un soldat mort. Când îl dezgropi, ce găseşti? Un obiect personal? Un semn distinctiv? Sau chiar, şi mai simplu, un corp prea mare sau prea mic?

Numai că făcuse o alegere, spusese „Ăsta" şi povestea era bătută-n cuie. Bună sau proastă. Trecuse ceva vreme de când Albert nu se mai bizuia pe noroc.

Ajunse la Centru sleit de oboseală. Ca să prindă trenul spre Paris şi nici că încăpea vorbă să-l piardă (dacă era vreun tren...), trebuia să se întoarcă până la ora nouă seara cel târziu. Aici domnea deja o oarecare efervescență,

sute de tipi care ardeau de nerăbdare, cu bagajele făcute de ceasuri bune, strigau, cântau, urlau, îşi dădeau palme pe spinare. Neliniştiți, gradații se întrebau ce-ar face în cazul în care convoiul anunțat n-avea să vină, cum se întâmpla cu o treime din trenuri...

Albert ieşi din baracă. Pe prag, se uită la cer. Cât de întuneric o să fie la noapte?

Era tare fercheş, căpitanul Pradelle. Ca un cocoş. Uniforma curată şi călcată, cizmele văcsuite, nu-i mai lipseau decât medaliile lustruite. Câțiva paşi şi era deja la zece metri. Albert nu se mişcase.

— Hai, bătrâne, vii?

Era trecut de şase seara. În spatele furgonului, o limuzină avea motorul pornit, se deslueşea zgomotul înfundat al supapelor, se zărea fumul, ca un fuior, care ieşea din țeava de eşapament. Cu banii dați pe-un singur pneu de la maşina aceasta, Albert ar fi putut trăi un an. Se simți sărac şi trist.

Ajuns lângă camion, căpitanul nu se opri, goni până la limuzina de unde se auzi trântindu-se uşor o portieră. Tânăra nu se arătă la față.

Şoferul, cu o barbă cât toate zilele şi care puțea a transpirație, era aşezat la volanul unui furgon nou-nouț, un Berliet CBA la vreo treizeci de mii de franci. Daraverile îi mergeau din plin. Într-o clipită se vedea că era obişnuit cu asemenea treburi şi că nu se încredea decât în propria lui judecată. Prin geamul lăsat, se uită lung la Albert, îl măsură din cap până-n picioare, apoi deschise portiera, sări din camion şi-l luă deoparte. Îl strângea rău de braț, o mână de fier.

— Dacă vii, nu mai e cale de-ntors, ai priceput?

Albert dădu din cap că da. Se întoarse spre limuzină, țeava de eşapament răspândea în continuare fumul albicios şi domol ca o dezmierdare, Dumnezeule mare, după toți anii ăştia de năpastă, câtă cruzime încăpea în aburul acela atât de gingaş.

— Spune-mi..., murmură şoferul, tu cât le iei?

Albert simți că, la un om de teapa lui, actul dezintegresat n-avea deloc trecere. Făcu un calcul rapid:

— Trei sute de franci!

— Ce fraier!

Dar era şi mulțumire în vorbele şoferului, aceea de a se fi descurcat mai bine. Fiind un om mic la suflet, când îi reuşea ceva, simțea la fel de multă satisfacție ca atunci când îi vedea pe ceilalți dând greş. Se întoarse pe jumătate înspre limuzină.

— Nu vezi? Are blană pe ea, trai pe vătrai, neneacă! Puteai să urci până la patru sute, ca popa. Ba chiar cinci sute!

Părea gata să strige-n gura mare până la cât se târguise el. Îşi luă seama, şoferul îi lăsă brațul.

— Haide, vino, să n-o mai lungim.

Albert se întoarse spre maşină, tânăra tot nu ieşise ca să-i dea, ştiu şi eu, bineține ori să-i mulțumească, da' de unde, era o slugă, un subaltern.

Urcă şi camionul porni la drum. Limuzina se urni şi ea, rămânând destul de în urmă şi lăsându-şi astfel posibilitatea de a depăşi furgonul şi de a dispărea, ca măgarul în ceață, în cazul în care jandarmeria avea să-şi facă apariția şi să-i ia la întrebări.

Se întunecă de tot.

Farurile gălbui ale camionului luminau calea, dar înăuntru nu se vedea nimic. Albert îşi lăsă mâna pe bord

şi scruta peisajul prin geam. Spunea „la dreapta" sau „pe aici", îi era teamă să nu se rătăcească şi, cu cât se apropiau mai mult de cimitir, cu atât îi era mai frică. Şi-atunci se hotărî. Dacă se împute treaba, o iau la goană prin pădure. Şoferul n-o să fugă după mine. O să dea drumul la motor şi o să se întoarcă la Paris unde sigur îl aşteaptă alte transporturi.

Cât despre căpitanul Pradelle, el era în stare să-l urmărească, arătase deja că e iute de picior, nenorocitul. Ce să fac? se întreba Albert. Îl trecea pişarea, de-abia se mai ţinea.

Camionul urcă ultimul povârniş.

Cimitirul începea aproape de marginea drumului. După câteva manevre, şoferul parcă în pantă. La plecare, nici n-o să aibă nevoie să dea la manivelă, o să fie de-ajuns să ridice piciorul de pe frână ca să demareze.

Oprindu-se, motorul provocă o tăcere ciudată, ca o haină ce te-ar acoperi dintr-odată. Căpitanul se şi ivi lângă portieră. Şoferul o să stea de pază la intrarea în cimitir. Între timp, ei o să sape, o să dezgroape, o să scoată sicriul din camion, or să încarce tot ce e de încărcat şi gata treaba.

Limuzina domnişoarei Péricourt semăna cu o lighioană pândind în întuneric, pregătindu-se să sară. Tânăra deschise portiera şi-şi făcu apariţia. Mică, mică. Lui Albert i se păru încă şi mai copilă decât în ajun. Căpitanul schiţă un gest ca s-o reţină, nu avu vreme să scoată nicio vorbă, ea înaintă cu pas hotărât. Prezenţa ei era atât de ciudată în locul şi la ora aceea, încât celor trei bărbaţi le pieri graiul. Cu o mişcare scurtă din cap, ea dădu semnalul de plecare.

Se urniră.

Şoferul ducea două lopeți, Albert căra o ditamai prelata împăturită pe care să pună pământul, aşa mergea mai repede după aceea la astupat.

Pe cerul nopții se zăreau câțiva nori, iar movilițele zecilor de morminte se desluşeau la stânga şi la dreapta, era ca şi cum s-ar fi plimbat pe-un câmp răscolit de nişte cârtițe uriaşe. Căpitanul mergea țanțoş. Când venea vorba despre morți, fusese întotdeauna un tip plin de sine. În spatele lui, între Albert şi şofer, mergea grăbită tânăra. Madeleine. Lui Albert îi plăcea numele acesta. Al bunică-sii.

— Unde e?

Merg de ceva vreme, o alee, apoi alta... Căpitanul e acela care întreabă. S-a întors pe loc, nervos. Vorbeşte în şoaptă, dar vocea îi trădează exasperarea. Vrea să termine odată cu povestea asta. Albert caută, ridică brațul, se înşală, încearcă să-şi dea seama unde e. Toți ceilalți îl văd gândindu-se, nu, nu-i acolo.

— Pe aici, zice el într-un sfârşit.

— Eşti sigur? întreabă şoferul, care începe să aibă îndoieli.

— Da, spune Albert, e pe aici.

Îşi vorbesc în continuare în şoaptă ca în timpul unei ceremonii.

— Mişcă-te şi tu mai repede, bătrâne! se enervează căpitanul.

Gata, au ajuns.

Pe cruce, o plăcuță, Édouard Péricourt.

Bărbații rămân în urmă, domnişoara Péricourt înaintează. Plânge pe ascuns. Şoferul şi-a pus lopețile jos şi s-a dus să stea de pază. E întuneric, de-abia se văd unii pe alții. Doar silueta plăpândă a tinerei. În spatele ei, toți

lasă capul în jos cu respect, dar căpitanul se uită de jur împrejur, neliniştit. Nu-i place cum stă treaba. Albert ia iniţiativa. Întinde mâna şi o lasă uşurel pe umărul lui Madeleine Péricourt, ea se întoarce, îl priveşte, înţelege, se dă înapoi. Ofiţerul îi întinde o lopată lui Albert, o înşfacă pe a doua, tânăra se trage într-o parte. Cei doi se-apucă de săpat.

E un pământ greu, lopeţile de-abia se mişcă. Lângă front, unde nu era niciodată timp, trupurile erau îngropate nu prea adânc, ba uneori la o adâncime atât de mică, încât, chiar de a doua zi, şobolanii le dădeau de urmă. N-ar trebui să sape prea mult până să găsească ceva. Teribil de agitat, Albert se opreşte adesea ca să tragă cu urechea, desluşeşte prezenţa domnişoarei Péricourt, lângă un copac aproape uscat, dreaptă ca o lumânare, încordată şi ea. Nervoasă, fumează o ţigară. Lucrul acesta îl uimeşte pe Albert, o femeie ca ea să fumeze ţigări. Pradelle aruncă şi el o privire, apoi, hai, bătrâne, doar n-o să prindem rădăcini aici. Înapoi la treabă.

Durează mult până sapă fără să lovească trupul care se află dedesubt. Pământul se adună grămadă pe prelată. Ce-or să facă alde Péricourt cu corpul acesta? se întreabă Albert. O să-l îngroape în grădină? Noaptea, ca acum?

Se opreşte.

— În sfârşit! şuieră căpitanul, aplecându-se.

Vorbeşte foarte încet, nu vrea să fie auzit de tânără. Ceva din corp a apărut, e greu de ghicit ce anume este. La ultimele lopeţi trebuie să aibă mare grijă, sunt nevoiţi să ia pământul de dedesubt ca să nu strivească nimic.

Albert îşi vede de treabă. Pradelle nu mai are răbdare.

— Mişcă-te, gâfâie el. Nu mai are ce să pătească, haide!

Lopata agață o bucată din vestonul care a fost folosit ca giulgiu şi, dintr-odată, mirosul se răspândeşte, o grozăvie. Ofițerul îşi întoarce imediat capul.

Şi Albert se dă un pas înapoi, deşi cât a ținut războiul, a tot mirosit corpuri în putrefacție, mai ales când a fost brancardier. Başca statul în spital cu Édouard! Cum i-a fugit gândul la el... Albert înalță capul şi se uită la tânăra care, deşi e destul de departe, îşi ține o batistă la nas. Tare trebuie să-l mai iubească pe frate-său! îşi zice el. Pradelle îl împinge cu brutalitate şi iese din groapă.

Dintr-un salt, e lângă domnişoară, o ia de umeri, o răsuceşte cu spatele la mormânt. Albert e singur acolo jos, în duhoarea cadavrului. Tânăra se împotriveşte, dă din cap că nu, vrea să se apropie. Țintuit locului, Albert nu ştie ce să facă, silueta prelungă a lui Pradelle pe care o vede deasupra îi aduce aminte de atâtea lucruri. Cum a ajuns iar într-o groapă, fie ea atât de puțin adâncă, curg apele pe el de frică în ciuda frigului care s-a lăsat — cu el în groapă şi cu căpitanul deasupra, nemişcat, toată pățania îi întoarce stomacul pe dos, i se pare că cineva o să-l acopere cu pământ, o să-l îngroape, îl apucă tremuratul, dar se gândeşte din nou la tovarăşul lui, la Édouard al lui, şi se sileşte să se lase în jos, să se apuce iar de treabă.

Te doare sufletul când vezi astfel de lucruri. Răcâie cu grijă cu vârful lopeții. Pământul, argilos, nu înlesneşte descompunerea, iar corpul a fost învelit bine în veston, toate acestea au încetinit putrefacția. Postavul rămâne lipit de bulgării de humă, se ivesc un şold şi coastele, îngălbenite, cu bucăți de carne putredă, negricioasă, pe care viermii colcăie pentru că mai e destul de mâncat.

Un strigăt, acolo sus. Albert îşi înalță capul. Tânăra plânge în hohote. Căpitanul o alină, dar, pe deasupra

umărului, îi face exasperat un semn lui Albert, haide mai repede, ce naiba aştepţi?

Albert aruncă lopata cât colo, iese din groapă şi o ia la goană. Îl doare sufletul, totul îl dă peste cap, bietul soldat mort, şoferul care face negoţ cu necazurile altora, căpitanul care, nu-ncape îndoială, ar vârî orice cadavru în sicriu, numai să meargă repede treaba... Iar adevăratul Édouard, desfigurat, puţind şi el ca un stârv, legat în camera lui de spital. Cum să nu te-apuce sila, dacă stai să te gândeşti, că te-ai bătut pentru un sfârşit ca ăsta.

Văzându-l că vine, şoferul scoate un suspin de uşurare. Într-o clipită, a ridicat prelata camionului, a înhăţat o vergea de fier, a agăţat mânerul sicriului care se află în fund de tot şi l-a tras spre el cât a putut de tare. Cu şoferul în faţă, cu Albert în spate, se urnesc spre mormânt.

Lui Albert i se taie răsuflarea, pentru că tipul merge destul de repede, păi cum, obişnuinţa îşi spune cuvântul, în timp ce el se târăşte cum poate şi de mai multe ori e cât pe-aici să dea drumul la tot şi să se prăbuşească. În sfârşit, ajung. În ce hal pute în jur!

E un sicriu frumos din stejar, cu mânere aurite şi cu o cruce de fier forjat lipită pe capac. Un cimitir e un loc ciudat şi totuşi e locul potrivit pentru un sicriu, dar acesta e prea somptuos. Nu-i deloc genul pe care-l vezi de obicei la război, e mai degrabă pentru burghezii care mor în paturile lor decât pentru flăcăii cărora li se ia mirul neştiuţi de nimeni. Albert nu-şi duce până la capăt frumoasa cugetare filosofică. În jurul lui, toţi se grăbesc să termine odată.

Au scos capacul, l-au pus deoparte.

Dintr-un salt, şoferul coboară în groapa unde zace cadavrul, se apleacă, ridică cu mâinile goale capetele

vestonului şi apoi, din priviri, cere ajutor. Tot pe Albert cade măgăreaţa, bineînţeles, pe cine altcineva? Albert face un pas înainte, coboară la rândul lui în groapă, e cuprins pe loc de spaimă; se vede pe el că e îngrozit, pentru că şoferul îl întreabă:

— Te descurci?

Se apleacă împreună, duhoarea de hoit le sare în faţă, ei apucă postavul şi hâţ! o dată, de două ori şi, dintr-un gest, aşază leşul sus, pe marginea mormântului. Se aude un pleosc sinistru. Nu-i greu ce-au ridicat ei acolo. Ce-a rămas abia de cântăreşte cât un copil.

Şoferul iese imediat, Albert e fericit să-l urmeze. Apucă împreună marginile vestonului şi aruncă totul în sicriu, de data aceasta se aude un pleosc mai înfundat; până să-şi dea ei seama ce şi cum, şoferul a şi pus capacul. Poate că au mai rămas câteva oscioare în groapă, care au alunecat în timpul operaţiunii, dar asta e. Oricum, şoferului şi căpitanului li se citesc gândurile pe chipuri, la ce vor ei să facă cu cadavrul acesta nici nu le trebuie mai multe. Albert o caută din ochi pe domnişoara Péricourt, e deja la maşină, a trăit lucruri grele, cum să-i porţi pică? Frate-său ajuns ciorchine de viermi.

N-or să bată cuiele aici, prea mare tărăboiul, mai târziu, pe drum. Deocamdată, şoferul înfăşoară sicriul în două chingi late de pânză, ca să ţină capacul strâns şi ca să nu lase mirosul să umple camionul. Drumul de-ntors pare scurt, Albert e singur în spate, ceilalţi doi s-au băgat în faţă. Între timp, căpitanul şi-a aprins o ţigară, fumează liniştit. Albert e sleit, îl dor mai ales şalele.

Ca să urce sicriul în spatele camionului, şoferul apucă dinainte cu căpitanul, Albert tot în spate, hotărât lucru, ăsta-i locul lui, hai sus şi hâţ! din nou, după care împing

copârşeul până în fund, se freacă de podeaua din tablă, răsună, dar s-a terminat, n-or s-o mai lungească mult. În spatele lor, limuzina toarce.

Tânăra vine spre el, pierdută.

— Mulţumesc, domnule, spune ea.

Albert vrea să zică ceva. N-are vreme, l-a apucat de braţ, de încheietură, de mână, îi desface degetele şi-i strecoară nişte bancnote, i le strânge la loc în propriile-i mâini, ce-l mai înduioşează, pe Albert, gestul acesta simplu...

A şi plecat spre maşina ei.

Cu nişte frânghii, şoferul leagă sicriul de structura metalică a camionului, ca să nu se plimbe în toate părţile, iar căpitanul Pradelle îi face semn lui Albert. Arată spre cimitir. Groapa îi musai să fie astupată repede, dacă o lasă aşa, ne iau jandarmii, ne bagă în anchetă, atâta ne mai trebuie.

Albert înhaţă o lopată, fuge pe alee. Dar îl cuprinde îndoiala şi se întoarce.

E singur.

La vreo treizeci de metri, în jos, pe drum, aude motorul limuzinei care se îndepărtează şi apoi zgomotul camionului care demarează.

Noiembrie 1919

10

Aşezat într-un enorm fotoliu din piele, Henri d'Aulnay-Pradelle îşi cocoţase cu neglijenţă piciorul drept pe cotieră şi ţinea în mâna întinsă, răsucindu-l încet în lumină, un pahar uriaş de coniac *hors d'âge*. Asculta vorbele unora şi altora cu o prefăcută nepăsare, ca să arate că e „un tip cu ştaif". Îi plăceau la nebunie expresiile de soiul acesta, un pic familiare. Dacă ar fi fost numai după el, ar fi fost chiar vulgar şi l-ar fi încercat o adevărată desfătare să fi vorbit netulburat măscări în faţa unor oameni care nu şi-ar fi permis să se simtă indignaţi.

Dar îi lipseau cinci milioane de franci.

Cu cinci milioane, ar putea să-şi facă liniştit de cap.

Pradelle venea la Jockey Club de trei ori pe săptămână. Şi nu pentru că locul i-ar fi plăcut cine ştie ce — nivelul îl dezamăgise oarecum, în comparaţie cu aşteptările sale —, ci pentru că reprezenta un simbol al ascensiunii lui sociale pe care nu înceta să o admire. Oglinzile, tapiseriile, covoarele, podoabele aurite, nefireasca demnitate a personalului şi aiuritoarea cotizaţie anuală îi provocau o satisfacţie pe care i-o sporeau şi mai mult nenumăratele prilejuri ce se iveau aici de-a întâlni lume bună. Fusese

primit cu patru luni în urmă, la mustață, firoscoşii de la Jockey n-aveau încredere în el. Dar, dacă ar fi trebuit să-i pice pe toți parveniții, dată fiind hecatomba din ultimii ani, clubul s-ar fi transformat într-o sală de aşteptare. Şi apoi, Pradelle avea câteva pile greu de ocolit, începând cu socru-său căruia nimeni nu-i putea refuza nimic şi prietenia lui cu Ferdinand, nepotul generalului Morieux, junețe declasată şi uşor decadentă, dar care condensa o mulțime de relații. Respingerea unei verigi echivala cu lepădarea de întregul lanț, lucru imposibil, penuria de bărbați te sileşte uneori la nişte înlesniri... Aulnay-Pradelle avea măcar un nume. O mentalitate de corsar, dar cu sânge albastru. Aşa că, până la urmă, fusese acceptat. Şi apoi, domnul de La Rochefoucauld, preşedintele în exercițiu, considera că nu dădea chiar atât de rău în peisaj tânărul acesta înalt, care trecea prin încăperi ca într-un marş forțat, mereu iute ca o sfârlează. Cu o aroganță care justifica zicala potrivit căreia un învingător e întotdeauna urât. Destul de vulgar, aşadar, dar era un erou. Treaba cu eroii — şi cu femeile frumoase — e că întotdeauna ai nevoie de câțiva când te afli în lumea bună. Şi, într-o vreme când era greu să găseşti bărbați de vârsta lui cărora să nu le lipsească cel puțin o mână sau un picior, dacă nu chiar amândouă, Aulnay-Pradelle era destul de prezentabil.

Până acum, Aulnay-Pradelle n-avusese de ce să se plângă de Războiul cel Mare. De cum fusese lăsat la vatră, se apucă să recupereze şi să vândă stocuri militare. Sute de vehicule franțuzeşti sau americane, motoare şi remorci, mii de tone de lemn, postav, prelate, unelte, fierărie şi piese detaşate, cu care statul nu ştia ce să mai facă şi de care trebuia să scape. Pradelle cumpăra loturi întregi pe care le vindea mai apoi companiilor de căi

ferate, societăților de transport, întreprinderilor agricole. Câştigul era cu atât mai avantajos cu cât paza acestor zone de stocare era nemaipomenit de îngăduitoare când venea vorba de adălmaşuri, şperțuri şi bacşişuri şi cu cât, odată ajuns acolo, scoteai cu uşurință trei camioane în loc de unul şi cinci tone în loc de două.

Oblăduirea generalului Morieux şi propriul lui statut de erou național îi deschiseseră lui Aulnay-Pradelle multe uşi, iar rolul său la Uniunea națională a luptătorilor — care-şi dovedise utilitatea când ajutase guvernul să înăbuşe ultimele greve muncitoreşti — îl rostuise cu numeroase alte proptele în plus. Mulțumită cărora se impusese pe importante piețe de lichidări de stocuri, cumpărând loturi întregi pentru câteva zeci de mii de franci pe care îi împrumuta şi care, după vânzare, se transformau în sute de mii de franci băgați în buzunar.

— Salutare, bătrâne!

Léon Jardin-Beaulieu. Un om de valoare, dar care se născuse mărunțel, cu zece centimetri mai mic decât restul lumii, era şi mult, şi puțin, pentru el era îngrozitor, tânjea după recunoaştere.

— Salutare, Henri, răspunse Aulnay-Pradelle îndreptându-şi uşor umerii, lucru care, credea el, îl făcea să pară mai înalt.

Pentru Jardin-Beaulieu, dreptul de a-i spune lui Aulnay-Pradelle pe numele cel mic era o voluptate pentru care i-ar fi vândut şi pe maică-sa şi pe taică-său, ceea ce, de altfel, şi făcuse. Foloseşte tonul celorlalți ca să se creadă ca ei, se gândi Henri pe când îi întindea o mână moale, aproape nepăsătoare, şi îl întreba cu o voce înfundată, plină de încordare:

— Deci?

— Tot nimic, răspunse Jardin-Beaulieu. Nu iese nimic.

Pradelle ridică agasat o sprânceană, era maestru în mesajele mute destinate slugilor.

— Ştiu, se scuză Jardin-Beaulieu, ştiu...

Pradelle era teribil de nerăbdător.

Cu câteva luni în urmă, statul se hotărâse să încredinţeze unor firme private responsabilitatea exhumării rămăşiţelor pământeşti ale soldaţilor îngropaţi pe front. Proiectul consta în strângerea lor în vaste necropole militare, decretul ministerial preconizând „constituirea celui mai mic număr cu putinţă de cele mai mari cimitire cu putinţă". Căci prea erau peste tot cadavrele acestea de soldaţi. În cimitire improvizate la câţiva kilometri, ba chiar la câteva sute de metri de linia frontului. Pe pământuri care, acum, trebuiau redate agriculturii. Trecuseră câţiva ani, cam de la începutul războiului, de când familiile cereau să se poată reculege la mormântul fiilor lor. Această strângere laolaltă a sepulturilor nu excludea ca, într-o bună zi, rudele, cele care o doreau, să recupereze osemintele soldaţilor, dar guvernul nădăjduia că, odată constituite, aceste imense necropole unde eroii puteau să se odihnească „lângă tovarăşii lor de arme morţi în luptă" aveau să domolească zelul familiilor. Şi aveau să cruţe finanţele statului de toate aceste transporturi individuale, ca să nu mai pomenim de problemele sanitare, o adevărată bătaie de cap care ar fi costat ochii din cap, în condiţiile în care trezoreria n-avea cum să se umple până când Germania nu-şi plătea datoriile.

Această vastă încercare de morală şi patriotică regrupare a cadavrelor provoca o întreagă înlănţuire de operaţiuni aducătoare de bani, sute de mii de sicrie ce trebuiau fabricate, căci cei mai mulţi dintre soldaţi fuseseră

îngropați direct în pământ, uneori înfăşurați doar în veston. Sute de mii de exhumări cu lopata (textul prevedea în mod explicit că trebuia să se acționeze cu cea mai mare precauție), tot atâtea transportări în camioanele rămăşițelor pământeşti puse în sicrie până la gările de plecare şi tot atâtea înhumări în necropolele de destinație...

Dacă Pradelle punea mâna pe o parte din contractul acesta, pentru câteva centime pe corp, chinezii lui aveau să dezgroape mii de cadavre, vehiculele sale aveau să transporte mii de stârvuri în putrefacție, senegalezii lui aveau să înhumeze totul în nişte morminte aliniate cum se cuvine, cu o cruce frumoasă vândută scump, şi iată banii cu care putea să reconstruiască din temelii, în mai puțin de trei ani, moşia familiei de la Sallevière, care era totuşi o groapă fără fund.

La optzeci de franci cadavrul şi cu un preț de cost real în jur de douăzeci şi cinci, Pradelle se aştepta la un beneficiu net de două milioane şi jumătate.

Iar dacă, în plus, ministerul i-ar da şi câteva comenzi la mica înțelegere, scăzând din socoteală adălmaşurile, ar ajunge la vreo cinci milioane.

Contractul secolului. Pentru negoț, războiul prezintă multe avantaje, chiar şi după ce s-a terminat.

Bine informat de către Jardin-Beaulieu al cărui tată era deputat, Pradelle ştiuse să anticipeze. Încă de când fusese lăsat la vatră, crease societatea Pradelle & Cie. Jardin-Beaulieu şi nepotul Morieux veniseră fiecare cu câte cincizeci de mii de franci şi prețioasele lor relații, iar Pradelle, singur, cu patru sute de mii. Ca să fie patronul. Şi să ia optzeci la sută din profit.

Comisia de adjudecare a piețelor publice se întrunea în ziua aceea, era în şedință de mai bine de paisprezece

ore. Mulțumită intervențiilor sale şi unor şperțuri de o sută cincizeci de mii de franci, Pradelle o şperțuise bine: trei membri, dintre care doi la degetul lui mic, trebuiau să aleagă din diferitele propuneri, să decidă cu deplină nepărtinire că societatea Pradelle & Cie prezenta cel mai bun deviz, că modelul ei de sicriu, depus la magazia Serviciului sepulturilor, era de departe cel mai potrivit cu demnitatea francezilor morți pentru patrie şi cu finanțele statului. Drept care, Pradelle se aştepta să-i fie atribuite mai multe loturi, vreo zece dacă totul mergea strună. Poate chiar mai mult.

— Şi la minister?

Un zâmbet larg înflori pe fața îngustă a lui Jardin-Beaulieu, avea deja răspunsul:

— Afacerea e ca şi încheiată!

— Da, asta ştiu, lăsă Pradelle să-i scape, enervat din cale-afară. Întrebarea e când?

Îngrijorarea lui nu era provocată numai de deliberările Comisiei de adjudecare. Serviciul stării civile, al succesiunilor şi sepulturilor militare din cadrul Ministerului Pensiilor era autorizat, în caz de urgență sau dacă i se părea necesar, să atribuie anumite contracte la mica înțelegere. Fără să facă niciun apel la concurență. Şi iată cum se crea, în acest caz, un adevărat monopol pentru Pradelle & Cie, care ar putea să factureze ce voia, până la treizeci de franci pe cadavru...

Pradelle afişa nepăsarea pe care mințile strălucite o adoptă în cele mai potrivnice împrejurări, dar, de fapt, nu mai avea mult şi o lua razna. La întrebarea lui, Jardin-Beaulieu nu avea încă, vai!, niciun răspuns. Zâmbetul i se frânse.

— Nu se ştie...

Era alb la față ca un mort. Pradelle își întoarse privirea, ceea ce însemna că-l poftea să plece. Jardin-Beaulieu bătu în retragere, prefăcându-se că recunoaşte un membru al Clubului şi se năpusti într-un mod jalnic la celălalt capăt al vastului salon. Pradelle îl urmări cum se îndepărtează şi observă că avea talonete la pantaloni. Dacă n-ar fi fost ros de complexul staturii sale mici, care îl făcea să-şi piardă întreaga stăpânire de sine, ar fi fost chiar deştept, păcat. Dar nu pentru însuşirea aceasta îl recrutase Pradelle în proiectul său. Jardin-Beaulieu avea două merite de neprețuit: un tată deputat şi o logodnică fără o lețcaie (păi altfel, cine ar fi vrut un asemenea năpârstoc!), dar încântătoare, o fată oacheşă cu o gură nurlie pe care Jardin-Beaulieu avea s-o ia de nevastă peste câteva luni. Prima oară când îi fusese prezentată, Pradelle bănuise că fata suferea în tăcere din pricina acestei căsătorii din interes care îi discredita frumusețea. Genul de muiere care avea să se răzbune şi, văzând-o cum se mişcă în salonul familiei Jardin-Beaulieu — Pradelle nu se-nşela niciodată când venea vorba despre, spunea el, femei şi cai —, ar fi pariat că, de-ar fi luat-o cu binişorul, ea n-ar fi aşteptat până la nuntă.

Pradelle se apucă din nou să-şi cerceteze paharul de coniac, întrebându-se pentru a mia oară ce strategie să adopte.

Ca să fabrice atâtea sicrie, ar trebui să colaboreze cu destul de multe întreprinderi specializate, lucru care era în mod explicit interzis în contractul cu statul. Dar dacă nu se întâmpla nimic neobişnuit, nimeni n-avea să-şi bage nasul în treburile lui. Pentru că toată lumea avea interes să închidă ochii. Ceea ce conta — opinia era unanimă — era ca țara să dispună, într-un interval decent, de nişte cimitire agreabile, nu multe, dar mari, care să

le îngăduie tuturor să claseze în sfârşit războiul acesta printre amintirile neplăcute.

Şi unde mai pui că Pradelle ar câştiga dreptul de a-şi legăna paharul de coniac şi de a râgâi în mijlocul salonului de la Jockey şi nimeni să nu aibă nimic de zis.

Cufundat în gânduri, nu-l văzuse pe socrul său intrând. După tăcerea care se lăsă simți că făcuse o gafă, o tăcere neaşteptată şi tulbure, fremătătoare, ca la intrarea episcopului în catedrală. Să rămână în poziția aceasta nonşalantă în prezența bătrânului reprezenta o lipsă de respect care nu i-ar fi fost iertată. Dacă ar schimba-o prea în grabă ar însemna să-şi recunoască subordonarea în fața tuturor. Avea de ales între două rele. Provocării, Pradelle îi preferă jignirea ce îi păru cel mai puțin costisitoare. Se lăsă pe spate, cu cât de multă nepăsare îi stătu în puteri, alungând de pe umăr un invizibil fir de praf. Îşi lăsă piciorul drept să alunece până jos, se îndreptă în fotoliu ca să facă o impresie bună şi îşi însemnă în minte împrejurarea aceasta pe lista viitoarelor răzbunări.

Domnul Péricourt intrase în sala de la Jockey cu un mers domol şi blajin. Se prefăcu că nu văzuse nimic din tertipul ginerelui său şi rândui prilejul printre datoriile ce-şi aşteptau plata. Trecu printre mese întinzând ici şi colo o mână moale de monarh binevoitor, rostind numele celor de față cu o noblețe de doge, bună ziua, prietene, Ballanger, aa, Frappier, eşti aici, bună seara, Godard, îndrăznind câte o glumă pe măsura lui, dar... e chiar Palamède de Chavigne dacă nu mă-nşel!, iar când ajunse în dreptul lui Henri, se mulțumi să-şi coboare pleoapele cu subînțeles, ca un sfinx, şi să străbată mai departe salonul până la şemineul spre care îşi îndreptă amândouă mâinile, desfăcute larg, cu o mulțumire exagerată.

Când se întoarse, îşi privi ginerele care stătea cu spatele. Poziția era voit strategică. Probabil că era foarte enervant să se simtă observat aşa, din dos. Văzându-i cum se poartă unul față de celălalt, se simțea că partida de şah în care se înfruntau cei doi bărbați era de-abia la început şi că nimic nu era câştigat dinainte.

Între ei, aversiunea fusese spontană şi placidă, aproape senină. Prevestea o ură de cursă lungă. În Pradelle, Péricourt mirosise imediat derbedeul, dar nu se putuse împotrivi patimii lui Madeleine. Nimeni n-ar fi ştiut cum s-o spună, dar era de-ajuns să-i vezi o clipă împreună ca să înțelegi că Henri era foarte bun la pat şi că ea n-avea să se mulțumească doar cu-atât, că-l voia pe bărbatul acesta, că îl voia cumplit de tare.

Domnul Péricourt îşi iubea fata, în felul lui, bineînțeles, care nu fusese niciodată foarte demonstrativ, şi ar fi fost fericit s-o ştie fericită dacă n-ar fi făcut neghiobia să se îndrăgostească de un Henri d'Aulnay-Pradelle. Fiindcă era plină de bani, mulți jinduiseră la Madeleine Péricourt şi, deşi nu era decât simpatică, fusese foarte curtată. Nu era proastă şi nici iute la mânie, ca maică-sa, fie-i țărânauşoară, o femeie de caracter, nu genul care să se piardă cu firea, să se lase momită cu una, cu două. Înainte de război, îi ghicise din prima pe ambițioşii de duzină cărora ea li se părea searbădă, plină de farmec fiindu-i doar zestrea. Avea un fel pe cât de eficient, pe atât de discret de a-i pune pe fugă. Faptul că fusese cerută în căsătorie de mai multe ori îi dăduse multă încredere în sine, prea multă, căci împlinise douăzeci şi cinci de ani când izbucnise războiul, treizeci când se terminase cu moartea fratelui ei mai mic, o pierdere cumplită şi, între timp, începuse să îmbătrânească. Un lucru care îl explica

poate pe celălalt. Îl întâlnise pe Henri d'Aulnay-Pradelle în martie şi îl luase de soţ în iulie.

Bărbaţii nu se dumireau ce putea fi aşa de minunat la Henri ăsta, ca să îndreptăţească o asemenea grabă, nu era rău, de acord, dar dă-o încolo de treabă... Ăştia erau bărbaţii. Pentru că femeile pricepeau prea bine ce şi cum. Îi priveau mersul, părul numai cârlionţi, ochii limpezi, umerii laţi, pielea, Dumnezeule mare, şi înţelegeau ce-o apucase pe Madeleine Péricourt de voise să se înfrupte şi de ce era aşa de încântată.

Domnul Péricourt nu insistase, n-avea sorţi de izbândă. Prudent, se mulţumise să pună limite. La burghezi, chestia asta se numeşte contract prenupţial. Madeleine nu avusese nimic de zis. În schimb, ginerele cel frumos făcuse mutre când descoperise documentul întocmit de notarul familiei. Cei doi bărbaţi se priviră fără să scoată o vorbă, înţelept lucru. Madeleine rămânea singura proprietară a bunurilor sale şi devenea coproprietară a tot ceea ce avea să fie dobândit în timpul căsătoriei. Înţelegea prudenţa plină de neîncredere pe care taică-său o nutrea faţă de Henri, prudenţă a cărei dovadă de netăgăduit era acest contract. Cu o asemenea avere, e firesc să fii prudent. Lui bărbatu-său îi explica zâmbitoare că lucrul acesta nu schimba nimic. Cât despre Pradelle, el ştia că, dimpotrivă, schimba totul.

La început, se simţi tras pe sfoară, răsplata nefiind pe măsura eforturilor sale. În viaţa multora dintre prietenii lui, căsătoria rezolvase totul. Era uneori greu de căpătat, trebuia să fii şmecher, dar când îţi reuşea figura, trăgeai lozul cel mare, apoi totul ţi-era permis. Or, pentru el, căsătoria nu schimbase nimic. Că era trai pe vătrai, asta da, nimic de zis, huzurea, trăia pe picior mare. Henri era

un coate-goale care arunca banii pe fereastră (scosese repede de la ciorap vreo sută de mii de franci, pe care-i băgase imediat în restaurarea proprietății familiale, dar erau atâtea de făcut, totul stătea să se prăbuşească, era un sac fără fund).

Henri n-avusese noroc. Dar nici nu-l bătuse soarta. Mai întâi, pentru că însurătoarea punea capăt vechii pă-ţanii cu cota 113 care-i adusese ceva necazuri. Nu mai exista niciun risc să iasă iar la iveală (cum se mai întâmpla din când în când cu unele poveşti de altădată pe care toată lumea le credea uitate), căci acum era bogat, chiar dacă banii nu erau ai lui, înrudit cu o familie pe cât de puternică, pe atât de însemnată. Datorită căsătoriei cu Madeleine Péricourt ajunsese aproape invulnerabil.

Apoi, avea acces la un avantaj colosal: carnetul cu adrese al familiei. (Era ginerele lui Marcel Péricourt, un apropiat al domnului Deschanel, un prieten al domnului Poincaré, al domnului Daudet şi al multor altora.) Şi era foarte mulţumit de primele roade ale investiției sale. Peste câteva luni, o să-l poată privi pe viitorul său socru fără să-şi mai ferească ochii: i-o punea fiică-sii, îi vampiriza relațiile şi, în trei ani de zile, dacă totul se petrecea după voia lui, la Jockey o să se tolănească încă şi mai mult când bătrânul avea să intre în fumoar.

Domnul Péricourt urmărea felul în care ginerele său se îmbogățea. Fără îndoială, băiatul acesta se dovedea rapid şi eficient; la cârma a trei societăți, realizase deja un beneficiu de aproape un milion în numai câteva luni. Din punctul ăsta de vedere, era un om pe măsura vremii sale, dar, instinctiv, domnul Péricourt n-avea încredere într-o asemenea reuşită. Prea dintr-odată, îndoielnică.

Mai mulți oameni se strânseseră în jurul onorabilului, clienții săi: orice avere își află curtenii.

Henri își privea socrul în acțiune. Plin de admirație, lua lecții. Fără îndoială, hodorogul știa ce face. Câtă îndrăzneală. Împărțea cu o generozitate selectivă observațiile, permisiunile, recomandările. Anturajul învățase să-i tălmăcească sfaturile drept porunci, reticențele, drept interdicții. Soiul de om pe care nu aveai cum să te superi când îți refuza ceva pentru că putea să-ți ia și ce-ți mai rămânea.

În clipa aceea, Labourdin intră în fumoar, lac de sudoare și cu o batistă mare în mână. Henri își înfrână un suspin de ușurare, dădu pe gât tot paharul de coniac, se ridică și, înhățându-l de umăr, îl trase în salonul alăturat. Labourdin tropăia pe lângă Pradelle, mișcându-și în grabă picioarele groase și scurte, de parcă n-ar fi transpirat îndeajuns...

Labourdin era un nătărău care se ridicase prin propria-i neghiobie. Aceasta se manifesta printr-o tenacitate excepțională, incontestabilă virtute în politică, deși perseverența i se trăgea doar din incapacitatea de a-și schimba părerea și dintr-o deplină lipsă de imaginație. Nerozia aceasta putea fi de folos. Mediocru în toate, aproape întotdeauna ridicol, Labourdin era soiul de om care putea fi pus oriunde, care își dovedea devotamentul, un animal de povară, i se putea cere orice. Numai să nu fie deștept, nemăsurat câștig. I se citea totul pe față, bonomia, patima lăcomiei, lașitatea, lipsa de însemnătate și mai ales, mai ales crailâcul. Nefiind în stare să-și țină gura când îi venea să spună câte-o porcărie, le țintea pe femei cu priviri grele de poftă, mai ales pe slujnicuțele cărora le pipăia curul de îndată ce se întorceau cu spatele

şi, într-o vreme, trăgea o fugă la bordel până şi de trei ori pe săptămână. Zic „într-o vreme“ pentru că, ducându-i-se lui buhul dincolo de arondismentul al cărui primar era, multe miloage i se înghesuiau la biroul unde îşi dublase zilele de prezenţă şi se găsea mereu una sau două care să-l scutească de mersul până la lupanar în schimbul unei autorizaţii, unui favor, unei semnături, unei ştampile. Era fericit Labourdin, lucru care se vedea dintr-o ochire. Cu burta plină, cu coaiele pline, întotdeauna gata să se ia la luptă dreaptă cu următorul ospăţ sau următoarea pereche de buci. Îşi datora alegerea în funcţie unei mâini de oameni influenţi al căror cap era domnul Péricourt.

— Vei fi numit la Comisia de adjudecare, îl anunţase într-o bună zi Pradelle.

Lui Labourdin îi plăcea la nebunie să facă parte din comisii, comitete, delegaţii, vedea în toate acestea o dovadă a importanţei sale. Şi, deşi fusese impusă de generele său, nu se îndoise nicio clipă că noua numire venea chiar de la domnul Péricourt. Notase cu scrupulozitate, scriindu-le cu litere mari, instrucţiunile precise pe care le avea de urmat. După ce-i ordonase tot ce-avea de ordonat, Pradelle îşi îndreptase un deget spre foaia de hârtie.

— Şi-acuma mi-o faci bucăţele..., spusese el. Doar nu vrei s-o punem în piaţă la tarabă!

Pentru Labourdin, acesta fusese începutul unui coşmar. Terorizat de gândul că n-avea să-şi îndeplinească misiunea, îşi petrecuse nopţile reamintindu-şi instrucţiunile una după alta, dar cu cât repeta mai mult, cu atât le încurca mai tare; numirea aceasta se transformase într-un martiriu, iar comisia, într-o sperietoare.

În ziua aceea, risipise în timpul şedinţei o energie pe care n-o avea, fusese nevoit să se gândească, să spună

lucruri, la sfârşit era de-a dreptul frânt de oboseală. Epuizat, dar fericit, pentru că se întorcea cu satisfacția datoriei împlinite. În taxi, pregătise câteva fraze care, după părerea lui, erau „pline de simțire", preferata lui fiind: „Dragul meu prieten, fără să vreau să mă laud, cred că pot să spun..."

— Compiègne, cât? i-o tăie scurt Pradelle.

Nici nu închisese bine uşa salonului, că tânărul acesta înalt îl străpungea cu privirea lui fixă, fără să-l lase să scoată o vorbă. Labourdin îşi imaginase totul, mai puțin ceea ce se întâmpla, cu alte cuvinte nu se gândise la nimic, după bunul lui obicei.

— Ei bine, ăăă..

— Cât? urlă Pradelle.

Labourdin nu mai ştia. Compiègne... Îşi lăsă batista să cadă, se scotoci în grabă prin buzunare, dădu peste hârtiile împăturite pe care notase rezultatele deliberărilor.

— Compiègne..., se bâlbâi el. Păi, Compiègne, să vedem...

Nimic nu se petrecea niciodată destul de repede pentru Pradelle, care îi smulse foaia din mână şi se îndepărtă puțin, cu privirea ațintită spre cifre. Optsprezece mii de sicrie pentru Compiègne, cinci mii pentru circumscripția Laon, peste şase mii pentru contractul Colmar, opt mii pentru circumscripțiile Nancy şi Lunéville... Mai trebuiau să vină şi loturile pentru Verdun, Amiens, Épinal, Reims... Rezultatele îi depăşeau aşteptările. Pradelle nu izbuti să-şi înfrâneze un zâmbet de satisfacție care nu-i scăpă lui Labourdin.

— Ne întâlnim din nou mâine-dimineață, adăugă primarul de arondisment. Şi sâmbătă!

I se păru atunci că venise în sfârşit clipa să-şi rostească fraza:

— Vezi tu, dragul meu prieten...

Dar uşa se dădu de perete, cineva strigă „Henri!“, în încăperea alăturată era gălăgie, fierbere mare.

Pradelle înaintă.

Pe jos lângă şemineu, la capătul celălalt al salonului, un grup întreg se agita, iar alţii veneau în fugă de peste tot, din sala de biliard, din fumoar...

Pradelle auzi strigăte, mai făcu apoi câţiva paşi, cu sprâncenele încruntate, mai degrabă curios decât îngrijorat.

Socrul său era întins pe jos, cu spatele lipit de marginea şemineului, cu picioarele lungite în faţă, cu ochii închişi, cu chipul ca de ceară şi cu mâna dreaptă crispată pe jiletcă, în dreptul pieptului, ca şi cum ar fi vrut să-şi smulgă un organ ori să-l ţină. Săruri! ţipă o voce, aer! spuse o alta, şeful de sală veni în grabă, cerându-le tuturor să se dea la o parte.

Cu paşi mari, doctorul veni din bibliotecă, ce se întâmplă, calmul lui îi impresionă pe toţi, îi făcură loc, cu gâturile întinse ca să vadă mai bine; pe când îi lua pulsul, Blanche zise:

— Ei bine, Péricourt, ce-i cu tine?

Şi, întorcându-se cu discreţie spre Pradelle:

— Cheamă imediat o maşină, bătrâne, e grav.

Pradelle ieşi repede.

Dumnezeule mare, ce zi!

În ziua când devenea milionar, socru-său trăgea să moară.

Nici nu-i venea să creadă într-un aşa noroc.

11

Creierul lui Albert era de-a dreptul gol, nu izbutea să lege două idei, să-şi imagineze cum aveau să se petreacă lucrurile; încerca să-şi pună ordine în gânduri, dar nimic nu se rânduia. Mergând cu paşi mari, nu făcea altceva decât să mângâie instinctiv lama cuţitului vârât în buzunar. Timpul putea să treacă, staţiile de metrou să urmeze unele după celelalte, apoi străzile, nici cea mai mică idee constructivă. Nici lui nu-i venea să creadă că face aşa ceva, dar o făcea totuşi. Nu s-ar fi dat în lături de la nimic.

Povestea aceasta cu morfina... De la bun început, a fost belea curată. Édouard nu mai putea fără. Până acum, Albert reuşise să-i facă rost de câtă avea nevoie. De data aceasta, degeaba se scotocise prin buzunare, nu mai erau bani de-ajuns. Astfel, când tovarăşul său, după câteva nesfârşite zile de suferinţă, îl implorase să-l omoare, într-atât de insuportabile îi erau durerile, Albert, secătuit şi el, nu se mai gândise la nimic: înhăţase un cuţit de bucătărie, primul care-i picase în mână, coborâse ca un automat, luase metroul până la Bastilia şi se năpustise în cartierul grecesc, nu departe de strada Sedaine. Trebuia să

găsească morfină pentru Édouard, la nevoie n-ar fi şovăit să facă moarte de om.

Primul gând îi veni când dădu peste grec, un bărbat la vreo treizeci de ani, burtos, care mergea aruncându-şi picioarele în lături, gâfâind la fiecare pas, transpirând în ciuda frigului de noiembrie. Albert îi privi, înnebunit, burta uriaşă, ţâţele mari şi grele care se bălăbăneau sub puloverul de lână, grumazul de bou, fălcile căzute şi îi trecu prin minte că degeaba luase cuţitul, ar fi avut nevoie de un şiş de cel puţin cincisprezece centimetri. Sau douăzeci. Situaţia nu era deja dintre cele mai bune, iar acum faptul de a fi prost echipat îl descurajă cu totul. „Aşa ai fost mereu, spunea maică-sa, incapabil să te organizezi! Cât poţi fi de nesocotit, bietul meu băiat...“ Şi-şi dădea ochii peste cap, luându-l pe Dumnezeu martor. În faţa noului ei soţ (era un fel de-a spune, nu se cununaseră, dar doamna Maillard avea nevoie de normalitate), se plângea şi mai mult de fiu-său. Tatăl vitreg — şef de raion la magazinul Samaritaine — nu ridica privirea din pământ, dar amărăciunea era aceeaşi. Când era cu ei, şi chiar de-ar fi găsit puterea s-o facă, lui Albert i-ar fi fost tare greu să se apere, pentru că, pe zi ce trecea, le dădea din ce în ce mai mult dreptate.

Totul părea să i se pună împotrivă, erau într-adevăr nişte vremuri de cumpănă.

Întâlnirea trebuia să aibă loc nu departe de pisoarul de la colţul străzii Saint-Sabin. Albert habar n-avea cum se petreceau lucrurile într-o situaţie ca asta. Îl sunase pe grec într-o cafenea, din partea cuiva care cunoştea pe cineva; grecul nu pusese nicio întrebare, pentru că nu bălmăjea mai mult de douăzeci de cuvinte în franceză. Antonapoulos. Toată lumea îi zicea Poulos. Chiar şi el.

— Poulos, îi spuse el când ajunse.

Pentru un om atât de nemaipomenit de trupeş, se mişca uimitor de repede, cu paşi mărunți şi iuți, de-a dreptul zglobii. Cuțitul prea scurt, sprinteneala tipului... Planul lui Albert n-avea nici cap, nici coadă. După ce aruncase un ochi de jur împrejur, grecul îl apucă de braț şi-l trase în pisoar. Înăuntru nu mai cursese de multă vreme apă, atmosfera era irespirabilă, lucru care nu părea să-l stingherească în vreun fel sau altul pe Poulos. Locul acesta fetid era oarecum sala lui de aşteptare. Pentru Albert, care se temea de toate spațiile închise, cazna era de două ori mai cumplită.

— Bani? întrebă grecul.

Voia să vadă bancnotele şi făcu un semn cu privirea spre buzunarul lui Albert, fără să ştie că înăuntru se afla un cuțit ale cărui dimensiuni, acum că cei doi bărbați se înghesuiau în pisoar, se dovedeau încă şi mai derizorii. Albert se întoarse puțin într-o parte ca să-i arate celălalt buzunar şi lăsă în mod ostentativ să apară câteva bancnote de douăzeci de franci. Poulos răspunse printr-un semn de încuviințare.

— Cinci, spuse el.

Aşa se învoiseră la telefon. Grecul dădu să plece.

— Aşteaptă! strigă Albert, apucându-l de mânecă.

Poulos se opri şi îl privi neliniştit.

— Îmi trebuie mai mult..., şopti Albert.

Rosti exagerat de apăsat cuvintele, însoțindu-le de gesturi (când avea de-a face cu străini, le vorbea de parcă erau surzi). Poulos îşi încruntă sprâncenele stufoase.

— Douăsprezece, zise Albert.

Şi scoase la iveală tot teancul de bancnote, dar pe care nu le putea cheltui pentru că nu mai avea nimic altceva pentru aproape încă trei săptămâni. Privirea lui

Poulos se aprinse. Îşi îndreptă un deget spre Albert, încuviinţă din cap.

— Douăsprezece. Rămâi!

Poulos ieşi.

— Nu! îl opri Albert.

Mirosul pestilenţial din pisoar şi perspectiva de a părăsi locul acesta strâmt în care simţea, de la un minut la altul, cum îi creşte spaima îl ajutară să adopte un ton convingător. Singura lui stratagemă consta în găsirea unei modalităţi de a-l însoţi pe grec.

Poulos dădu din cap că nu.

— Bine, zise Albert postându-se cu dârzenie în faţa lui.

Grecul îl apucă de mânecă, ezită preţ de-o clipă. Albert era vrednic de milă. Uneori, aceasta îi şi era tăria. N-avea nevoie să pună de la el ca să pară jalnic. După opt luni de civilie, era îmbrăcat tot cu hainele pe care le avea când fusese lăsat la vatră. La liberare, avusese de ales între o haină sau 52 de franci. Preferase haina pentru că îi era frig. De fapt, statul le pasa foştilor răcani nişte vechi vestoane militare vopsite în grabă. Chiar în seara aceea, în ploaie, vopseaua începuse să se scurgă. Nişte dâre jalnice! Albert bătuse cale-ntoarsă, spunând că, până la urmă, ar fi vrut cei 52 de franci, dar era prea târziu, trebuia să se fi gândit dinainte.

Grecul se uită la faţa lui suptă şi se hotărî.

— Haide, repede! şopti el.

Din clipa aceea, Albert intra în necunoscut, nu avea nici cea mai mică idee despre felul în care trebuia să se poarte.

Cei doi bărbaţi merseră pe strada Sedaine până la pasajul Salarnier. Ajunşi acolo, Poulos îi arătă trotuarul, spunându-i încă o dată:

— Rămâi!

Albert cercetă împrejurimile, pustii. La ceasurile şapte seara, singurele lumini erau cele ale unei cafenele, la vreo sută de metri depărtare.

— Aici!

Un ordin la care nu încăpea discuţie.

De altfel, grecul nu aşteptă răspunsul şi se îndepărtă.

Se întoarse de mai multe ori ca să verifice dacă muşteriul stătea cuminte acolo unde-l lăsase. Neputincios, Albert îl privi plecând, dar când grecul o coti brusc la dreapta, o luă la goană, străbătând la rândul lui pasajul cât putu de repede, fără să piardă din ochi locul unde Poulos dispăruse, o clădire dărăpănată din care se răspândeau mirosuri grele de bucătărie. Albert împinse uşa, pătrunse într-un hol. Acolo, câteva trepte duceau la un mezanin, coborî. O fereastră cu geamurile murdare cernea un strop de lumină de la felinarul de pe stradă. Îl zări pe grec cum stătea ghemuit şi scotocea cu mâna stângă într-o spărtură din perete. Îşi pusese la picioare uşiţa din lemn cu care o acoperea. Albert nu se opri o clipă din goana lui, străbătu pivniţa, înhăţă uşiţa, mult mai grea decât i se păruse lui, şi o izbi cu ambele mâini de capul grecului. Lovitura răsună ca un gong, Poulos se prăbuşi. Albert nu pricepu decât atunci ce anume făcuse, atât de îngrozit că voi să fugă...

Se stăpâni. Crăpase grecul?

Albert se aplecă, trase cu urechea. Poulos respira greu. Albert n-avea cum să-şi dea seama dacă îl rănise grav, dar un firicel de sânge i se scurgea din ţeastă. Albert era într-o stare de stupoare vecină cu leşinul, strângea din pumni spunându-şi încontinuu „Haide, haide...“ Se lăsă în jos, îşi vârî mâna în spărtură şi scoase o cutie de pantofi. O

adevărată minune: era plină de fiole de 20 şi 30 mg. De la o vreme încoace, Albert măsura dozele din ochi.

Închise cutia, se ridică şi văzu dintr-odată braţul lui Poulos schiţând un ditamai arcul de cerc... El măcar ştia să se echipeze, era un cuţit adevărat cu o lamă adevărată, retractabilă şi foarte ascuţită. Tăişul îi atinse mâna stângă, atât de iute, încât nu simţi decât un pătrunzător firicel de căldură. Se răsuci cu un picior în aer, iar călcâiul îl atinse pe grec la tâmplă. Craniul ricoşă de perete scoţând un zgomot ca de gong. Fără să dea drumul cutiei de pantofi, Albert strivi cu mai multe lovituri de bocanc mâna lui Poulos care încă strângea cuţitul, apoi puse cutia pe jos, înhăţă cu amândouă mâinile uşiţa de lemn şi se apucă să-l izbească în cap. Se opri. Din pricina efortului, a fricii, de-abia mai respira. Sângera abundent, tăietura de la mână era foarte adâncă, vestonul i se pătase rău. Vederea sângelui îl îngrozea şi-acum. Durerea îl ajunse în clipa aceea, readucându-l la realitate. Scotoci prin pivniţă, dădu peste o bucată de pânză plină de praf pe care o înfăşură strâns în jurul mâinii stângi. Temător, de parcă ar fi trebuit să se apropie de o fiară sălbatică adormită, se aplecă peste trupul grecului. Îi auzi răsuflarea grea, sacadată, nu-ncăpea îndoială, avea căpăţâna tare. După care, Albert ieşi din clădire tremurând şi ducând cutia sub braţ.

Cu o asemenea rană, nu putea să ia metroul sau tramvaiul. Reuşi să-şi ascundă bandajul improvizat şi petele de sânge de pe veston şi să se urce într-un taxi la Bastilia.

Şoferul era cam de aceeaşi vârstă cu el. Pe când conducea, îl cercetă îndelung, cu neîncredere, pe muşteriul acesta alb ca un linţoliu care se ţinea pe marginea banchetei şi se legăna cu braţul lipit de burtă. Îngrijorarea îi

crescu şi mai mult când îl văzu pe Albert coborând geamul fără să-i ceară voie, căci locul acesta închis îi provoca o neliniște pe care şi-o stăpânea cu greu. Şoferului îi trecu prin cap că muşteriul avea să-i vomite acolo, în maşină.

— Nu cumva eşti bolnav?

— Nu, nu, răspunse Albert adunându-şi toată vioiciunea pe care o mai avea.

— Pentru că, dacă eşti bolnav, eu te dau jos aici!

— Nu, nu, protestă Albert, sunt numai obosit.

Cu toate acestea, în mintea şoferului îndoiala creştea.

— Eşti sigur că ai bani?

Albert scoase din buzunar o bancnotă de douăzeci de franci şi i-o arătă. Şoferul se linişti, dar nu pentru multă vreme. Ştia cum stau treburile, trecuse prin multe şi era taxiul lui. Avea totuşi negustoria în sânge, o măgulealâ n-avea cum să strice:

— Să-mi fie cu iertare! Zic şi eu aşa, pentru că oamenii ca dumneata, adesea...

— Cum adică, oamenii ca mine? întrebă Albert.

— Păi, vreau să zic, tipii lăsaţi la vatră, pricepi dumneata...

— Pentru că dumneata nu eşti lăsat la vatră?

— Păi nu, eu am făcut aici războiul, am astm şi am un picior mai scurt.

— Sunt destui care s-ar fi dus oricum. Ba unii s-au întors cu un picior mult mai scurt decât celălalt.

Şoferului nu-i pică deloc bine, aşa era mereu, demobilizaţii i-o tot dădeau înainte cu războiul, le făceau morală tuturor, lumii i se luase de eroi! Eroii adevăraţi erau morţi! Ăia da, eroi, s-avem pardon, adevăraţi! Şi apoi, de altfel, când un tip se apuca să povestească prea multe lucruri petrecute în tranşee, era mai bine să nu-i

dai crezare, cei mai mulți dintre ei își petrecuseră tot războiul într-un birou.

— Vrei poate să zici că nu ne-am făcut și noi datoria? întrebă el.

Aveau ei habar, demobilizații ăștia, cum o duseseră oamenii pe-aici, cu toate lipsurile? Albert mai auzise vorbe din acestea, le știa pe dinafară, așa cum știa prețul cărbunelui și al pâinii, era genul de informație care-i rămânea cel mai ușor în minte. Era un lucru pe care îl tot constata de când fusese lăsat la vatră: ca să-și poată vedea liniștit de viața lui, mai bine uita de laurii de învingător.

În cele din urmă, taximetristul îl lăsă la colțul străzii Simart, îi ceru doisprezece franci și, ca să plece, așteptă ca Albert să-i dea bacșiș.

În zonă locuiau mulți ruși, dar medicul era francez, doctorul Martineau.

Albert îl cunoscuse prin iunie, în timpul primelor crize. Nimeni nu știa cum de izbutise Édouard să-și facă rost de morfină cât stătuse prin spitale, dar devenise dependent. Albert încerca să-i bage mințile în cap: ești pe teren alunecos, drăguțule, nu putem continua așa, trebuie să ai grijă de tine. Édouard nici nu voia să audă, se dovedea la fel de încăpățânat ca în povestea cu grefa pe care o refuzase. Albert nu pricepea. Știu eu unul care a rămas fără ambele picioare, zicea el, ăla de vinde bilete de loterie pe strada Faubourg Saint-Martin, a fost internat în spitalul din cazarma Février din Châlons, mi-a vorbit despre grefele care se fac acum, pe bune, n-au ajuns băieții ăia frumoși de pică, da' au totuși față de om, Édouard nici că-l asculta, nu, nu și iarăși nu, își vedea de pasientele lui pe masa din bucătărie și de țigările fumate pe o nară.

Răspândea întruna o duhoare cumplită, cum altfel, cu gâtlejul acela la vedere... Ca să bea, folosea o pâlnie. Albert îi făcuse rost de un aparat de mestecat la mâna a doua (tipul murise după o grefă care nu prinsese, ce baftă!), îi uşura un pic viaţa, dar totul rămânea complicat.

Édouard ieşise din spitalul Rollin la începutul lui iunie, câteva luni mai târziu începuse să dea semne îngrijorătoare de anxietate, frisoane care-l scuturau din cap până-n picioare, transpira îngrozitor, vomita puţinul pe care îl mânca... Albert se simţea neputincios. Primele atacuri datorate lipsei de morfină fuseseră atât de violente, încât fusese nevoit să-l lege de pat — ca în noiembrie anul trecut, la spital, degeaba se terminase războiul — şi să acopere uşa cu pături pentru ca proprietarii să nu vină să-l omoare ca să-i aline suferinţele (şi pe ale lor).

Édouard era înspăimântător la vedere, un schelet însufleţit de un demon.

Doctorul Martineau, care locuia aproape, acceptase atunci să-i facă o injecţie, un bărbat rece, distant, care spunea că efectuase o sută treisprezece amputări în tranşee în 1916. Édouard se liniştise puţin. Prin el, Albert îl contactase pe Basile, ajuns furnizorul său; probabil că spărgea farmacii, spitale, clinici, era specializat în medicamente, putea să-ţi găsească tot ce voiai. La puţin timp după aceea, noroc mare pe Albert, Basile îi propusese un lot de fiole de care voia să scape, un fel de promoţie, de lichidare de stocuri, ceva de genul ăsta.

Albert nota cu scrupulozitate numărul de injecţii, cu zilele, orele şi dozele, ca să-l ajute pe Édouard să-şi controleze consumul şi-l dojenea în felul lui, ceea ce nu schimba mare lucru. Dar, măcar în clipele acelea, Édouard era mai bine. Plângea mai puţin, chiar dacă nu mai

desena, în ciuda tuturor carnetelor şi creioanelor pe care i le adusese Albert. Părea că-şi petrecea tot timpul întins pe divan, căscând ochii la stele. După care, la sfârşitul lui septembrie, stocul se termină, iar lui Édouard nici nu-i trecea prin minte să intre în sevraj. În iunie, ajunse la 60 mg pe zi şi, trei luni mai târziu, la 90. Albert nu-i mai dădea de capăt. Édouard stătea numai în casă, se manifesta puțin. Albert se oprea din goana după banii de morfină doar ca să gonească după banii de chirie, mâncare, cărbuni; la haine, mult prea scumpe, nici nu se mai gândea. Banii se topeau văzând cu ochii. Albert amanetase tot ce putea, ba chiar ajunsese să o fută pe doamna Monestier, patroana grăsană de la ceasornicăria pentru care confecționa plicuri, în schimb ea-i rotunjise leafa (îşi spunea Albert în sinea lui; în povestea aceasta, făcea cu plăcere pe martirul. De fapt, nu fusese chiar atât de nemulțumit de aşa prilej, aproape şase luni fără femeie... Doamna Monestier avea nişte țâțe uriaşe, Albert nu ştia niciodată ce să facă cu ele, dar era drăguță şi dornică să-i pună coarne lui bărbatu-său, un ticălos sadea care nu fusese pe front şi care zicea că toți cei care nu primiseră crucea de război erau nişte mişei).

Bineînțeles că cea mai mare parte din bani se ducea pe morfină. Prețurile o luau razna, pentru că totul o lua razna. Drogul era un lucru printre atâtea altele, prețul îi era stabilit după costul vieții. Lui Albert i se părea regretabil faptul că guvernul, care, ca să stopeze inflația, născocise un „costum național“ la o sută zece franci bucata, nu desemnase în acelaşi timp şi o „fiolă națională“ de morfină la cinci franci. Ar fi putut să introducă şi o „pâine națională“ sau un „cărbune național“, nişte „încălțări naționale“, o „chirie națională“, ba chiar o

„muncă națională“ — Albert ajunsese să se întrebe dacă nu cu genul ăsta de idei se fac oamenii bolşevici.

Banca nu-l primise înapoi. Trecuse de mult vremea când deputații declarau, cu mâna pe inimă, că țara avea „o datorie de onoare şi de recunoştință față de dragii ei răcani“. Albert primise o scrisoare care explica faptul că economia patriei nu le permitea să-l reangajeze, că, pentru aceasta, ar fi fost nevoiți să concedieze nişte oameni care, în cele „cincizeci şi două de luni ale acestui cumplit război, aduseseră deosebite servicii firmei noastre etc.“

De dimineață până seara, treaba lui Albert era să facă bani.

Situația se complicase încă şi mai mult când Basile fusese arestat într-o poveste cu cântec, cu buzunarele pline de droguri şi cu mâinile mânjite până la coate de sânge de farmacist.

Rămas pe neaşteptate fără furnizor, Albert umblase prin baruri dubioase, ceruse ici şi colo adrese. Până la urmă, se dovedise că nu era chiar aşa de greu să facă rost de morfină; dat fiind costul vieții care creştea întruna, Parisul se transformase într-o răspântie a tuturor schimburilor ilicite, găseai de toate; Albert îl găsise pe grec.

Doctorul Martineau dezinfectă rana, o închise. Albert se chinui ca un câine, dar strânse din dinți.

— Era un cuțit bun, îi spuse doctorul fără niciun alt comentariu.

Îi deschisese uşa fără să discute şi fără să pună întrebări. Locuia la etajul al treilea, într-un apartament aproape gol, cu draperiile trase mereu, plin de cutii cu cărți, de tablouri întoarse spre pereți, doar un fotoliu într-un colț, holul de la intrare era folosit ca sală de

aşteptare, cu două scaune prăpădite puse unul în faţa celuilalt. Medicul acesta ar fi putut să pară notar dacă n-ar fi fost cămăruţa aceea din fund, cu un pat de spital şi instrumentele sale chirurgicale. Îi ceru lui Albert mai puţin decât taximetristul.

Pe când ieşea, Albert se gândi la Cécile, nici el nu ştiu de ce.

Se hotărî să se ducă acasă pe jos. Avea nevoie să se mişte. Cécile, viaţa de dinainte, speranţele de dinainte... Îşi zicea că e o prostie să se lase năpădit de nostalgia aceasta oarecum nătângă, dar, mergând aşa pe străzi, ţinând cutia de pantofi sub braţ, cu mâna stângă bandajată, gândindu-se întruna la toate lucrurile acestea ajunse atât de repede amintiri, i se părea că e un apatrid. Şi, începând din seara aceasta, un derbedeu, poate chiar un ucigaş. Habar n-avea cum putea să pună capăt acestui vârtej. Doar printr-o minune. Şi chiar şi-aşa... Pentru că, de când fusese lăsat la vatră, minuni i se întâmplaseră, una sau două, dar toate se transformaseră într-un coşmar. Cécile, de pildă, că tot se gândea Albert la ea... Greul venise de la o minune al cărei crainic fusese noul său socru. N-ar fi trebuit să aibă încredere. După ce banca refuzase să-l primească înapoi, căutase, căutase întruna, încercase tot felul de lucruri, luase parte până şi la campania de deratizare. La douăzeci şi cinci de centime şobolanul mort, maică-sa îi spusese că n-are cum să facă avere. De altfel, nu se alesese decât cu o muşcătură, lucru defel de mirare, era neîndemânatic din fire. Cu alte cuvinte, la trei luni după ce se întorsese acasă, era tot sărac lipit pământului, bani ioc să-i ia şi el un cadou lui Cécile a lui, doamna Maillard o înţelegea. E adevărat, ce soartă o aştepta pe ea, atât de frumoasă, de gingaşă, lângă Albert; în locul lui

Cécile, se vedea prea bine că doamna Maillard ar fi făcut la fel. Şi iată, după trei luni de muncit colo şi colo, de azi pe mâine, în aşteptarea primei de demobilizare despre care se tot vorbea, dar pe care guvernul nu era în stare s-o plătească, minune mare: socru-său îi găsise o slujbă de liftier la magazinul Samaritaine.

Conducerea ar fi preferat un veteran cu ceva mai multe medalii de agăţat pe piept, „din pricina muşteriilor", dar asta e, luăm şi noi ce se găseşte, îl luară pe Albert.

Manevra un lift frumos cu grilaj şi anunţa etajele. Un lucru pe care nu l-ar fi spus niciodată nimănui (se mulţumi să i-l scrie tovarăşului său de arme, Édouard), nu-i prea plăcea munca aceasta. Habar n-avea de ce. Pricepu într-o după-amiază de iunie când uşile se deschiseră şi în faţa lui stătea Cécile, însoţită de un tânăr lat în spete. Nu se mai văzuseră după scrisoarea pe care i-o trimisese ea şi la care Albert îi răspunsese simplu: „Bine".

Prima secundă fu şi prima lui greşeală, Albert se prefăcu imediat că nu o recunoaşte şi se adânci în manevrarea liftului. Cécile şi prietenul ei mergeau până sus, un traseu interminabil, cu oprire la fiecare etaj. Vocea lui Albert hârâia când anunţa fiecare raion, un calvar; fără voie, adulmeca parfumul lui Cécile, elegant, şic, care mirosea a bani. Şi junele puţea a bani. Era tânăr, mai tânăr decât ea, lucru care îl şocă pe Albert.

Pentru el, umilitor nu era atât faptul de a o fi întâlnit, cât acela că îl văzuse îmbrăcat ca la bâlci. Ca un soldat de operetă. Cu epoleţi înzorzonaţi.

Cécile plecă privirea. Îi era ruşine pentru el, se vedea de la o poştă, îşi freca mâinile şi se uita în jos. Tânărul

spătos cerceta plin de admirație ascensorul, de-a dreptul uluit de o asemenea minunăție a tehnologiei moderne.

Lui Albert, niciodată minutele nu-i păruseră mai lungi, cu excepția acelora când fusese îngropat de viu în pâlnia lui de obuz — de altfel, avea impresia că între cele două întâmplări era o tainică asemănare.

Cécile ieşi cu prietenul său la raionul de lenjerie, nu schimbaseră nici măcar o privire. La parter, Albert părăsi liftul, îşi dădu jos uniforma şi plecă fără să-şi ceară plata. O săptămână de lucru în van.

Câteva zile mai târziu, poate înduioşată de faptul că-l văzuse ajuns la munca de jos, Cécile îi înapoie inelul de logodnă. Prin poştă. Albert voi să i-l dea îndărăt, nu cerea de pomană, chiar aşa de sărac părea, până şi în uniforma lui de lacheu? Dar vremurile erau grele, la un franc şi cincizeci pachetul de țigări Caporal trebuia să fie cumpătat, cărbunele costa o avere. Zălogi inelul la muntele de pietate. De la armistițiu încoace, i se spunea Creditul municipal, suna mai republican.

Ar fi avut ceva lucruri de recuperat de-acolo, dacă nu le-ar fi pus de mult cruce.

După întâmplarea aceasta, Albert nu găsise nimic mai bun decât o slujbă de om-sendviş, purta panouri publicitare pe străzi, unul pe piept, altul pe spinare, chestiile acelea atârnau al naibii de greu. Cu afişe care proslăveau prețurile de la magazinul Samaritaine sau calitatea bicicletelor De Dion-Bouton. Obsesia lui era să nu dea iar peste Cécile. Îmbrăcat ca la carnaval fusese deja rău de tot, dar împachetat în afişe la Campari i se părea de neîndurat.

Să-ți vină să te-arunci în Sena şi mai multe nu.

12

Domnul Péricourt deschise ochii când simți că era singur. Toată tevatura aceasta... Toată lumea aceasta înfierbântată de la Jockey Club, ca şi cum nu era deja destul de umilitor faptul că leşinase în public...

Şi apoi Madeleine, ginerele, guvernanta care îşi frângea mâinile lângă pat, telefonul din antreu care suna încontinuu şi doctorul Blanche cu picăturile lui, cu hapurile lui, cu vocea lui de popă, cu nesfârşitele lui recomandări. Cum nu găsea nimic, spunea că e ba inima, ba oboseala, ba grijile, ba aerul Parisului, spunea orice, nu degeaba era el la facultate.

Familia Péricourt avea o casă mare, aristocratică, ale cărei ferestre dădeau spre parcul Monceau. Domnul Péricourt îi cedase cea mai mare parte fiicei sale, care, după ce se măritase, redecorase după bunul ei plac etajul al doilea unde locuia acum cu bărbatu-său. Cât despre domnul Péricourt, el stătea la mansardă, într-un apartament de şase camere din care nu ocupa cu adevărat decât o încăpere uriaşă — pe care o folosea şi ca bibliotecă, şi ca birou — şi o baie mică, dar mulțumitoare pentru un om singur. Din punctul lui de vedere, casa ar fi putut să

se mărginească la acest apartament. De la moartea neveste-sii, aproape că nu mai intra în celelalte încăperi, cu excepția monumentalei sufragerii de la parter. Cât despre recepții, dacă ar fi fost numai după el, totul s-ar fi ținut la Voisin[1] şi gata. Patul lui era aşezat într-un alcov închis cu catifele de un verde întunecat, nu-şi îngăduise niciodată să vină cu vreo femeie, pentru asemenea treburi se ducea prin alte părți, aici era bârlogul lui.

Când îl aduseseră acasă, Madeleine rămăsese multă vreme aşezată lângă el, răbdătoare. Când, în cele din urmă, îl apucase de mână, domnul Péricourt nu suportase.

— De parcă am fi la priveghi, zisese el.

O alta în locul lui Madeleine ar fi protestat, ea zâmbi. Prilejurile când se vedeau între patru ochi aşa de mult timp erau rare. Chiar că nu e frumoasă, îşi spuse domnul Péricourt. Ce bătrân e, gândi fiică-sa.

— Te las acum, zise ea ridicându-se.

Îi arătă cordonul, el încuviință din ochi, da, bine, nu-ți face griji, ea verifică paharul, sticla de apă, batista, medicamentele.

— Stinge tu, te rog, îi ceru el.

Dar în curând îi păru rău că fiică-sa plecase.

Deşi se simțea mult mai bine — starea de rău de la Jockey nu mai era decât o amintire —, recunoscu unda aceea care îl doborâse fără veste. Îl apucase de la pântece şi îi năpădise pieptul până la umeri, până la cap. Inima îi bătea nebuneşte, de parcă n-ar mai fi avut loc înăuntru, Péricourt căută cordonul, dar renunță, ceva îi spunea că n-avea să moară, că încă nu-i bătuse ceasul.

---

[1] Restaurant celebru din Paris, de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX. (*N.t.*)

Încăperea era cufundată în întuneric, se uită la rafturile bibliotecii, la tablouri, la motivele covorului, de parcă le vedea pentru prima oară. Se simți cu atât mai bătrân cu cât totul în jurul lui, până la cel mai mic detaliu, îi părea dintr-odată nou. Apăsarea era atât de aprigă, menghina care îi strângea gâtul se închise dintr-odată cu atâta violență, încât ochii i se umplură de lacrimi. Îl pufni plânsul. Nişte lacrimi simple, îmbelşugate, o jale cum nu-şi amintea să-l fi încercat vreodată, ba da, poate când era copil, şi care-i aducea o ciudată alinare. Se lăsă în voia ei, plângea în hohote şi nu-i era ruşine, era plăcut ca o mângâiere. Îşi şterse faţa într-un colţ de cearşaf, trase aer în piept, degeaba, lacrimile îşi urmau scurgerea, jalea îl împresura. E bătrâneţea, îşi zise el fără să dea cu-adevărat crezare propriilor gânduri. Se ridică în perne, luă batista de pe noptieră şi-şi suflă nasul vârându-şi capul sub cearşafuri, nu voia să îl audă, să se îngrijoreze, să vină cineva. Şi să-l vadă plângând? Nu, nu asta era. Nu i-ar fi plăcut, bineînţeles, un bărbat de vârsta lui care plânge ca un viţel e ceva degradant, dar, mai ales, voia să fie singur.

Menghina se desfăcu uşor, încă îi era greu să respire. Încetul cu încetul, lacrimile se potoliră, lăsând în locul lor un mare gol; era sleit de puteri, dar somnul nu venea. De când se ştia dormise bine, toată viaţa lui, până şi când fusese la necaz, la moartea neveste-sii de pildă, nu mai mânca, dar somnul îi era adânc, aşa era el. Cu toate acestea, o iubise pe nevastă-sa, o femeie minunată, cu atâtea calităţi. Şi moartă atât de tânără, ce nedreptate! Nu, într-adevăr, să nu-şi găsească el somnul era o chestie neobişnuită şi chiar îngrijorătoare pentru un om ca el. Nu-i inima, îşi spuse domnul Péricourt, Blanche e un

dobitoc. E angoasa. Ceva plutea deasupra lui, ceva greu, amenințător. Se gândi din nou la munca lui, la întâlnirile de după-masă, căută. Toată ziua se simțise aiurea, îngreţoşat încă de dimineață. Nu era din pricina discuției pe care o purtase cu agentul de bursă, n-avusese de ce să se înfurie, nimic nemaipomenit, asta-i era meseria, iar în cei treizeci de ani de când era în afaceri se răfuise cu zeci de agenți de bursă. În ultima vineri a lunii, se ținea şedința de bilanț, bancherii, intermediarii, toată lumea în poziție de drepți în fața domnului Péricourt.

În poziție de drepți.

Expresia aceasta îl nimici.

Dintr-odată, îl podidi din nou plânsul când înțelese de ce suferea în asemenea hal. Muşcă plin de furie cearşafurile şi scoase un lung răcnet înăbuşit, turbat, plin de disperare, îl încerca o înspăimântătoare amărăciune, nemăsurată, de care nu se ştia capabil. Cu atât mai violentă cu cât... el nu... Nu-şi găsea cuvintele, mintea parcă i se topise, nimicită de o nesfârşită nenorocire.

Plângea moartea băiatului său.

Édouard era mort. Édouard murise chiar în clipa aceea. Băieţelul lui, fiul lui. Era mort.

De ziua lui de naştere, nici nu se gândise la el, imaginea trecuse ca vântul şi totul se strânsese ca să explodeze azi.

Se împlinea un an de la moartea lui.

Nemărginirea suferinței sale era sporită de gândul că, de fapt, era prima oară când Édouard exista pentru el. Pe neaşteptate, înțelegea cât de mult, în taină şi în pofida propriei lui inimi, îl iubise pe fiul acesta; înțelegea totul în ziua când devenea conştient de realitatea intolerabilă a faptului că n-avea să-l mai vadă niciodată.

Nu, nu-i doar atât, îi spuneau lacrimile, menghina din piept şi ghimpele din gât.

Mai rău, era vinovat pentru că simțise vestea morții sale ca pe-o eliberare.

Nu dormi toată noaptea, revăzându-l pe Édouard copil, zâmbindu-le unor amintiri atât de adânc îngropate, încât le descoperea de parcă erau noi. Totul era un talmeş-balmeş, n-ar fi fost în stare să spună dacă imaginea cu Édouard deghizat în îngeraş (îşi adăugase însă nişte urechi de drac, nu lua nimic în serios, să fi avut vreo opt ani) era cu mult înaintea întrevederii aceleia cu directorul colegiului, din cauza desenelor lui, Dumnezeule mare, desenele lui, ce ruşine. Ce talent.

Domnul Péricourt nu păstrase nimic, nicio jucărie de copil, niciun crochiu, nicio pânză, nicio acuarelă, nimic. Madeleine poate? Nu, n-ar îndrăzni nicicând să o întrebe.

Şi astfel trecu noaptea, amintirile, părerile de rău, Édouard pretutindeni, mic, tânăr, mare, şi râsul acela, ce râs, bucuria aceea de a trăi, dacă n-ar fi fost felul lui de-a se purta, veşnica lui pornire spre sfidare... Cu Édouard, viața domnului Péricourt nu era o sărbătoare, mai ales că îi fusese întotdeauna groază de excese. De la nevastă-sa i se trăgea. Căsătorindu-se cu averea ei (era din neamul de Margis, filaturile), îi moştenise cultura în care anumite lucruri erau considerate nişte calamități. Artiştii, de pildă. Dar, la o adică, până şi cu firea de artist a lui fiu-său s-ar fi obişnuit la vremea aceea domnul Péricourt, până la urmă, erau pe lumea aceasta oameni care ajungeau să-şi facă un rost în viață pictând pânze pentru primării sau guvern. Nu, domnul Péricourt nu-l iertase niciodată pe fiul său nu pentru ceea ce făcea, ci pentru ceea ce era:

Édouard avea o voce prea piţigăiată, era prea slab, prea atent la felul în care se-mbrăca, avea nişte gesturi prea... Se vedea clar, era *într-adevăr* efeminat. Chiar şi în forul lui lăuntric, domnul Péricourt nu îndrăznise niciodată să spună lucrurilor pe nume. Îi era ruşine de fiul său până şi în faţa prietenilor, pentru că citea pe buzele lor cuvintele acelea abjecte. Nu era un om rău, ci un om îngrozitor de rănit, de umilit. Acest fiu era un afront viu adus unor speranţe pe care el le considera legitime. Nu o mărturisise niciodată nimănui: naşterea fiicei sale fusese o mare dezamăgire. I se părea normal ca un bărbat să-şi dorească un băiat. Între un tată şi fiul său, credea el, există o tainică şi strânsă alianţă, pentru că cel de-al doilea e urmaşul celui dintâi, tatăl întemeiază şi dă mai departe, fiul primeşte şi face să rodească, aşa e viaţa, de când e lumea lume.

Madeleine era un copil foarte drăgălaş, o îndrăgi imediat, dar rămase într-o aşteptare plină de nelinişte.

Iar fiul acesta nu venea. Nevastă-sa pierduse câteva sarcini, îi fusese tare greu, timpul trecea, domnul Péricourt devenise chiar iritabil în această privinţă. Şi apoi apăru Édouard. În sfârşit. Privi naşterea aceasta ca pe un rod al voinţei sale. De altfel, nevastă-sa murise la puţin timp după aceea, întâmplare ce-i păru a fi un semn. În primii ani, cât de mult se investise în educaţia acestui fiu! Câte speranţe nutrise şi cât îl însufleţise prezenţa aceasta! Iar apoi venise dezamăgirea. Édouard avea deja nouă sau zece ani când fu nevoit să accepte realitatea. Era un eşec. Domnul Péricourt nu era prea bătrân ca să-şi refacă viaţa, dar nu şi-o îngădui din amor propriu. Refuza să admită eşecul. Se închise în amărăciune, în ranchiună.

Astfel, acum că fiul acesta era mort (de altfel, nici nu ştia cum, nu întrebase niciodată), se iveau reproşurile pe

care şi le făcea, toate cuvintele acestea dure, definitive, uşile acestea închise, chipurile acestea închise, mâinile acestea închise, domnul Péricourt închisese totul în faţa fiului său, nu-i lăsase decât războiul ca să moară.

Chiar şi la vestea morţii sale, nu rostise niciun cuvânt. Retrăi scena. Madeleine distrusă. O ţinea de umăr, îi dădea exemplul. Fii demnă, Madeleine, fii demnă, nu putea să-i spună, n-o ştia nici el, că dispariţia aceasta aducea răspunsul la întrebarea pe care şi-o punea întruna: cum ar putea un bărbat ca mine să suporte un fiu ca acesta? Şi acum, se terminase, paranteza Édouard se închisese, se făcuse dreptate. Lumea îşi regăsea echilibrul. Trăise moartea nevesti-sii ca pe-o strâmbătate, era prea tânără ca să moară, dar ideea aceasta nu-i venise în legătură cu fiu-său care, totuşi, se prăpădise încă şi mai de tânăr.

Hohotele de plâns se întoarseră.

Plâng cu lacrimi uscate, îşi spuse el, sunt un om uscat. Ar fi vrut să dispară şi el. Pentru prima oară în viaţa lui, prefera un altul propriei sale persoane.

De dimineaţă, cum nu închisese ochii toată noaptea, era sleit de puteri. Chipul îi trăda suferinţa, dar, cum nu-şi arăta nicicând tristeţile, Madeleine nu înţelese şi se sperie. Se aplecă deasupra lui. El o sărută pe frunte. Nu putea pune în cuvinte ceea ce simţea.

— O să mă ridic, zise el.

Madeleine se pregătea să protesteze. Dar în faţa chipului acesta abătut, hotărât, nu deschise gura şi se retrase.

O oră mai târziu, domnul Péricourt ieşi din apartamentul său, bărbierit, îmbrăcat, nu mâncase nimic, Madeleine văzu că nu-şi luase medicamentele, era slăbit, cu umerii căzuţi, pielea ca varul. Avea paltonul pe el.

Spre stupefacția slugilor, se așează pe un scaun în antreu, acolo unde puneau uneori hainele musafirilor când nu rămâneau multă vreme, și ridică mâna spre Madeleine.

— Cheamă mașina, ieșim.

Câte ascundeau atât de puține cuvinte... Madeleine dădu poruncă servitorilor, fugi în camera ei, se întoarse îmbrăcată. Sub un palton gri, purta o bluză dintr-un serj fin din mătase neagră, care cădea în falduri pe talie și o pălărie clopot tot neagră. Văzând-o pe fiică-sa, domnul Péricourt gândi, mă iubește, voia să zică, mă înțelege.

— Să mergem..., spuse el.

Ajuns pe trotuar, îl informă pe șofer că n-avea nevoie de el. Nu se întâmpla adesea să conducă însuși el, nu-i prea plăcea să fie la volan, cu atât mai puțin atunci când prefera să fie singur.

Nu fusese decât o singură dată la cimitir. La moartea soției sale.

Chiar și după ce Madeleine se dusese să aducă trupul fratelui său în cavoul familiei, domnul Péricourt nu se deplasase. Ea ținuse să-l „întoarcă" pe frate-său. Lui nu i-ar fi păsat. Fiul său murise pentru patrie, era îngropat cu patrioții, așa cum se cuvenea. Dar Madeleine voia. Îi explicase cu fermitate că, „în poziția sa", s-o lase pe propria lui fiică să facă un lucru atât de clar interzis era de-a dreptul inimaginabil, iar când se folosea de atâtea adverbe, nu era semn bun. Madeleine nu se lăsase defel impresionată, răspunsese că nu-i bai, o să aibă ea grijă de toate, dacă se-ntâmpla ceva, n-avea decât să spună că el habar nu avusese, ea o să confirme, lua totul în cârca ei. Două zile mai târziu, găsise, într-un plic, banii de care avea nevoie și un bilețel cu o discretă recomandare pentru generalul Morieux.

Noaptea, îi miluiseră cu bancnote pe toți, paznici, ciocli, şofer, un muncitor deschisese cavoul familiei şi, împreună cu un altul, coborâseră sicriul şi încuiaseră uşa. Madeleine se reculese o clipă, apoi cineva o strânsese de braț cu insistență, pentru că noaptea, aşa, nu era momentul, acuma că frate-său era acolo, putea să vină ori de câte ori voia, dar, deocamdată, era mai bine să nu atragă atenția.

Domnul Péricourt nu ştiuse nimic din toate acestea, nu pusese niciodată nicio întrebare. În maşina care îi ducea la cimitir, aşezat lângă fiica lui cufundată în tăcere, se gândi la tot ce-i trecuse prin minte în timpul nopții. El, care nu voise să ştie nimic, s-ar fi arătat astăzi dornic, ar fi vrut să afle şi cel mai neînsemnat amănunt... De îndată ce-şi amintea de fiul său, îi venea să plângă. Din fericire, demnitatea era mai puternică.

Ca să-l înhumeze pe Édouard în cavoul familiei, fuseseră nevoiți să-l dezgroape, îşi spunea domnul Péricourt. Inima i se strângea la gândul acesta. Încercă să şi-l închipuie pe Édouard întins în sicriu, mort, dar era mereu o moarte obişnuită, în costum, cu cravată, cu pantofi lustruiți şi lumânări de jur împrejur. Era o prostie. Dădea din cap, nemulțumit de sine însuşi. Se întorcea la realitate. Cum arăta un corp după atâtea luni? Cum făcuseră? Apăreau imagini, locuri comune, de unde se ivea o întrebare pentru al cărei răspuns noaptea nu-i fusese de ajuns şi pe care se mira că nu şi-o pusese niciodată: de ce nu-l uimise niciodată faptul că fiul său murise înaintea lui? Nu era totuşi firesc. Domnul Péricourt avea cincizeci şi şapte de ani. Era bogat. Respectat. Nu luptase în niciun război. Totul îi reuşise, chiar şi căsnicia. Şi era în viață. I se făcu ruşine de sine însuşi.

Ciudat, dar în maşină, Madeleine alese chiar momentul acesta. Se uita pe geam la străzile ce rămâneau în urmă şi-şi puse simplu mâna pe a lui, ca şi cum înțelegea. Mă înțelege, îşi zise domnul Péricourt. Lucrul acesta îi făcu bine.

Şi mai era şi ginerele. Madeleine se dusese după frate-său în colțul pierdut de țară unde murise (şi, de fapt, cum murise? iarăşi nu ştia nimic...), se întorsese cu Pradelle pe care îl luase de bărbat vara următoare. Astăzi, pentru domnul Péricourt, lucru care nu-l uimise defel atunci când se întâmplase totul, era o ciudată echivalență. Făcea legătura între dispariția fiului său şi sosirea acestui om pe care fusese nevoit să-l accepte ca ginere. Era de neînțeles, ca şi cum l-ar fi considerat vinovat de moartea băiatului său, era o tâmpenie, dar nu i se putea împotrivi: unul apăruse când celălalt dispăruse, relația de cauză–efect se stabilea automat, adică, din punctul lui de vedere, firesc.

Madeleine încercase să-i explice lui taică-său cum îl întâlnise pe căpitanul d'Aulnay-Pradelle, cât de prevenitor şi delicat se arătase, domnul Péricourt n-o ascultase, surd şi orb la toate. De ce se măritase fiică-sa cu bărbatul acesta în loc de un altul? Pentru el, totul rămânea un mister. Nu înțelesese nimic din viața fiului său, din moartea lui, şi, în fond, nu pricepuse nimic nici din viața fiică-sii, din măritişul ei. Paznicul cimitirului îşi pierduse brațul drept. Când trecu pe lângă el, domnul Péricourt se gândi: Eu am inima schiloadă.

Cimitirul fremăta deja de lume. Precupeții, constată domnul Péricourt ca un om de afaceri priceput, îşi frecau mâinile de bucurie. Crizantemele, jerbele şi buchetele de flori se vindeau cu sutele, un bun comerț sezonier. Cu atât mai mult cu cât, în anul acela, guvernul ceruse ca toate

comemorările să se petreacă de ziua morților, pe 2 noiembrie, la aceeaşi oră şi peste tot în Franța. Țara întreagă avea să se reculeagă ca un singur om. Din limuzina lui, domnul Péricourt văzuse pregătirile, se întindeau panglici, se instalau bariere, câteva fanfare, în civil, repetau, dar în liniște, trotuarele fuseseră spălate, trăsurile şi maşinile fuseseră poftite să plece. Domnul Péricourt se uitase la toate acestea fără emoție, tristețea îi era strict personală.

Lăsă maşina la intrarea în cimitir. Braț la braț, tatăl şi fiica se îndreptară încet spre cavoul familiei. Era frumos afară, un soare cu dinți, galben şi luminos punea în valoare florile care năpădeau deja mormintele de o parte şi de alta a potecii. Domnul Péricourt şi Madeleine veniseră cu mâna goală. Nici unul, nici celălalt nu se gândiseră să cumpere flori, deşi la intrare ar fi avut de unde alege.

Cavoul familiei era o căsuță din piatră cu o cruce pe fronton şi o uşă de fier cu ținte deasupra căreia se putea citi „Familia Péricourt". De fiecare parte erau gravate numele morților, primii erau părinții domnului Péricourt, avere recentă, de nici măcar un secol.

Domnul Péricourt nu-şi scoase mâinile din buzunarele redingotei, nu-şi luă pălăria de pe cap. Nici nu-i trecu prin minte s-o facă. Toate gândurile sale erau despre fiul lui, se învârteau în jurul lui. Îl podidi plânsul, nu ştia că mai avea lacrimi, îl năpădiră şi imagini cu Édouard băiat, apoi tânăr şi tot ceea ce urâse îi lipsi iarăşi cumplit, râsul lui, țipetele sale. Noaptea trecută văzuse cum se iveau scene de mult uitate, lucruri din copilăria lui Édouard, de pe vremea când doar bănuia adevărata fire a fiului său şi când putea să se lase în voia unei mulțumiri cumpătate şi înfrânate în fața desenelor lui, e adevărat, de o rară maturitate. Revăzuse câteva dintre ele. Édouard fusese un copil al epocii sale,

avea mintea doldora de imagini exotice, de locomotive, de aeroplane. Într-o zi, domnul Péricourt fusese frapat de o schiță ce înfățișa o mașină de curse surprinsă în plină viteză, de un realism nemaipomenit, el însuși nu văzuse vreodată un automobil în felul acesta. Ce anume, în schița aceea în care nimic nu se mișca, dădea așa de mult impresia unui bolid atât de rapid că părea să-și ia zborul? Mister. Édouard avea nouă ani. Era mereu multă mișcare în desenele lui. Până și florile evocau briza. Își aminti de-o acuarelă, tot niște flori, care anume, habar n-avea, cu niște petale foarte gingașe, asta era tot ce putea el să spună. Și înfățișate într-un cadraj foarte ciudat. Deși nepriceput în ale artei, domnul Péricourt înțelesese că avea în fața ochilor ceva original. Unde-i erau, de altfel, desenele? se întreba el. Păstrase oare Madeleine câteva? Dar nu avea chef să le mai vadă, prefera să le păstreze în el, nu voia ca aceste imagini să-l mai părăsească. Dintre lucrurile pe care le dezgropase din memorie i se tot ivea un chip. Édouard desenase o mulțime de fețe de toate felurile, cu o predilecție pentru anumite trăsături care apăreau adesea. Domnul Péricourt se întrebă dacă nu cumva faptul acesta era ceea ce se chema „a avea un stil". Un chip neprihănit de om tânăr, cu buzele cărnoase, cu nasul un pic cam lung, cu o gropiță adâncă ce tăia bărbia, dar mai ales cu o privire stranie, uşor saşie şi care nu zâmbea. Tot ce ar fi vrut să spună, acum când își găsise cuvintele... Dar cui să spună?

Madeleine se prefăcu o clipă că un mormânt îi atâtase curiozitatea, se îndepărtă puțin, îl lăsă singur. Își scoase batista şi se şterse la ochi. Citi numele soției sale, Léopoldine Péricourt, născută de Margis.

Al lui Édouard nu era acolo.

Descoperirea aceasta îl împietri.

Bineînțeles, din moment ce se presupunea că fiul său nu era acolo, nici nu se punea problema să-i graveze numele, bine, e limpede, dar pentru domnul Péricourt, era ca şi cum soarta îi refuza ultima recunoaştere a unei morți oficiale. Existase o hârtie, formularul acela care spunea că fiul său murise pentru Franța, dar ce era cu mormântul acesta pe care nu aveau nici măcar dreptul să-i citească numele? Întoarse lucrul acesta pe toate părțile, încercă să se convingă că nu acolo era esențialul, dar nu putea trece peste ceea ce simțea.

Dintr-odată, să citească numele fiului său mort, să citească „Édouard Péricourt" căpătă în ochii lui, oare de ce?, o importanță capitală.

Dădu din cap, o dată la dreapta, o dată la stânga.

Madeleine se întorsese, îl strânse de braț şi porniră amândoi spre acasă.

Îşi petrecu sâmbăta răspunzându-le la telefon tuturor acelora, mulți la număr, a căror soartă depindea de sănătatea lui. Aşadar, domnule, vă simțiți mai bine? fu întrebat sau: Ce spaimă am tras din pricina dumitale, bătrâne! Răspunsurile îi erau seci. Pentru toată lumea, acesta era semnul că totul se întorsese la normal.

Duminică, domnul Péricourt se odihni, bău ceaiuri, înghiți câteva dintre pastilele pe care i le prescrisese doctorul Blanche. Făcu ordine prin nişte documente şi găsi, pe o tavă de argint, lângă corespondență, un pachet învelit în hârtie elegantă pe care Madeleine îl lăsase pentru el şi care conținea un carnet şi o scrisoare întocmită de mână deja deschisă, deja veche.

O recunoscu imediat, îşi bău ceaiul, o citi şi reciti. Rămase mult timp la pasajul în care tovarăşul de arme al lui Édouard îi evoca moartea:

(...) survenită când unitatea noastră ataca o poziție de o importanță capitală pentru Victorie. Fiul dumneavoastră, care se afla adesea în linia întâi, a fost lovit de un glonț chiar în inimă şi a murit pe loc. Vă pot asigura că nu a suferit. Fiul dumneavoastră, care vorbea mereu despre apărarea Patriei ca despre o datorie supremă, a avut satisfacția de a muri ca erou.

Domnul Péricourt era un om de afaceri, conducea bănci, case de comerț în colonii, societăți industriale, era, prin urmare, sceptic până în măduva oaselor. Nu credea o iotă din toată povestea aceasta cusută cu ață albă, prea pe potriva situației şi care semăna cu o cromolitografie al cărei singur rost era să le aducă alinare familiilor. Camaradul lui Édouard avea un scris frumos, dar scrisese cu creionul, iar hârtia se îngălbenea, textul era menit să se şteargă, ca o minciună gogonată în care nimeni n-ar fi crezut. O împături la loc, o băgă în plic şi o puse într-un sertar din biroul său.

După aceea, deschise carnetul, un obiect ferfeniţit, elasticul care îi prindea copertele din carton se lăbărțase, de parcă ar fi făcut de trei ori ocolul pământului, ca un carnet de bord al unui explorator. Domnul Péricourt înțelese imediat că era vorba despre desenele fiului său. Soldați pe front. Ştiu că nu era în stare să-l răsfoiască în întregime, că, pentru a înfrunta realitatea aceasta şi covârşitoarea lui vinovăție, avea nevoie de timp. Se opri la imaginea unui soldat în echipament de campanie, cu cască, stând cu picioarele depărtate, cu umerii lăsați, cu capul aplecat uşor într-o parte, ca un om sleit de oboseală. De n-ar purta mustăți, ar putea fi Édouard, îşi spuse el. Îmbătrânise oare mult în toți anii aceia de război în

care nu-l văzuse? Îşi lăsase şi el mustaţa să crească, asemenea multor alţi soldaţi? De câte ori i-am scris? se întrebă el. Toate desenele acestea în creion albastru însemnau oare că nu avea cu ce altceva să deseneze? Probabil că Madeleine îi trimisese pachete, nu? Amintindu-şi de lucrul acesta, i se făcu scârbă de el însuşi, se auzea cum îi spusese: „Nu uita să-i trimiţi un pachet lui fiu-meu...“ uneia dintre secretare, cea care avea un băiat pe front, dispărut în 1914, vara, domnul Péricourt o vedea cu ochii minţii pe femeia aceea întorcându-se la birou, transfigurată. Cât ţinuse războiul, îi trimisese pachete lui Édouard de parcă ar fi fost băiatul ei, zicea doar „am pregătit un pachet“, domnul Péricourt îi mulţumea, lua o foaie de hârtie, scria: „Cu gândul la tine, dragul meu Édouard“, apoi şovăia când trebuia să se semneze, „Tata“ ar fi fost nepotrivit, „Domnul Péricourt“, ridicol. Îşi punea iniţialele.

Se uită din nou la soldatul acela istovit, prăbuşit. Nu va şti niciodată cu adevărat ce trăise fiul său, va trebui să se mulţumească cu poveştile celorlalţi, ale ginerelui său, de pildă, tot pline de eroism, la fel de mincinoase ca scrisoarea camaradului lui Édouard, n-o să mai aibă decât minciuni din Édouard, n-o să afle niciodată nimic. Totul murise. Închise carnetul şi îl puse în buzunarul interior al vestei.

*

Madeleine n-ar fi arătat-o nici în ruptul capului, dar fusese surprinsă de reacţia tatălui său. Vizita aceea subită la cimitir, lacrimile acelea, atât de neaşteptate... Dintotdeauna, prăpastia care-l despărţea pe Édouard de taică-său

îi păruse un fel de element geologic, stabilit încă de la începuturile lumii, ca şi cum cei doi bărbaţi ar fi fost două continente aşezate pe două plăci diferite, care nu se puteau întâlni fără să provoace valuri seismice. Trăise totul, asistase la tot. Pe măsură ce Édouard creştea, văzuse cum ceea ce nu fusese decât bănuială şi apoi suspiciune din partea tatălui lor se prefăcu în respingere, animozitate, refuz, furie, tăgăduire. Pe Édouard îl însufleţea mişcarea inversă, ceea ce la început nu fusese decât nevoie de afecţiune, de protecţie se transformă în provocări, în răbufniri.

Într-o declaraţie de război.

Pentru că, până la urmă, războiul acesta în care Édouard îşi aflase moartea izbucnise foarte de timpuriu, în chiar sânul familiei, între acest tată rigid ca un neamţ şi fiul seducător, superficial, neastâmpărat şi fermecător. Începuse prin nişte mişcări discrete de trupe — Édouard avea vreo opt sau nouă ani —, care trădau neliniştea celor două tabere. Tatăl îşi arătase mai întâi îngrijorarea, iar apoi plictiseala. Doi ani mai târziu, cum fiul îi crescuse, nu mai fusese nici urmă de îndoială. Devenise atunci rece, distant, disprețuitor. Édouard ajunsese un agitator, un răzvrătit.

Apoi, distanţa se mărise întruna, până la tăcere, o tăcere despre care Madeleine n-ar fi putut să spună când anume începuse, în care cei doi nu-şi mai vorbeau, refuzând să se mai lupte şi să se înfrunte, preferând o animozitate mută, prefăcându-se indiferenţi. Trebuia să se întoarcă mult în timp ca să încerce să regăsească momentul acela de răscruce în conflictul rămas la stadiul de război civil latent, hărţuieli una după alta, dar nu-şi mai amintea momentul cu pricina. Fără îndoială, existase un eveniment declanşator, dar ea nu-l identificase ca atare.

Într-o zi — Édouard avea vreo doisprezece sau treisprezece ani — Madeleine îşi dăduse seama că tatăl şi fiul nu mai comunicau decât prin intermediul ei.

Îşi petrecuse adolescenţa în rolul de diplomat care, prins între doi duşmani înverşunaţi, e nevoit să se dedea tuturor compromisurilor, să asculte doleanţele unora şi altora, să potolească animozităţile, să dezamorseze neîncetatele veleităţi pugilistice. Tot ocupându-se de cei doi bărbaţi, nu băgase de seamă că se urâţea. Înconjurată de prea multe ori de încântătoare domnişoare — bărbaţii bogaţi se însoară cu femei frumoase care fac copii frumoşi —, Madeleine ieşi în evidenţă, într-o zi, prin înfăţişarea-i oarecare. Avea şaisprezece, şaptesprezece ani. Taică-său o săruta pe frunte, o vedea, dar nu se uita la ea. În această casă, nu era nicio femeie care să-i spună ce trebuia să facă, cum să se aranjeze, era nevoită să ghicească, să le observe pe celelalte, să le copieze, mereu stângaci. Unde mai pui că nici nu avea pornire spre lucrurile acestea. Vedea cum tinereţea ei, ceea ce ar fi putut să-i fie dacă nu frumuseţea, măcar caracterul, se topea, se destrăma, pentru că nimeni nu-i purta de grijă. Era bogată, nimeni nu ducea lipsă de bani în familia Péricourt, banii ţineau loc de toate, aşa că plăti o groază de machieuze, de manichiuriste, de esteticiene, de croitorese, mai multe decât ar fi fost nevoie. Madeleine nu era o pocitanie, ci o fată lipsită de iubire. Bărbatul de la care aştepta o privire plină de atenţie, singurul care putea să-i ofere un pic din încrederea necesară pentru a deveni o femeie fericită, era un om ocupat, ocupat aşa cum se spune despre un teritoriu, ocupat de duşman, afacerile, adversarii cu care se lupta, cursul de la bursă, influenţele politice, din când în când şi de fiul acesta ce trebuia ignorat (treabă care îi lua

mult timp), toate lucrurile astea care îl făceau să spună: „Ah, Madeleine, aici erai, nu te văzusem, du-te în salon, draga mea, am de lucru!“, deşi ea venea de la coafor sau purta o rochie nouă.

Alături de tatăl acesta iubitor, însă doar cu vorba, era Édouard, Édouard strălucitorul, zece ani, doisprezece ani, cincisprezece ani, dezlănțuitul, Édouard apocalipticul, deghizatul, actorul, smintitul, nepreţuitul, jarul, creativitatea, erau desenele pe pereți, înalte de un metru şi care îi făceau să râdă în hohote pe slujitori, bonele îmbujorate izbucneau în râs şi-şi muşcau pumnii trecând prin hol, într-atât chipul domnului Péricourt, înfățişat ca un diavol buhăit, cu amândouă mâinile prinse de mădular, părea incredibil de just şi realist. Madeleine îşi ştergea ochii, trimitea de-ndată după zugravi. Domnul Péricourt se întorcea acasă, se mira de prezența muncitorilor, Madeleine îl lămurea, un accident domestic, nimic grav, tată, avea şaisprezece ani, el spunea, mulțumesc, draga mea, atât de uşurat că cineva se îngrijea de casă, de traiul de zi cu zi, nimeni nu poate fi peste tot. Pentru că încercase totul, dar totul dăduse greş, bonele, guvernantele, intendenții, slujnicele, toți plecau, ce viață! Copilul acesta, Édouard, avea ceva diavolesc, nu e normal, credeți-mă pe cuvânt. „Normal“, vorba cea mare de care se agățase domnul Péricourt, pentru că avea un înțeles ca să desemneze o filiație care nu avea niciunul.

Ostilitatea domnului Péricourt față de Édouard devenise atât de viscerală — şi din motive pe care Madeleine le pricepea foarte bine: Édouard părea totuşi o fată, de câte ori nu-l provocase ea să râdă „normal“, şedințe de lucru care se isprăveau în hohote de plâns —, ostilitatea domnului Péricourt, dară, se transformase într-atât,

încât, până la urmă, Madeleine se felicitase pentru faptul că cele două continente nu se întâlniseră niciodată, era mai bine aşa.

Când familia primi vestea morții lui Édouard, Madeleine admise tăcuta uşurare a domnului Péricourt, mai întâi pentru că taică-său era tot ce-i mai rămânea pe lume (după cum se poate vedea, avea ceva dintr-o prințesă de roman, gen Maria Bolkonski), apoi pentru că războiul se terminase; chiar şi când se sfârşeşte rău, tot s-a sfârşit. Se gândise mult să aducă acasă trupul lui Édouard. Îi lipsea mult, iar faptul de a-l şti aşa de departe, ca într-o țară străină, o scârbea. Nu era cu putință, guvernul se opunea. Chibzui totul şi apoi (de data aceasta acționă ca taică-său), când se hotărî, nimic n-o mai putu opri. Se informă, efectuă discretele demersuri necesare, găsi oamenii, organiză călătoria şi se duse, la început împotriva şi apoi fără încuviințarea lui taică-său, să caute corpul fratelui ei acolo unde murise, îl îngropă acolo unde, într-o bună zi, ea însăşi va fi îngropată. După aceea, se mărită cu frumosul căpitan d'Aulnay-Pradelle, întâlnit cu acest prilej. Fiecare se descurcă aşa cum poate când vine vorba de sfârşit.

Dar, când punea cap la cap leşinul lui taică-său de la Jockey Club, apoi apatia atât de nepotrivită firii lui, hotărârea aceea bruscă şi surprinzătoare de a se duce la cimitirul unde nu mergea niciodată şi, în sfârşit, lacrimile sale, lui Madeleine îi era ruşine pentru el. Suferea. Cum războiul se terminase, duşmanii ar fi putut să se împace, numai că unul dintre ei murise. Nici măcar pacea nu-şi mai avea rostul. În acest noiembrie 1919, casa era îngrozitor de tristă.

Înainte de prânz, Madeleine urcă, bătu la uşa biroului tatălui ei şi-l găsi proţăpit în faţa ferestrei, gânditor. Trecători duceau crizanteme, se auziră de mai multe ori ecourile unor fanfare militare. Văzându-l pe taică-său cufundat aşa în gânduri, Madeleine îi propuse, ca să-l mai scoată din ale lui, să mănânce împreună, el acceptă, deşi se vedea că nu-i era foame, de altfel, nu se atinse de nimic, trimiţând felurile de mâncare înapoi la bucătărie, golind o jumătate de pahar de apă, îngrijorat.

— Spune-mi...

Madeleine se şterse la gură şi-l privi întrebătoare.

— Camaradul acela al fratelui tău...

— Albert Maillard.

— Da, poate..., făcu Péricourt, prefăcându-se distrat. I-ai spus...?

Madeleine încuviinţă zâmbind, dând din cap de parcă voia să-l încurajeze.

— Mulţumesc, da, fireşte.

Domnul Péricourt tăcu. Felul acesta de a înţelege înaintea lui ceea ce simţea şi ceea ce voia să spună îl scotea întotdeauna din minţi, ajungea să-şi dorească să fie la rându-i ca prinţul Nikolai Bolkonski.

— Nu, reluă el, voiam să spun, n-am putea cumva...

— Să-l invităm, zise Madeleine, da, bineînţeles, e o idee foarte bună.

Tăcură amândoi mult timp.

— Desigur, nu-i cazul să...

Madeleine ridică o sprânceană, aproape amuzată, aşteptând de data aceasta un sfârşit de frază care nu veni. În cadrul consiliilor de administraţie, domnul Péricourt putea, dând uşor din gene, să-i taie oricui vorba. Când

era cu fiică-sa, nu reuşea nici măcar să termine ce-avea de spus.

— Bineînțeles că nu, tată, reluă ea zâmbind, nu-i cazul să dăm sfară în țară.

— Nu-i treaba nimănui, confirmă domnul Péricourt.

Când vorbea de „nimeni", voia să zică „bărbatul tău". Madeleine îl înțelegea, nu se simțea jignită.

El se ridică, îşi puse şervetul pe masă, îi surâse fiică-sii şi dădu să iasă din încăpere.

— Ei, şi apoi..., zise el oprindu-se o clipă, ca şi cum îşi amintise brusc de-un amănunt, trimite după Labourdin, te rog. Să vină să mă vadă.

Când spunea lucrurile în felul acesta însemna că e urgent.

Două ore mai târziu, domnul Péricourt îl primea pe Labourdin în salonul cel mare, copleşitor, imperial. Când primarul de arondisment îşi făcu apariția, nu-i ieşi în întâmpinare, nu-i strânse mâna. Rămaseră în picioare. Labourdin era de-a dreptul încântat. Ca întotdeauna, dăduse năvală, gata să sară în ajutor, să fie de folos, aducându-se plocon, ploconindu-se, ah, ce i-ar mai fi plăcut să fie curvă.

— Dragă prietene...

Aşa începea mereu. Labourdin nu mai putea de bucurie. Îi era de trebuință cuiva, avea să fie de-ajutor. Domnul Péricourt ştia că ginerele lui se folosea de unele dintre relațiile sale şi că Labourdin fusese de curând numit în Comisia de adjudecare ce se ocupa de povestea aceea cu cimitirele militare, nu urmărise nimic îndeaproape, se mulțumise să înregistreze informațiile, dar cunoştea esențialul. Oricum, dacă vreodată ar avea nevoie să ştie

tot, Labourdin i-ar spune tot. De altfel, primarul era gata s-o şi facă, încredințat fiind că fusese invitat ca să vorbească despre acest lucru.

— Unde ați ajuns cu proiectul acela de monument comemorativ? întrebă Péricourt.

Surprins, Labourdin plescăi, căscând ochii mari.

— Dragul meu preşedinte...

Le vorbea cu „preşedinte" tuturor, pentru că, acum, toată lumea era preşedinte undeva, cam ca *dottore* în Italia, iar Labourdin se dădea în vânt după soluțiile simple şi practice.

— Dragul meu preşedinte, dacă ar fi să vă spun totul...

Nu se simțea în largul său.

— Aşa, aşa, îl încurajă Péricourt, spune-mi totul, e cel mai bine.

— Păi...

Labourdin n-avea destulă imaginație ca să mintă, fie şi prost. Aşa că îi dădu drumul:

— Am ajuns... niciunde!

Şi gata.

Trecuse aproape un an de când nu ştia cum să scape odată de proiectul acesta. Fiindcă toată lumea găsea că un soldat necunoscut la Arcul de Triumf pentru la anul e foarte bine, dar nu îndeajuns; locuitorii arondismentului şi asociațiile de foşti combatanți voiau un monument numai al lor. Toată lumea îl cerea, se votase în consiliu.

— Am numit până şi oamenii!

Cu alte cuvinte, Labourdin îşi făcuse bine treaba.

— Dar ce de piedici, dragul meu preşedinte, ce de piedici! Nici nu vă puteți închipui!

Mai să se sufoce, atât de multe greutăți erau. În primul rând, tehnice. Trebuia să organizeze subscripția,

să deschidă un concurs şi, prin urmare, să întrunească un juriu, să găsească un amplasament, dar nu mai erau nicăieri locuri, fără să mai pună la socoteală faptul că evaluaseră proiectul.

— Pentru că nimicurile astea te rup la buzunare!

Nu mai terminau cu discuţiile şi apărea mereu câte ceva care lungea treaba, unii voiau un monument mai impozant decât acela din arondismentul vecin, vorbeau despre o placă memorială, despre o frescă, fiecare avea câte ceva de spus, se dădea priceput... Depăşit de nesfârşitele certuri şi dezbateri, Labourdin bătuse cu pumnul în masă, apoi îşi luase pălăria şi se dusese să afle alinare la bordel.

— Pentru că, vedeţi dumneavoastră, e mai ales din pricina banilor... După cum bine ştiţi, casieriile sunt goale. Prin urmare, în subscripţia populară ne stă nădejdea. Dar cât o să strângem? Să presupunem că adunăm doar jumătate din cât ne trebuie ca să plătim monumentul, restul cum îl găsim? Că doar n-o să rămânem cu treaba neterminată!

Făcu o pauză de efect ca să-i permită domnului Péricourt să înţeleagă ce însemna acea urmare tragică.

— N-o să le putem spune: „Luaţi-vă banii înapoi, nu se mai face nimic“, înţelegeţi? Pe de altă parte, dacă nu strângem îndeajuns şi ridicăm ceva de tot râsul, când vine vorba de alegători mai rău de-atâta nu se poate, înţelegeţi?

Domnul Péricourt înţelegea perfect.

— Vă dau cuvântul meu de onoare, încheie Labourdin, doborât de cât de mult avea de lucru, pare simplu, dar, de fapt, e in-fer-nal.

Explicase totul. Îşi trase pantalonii în sus pe burtă, de parcă ar fi vrut să zică: acuma tare aş mai bea ceva.

Péricourt îşi dădu seama cât de mult îl dispreţuia pe omul acesta care avea totuşi — se mai întâmpla — nişte reflexe uimitoare. De pildă, întrebarea aceasta:

— Dar, domnule preşedinte... de ce vă interesează?

Uneori, imbecilii sunt surprinzători. Întrebarea nu era prostească, pentru că domnul Péricourt nu locuia în arondismentul lui. Şi-atunci, de ce-şi băga el nasul în povestea aceasta cu monumentul comemorativ? Intuiţia era întemeiată, lucidă şi, venind din partea lui Labourdin, o dovadă că era vorba despre o eroare de gândire. Chiar dacă ar fi avut de-a face cu un om inteligent, mai ales cu un om inteligent, domnul Péricourt nu şi-ar fi dat niciodată drumul la gură, de altfel, nici n-ar fi fost în stare s-o facă, aşa că în faţa unui asemenea cretin... Şi apoi, chiar de-ar fi vrut, era o poveste prea lungă.

— Vreau să fac un gest, zise el cu asprime. O să vă plătesc eu monumentul. În întregime.

Labourdin căscă gura, clipi din ochi, bine, bine, bine...

— Găseşte un loc, continuă Péricourt, dărâmă ceva dacă e nevoie. Ca să fie frumos, nu-i aşa? O să coste cât o să coste. Fă un concurs, întruneşte un juriu de formă, dar eu hotărăsc pentru că eu plătesc totul. Cât despre publicitate...

Domnul Péricourt avea în spate o carieră de bancher, jumătate din avere îi venea de la bursă, cealaltă jumătate, din exploatarea unor industrii diverse. I-ar fi fost uşor, de pildă, să intre în politică; mulţi dintre confraţii lui cedaseră farmecelor ei şi nu se aleseseră cu nimic. Reuşita i se datora priceperii sale, nu-i plăcea defel s-o lase în voia unor împrejurări atât de nesigure, uneori atât de cretine, ca alegerile. De altfel, nu avea harul politicii.

Pentru aceasta, e nevoie înainte de toate de orgoliu; nu, patima lui era banul. Iar banului îi place umbra. Pentru domnul Péricourt, discreția era o virtute.

— Cât despre publicitate, firește că nu vreau. Creează o societate de binefacere, o asociație, ce vrei tu, o s-o înzestrez cu tot ce trebuie. Îți dau un an. Pe 11 noiembrie, la anul, vreau să facem inaugurarea. Iar gravate pe monument vor fi numele tuturor morților născuți în arondisment. Ai înțeles? Toți.

Multe informații dintr-odată: lui Labourdin îi luă ceva timp ca să priceapă. Când izbuti să pună totul cap la cap, când înțelese ce-i mai rămânea de făcut şi cât de grăbit era preşedintele să vadă că i se dă ascultare, domnul Péricourt întindea deja mâna spre el. Tulburat, Labourdin se păcăli, întinse la rândul lui mâna, în gol, căci domnul Péricourt se mulțumi să-l bată pe umăr şi să se retragă în apartamentul său.

Cufundat în gânduri, domnul Péricourt se opri în fața ferestrei, se uită pe stradă fără să o vadă. Édouard nu-şi avea numele pe cavoul familiei, fie.

Aşa că avea să-i ridice un monument. Pe măsura lui.

Acolo o să-i fie numele, cu toți tovarăşii lui de arme în jur.

Vedea toate acestea într-un parc frumos.

În centrul arondismentului în care se născuse.

13

Sub o ploaie deasă, ținând cutia de carton la subsuoară, cu mâna stângă bandajată, Albert împinse portița care dădea în curticica unde se strânseseră claie peste grămadă bârne întregi, roți, capote sparte de trăsuri, scaune desfundate, lucruri fără niciun rost, de te întrebai cum de ajunseseră acolo şi la ce ar putea folosi. Noroiul năpădea totul, iar Albert nici nu încercă să calce pe dalele aşezate în zigzag, pentru că potopul din ultimele zile le împinsese atât de departe unele de altele, încât ar fi trebuit să sară ca la circ ca să nu se ude pe picioare. Nu mai avea cizme din cauciuc de când ultimele îşi dăduseră obştescul sfârşit şi, oricum, cu acea cutie plină de fiole sub braț, să se apuce să țopăie ca o dansatoare... Străbătu curtea pe vârfuri şi intră în clădirea scundă în care etajul fusese amenajat ca să fie închiriat cu două sute de franci pe lună, o nimica toată în comparație cu chiriile obişnuite de la Paris.

Se mutaseră aici la puțin timp după lăsarea la vatră a lui Édouard, în iunie.

În ziua aceea, Albert se dusese să-l ia de la spital. În ciuda sărăciei lucii, plătise un taxi. Cu toate că, de la sfârşitul conflictului încoace, vedeai o grămadă de mutilați

şi de toate soiurile — războiul dovedise, şi în acest domeniu, o nebănuită inventivitate —, apariţia acestui golem ce şchiopăta pe piciorul lui ţeapăn, cu o gaură în mijlocul feţei, îl înspăimântă pe şofer, un rus. Chiar şi Albert, care, săptămână de săptămână, îşi vizitase camaradul la spital, fu uluit. Afară era cu totul altă poveste decât înăuntru. De parcă s-ar fi plimbat pe strada mare cu o lighioană de la grădina zoologică. Tot drumul, nimeni nu scoase o vorbă.

Édouard nu avea unde să se ducă. Albert locuia într-o cămăruţă, o mansardă de la etajul al şaselea prin care bătea vântul, cu toaletele şi un robinet cu apă rece pe culoar, se spăla într-o chiuvetă şi mergea când putea la băile publice. Édouard pătrunse în încăpere, nici nu păru s-o vadă, se aşeză pe un scaun lângă fereastră şi se uită la stradă, la cer; îşi aprinse o ţigară pe nara dreaptă. Albert înţelese într-o clipă că n-avea să se mai mişte de-acolo şi că, în curând, aşa avea să-şi petreacă zilele.

Convieţuirea fu de la bun început dificilă. Trupul lui Édouard, enorm, descărnat — mai costeliv decât el nu era decât motanul cenuşiu pe care îl vedeau plimbându-se pe acoperişuri — umplea de unul singur tot spaţiul. Încăperea era deja mică pentru un om; pentru doi, aproape că se ajungea la o promiscuitate de tranşee. Foarte rea pentru moral. Édouard dormea pe jos, pe o pătură, fuma cât era ziua de lungă, cu piciorul ţeapăn întins în faţă, cu privirea întoarsă spre fereastră. Înainte să plece, Albert îi pregătea mâncarea, ingredientele, pipeta, tubul de cauciuc, pâlnia, Édouard se atingea sau nu de ele. De dimineaţa până seara, rămânea în acelaşi loc, ca o statuie. Părea că-şi lasă viaţa să se scurgă ca sângele dintr-o rană. Vecinătatea nenorocirii e atât de chinuitoare, încât

Albert scorni degrabă diverse motive ca să plece. De fapt, se ducea pur şi simplu să ia cina la birt, căci să stea de vorbă, singur-singurel, cu cineva atât de lugubru îi amăra zilele.

I se făcu frică.

Îl întrebă pe Édouard despre viitor, unde se gândea să afle adăpost? Dar discuția, începută de nenumărate ori, se încheia de îndată ce Albert vedea obida camaradului său, ochii lui plini de lacrimi, care erau singurul lucru viu în acest tablou deznădăjduit, o privire pierdută care exprima o totală neputință.

Albert înțelese atunci că, de-acum înainte, Édouard era în grija lui, pe de-a-ntregul şi pentru mult timp, până când avea s-o ducă mai bine, să aibă iarăşi chef de viață, să facă din nou planuri. Albert socoti durata convalescenței în luni, nevoind să-şi imagineze că luna nu era unitatea de măsură potrivită.

Îi aduse hârtie şi culori, Édouard schiță un gest de mulțumire, dar nu deschise niciodată pachetul. N-avea nimic dintr-un linge-blide ori dintr-un fripturist, era un înveliş care nu cuprindea nimic, fără dorință, fără poftă, parcă şi fără gând; dacă Albert l-ar fi legat sub un pod, ca pe-un animal de casă de care vrei să te descotoroseşti, şi s-ar fi cărăbănit de-acolo, Édouard nu i-ar fi luat-o în nume de rău.

Albert auzise de cuvântul „neurastenie", se informă, puse întrebări ici şi colo, mai adună şi „melancolie", „depresie", „deprimare", toate acestea nu-i fură de cine ştie ce folos, esențialul îl avea sub ochi: Édouard îşi aştepta moartea şi, oricât de mult ar fi durat până la sosirea ei, era singura ieşire cu putință, mai puțin decât o schimbare, simpla tranziție de la o stare la alta, acceptată cu o

răbdare plină de resemnare, ca acei bătrâni neputincioşi şi cufundaţi în tăcere pe care nimeni nu-i mai vede şi care nu mai uimesc pe nimeni decât în ziua când îşi dau duhul.

Albert îi vorbea întruna, adică vorbea de unul singur, ca un moşneag în coşmelia lui.

— Nu uita că am noroc, îi spunea el lui Édouard pe când îi pregătea amestecul de ou şi supă de carne. În ceea ce priveşte flecăreala, aş fi putut să dau peste vreun ciufut, cu spirit de contradicţie.

Încerca tot soiul de lucruri ca să-şi înveselească tovarăşul, căci spera să-i îmbunătăţească starea, şi ca să desluşească ceea ce, încă din prima zi, rămăsese un mister: cum o să facă Édouard când o să vrea să râdă? În cel mai bun caz, îi ieşea din gât un hârâit destul de ascuţit, un fel de uguit care te punea în încurcătură şi te îmboldea să-l ajuţi, aşa cum rosteşti un cuvânt ca să-l scoţi din belea pe un bâlbâit ce se poticneşte într-o silabă, era destul de enervant. Din fericire, Édouard se exprima puţin, lucrul acesta părea mai degrabă să-l obosească. Dar Albert nu izbutea să treacă peste această problemă cu râsul. De altfel, de când fusese îngropat de viu, nu era singurul gând care ajunsese să semene a obsesie. În afara tensiunii, a neliniştii permanente şi a fricii de tot ceea ce se putea întâmpla, avea nişte idei fixe pe care le întorcea pe toate părţile, până la epuizare, ca, odinioară, dorinţa de a reconstitui căpăţâna calului mort. Deşi costase foarte mult, înrămase desenul lui Édouard. Era singurul element decorativ din toată încăperea. Ca să-şi încurajeze prietenul să se apuce iar de treabă sau, pur şi simplu, ca să-şi umple şi el zilele cumva, se proţăpea uneori înaintea lui, cu mâinile în buzunare, şi îl admira făţiş spunându-i că serios,

serios, avea talent cu duiumul, dragul de Édouard, şi că, de-ar fi vrut... Lucru care nu folosea la nimic, Édouard îşi aprindea încă o ţigară, pe nara din dreapta sau pe cea din stânga, şi se cufunda în contemplarea acoperişurilor de tablă şi a coşurilor din care era alcătuit, în cea mai mare parte, peisajul. Nu avea chef de nimic, nu plănuise nimic în toate lunile acelea petrecute la spital unde aproape toată energia lui se cheltuise în împotrivirea la ordinele medicilor şi ale chirurgilor, nu numai pentru că nu-şi accepta noua stare, ci şi pentru că nu reuşea să-şi imagineze ziua de mâine, viitorul. De parcă timpul se oprise odată cu schija de obuz, pe neaşteptate. Édouard era mai rău decât un ceas stricat care arată măcar de două ori pe zi ora exactă. Avea douăzeci şi patru de ani şi, la un an după ce fusese rănit, nu izbutise să redevină ceva care să semene cât de cât cu ceea ce fusese. Să restaureze ceva, orice.

Rămăsese multă vreme înmărmurit, înţepenit într-o atitudine de oarbă rezistenţă, aşa cum alţi soldaţi, din câte se povestea, rămâneau încremeniţi în poziţia în care fuseseră găsiţi, îndoiţi, ghemuiţi, suciţi, de nu-ţi venea să crezi ce putuse să inventeze războiul acesta. Refuzul lui se întrupase în fiinţa doctorului Maudret, un dobitoc după părerea lui, căruia îi păsa mai puţin de pacienţi şi mai mult de medicină şi de progresele chirurgiei; era, fără îndoială, şi adevărat, şi fals, dar Édouard nu mai stătea să nuanţeze, avea capul găurit la mijloc şi niciun chef să cumpănească lucrurile. Se agăţa de morfină, îşi folosea toată energia în încercarea de a-i convinge pe doctori să i-o prescrie, coborându-se la nişte stratageme nedemne de el, la rugăminţi, păcăleli, cereri, prefăcătorii, furtişaguri, se gândea poate că morfina avea să-l omoare, pe

naiba, îi trebuia mereu mai multă şi, auzindu-l zi de zi cum refuză totul, grefele, protezele, aparatele, profesorul Maudret îl dăduse până la urmă afară; te speteşti pentru tipii ăştia, le propui ultimele noutăți în materie de chirurgie, iar ei preferă să rămână aşa cum sunt, se uită la tine de parcă tu le-ai fi aruncat obuzul în cap. Confrații psihiatri (soldatul Larivière văzuse mai mulți, dar nu le răspundea niciodată, închis în sine, încăpățânat), psihiatrii, deci, aveau teoriile lor referitoare la refuzul îndărătnic al răniților de felul ăsta; indiferent la explicații, profesorul Maudret ridica din umeri, voia să-şi consacre timpul şi ştiința unor băieți pentru care merita să-şi dea atâta osteneală. Îi semnă biletul de ieşire şi nici măcar nu se uită la el.

Édouard plecă din spital cu multe rețete, o doză infinitezimală de morfină şi o groază de hârtii pe numele lui Eugène Larivière. Câteva ore mai târziu, se aşează pe un scaun în fața ferestrei, în minusculul apartament al tovarăşului său, iar povara lumii îi căzu pe umeri, ca şi cum tocmai intrase în celula lui după ce fusese condamnat pe viață.

Chiar dacă nu izbutea să aibă mintea limpede, Édouard îl auzea pe Albert vorbindu-i despre viața de zi cu zi, încerca să se concentreze, da, bineînțeles, trebuia să se gândească la bani, într-adevăr, ce-o să se întâmple cu el acuma, ce să facă cu ditamai hoitul, nu putea să treacă de simpla constatare, gândurile i-o luau razna, scurgându-se ca prin găurile unei site; când îşi venea din nou în fire, era deja seară, Albert se întorcea de la muncă, sau era în miezul zilei şi trupul îşi cerea injecția. Făcea totuşi eforturi, încerca realmente să-şi imagineze ce urma să se întâmple, strângea din pumni, n-avea niciun rost,

gândirea lui, fluidă, se strecura prin cel mai mic interstiţiu, o zbughea într-o clipită, lăsând locul unor nesfârşite frământări. Trecutul lui curgea ca un fluviu, fără nicio ordine sau prioritate. Maică-sa îi venea adesea în minte. Îşi amintea puţine lucruri despre ea şi se agăţa de aceste lucruri cu încăpăţânare: vagi reminiscenţe, concentrate în senzaţii, un parfum cu iz de tămâie pe care se străduia să-l regăsească, măsuţa de toaletă trandafirie cu taburetul cu pompoane şi cremele, periile, moliciunea unui satin de care se prinsese într-o seară sau medalionul din aur pe care îl deschidea pentru el, aplecându-se, ca pentru o taină. În schimb, nimic nu i se ivea din glasul ei, nimic din cuvintele ei, din privirea ei. Maică-sa i se topise în amintire, având aceeaşi soartă ca toate fiinţele vii pe care le cunoscuse. Descoperirea aceasta îl doborî. De când nu mai avea chip, toate celelalte chipuri se şterseseră. Al maică-sii, al lui taică-său, cele ale tovarăşilor săi de arme, ale iubiţilor, ale profesorilor, al lui Madeleine... Îl bântuia şi ea, adesea. Fără faţă, ceea ce rămânea era râsul. Nu ştia un altul mai sclipitor, ce de năzbâtii nu făcuse Édouard ca să audă râsul acela şi nu era foarte greu, un desen, două schimonoseli, caricatura unui servitor — chiar şi ei râdeau, pentru că Édouard nu era rău, lucru care sărea în ochi —, dar mai ales deghizările, pentru care avea o adevărată patimă şi un incomparabil talent, ajunsese în scurt timp să se travestească. La spectacolul machiajului, Madeleine râdea stânjenită, nu pentru ea, nu, ci „din pricina tatei, spunea ea, dacă ne-ar vedea". Ea încerca să aibă grijă de tot, de cel mai neînsemnat amănunt. Uneori, situaţia îi scăpa de sub control, atmosfera la cină era atunci glacială, apăsătoare, pentru că Édouard cobora la masă prefăcându-se că uitase să-şi şteargă rimelul de pe

gene. De îndată ce-l zărea, domnul Péricourt se ridica, îşi punea şervetul pe masă şi-i cerea lui fiu-său să plece, ce, ce mai e, ţipa Édouard, de parcă l-ar fi jignit, ce-am mai făcut iar, dar nimeni nu mai râdea.

Toate feţele, până şi a lui, dispăruseră, nu mai rămânea niciuna. Într-o lume fără chip, de ce anume să se agaţe, cu cine anume să se lupte? Pentru el, nu mai era decât un univers de siluete decapitate în care, printr-un efect de compensare, corpurile îşi sporeau proporţiile, ca acelea, masive, ale tatălui său. Senzaţiile prunciei se iveau ca nişte bule, era uneori deliciosul frison de teamă şi admiraţie amestecate provocat de atingerea lui, alteori era felul său de a spune zâmbind: „Nu-i aşa, fiule?“, luându-l drept martor în discuţii de adulţi şi pentru nişte lucruri pe care nu le pricepea. De parcă imaginaţia i se împuţinase, coborându-se până la nişte plăsmuiri de-a gata. Astfel, din când în când, taică-său îi apărea precedat de o umbră mare şi compactă, asemenea căpcăunului din albume. Iar spinarea lui taică-său! Spatele acela lat, cumplit, care i se păruse uriaş până când crescuse la fel de înalt ca şi el, până când îl depăşise, spatele acela care, de unul singur, ştia atât de bine să exprime indiferenţa, disprețul, scârba.

Cândva, Édouard îl urâse pe taică-său, acum se terminase: cei doi bărbaţi se regăsiseră într-un dispreţ devenit reciproc. Viaţa lui Édouard se prăbuşea pentru că nu mai avea nici măcar ura pe care să se sprijine. Pierduse şi războiul acesta.

Astfel, zilele îi treceau într-o nesfârşită repetare a unor imagini şi suferinţe, Albert pleca şi se-ntorcea. Când trebuia să discute (Albert voia mereu să discute), Édouard ieşea din visul său, era deja ora opt seara, nici

măcar nu aprinsese lumina. Albert robotea ca o furnică, vorbea cu multă însufleţire, ceea ce se desluşea era că o duceau greu cu banii. În fiecare zi, Albert lua cu asalt barăcile Vilgrain[2] pe care guvernul le înfiinţase pentru cei mai săraci şi spunea că totul se topea în doi timpi şi trei mişcări. Nu pomenea niciodată despre cât costa morfina, aşa era el, discret. Pălăvrăgea despre bani în general, dar pe un ton aproape vesel, de parcă era vorba despre o încurcătură trecătoare pe seama căreia aveau să râdă mai târziu, aşa cum, pe front, ca să-şi dea curaj, făceau din război o simplă variantă a serviciului militar, o corvoadă nesuferită care, până la urmă, avea să lase amintiri frumoase.

Pentru Albert, problema banilor urma să-şi afle, din fericire, rezolvarea, era o mică întârziere, doar atât, pensia de invaliditate a lui Édouard avea să le uşureze situaţia financiară, să permită îndestularea nevoilor tovarăşului său. Un soldat care îşi sacrificase viaţa pentru patrie şi care n-ar mai fi niciodată în stare să reia o activitate normală, unul dintre aceia care câştigaseră războiul, care îngenunchează Germania... era un subiect pe marginea căruia Albert vorbea întruna, aduna prima de demobilizare, solda, prima de invaliditate, renta de mutilat...

Édouard dădu din cap că nu.

— Cum adică nu? întrebă Albert.

Stai, gândi el, Édouard nu făcuse niciun demers, nu completase şi nu trimisese hârtiile.

— Las' pe mine, dragule, spuse Albert, nu-ţi face griji.

---

[2] Magazine create în 1919, care îşi datorau numele lui Ernest Vilgrain, subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii, şi care le ofereau locuitorilor Parisului alimente de bază la preţuri cu 20% sau chiar 30% mai mici. (*N.t.*)

Édouard clătină din nou din cap. Şi cum Albert tot nu pricepea, apropie tăbliţa pentru discuţii şi scrise cu creta: „Eugène Larivière".

Albert îşi încruntă sprâncenele. Atunci, Édouard se ridică, scoase din raniţă o foaie mototolită pe care scria „Constituirea unui dosar de gratificabil sau de pensionabil", cu lista de acte ce trebuiau furnizate pentru a intra în comisie. Albert se opri la documentele subliniate cu roşu de Édouard însuşi: Certificat de origine a rănii sau a maladiei — Copie după primele registre medicale de încorporare şi de infirmerie — Fişele de evacuare — Bilete de primă internare...

Fu un adevărat şoc.

Era totuşi evident. Niciun Eugène Larivière nu era înregistrat ca rănit la cota 113 şi spitalizat. Fără îndoială că se găsea un Édouard Péricourt, evacuat şi apoi mort de pe urma rănilor sale, apoi un Eugène Larivière transferat la Paris, dar cea mai neînsemnată investigaţie administrativă avea să arate că povestea era cusută cu aţă albă, că rănitul internat, Édouard Péricourt, nu era acelaşi cu pacientul, Eugène Larivière, care ieşise din spital două zile mai târziu pentru a fi transferat la spitalul Rollin de pe strada Trudaine. N-aveau cum să aducă documentele cerute.

Édouard îşi schimbase identitatea, nu mai putea dovedi nimic, n-o să încaseze niciun ban.

Mai mult, dacă ancheta ajungea mai departe, până la registre, până la subterfugiu, până la falsul în acte, în loc de pensie îi aştepta închisoarea.

Războiul îl deprinsese pe Albert cu necazul, dar de data aceasta, zdrobit, resimţi situaţia ca pe-o nedreptate. Mai rău, ca pe-o tăgăduire. Ce-am făcut? îşi spuse înnebunit. Furia care fierbea în el de când fusese lăsat la vatră

izbucni dintr-odată, se izbi tare cu capul de perete, rama cu desenul calului căzu, geamul se crăpă la mijloc, Albert se trezi pe jos, copleşit, şi se alese cu un cucui în frunte aproape două săptămâni.

Édouard avea încă ochii plini de lacrimi. Or, nu prea avea voie să se smiorcăie în faţa lui Albert, pentru că, la vremea aceea, îl bufnea uşor plânsul din pricina propriei lui situaţii... Édouard înţelese lucrul acesta, se mulţumi să-i pună mâna pe umăr. Îi părea îngrozitor de rău.

Foarte repede, fură nevoiţi să găsească un loc pentru două persoane şi nu oricare, ci un paranoic şi un handicapat. Albert dispunea de un buget derizoriu. Ziarele continuau să susţină că Germania avea să plătească tot ce distrusese în timpul războiului, nici mai mult, nici mai puţin decât jumătate de ţară. Până atunci, costul vieţii creştea de la o zi la alta, pensiile nu se plăteau încă, deocamdată primele nu se dădeau, transporturile erau vraişte, aprovizionările, imprevizibile, prin urmare, traficul înflorea, mulţi oameni trăiau din expediente, făceau troc, fiecare cunoştea pe cineva care cunoştea pe altcineva, schimbau ponturi şi adrese, aşa ajunse Albert la numărul 9 din fundătura Pers, în faţa unei case boiereşti în care se îngrămădeau deja trei locatari. În curte, se afla o construcţie ce fusese folosită ca depozit, iar acum ca debara şi la al cărei etaj nu stătea nimeni. Şubredă, dar mare, cu o sobă pe cărbuni care încălzea cu atât mai bine cu cât tavanul nu era foarte înalt, avea apă la parter, două ferestre mari şi un paravan cu păstoriţe, oi şi fuioare, sfâşiat la mijloc şi peticit cu aţă groasă.

Albert şi Édouard se mutară umplând cu cârca o căruţă, camioanele costau mult. Era începutul lui septembrie.

Noua lor proprietară, doamna Belmont, îşi pierduse soţul în 1916 şi fratele un an mai târziu. Era încă tânără, dar atât de încercată de viaţă, că nu puteai să-i dai o vârstă. Trăia cu fiică-sa, Louise, şi se declară liniştită să vadă sosind „doi flăcăi", pentru că, singură fiind în casa aceasta mare, în fundătura aceasta, nu putea să se bizuie, la nevoie, pe cei trei locatari pe care-i avea, toţi bătrâni. Se târa de la o zi la alta încasând chiriile, făcând curat pe ici, pe colo. În restul timpului, stătea nemişcată la fereastră, uitându-se la grămada de vechituri pe care o strânsese cândva bărbatu-său, ajunsă acum fără niciun rost şi ruginind în curte. Albert o vedea când se apleca la fereastră.

Fata ei, Louise, era foarte descurcăreaţă. Avea unsprezece ani, nişte ochi de pisică şi pistrui cu nemiluita. Zglobie uneori ca apa de izvor, în clipa următoare visa cu ochii deschişi, nemişcată ca o statuie. Nu prea vorbea, Albert nu-i auzise glăsciorul decât de vreo trei ori şi nu zâmbea niciodată. Cu toate acestea, era cu-adevărat frumoasă, dacă avea să crească tot aşa, urma să iasă cu scântei. Albert nu pricepuse defel cum de izbutise ea să-l cucerească pe Édouard. De obicei, tovarăşul său nu voia să vadă pe nimeni, dar pe copila aceasta nimic n-o putea opri. Încă din primele zile, rămăsese acolo, în josul scărilor, la pândă. Ţâncii sunt curioşi, mai ales fetele, după cum bine se ştie. Probabil că maică-sa îi vorbise despre noul chiriaş.

— O pocitanie, din câte se pare. Aşa de stâlcit că nu iese niciodată, mi-a zis mie camaradul care are grijă de el.

Bineînţeles că, după aşa vorbe, nici nu era nevoie de mai mult pentru a stârni curiozitatea unei fetiţe de unsprezece ani. O să se plictisească ea..., gândise Albert.

Da' de unde. Aşa că, tot găsind-o sus pe scări, aşezată pe o treaptă lângă prag, văzând-o aşteptând şi aruncând, cu cel mai mic prilej, câte o privire înăuntru, îi deschise larg uşa. Micuța rămăsese la intrare, cu gura întredeschisă într-un „O" drăgălaş şi rotund, cu ochii holbați, fără să scoată un sunet. Mutra lui Édouard era într-adevăr spectaculoasă, cu gaura aceea căscată, cu dinții de sus care păreau de două ori mai mari decât în realitate, nu semăna cu nimic cunoscut, Albert i-o şi spusese, de altfel, pe şleau, „Bătrâne, eşti o sperietoare, nimeni n-a văzut vreodată o căpățână ca a ta, ai putea măcar să fii drăguț cu ceilalți". Îi zicea toate astea ca să-l facă să accepte grefa, dar el nici nu voia s-audă. Ca dovadă, Albert arătă spre uşa pe unde fetița o zbughise, îngrozită, în clipa când îl zărise. De nezdruncinat, Édouard se mulțumi să mai tragă un fum pe-o nară astupându-şi-o pe cealaltă, îl scotea tot pe acolo pentru că, pe gât, nu, Édouard, spunea Albert, nu pot să suport aşa ceva, mă sperii şi cu asta, basta, ca un crater în erupție, pe cuvântul meu, uită-te şi tu în oglindă, ai să vezi etc. Albert nu-l găzduia pe camaradul lui decât de la jumătatea lui iunie, dar se purtau deja ca un cuplu vechi. Viața de zi cu zi era foarte grea, tot nu se-ajungeau cu banii, dar, aşa cum se întâmplă, greutățile acestea îi apropiaseră şi mai mult pe cei doi bărbați, îi uniseră. Albert era extrem de sensibil la drama prietenului său şi îşi tot spunea că, dacă n-ar fi venit să-l salveze... mai mult chiar, cu câteva zile înainte de sfârşitul războiului. Édouard, care simțea cât de singur era Albert în grija ce le-o purta, încercă să-i uşureze povara, se apucă de făcut curat, un adevărat cuplu, pe cinstea mea.

Micuța Louise se ivi din nou la câteva zile după ce o luase la sănătoasa. Albert se gândi că spectacolul pe care

îl reprezenta Édouard îi stârnea un soi de fascinație. Rămase o clipă nemişcată la intrarea în încăperea cea mare. Fără să zică nimic, se îndreptă spre Édouard şi-şi întinse arătătorul spre fața lui. Édouard se aşeză în genunchi — hotărât lucru, Albert avusese parte de nişte chestii tare caraghioase de când cu Édouard — şi o lăsă pe puştoaică să-şi plimbe degetul pe marginea enormului hău. Era gânditoare, serioasă, de parcă şi-ar fi făcut temele, ca atunci când trecea cu migală creionul peste contururile hărții Franței ca să-i învețe forma.

Din clipa aceea începuse relația lor. De îndată ce se întorcea de la şcoală, se ducea sus la Édouard. Pentru el, strângea de te miri unde ziare vechi de două zile sau de o săptămână. Era singura îndeletnicire a lui Édouard — citea ziare, decupa articole. Albert aruncase o privire în dosarul în care îşi păstra tăieturile, lucruri despre morții din război, comemorări, liste cu dispăruți, era destul de trist. Édouard nu citea cotidienele pariziene, numai pe cele din provincie. Louise îi făcea rost de ele, nu se ştie cum. Zilnic sau aproape zilnic, Édouard îşi primea pachetul de numere vechi din *L'Ouest-Éclair*, *Journal de Rouen* sau *L'Est républicain*. Ea îşi făcea temele pe masa din bucătărie în timp ce el îşi fuma țigara Caporal şi-şi decupa articolele. Mama lui Louise nu se băga.

Într-o seară, pe la jumătatea lui septembrie, Albert se întorsese rupt de oboseală după ce-şi făcuse treaba de om-sendviş; toată după-amiaza, bătuse marile bulevarde între Bastilia şi République cărându-şi reclamele (pe o parte pentru hapurile Pink: *Un pic de timp ajunge ca să schimbi totul*, de cealaltă pentru corsetul Juvénil: *Două sute de depozite în Franța!*). Când intră în casă, îl găsise pe Édouard alungit pe otomana prăpădită de care făcuse

rost cu câteva săptămâni în urmă şi pe care o transportase profitând de căruțul unui amic, un tip pe care îl cunoscuse cândva pe Somme şi care îşi irosea ultimele puteri trăgându-şi poverile cu brațul ce-i rămăsese, singurul lui mijloc de supraviețuire.

Édouard fuma pe-o nară şi purta un fel de mască, de un albastru-întunecat, care începea de sub nas şi care acoperea toată partea de jos a feței, până la gât, ca o barbă de actor de tragedie greacă. Albastrul, închis, dar luminos, era presărat cu minuscule puncte aurite, de parcă cineva ar fi risipit nişte paiete înainte să se usuce.

Albert rămase cu gura căscată. Édouard făcu un gest teatral cu mâna, de parcă ar fi întrebat: „Ei, cum îți par?" Era tare ciudat. Pentru prima oară de când îl cunoştea, vedea la Édouard o expresie cu-adevărat omenească. De fapt, nici nu se putea spune altfel, era frumos de-a dreptul.

Auzi atunci un zgomot slab şi înfundat la stânga lui, întoarse capul şi de-abia avu vreme s-o vadă dispărând pe Louise care se furişa spre scară. Era pentru prima oară când o auzea râzând.

Măştile rămăseseră, ca şi Louise.

Câteva zile mai târziu, Édouard purta una albă pe care era desenată o ditamai gura zâmbitoare. Cu ochii lui veseli şi strălucitori, semăna cu un actor de teatru italian, un soi de Sganarelle sau Pagliaccio. De-acum, când termina de citit ziarele, Édouard le transforma în pastă de hârtie ca să facă măşti albe precum creta, pe care le picta sau le decora mai apoi împreună cu Louise. Ceea ce nu era decât un joc ajunse în scurt timp o adevărată îndeletnicire. Louise era marea preoteasă, aducând, după cum găsea, strasuri, perle, pânze, fetru colorat, pene de

struț, imitație de piele de şarpe. Pe lângă ziare, mai mult ca sigur că alergatul de colo-colo ca să adune toată marfa aceasta de doi bani îi lua mult timp, Albert n-ar fi ştiut nici măcar unde să se ducă.

Édouard şi Louise îşi petreceau vremea în felul acesta, făcând măşti. Édouard nu le purta niciodată de două ori, cea nouă o înlocuia pe cea veche, care ajungea să fie agățată lângă suratele ei, pe pereții apartamentului, ca nişte trofee de vânătoare sau o vitrină de costume într-o prăvălie de travestiuri.

Era aproape ceasul nouă seara când Albert ajunse jos la scară, ducând cutia lui sub braț.

Mâna stângă pe care i-o crestase grecul îl durea îngrozitor, deşi i-o pansase doctorul Martineau şi nu se simțea nici bine, nici rău. Rezerva aceasta, dobândită cu mare greutate, îi aducea un pic de odihnă; pentru un om ca el, atât de deschis la tot felul de emoții, atât de impresionabil, alergatul după morfină lua atât de mult timp şi provoca atâta spaimă... Totodată, îl sâcâia gândul că avea acolo cu ce să-şi omoare de douăzeci de ori tovarăşul, să-l omoare de o sută de ori.

Făcu trei paşi, ridică prelata prăfuită care acoperea resturile dezmembrate ale unui triciclu, dădu la o parte harababura care umplea şi-acum coşul şi-şi lăsă acolo prețioasa cutie.

Pe drum, îşi făcuse o socoteală rapidă. Dacă Édouard nu depăşea dozele de-acum, deja puțin cam mari, uitau de griji pentru aproape şase luni de zile.

14

Henri d'Aulnay-Pradelle făcu din reflex apropierea între barza care, acolo jos, poposise pe capacul radiatorului şi trupul mătăhălos al lui Dupré, ce i se aşezase alături. Nu că ar fi fost vreo asemănare, cât de mică, dimpotrivă, erau la antipozi, de-aceea îi şi compara Henri, ca să-i opună. Dacă n-ar fi fost aripile acelea uriaşe ale căror vârfuri subțiate atingeau pământul sau gâtul acela zvelt de-o excesivă eleganță care se încheia cu un cioc îndărătnic, în plin zbor, barza ar fi putut să semene cu o rață sălbatică, dar era mai masivă... mai... (Henri căută cuvântul), mai „ultimă", doar Dumnezeu ştia ce înțelegea el prin asta. Iar dungile acelea de pe aripi, îşi spuse el, admirativ... Ca nişte falduri... Şi până şi labele din spate, uşor arcuite... Ai fi jurat că spinteca aerul în fața maşinii, fără s-o atingă măcar, că deschidea calea, ca un cercetaş. Pradelle se tot minuna de barza lui.

Comparat cu ea, Dupré era într-adevăr o namilă, o huidumă. Nu un cercetaş. Un infanterist. Cu trăsătura aceea specifică pedestrimii pe care ea însăşi o numeşte fidelitate, loialitate, simțul datoriei, toate prostiile astea.

Pentru Henri, lumea se împărțea în două categorii: lighioanele, osândite să muncească din greu, orbește, până la capăt, să trăiască de pe o zi pe alta, și făpturile de elită cărora li se datora totul. Din cauza „coeficientului lor personal", Henri adora expresia aceasta pe care o citise cândva într-un raport militar și pe care o adoptase.

Dupré, sergentul Dupré, ilustra de minune prima categorie: muncitor, neînsemnat, încăpățânat și lipsit de geniu, la ordin.

Barza aleasă de Hispano-Suiza pentru modelul H-6-B (motor cu 6 cilindri, 137 cai-putere, 137 km la oră!) reprezenta celebra escadrilă comandată de Georges Guynemer, o ființă excepțională. De același calibru cu Henri, numai că Guynemer murise, pe când Henri era tot în viață, ceea ce îi asigura, în comparație cu eroul aviator, o incontestabilă superioritate.

De o parte, cu pantalonii lui prea scurți, cu dosarul pe genunchi, Dupré, care, de când plecaseră din Paris, admira în tăcere bordul din lemn de nuc cu noduri, singura încălcare pe care și-o îngăduise Henri la hotărârea lui de a concentra majoritatea câștigurilor sale în reconstruirea conacului de la Sallevière. De altă parte, Henri d'Aulnay-Pradelle însuși, ginerele lui Marcel Péricourt, erou în Războiul cel Mare, milionar la treizeci de ani, făgăduit culmilor reușitei, care gonea cu peste o sută zece kilometri la oră pe străzile ținutului Orléanais și care făcuse deja praf un câine și două găini. Lighioane și ele, mereu aceeași poveste. Cei care plutesc și cei care se prăbușesc.

Dupré fusese în subordinea căpitanului Pradelle, iar acesta, la demobilizare, îl angajase pentru o nimica toată,

o leafă provizorie care devenise definitivă chiar de-a doua zi. Om de la țară, sortit să se închine în fața fenomenelor naturale, primise această supunere din civilie ca pe o continuare logică a unei stări de fapt.

Ajunseră înainte de prânz.

Henri îşi parcă impunătoarea limuzină sub privirile admirative aruncate de vreo treizeci de muncitori. Chiar în mijlocul curții. Aşa, ca să arate cine e şeful. Şeful e acela care comandă, i se mai spune şi client. Sau stăpân, e acelaşi lucru.

Tâmplăria Lavallée, care servea şi drept depozit de cherestea, lâncezise vreme de trei generații până la providențiala sosire a războiului, care îi îngăduise să-i furnizeze armatei franceze sute de kilometri de traverse, de piloni şi de stâlpi de susținere pentru construirea, consolidarea şi repararea adăposturilor şi tranşeelor — trecuse de la treisprezece muncitori la peste patruzeci. Gaston Lavallée avea şi el o maşină foarte frumoasă, dar n-o scotea decât în zilele de sărbătoare, că doar nu erau la Paris.

Henri şi Lavallée se salutară în curte; Henri nu-l prezentă pe Dupré. Mai târziu, o să se mulțumească să spună „Te descurci tu cu Dupré", Lavallée o să se întoarcă şi o să-i facă un mic semn din cap administratorului care mergea în spatele lor, iată prezentarea.

Înainte de vizită, Lavallée vru să le ofere o gustărică, arătă spre casă, situată la dreapta enormelor ateliere, Henri dădu să-l refuze cu un gest, dar o zări pe fetişcană, acolo, cu şorțul ei, aşteptându-i pe musafiri şi netezindu-şi părul. Lavallée adăugă că fiică-sa, Émilienne, le pregătise nişte mezelicuri. Până la urmă, Henri acceptă:

— Dar să nu ne-ntindem.

Din aceste ateliere ieşise magnificul model de sicriu destinat Serviciului sepulturilor, un superb coşciug din stejar de calitatea întâi, care făcea toți banii, şaizeci de franci. Acum, că-şi îndeplinise rolul de momeală în fața Comisiei de adjudecare, puteau să treacă la lucrurile serioase, la adevăratele sicrie care aveau să fie predate.

Pradelle şi Lavallée se aflau în atelierul principal, urmați de Dupré şi un şef de atelier care, pentru aşa prilej, îşi pusese salopeta cea bună. Trecură prin fața unor coşciuge aliniate unele lângă altele, țepene ca nişte soldați morți şi care, în mod vădit, nu erau de-aceeaşi calitate.

— Eroii noştri..., începu doct Lavallée, lăsându-şi mâna pe un sicriu din lemn de castan, un model de la mijlocul rândului.

— Ia mai scuteşte-mă, i-o tăie Pradelle. Ce ai la mai puțin de treizeci de franci?

Până la urmă, văzută de aproape, fata patronului era mai degrabă urâtă (degeaba îşi aranjase ea părul, era țărancă până-n măduva oaselor), vinul alb era prea dulce şi călduț, iar ceea ce puseseră pe masă, de nemâncat, Lavallée organizase venirea lui Pradelle ca vizita unui rege din Africa, muncitorii se tot uitau unii la alții şi-şi dădeau coate, toate acestea îl scoteau din sărite pe Henri, avea chef să grăbească treaba, başca faptul că voia să fie la Paris pentru cină, un prieten îi promisese să i-o prezinte pe Léonie Flanchet, o actriță de la Vaudeville pe care pusese ochii săptămâna trecută, o fată pe cinste, toată lumea o spunea, iar el ardea de nerăbdare să aibă propria lui părere.

— Dar, ăăă, treizeci de franci, nu aşa ne înțeleseserăm...

— Ce ne-am înțeles şi ce-o să facem sunt două lucruri diferite. Haide, o luăm de la capăt, dar repede, că n-am vreme de pierdut.

— Dar, domnule Pradelle...

— D'Aulnay-Pradelle.

— Da, dacă vreți dumneavoastră...

Henri îl privea fără să clipească.

— Ei bine, domnule d'Aulney-Pradelle, reluă Lavallée, pe un ton liniştitor, aproape dăscăleşte, avem coşciuge şi la preţurile acestea, desigur...

— Atunci, din astea am să iau.

— ... dar nu se poate.

Pradelle se prefăcu uimit din cale-afară.

— Din cauza transportului, domnule dragă! declară tâmplarul pe un ton doct. Dacă ar fi să le ducem la cimitirul de colea, ar fi minunat, dar sicriele dumneavoastră sunt sortite să călătorească. Vor pleca de-aici la Compiègne, la Laon. Apoi, vor sta în depozite, vor fi montate, transportate la locurile exhumărilor, transportate iarăşi spre cimitirele miliare, ce mai amar de drum...

— Nu văd unde e problema.

— Când vindem la asemenea preţuri, lemnul e de plop. Nu ține! Se vor strâmba, crăpa, ba chiar sparge în bucăți, pentru că nu-s meşterite pentru manutanță. Trebuie să fie măcar din fag. Patruzeci de franci. Am lăsat de la mine! Zic aşa din pricina cantității, că altfel, sunt la patruzeci şi cinci de franci...

Henri întoarse capul spre stânga.

— Ăsta ce-i?

Înaintară. Pe Lavallée îl umflă râsul, dar râdea mânzeşte, prea tare.

— Mesteacăn!

— Cât face?

— Treizeci şi şase...

— Şi ăsta?

Henri arăta spre un sicriu sărăcăcios, ceva mai răsărit decât modelele din lemn reciclat.

— E din pin!

— Cât?

— Ăă... treizeci şi trei...

Perfect. Henri puse mâna pe coşciug, îl bătu uşor ca pe un cal de curse, aproape cu admirație, dar nimeni n-ar fi putut să spună ce admira, calitatea tâmplăriei, prețul mic sau propriul său geniu.

Lui Lavallée i se păru că trebuie să dea dovadă de profesionalism:

— Dacă-mi dați voie, modelul acesta nu e chiar adaptat cerințelor. Vedeți dumneavoastră...

— Cerințe? i-o tăie Henri. Care cerințe?

— Transportul, domnule dragă! Încă o dată, transportul, aici e aici!

— Le trimiteți scânduri. La plecare, n-ai nicio treabă!

— Da, la plecare...

— La sosire, le montați, iar n-ai treabă!

— Nu, bineînțeles. Vedeți dumneavoastră, îmi permit să insist, greul începe din clipa când se apucă să le manipuleze: le coboară din camion, le pun jos, le mişcă, le bagă în groapă...

— Am înțeles, dar de-acolo începând, nu mai e treaba ta. Livrezi şi gata. Nu-i aşa, Dupré?

Henri avea dreptate să se întoarcă spre administratorul său, pentru că avea să fie treaba lui. De altfel, nu aşteptă răspunsul. Lavallée ar fi vrut să argumenteze, să evoce reputația firmei sale, să sublinieze... Henri îi tăie avântul:

— Ai spus treizeci şi trei de franci?

Tâmplarul îşi scoase în grabă carnețelul.

— Dată fiind cantitatea pe care o comand, o să zicem treizeci, da?

Lavallée îşi căuta creionul, până să-l găsească, pierduse încă trei franci pe bucată de sicriu.

— Nu, nu, nu! strigă el. Treizeci şi trei la toată cantitatea!

Se simțea că, de data aceasta şi în punctul acesta, Lavallée avea să rămână de nezdruncinat. Ceea ce se văzu după felul cum se ținea.

— Treizeci de franci, nu, nici nu se discută!

Părea să fi crescut dintr-odată cu zece centimetri, fața i se înroşise, creionul îi tremura, de neînduplecat, soiul care se lasă omorât pe loc pentru trei franci.

Henri dădu lung din cap, înțeleg, înțeleg, înțeleg...

— Bine, spuse el în cele din urmă, împăciuitor. Fie, treizeci şi trei de franci.

Nimănui nu-i venea să creadă în capitularea aceasta bruscă. Lavallée îşi notă cifra în carnet, victoria aceasta neaşteptată îl lăsa zguduit, vlăguit, copleşit de teamă.

— Ia spune-mi, Dupré..., zise iar Henri, părând îngrijorat.

Lavallée, Dupré, şeful de atelier, toată lumea înțepeni din nou.

— Pentru Compiègne şi Laon, e la un metru şaptezeci, nu?

Adjudecările variau în privința mărimilor, mergând de la sicrie de un metru nouăzeci (destul de puține) la altele de un metru optzeci (câteva sute), pentru cea mai mare parte a piețelor, la un metru şaptezeci, înălțimea medie. În sfârşit, câteva loturi aveau ca obiect nişte coşciuge încă şi mai mici, un metru şaizeci şi chiar un metru cincizeci.

Dupré încuviință. Un metru şaptezeci, chiar aşa.

— Am zis treizeci şi trei pentru un metru şaptezeci, continuă Pradelle, vorbindu-i lui Lavallée. Şi pentru un metru cincizeci?

Surprinşi de această nouă abordare, nimeni nu se mai gândi că lucrul acesta însemna, concret, nişte sicrie mai scurte decât se prevăzuse. Tâmplarul nu avusese în vedere ipoteza aceasta, trebuia să socotească, îşi deschise iar carnetul, se avântă într-o regulă de trei care îi luă o groază de timp. Toată lumea aştepta. Henri rămăsese în faţa coşciugului din lemn de pin, nu-l mai mângâia pe crupă, îl sorbea doar din priviri de parcă îşi făgăduia un futai pe cinste cu o curvă venită de curând.

Lavallée îşi ridică în sfârşit privirea, începea să priceapă.

— Treizeci de franci..., declară el cu o voce spartă.

— Îhî, îhî, făcu Pradelle, cu gura întredeschisă, gânditor.

Toţi se apucaseră să-şi imagineze consecinţele practice: să bagi un soldat mort de un metru şaizeci într-un coşciug de un metru cincizeci. În mintea şefului de atelier, capul mortului trebuia aplecat, cu bărbia lipită de piept. Dupré se gândea mai degrabă că aveau să pună cadavrul pe-o parte, cu picioarele uşor îndoite. Cât despre Gaston Lavallée, el nu vedea nimic, în aceeaşi zi îi muriseră doi nepoţi pe Somme, familia ceruse rămăşiţele pământeşti, le făcuse coşciugele cu mâna lui, din stejar masiv, cu o cruce mare şi mânere aurite, şi nici nu voia să-şi imagineze cum aveau să vâre nişte corpuri prea mari în nişte sicrie prea mici.

Pradelle făcu atunci pe tipul care cere o informaţie oarecare, neînsemnată, aşa, doar pentru el:

— Ia spune-mi, Lavallée, cam cât ar costa nişte sicrie de un metru treizeci?

Un ceas mai târziu, semnaseră un acord de principiu. În fiecare zi, două sute de sicrie aveau să ajungă la gara de la Orléans. Preţul unitar coborâse la douăzeci şi opt de franci. Pradelle era tare mulţumit de negociere. Numai ce-şi plătise maşina Hispano-Suiza.

15

Şoferul veni din nou s-o informeze pe doamna că maşina doamnei o aştepta pe doamna şi că, dacă doamna binevoia, atunci Madeleine făcu un semn uşor, mulţumesc, Ernest, vin acum, şi spuse, cu o voce grea de regrete:

— Sunt nevoită să plec, Yvonne, îmi pare rău...

Yvonne de Jardin-Beaulieu îşi flutură mâna, da, da, da, dar nu dădu să se ridice, se simţea prea bine, nu putea să plece.

— Ce bărbat ai, draga mea! spuse ea cu admiraţie. Ce noroc!

Madeleine Péricourt zâmbi molcom, îşi privi smerită unghiile în timp ce gândea „scârba dracului" şi răspunse simplu:

— Haide, nu de cavaleri duci tu lipsă...

— O, eu..., răspunse tânăra, cu o prefăcută resemnare.

Fratele ei, Léon, era prea scund pentru un bărbat, dar Yvonne era destul de drăguţă. Dacă îţi plac curvele, bineînţeles, adăuga Madeleine în minte. O gură mare, vulgară, nerăbdătoare, care te trimitea imediat cu gândul la prostii, bărbaţii nu se înşelau, la douăzeci şi cinci de

ani, Yvonne şi-o trăsese cu jumătate din clubul Rotary. Madeleine exagera: jumătate din Rotary era cam mult. N-avea ea vină, era de înţeles de ce o judeca aşa de aspru: de două săptămâni încoace, Yvonne se culca cu bărbatu-său şi felul acesta de a da năvală la nevastă-sa ca să se bucure de spectacol era de-a dreptul neruşinat. Mult mai neruşinat decât faptul că soţul ei o călărea, ceea ce, în sine, nu era cine ştie ce ispravă. Celelalte amante ale lui Henri se arătau mai răbdătoare. Ca să-şi savureze victoria, aşteptau măcar să li se ivească prilejul, se prefăceau că s-au întâlnit din întâmplare. După care, toate o apă şi-un pământ, se minunau, zâmbitoare, mâţâindu-se: „Ah, ce bărbat ai, dragă, ce te invidiez!“ Luna trecută, una dintre ele avusese tupeul să-i spună: „Ai grijă de el, dragă, să nu ţi-l fure cineva...!“

Trecuseră săptămâni bune de când Madeleine aproape că nu-l mai vedea pe Henri, multe călătorii, întâlniri, de-abia dacă avea vreme să le fută pe prietenele nevesti-sii, comanda aceea de la guvern îl acapara cu totul.

Când venea acasă, era târziu, Madeleine se băga peste el.

Dimineaţa, el se trezea devreme. Chiar înainte, ea se băga din nou peste el.

În restul timpului, Henri se băga peste altele, pleca în deplasare, suna, lăsa mesaje, minciuni. Toată lumea ştia că o înşală (zvonurile începuseră să se răspândească încă de la sfârşitul lui mai, când fusese zărit cu Lucienne d'Haurecourt).

Domnul Péricourt suferea din pricina acestei situaţii. „Ai să fii nefericită“, o prevenise el, atunci când fiică-sa îi zisese că vrea să-l ia de bărbat, dar n-avea niciun rost,

ea-şi pusese mâna pe mâna lui taică-său şi gata. El spusese de acord, cum altfel să facă?

— Haide, chicoti Yvonne, acuma chiar plec.

Îşi făcuse treaba, era de-ajuns să vezi zâmbetul înghețat de pe fața lui Madeleine, mesajul fusese primit. Yvonne nu-şi mai încăpea în piele de bucurie.

— Ce drăguț din partea ta că ai trecut pe-aici, zise Madeleine ridicându-se.

Yvonne dădu din mână, nu-i nimic, nu-i nimic, se sărutară pe obraz, pomete la pomete, cu buzele în gol, am fugit, pe curând. Fără discuție, Yvonne era cea mai curvă dintre toate.

Era în mare întârziere din pricina acestei vizite neaşteptate. Madeleine se uită la ceasul de perete. Până la urmă, era mai bine aşa, la şapte şi jumătate seara, avea mai multe şanse să-l găsească acasă.

Bătuse de ora opt când maşina o lăsă la intrarea în fundătura Pers. Nu doar un arondisment, ci o lume întreagă despărțea parcul Monceau de strada Marcadet, treceai de la cartierele frumoase la popor, de la lux la sărăcie. În fața casei boiereşti a familiei Péricourt erau de obicei parcate un Packard Twin Six şi un Cadillac 51 cu motor V8. Aici, Madeleine descoperi, printre parmacii mâncați de carii ai gardului, un spectacol de căruțe cu oiştele rupte şi de cauciucuri făcute praf. Nu se sperie. Neamul maică-sii se lăfăise în limuzine, dar al lui taică-său, ai cărui strămoşi fuseseră nevoiaşi, trăise în căruțe. Chiar dacă, de ambele părți, doar prima dinastie fusese sortită sărăciei, Madeleine o avea în sânge, lipsa, strâmtorarea sunt cam ca puritanismul sau feudalitatea, nu se pierd cu adevărat niciodată, îşi lasă urmele peste generații. Cât

despre şofer — în familia Péricourt, tuturor şoferilor li se spunea Ernest, de la primul Ernest încoace —, Ernest deci, văzând cum se îndepărtează doamna, privi curtea cu scârbă, în neamul lui nu se făcuseră şoferi decât de două generaţii.

Madeleine trecu pe lângă gard, sună la uşa casei, aşteptă mult, în cele din urmă văzu făcându-şi apariţia o femeie fără vârstă şi ceru să vorbească cu domnul Maillard. Femeii îi luă ceva timp până să înţeleagă rugămintea şi să o potrivească cu tânăra făptură, elegantă, înfofolită, machiată, al cărei parfum cu iz de pudră ajungea până la ea ca o amintire din vremuri de demult. Madeleine fu nevoită să repete: domnul Maillard. Fără să scoată o vorbă, femeia arătă spre curte, acolo, la stânga. Madeleine dădu din cap şi, sub dubla privire a proprietarei şi a lui Ernest, împinse cu o mână hotărâtă gardul ros de carii; fără să şovăie, merse grăbită prin noroi până la micul hangar în care pătrunse, dar unde se opri pe neaşteptate, căci deasupra ei, scara tremura sub paşii cuiva care cobora, ea ridică ochii şi-l recunoscu pe soldatul Maillard, cu o căldare pentru cărbuni în mână, goală, care se opri la rându-i la fel de brusc între două trepte, spunând: „Cum? Ce?“ Părea pierdut, ca la cimitir, în ziua aceea când dezgropaseră rămăşiţele pământeşti ale bietului Édouard.

Albert încremeni, cu gura căscată.

— Bună ziua, domnule Maillard, spuse Madeleine.

Cercetă o clipă faţa aceea gălbejită, trupul acela înfrigurat. O prietenă avusese cândva un căţeluş care tremura întruna, tremura tot timpul din cap până-n picioare, într-o zi inima încetase să-i mai bată şi crăpase. Albert o trimise imediat cu gândul la câinele acela. Îi vorbi cu o voce foarte blândă, ca şi cum se temea ca

nu cumva, având el parte de o asemenea surpriză, să-l pufnească plânsul ori s-o ia la goană spre pivniță, ca să se ascundă. Albert rămase mut, mişcându-se de pe un picior pe altul, înghițindu-şi saliva. Se întoarse spre înaltul scării părând neliniştit, ba chiar înfricoşat... Madeleine observase că aşa era băiatul acesta din fire, cuprins de-o neîncetată spaimă să nu i se întâmple ceva pe la spate, o neîncetată înfiorare; anul trecut, în cimitir, părea deja rătăcit, descumpănit. Cu înfățişarea aceea plină de blândețe, de naivitate a bărbaților care au o lume a lor.

Albert ar fi dat zece ani din viață doar să nu se afle în poziția aceasta, la mijloc între Madeleine Péricourt, proțăpită în josul scărilor, şi frate-său, în acte mort, care, la etajul de deasupra, fuma pe nări sub o mască verde cu pene albastre, ca un papagal. Hotărât lucru, era menit să fie om-sendviş. Îşi legăna căldarea ca pe un şervet de bucătărie, când îşi dădu seama că nu o salutase pe tânăra domnişoară; îi întinse o mână neagră, îşi ceru imediat iertare, o piti la spate, coborî ultimele trepte.

— Pe ultima scrisoare era o adresă, spuse Madeleine cu o voce blândă. M-am dus acolo. Mama dumitale m-a trimis aici.

Arătă în juru-i, hangarul, curtea, scara, ca şi cum vorbea despre un apartament burghez, zâmbind. Albert încuviință, incapabil să rostească şi cea mai mică silabă. Ar fi putut să sosească în momentul când deschidea cutia de pantofi şi să-l surprindă când scotea fiolele cu morfină. Mai rău, îşi imagina ce s-ar fi petrecut dacă, din întâmplare, Édouard ar fi coborât chiar el după cărbuni... După soiul acesta de amănunte se vede că destinul e o porcărie.

— Da..., se aventură Albert fără să ştie la ce întrebare răspundea.

Voia să spună nu, nu, nu vă pot invita să urcaţi, să beţi ceva, e imposibil. Lui Madeleine Péricourt nu i se păru nepoliticos, îi puse purtarea pe seama surprizei, a încurcăturii.

— De fapt, începu ea, tatăl meu ar vrea să te cunoască.

— De ce pe mine?

Îi venise ca un strigăt din inimă, cu o voce încordată. Madeleine ridică din umeri a evidenţă.

— Pentru că ai asistat la ultimele clipe ale fratelui meu.

Spusese toate acestea zâmbind cu bunăvoinţă, ca şi cum ar fi vorbit despre rugămintea unei persoane în vârstă căreia îi sunt îngăduite un moft, două...

— Da, bineînţeles...

Acum, că-şi mai venea în fire, Albert avea o singură dorinţă, ca Madeleine să plece înainte ca Édouard să se îngrijoreze şi să coboare. Sau, de acolo de sus, să-i audă glasul, să înţeleagă cine era aici, la câţiva metri de el.

— Bine..., adăugă el.

— Mâine îţi convine?

— Aa, nu, mâine nu se poate!

Madeleine Péricourt se miră de cât de repede îi răspunsese.

— Vreau să zic, spuse din nou Albert ca să se scuze, într-altă zi, dacă vreţi, pentru că mâine...

N-ar fi fost în stare să explice de ce mâine nu era o zi potrivită pentru această invitaţie, avea doar nevoie să se adune. O clipă, îşi închipui cum putuse să se desfăşoare conversaţia dintre maică-sa şi Madeleine Péricourt şi păli. Îi era ruşine.

— Atunci, când ai fi disponibil? întrebă tânăra.

Albert se mai întoarse o dată spre înaltul scărilor. Madeleine se gândi că avea o femeie acolo sus şi că prezența ei îl stânjenea, nu voi să-l compromită.

— Poate sâmbătă? propuse ea. La cină.

Vorbea pe un ton vesel, aproape pofticios, de parcă de-abia acum îi venise ideea şi aveau să tragă un chef pe cinste.

— Păi...

— Minunat, conchise ea. Să zicem la orele nouăsprezece, îți convine?

— Păi...

Madeleine îi zâmbi.

— Tatăl meu va fi foarte fericit.

Mica ceremonie mondenă se terminase, trecu o clipă, scurtă, de ezitare, de reculegere parcă, iar lucrul acesta le redeşteptă în gânduri prima întâlnire; îşi amintiră că amândoi, fără să se cunoască, aveau în comun ceva îngrozitor, interzis: taina aceasta, dezgroparea unui soldat mort, transportarea lui pe ascuns... De altfel, unde dusese cadavrul? se întrebă Albert, îşi muşcă buzele.

— Stăm pe bulevardul Courcelles, spuse Madeleine, punându-şi mănuşa. Pe colț cu strada Prony, e foarte uşor de găsit.

Albert făcu un semn din cap, orele nouăsprezece, bine, strada Prony, uşor de găsit. Sâmbătă. Tăcere.

— Ei bine, plec acum, domnule Maillard. Îți mulțumesc din suflet.

Dădu să plece, se întoarse şi se uită țintă în ochii lui. Îi stătea bine când era serioasă, dar o îmbătrânea.

— Tata n-a aflat niciodată cum s-a petrecut... înțelegi dumneata... Aş prefera...

— Bineînțeles, se pripi Albert.

Ea zâmbi recunoscătoare.

El se temu că o să-i vâre iar nişte bancnote în mână. Pentru tăcerea lui. Umilit de gândul acesta, se întoarse şi urcă scara.

Doar pe palier îşi aduse aminte că nu luase nici cărbunele, nici fiola de morfină.

Coborî din nou, abătut. Nu izbutea să-şi adune mințile, să-şi dea seama ce însemna să fie invitat în casa lui Édouard.

Cu inima strânsă de teamă, când începea să-şi umple căldarea cu lopata cea lungă, auzi, pe stradă, zgomotul înăbuşit al limuzinei care pleca.

16

Édouard închise ochii, scoase un lung suspin de uşurare, muşchii i se relaxară încetişor. Prinse în ultima clipă seringa care stătea să cadă şi o puse alături, mâinile îi tremurau încă, dar apăsarea din piept începea deja să-l elibereze din menghina ei. După injecţii, rămânea mult timp întins, golit, somnul venea rar. Era o stare de plutire, înfrigurarea i se retrăgea încet, ca un vapor care se îndepărtează. Marea nu-l interesase niciodată, pacheboturile nu-l făceau să viseze, dar se pare că fiolele fericirii purtau toate acestea înăuntru, imaginile pe care i le procurau aveau adesea o tonalitate marină pe care nu şi-o explica. Poate că erau asemenea candelelor sau clondirelor cu elixire, în stare să te tragă în lumea lor. Dacă seringa şi acul nu erau pentru el decât nişte instrumente chirurgicale, un rău necesar, fiolele erau pline de viaţă. Le privea în limpezimea lor, cu mâna întinsă spre lumină, e incredibil câte puteai să vezi acolo înăuntru, nici globurile de cristal nu aveau mai multe virtuţi sau o imaginaţie mai bogată. Din ele îşi lua multe, odihnă, linişte, alinare. Îşi petrecea o mare parte a zilelor în starea aceasta nesigură, vaporoasă, în care timpul îşi pierduse consistenţa. De-ar fi fost

singur, şi-ar fi făcut injecție după injecție ca să rămână aşa, plutind, ca şi cum s-ar fi lăsat purtat pe o mare calmă (mereu aceleaşi imagini maritime, probabil că-i veneau de departe, din lichidul prenatal, cu siguranță), dar Albert era un om trecut prin ciur şi prin dârmon, în fiecare zi nu-i lăsa decât doza strict necesară şi nota totul, apoi seara, când se întorcea, îi citea cu voce tare calendarul, cantitățile, dând paginile ca un dascăl, Édouard îl lăsa în dodiile lui. La fel cu Louise, pentru măşti. Până la urmă, aveau grijă de el.

Édouard nu prea se gândea la familia lui, dar la Madeleine ceva mai mult decât la ceilalți. Avea nenumărate amintiri cu ea, hohotele de râs înăbuşite, zâmbetele pe furiş, degetele-i îndoite când îi frecau căpățâna, complicitatea lor. Îl durea sufletul pentru ea. Când aflase de moartea lui, probabil că suferise, ca toate femeile care pierduseră pe cineva. După care, timpul, care le vindecă pe toate... Până la urmă, oamenii se obişnuiesc şi cu doliul.

Lucrurile stăteau cu totul altfel cu capul lui Édouard în oglindă.

Pentru el, moartea era acolo, încontinuu, redeschizându-i rănile.

Şi cine-i mai rămânea în afara lui Madeleine? Câțiva tovarăşi de arme, iar printre ei, câți încă în viață? Până şi el, Édouard norocosul, murise în acest război, atunci ce să mai zici de ceilalți... Mai era şi taică-său, dar nu voia s-audă de el, probabil că-şi vedea de treburile lui, aspru şi înspăimântător, mai mult ca sigur că vestea morții fiului nu-l oprise multă vreme din mers, se urcase pur şi simplu în maşină, spunându-i lui Ernest: „La bursă!“, pentru că avea nişte hotărâri de luat, sau: „La Jockey!“, pentru că pregăteau alegerile.

Édouard nu ieşea niciodată, îşi petrecea tot timpul în apartament, în sărăcia aceasta. De fapt, nu, nu cu adevărat, fără îndoială că sărăcia era mai rea, nu, descurajante erau mediocritatea aceasta, nevoința aceasta, traiul chinuit. Se zice că oamenii se obişnuiesc cu tot, ei bine, nu, tocmai, Édouard nu se obişnuia. Când avea suficientă energie, se aşeza în fața oglinzii, îşi privea mutra, nu, nimic nu se schimba în bine, niciodată n-avea să mai arate a om cu gâtul acela căscat, rămas fără falcă, fără limbă. Dinții aceia enormi. Carnea se vindecase, plăgile se cauterizaseră, dar silnicia hăului era intactă, poate că acesta era rostul grefelor, nu să te facă mai frumos, ci să te împingă spre resemnare. La fel şi cu sărăcia. Era născut în puf, nimeni nu se irosea, pentru că toți iroseau bani. Nu fusese niciodată mână spartă şi totuşi, prin şcoli, printre colegii săi, văzuse o groază de adolescenți risipitori, jucători de cărți înrăiți. Dar chiar şi fără să fie cheltuitor, lumea din jur fusese întotdeauna largă, lesnicioasă, fără de griji, încăperile mari, scaunele pufoase, mesele îmbelşugate, hainele scumpe, aşa că acum, camera aceasta cu parchetul pus de mântuială, ferestrele cenuşii, cărbunele pe sponci, vinul prost... În viața aceasta, totul era urât. Albert ducea tot greul, nu-i putea reproşa nimeni nimic, făcea pe dracul în patru să-i aducă fiole, nu ştia cum de se descurca, probabil că-l costa o grămadă de bani, era într-adevăr un tovarăş pe cinste. Uneori, devotamentul acesta era de-a dreptul înduioşător şi, cu toate acestea, nu se plângea niciodată, nu cârtea, se prefăcea mereu vesel, dar, de fapt, îşi făcea griji, bineînțeles. Nu-şi putea imagina ce-avea să se întâmple cu ei doi. Totuşi, dacă nu se schimba nimic, viitorul nu era nici de departe strălucit.

Édouard era o povară, dar nu se temea de viitor. Viața i se năruise pe neașteptate, dintr-o întâmplare, căderea nimicise totul, chiar și frica. Singurul lucru cu adevărat copleșitor era tristețea.

Deși, de ceva vreme încoace, lucrurile mergeau un pic mai bine.

Micuța Louise îl înveselea cu măștile sale, o descurcă-reață și ea, ca Albert, o furnică ce-i aducea ziarele din provincie. Faptul că se simțea mai bine, pe care se ferea să-l arate, prea firav, se datora tocmai ziarelor, ideilor pe care le avusese citindu-le. De-a lungul zilelor, simțise o excitație ițindu-se din amețitoare adâncimi și cu cât se gândea mai mult la toate acestea, cu atât regăsea stările de euforie din tinerețea lui, când punea la cale câte o porcărie, o caricatură, o deghizare, o provocare. Acum, nimic nu mai putea avea caracterul jubilatoriu, exploziv al tinereții sale, dar o simțea în adâncurile pântecelui, „ceva" se întorcea. De-abia de îndrăznea să pronunțe cuvântul în minte: bucurie. O bucurie ascunsă, prudentă, discontinuă. Când izbutea să pună două gânduri cap la cap, aproape în ordine, cea bună, i se întâmpla, de necrezut, să-l uite pe Édouard de-acum, să redevină cel de dinainte de război...

Într-un sfârșit, se ridică, trase aer în piept și rămase în picioare. După ce dezinfectase acul cel mare, băgă cu grijă seringa în cutiuța ei de tinichea pe care o închise și o așeză pe etajeră. Apucă un scaun, îl trase uitându-se în sus ca să regăsească locul, din pricina piciorului înțepenit se chinui un pic până când se urcă, apoi, cu mâna întinsă, împinse ușor trapa meșterită în tavan ca să îngăduie suitul în pod într-un spațiu unde nu se putea sta în picioare, se strânseseră acolo cinci generații de pânze

de păianjeni şi de praf de cărbune. Scoase cu băgare de seamă un sac în care îşi înfăşura comoara, un caiet mare de desen de care Louise îi făcuse rost schimbându-l pe ceva, spusese ea, dar habar n-avea ce anume.

Se duse să se aşeze pe otomană, îşi ascuți un creion având grijă ca resturile să cadă toate în hârtia pe care o ținea tot în sac, un secret e un secret. Începu, ca de fiecare dată, prin a răsfoi primele planşe, găsea mulțumire în măsurarea muncii îndeplinite, încurajare. Deja douăsprezece planşe, nişte soldați, câteva femei, un copil, mai ales soldați, răniți, victorioşi, pe moarte, în genunchi sau prăbuşiți, aici un braț întins, era foarte mândru de acest braț întins, foarte reuşit, dacă ar fi putut să zâmbească...

Se apucă de treabă.

De data aceasta, o femeie, în picioare, cu un sân dezgolit. Trebuia oare să dezvelească sânul? Nu. Luă schița de la capăt. Acoperi sânul. Ascuți din nou creionul, ar fi avut nevoie de un vârf subțire, o altă hârtie cu o granulație mai fină, era silit să deseneze pe genunchi pentru că masa nu era destul de înaltă, i-ar fi trebuit un plan înclinat, toate opreliştile acestea erau tot atâtea veşti bune, pentru că însemnau că avea chef să lucreze. Ridică din nou capul, ținu hârtia mai încolo ca să o vadă cu alți ochi. Pornise bine, femeia era în picioare, drapajul îi izbutise, e cel mai greu drapajul, toată semnificația se concentrează acolo, în drapaj şi în privire, iată secretul. În asemenea clipe, Édouard era aproape ca înainte.

Dacă nu se înşelase, avea să se îmbogățească. Înainte de sfârşitul anului. Lui Albert n-o să-i vină să creadă.

Şi nu o să fie singurul.

17

— O prăpădită de ceremonie la Invalides, nu zău!
— În prezența mareşalului Foch, totuşi!
De data aceasta, Henri se întoarse, furios, ofuscat.
— Foch? Şi ce dacă?

Era în chiloți şi-şi înnoda cravata. Pe Madeleine o pufni râsul. Aşa o indignare când eşti în chiloți... Deşi are nişte picioare frumoase şi bine făcute. Henri se duse iar spre oglindă ca să-şi termine nodul, sub chiloți se conturau două fese rotunde şi tari. Madeleine se întrebă dacă era în întârziere. Şi hotărî că lucrul acesta n-avea nicio importanță, avea timp, ba chiar pentru doi, aşa era şi cu răbdarea sau încăpățânarea, putea să le dea şi altora. Şi apoi, petrecea destulă vreme cu amantele... Ajunse în spatele lui, Henri nu o simți venind, doar mâna sa, acolo, încă rece, în chiloți, direct la țintă, mângâietoare, languroasă, insistentă, şi capul ei lipit de spatele lui, Madeleine spunându-i, cu o voce drăgăstoasă, delicios de desfrânată:

— Dragule, exagerezi! Mareşalul Foch, totuşi...

Henri îşi încheie nodul ca să-şi dea timp de gândire. De fapt, se gândise deja, nu pica bine. Aseară... Şi iar, dimineața, chiar aşa... Avea de unde, nu asta era problema,

dar, în anumite perioade, ca acum, ai fi zis că o apuca o poftă nebună, trebuia să o fută întruna. Aşa îi dădea pace. În schimbul datoriei conjugale, avea alte plăceri, în alte părți. Socoteala nu era proastă. Era doar greu de îndurat. Nu izbutise defel să se obişnuiască cu mirosul feminității sale, iată nişte lucruri care nu se discută, pe care Madeleine ar fi putut să le înțeleagă, dar uneori se purta ca o împărătească, iar el, ca un fecior în casă care vrea să-şi păstreze slujba. Bine, nu era chiar neplăcut şi nici nu-i lua mult timp, nu, dar... îi plăcea să hotărască el, iar cu Madeleine era chiar pe dos, totul pornea de la ea. Madeleine repeta „mareşalul Foch", ştia că Henri nu prea avea chef, cu toate acestea nu se lăsă, mâna i se încălzi, îl simți cum se întinde ca un şarpe mare şi trândav, dar puternic, niciodată nu se punea împotrivă; nu se împotrivi, fu iute ca fulgerul, se întoarse, o luă pe sus, o întinse pe colțul patului, nu-şi scoase nici cravata, nici pantofii. Madeleine îl ținu, îl sili să rămână câteva secunde în plus. El rămase, apoi se ridică şi atât.

— Aa, dar pentru 14 iulie exact pe dos, ditamai alaiul!

Se întorsese în fața oglinzii, bun, trebuia să facă iar nodul. Îşi vedea de ale lui:

— Un 14 iulie revoluționar pentru sărbătorirea victoriei în Războiul cel Mare! Am trăit s-o văd şi pe-asta... Iar pentru aniversarea armistițiului, o veghe la Invalides! Aproape cu uşile închise!

Era foarte mulțumit de formula aceasta. Căută expresia exactă, îşi plimbă cuvintele prin gură ca pe o duşcă de vin când îl guşti. O comemorare cu uşile închise! Minunat. Vru să o încerce, se răsuci, vorbi pe un ton mânios:

— Pentru Războiul cel Mare, o comemorare cu uşile închise!

Nu-i rău. Madeleine se ridicase în sfârşit, pusese ceva uşor pe ea. O să se spele după plecarea lui Henri, nu se grăbea. Până atunci, o să aşeze hainele la loc.

Îşi trase papucii în picioare. Henri era în vervă:

— Acum, celebrările au încăput pe mâna bolşevicilor, recunoaşte şi tu!

— Termină, Henri, spuse Madeleine distrată pe când deschidea dulapul, mă oboseşti.

— Şi schilozii care nu zic nici pâs! Părerea mea e că nu-i decât o zi când se aduce omagiu eroilor, 11 noiembrie! Şi n-o să mă opresc aici...

Madeleine îi tăie vorba, agasată:

— Henri, gata! Că-i pe 14 iulie, 1 noiembrie, de Crăciun sau la Sfântul Aşteaptă, ție oricum nu-ți pasă!

Se întoarse spre ea, o privi de sus. Tot în chiloți. Dar, de data aceasta, lui Madeleine nu-i mai veni să râdă. Îl privea țintă.

— Înțeleg, continuă ea, că ai nevoie să-ți repeți scenele înainte de a le servi publicului tău, în asociațiile tale de foşti combatanți, cluburile tale şi mai ştiu eu unde... Dar eu nu sunt bona ta! Păstrează-ți furiile şi năbădăile pentru cine are chef de aşa ceva. Şi pe mine lasă-mă în pace!

Se întoarse la ce făcea, mâinile nu-i tremurau, vocea, nici atât. Spunea adesea lucrurile în felul acesta, sec, apoi le dădea uitării. Ca taică-său, o adevărată pereche ăştia doi. Henri nu se supără, îşi trase pantalonii, Madeleine avea în fond dreptate, 1 noiembrie sau 11 noiembrie... Cu 14 iulie altfel stătea treaba. Nu ascundea defel ura pe care o nutrea pentru sărbătoarea aceasta națională, Luminile, Revoluția, toate astea, şi nu pentru că ar fi avut propriile idei în această privință, ci pentru că era, credea el, o purtare demnă şi firească din partea unui aristocrat.

Şi pentru că trăia în casa Péricourt, nişte parveniţi şi ăştia. Bătrânul se însurase cu o de Margis, o amărâtă de urmaşă a unor negustori de aţe, cu o particulă cumpărată la mezat care, din fericire, nu se transmitea decât pe linie bărbătească, în timp ce un Péricourt rămânea pe vecie un Péricourt. Le-ar trebui cinci veacuri ca să ajungă de seama unui Aulnay-Pradelle, ba chiar mai mult! Peste cinci veacuri, averea li se va fi topit de multişor, în timp ce familia Aulnay-Pradelle, a cărei dinastie Henri avea s-o reîntemeieze, va continua să primească lumea bună în salonul cel mare din conacul de la Sallevière. Şi, că tot veni vorba de moşie, trebuia să se grăbească, era deja nouă. O să ajungă acolo pe înserat, iar a doua zi, toată dimineaţa o să le dea ordine şefilor de şantier, o să vadă ce s-a lucrat, trebuia să stea mereu cu ochii pe oamenii ăştia, să se tocmească, să scadă preţurile, terminaseră de pus acoperişul, şapte sute de metri pătraţi de ardezie, o avere, se apucau de aripa vestică, devastată, totul era la pământ, era nevoit să se ducă după pietre la dracu-n praznic, într-o ţară care nu mai avea nici trenuri, nici şlepuri, ce de mai eroi trebuia el să dezgroape ca să plătească toate astea!

Când se duse să o sărute, chiar înainte de-a pleca (îi dădea un pupic pe frunte, nu-i plăcea să o sărute pe gură), Madeleine îi potrivi nodul la cravată, de dragul formei, al gestului. Se dădu înapoi, îl admiră. Aveau dreptate curvele dracului, era tare frumos bărbatu-său, numai bun de prăsilă.

18

Invitația aceasta la alde Péricourt îl bântuia pe Albert. Încă nu-şi găsise liniştea din pricina poveştii aceleia cu schimbarea de identitate, o visa şi noaptea, poliția îi dădea de urmă, îl aresta, îl arunca în închisoare. Ceea ce îl întrista când îl închideau era faptul că Édouard nu mai avea pe nimeni să-i poarte de grijă. Şi, în acelaşi timp, se simțea uşurat. Aşa cum Édouard, în anumite momente, îi purta pe ascuns pică, lui Albert îi era ciudă pe Édouard pentru că îl luase rob pe viață. De când tovarăşul său ceruse să iasă din spital şi după ce se obişnuise cu veştile cele rele privitoare la imposibilitatea de a pune mâna pe vreo pensie, Albert avusese măcar sentimentul că lucrurile o luaseră pe un făgaş normal, durabil, impresie brusc dezmințită de apariția neaşteptată a domnişoarei Péricourt şi de perspectiva acestei invitații care îl obseda zi şi noapte. Căci, în sfârşit, avea să ia cina în fața tatălui lui Édouard, să joace comedia morții fiului său, să susțină privirea surorii sale care părea aşa de drăguță când nu-ți strecura bani în mână, ca unui lacheu.

Albert chibzuia încontinuu la consecințele acestei invitații. Dacă le mărturisea celor doi Péricourt că

Édouard trăia (şi cum să facă altfel?), ce-avea să se întâmple, o să trebuiască să-l aducă înapoi cu de-a sila în familia lui, unde el nu mai voia să mai calce? Ar însemna să-l trădeze. Dar de ce naiba nu voia Édouard să se întoarcă acasă? Albert ar fi fost tare mulţumit să aibă aşa o familie. Fusese singur la părinţi, i-ar fi plăcut s-o aibă pe Madeleine ca soră. Se convinse de unul singur că anul trecut, la spital, greşise când se luase după Édouard; tovarăşul lui trecuse printr-un moment de disperare, iar Albert n-ar fi trebuit să se lase înduplecat... dar era prea târziu.

Pe de altă parte, dacă mărturisea adevărul, ce-or să spună despre soldatul acela necunoscut care îşi dormea acum somnul de veci naiba ştie unde, în cavoul familiei Péricourt fără îndoială, un intrus pe care n-aveau să-l mai tolereze. Şi ce-or să facă cu el?

Or să cheme poliţia, totul o să se spargă iar în capul lui Albert! Sau îl vor pune să-l dezgroape din nou pe bietul soldat necunoscut ca să-i descotorosească pe alde Péricourt de el şi ce să facă Albert cu rămăşitele acelea pământeşti? Or să ajungă până la înscrisurile false din registrele militare!

Şi apoi, să se ducă la ei acasă, să se întâlnească cu taică-său şi cu soră-sa, poate şi cu alţi membri ai familiei, fără să-i spună nimic tovarăşului său, era o trădare. Ce-ar face Édouard dacă ar afla?

Dar dacă i-ar spune, n-ar fi tot o trădare? Astfel, Édouard ar rămâne aici, frământându-se, singur-singurel, ştiind că tovarăşul lui e pe cale să-şi petreacă seara cu nişte oameni de care el se lepădase! Pentru că, până la urmă, acesta era adevărul, dacă nu vrei să-i mai vezi înseamnă că te lepezi de ei, nu?

O să le scrie un bilețel, o să născocească el o scuză. Dar or să-i propună altă zi. O să le îndruge că n-are cum să vină. Dar or să trimită pe cineva să-l ia şi or să dea peste Édouard...

Nu găsea cale de ieşire. Totul se amesteca, Albert avea întruna coşmaruri. În toiul nopții, Édouard, care nu dormea aproape niciodată, se ridica într-un cot, cuprins de îngrijorare, îl apuca de umăr pe camaradul său ca să-l trezească, îi întindea carnetul de discuții cu un aer întrebător, Albert îi făcea semn că nu e nimic, dar coşmarurile se tot întorceau, nu se mai termina, iar el, spre deosebire de Édouard, avea nevoie de doza lui de somn.

Până la urmă, după o groază de gânduri contradictorii, luă o hotărâre. O să se ducă la familia Péricourt acasă (altfel, ar fi în stare să vină până aici după el) şi o să le ascundă adevărul, aceasta fiind soluția cea mai puțin periculoasă. O să le dea ce vor şi-o să le povestească cum murise Édouard al lor, iată ce-avea să facă. Şi n-o să-i mai vadă niciodată.

Or, nu-şi prea amintea ce povestise în scrisoare! Ce naiba născocise? O moarte plină de eroism, un glonț în inimă, ca în romane, dar în ce împrejurări? Fără să mai pună la socoteală că domnişoara Péricourt îi dăduse de urmă prin ticălosul ăla de Pradelle. Ăla ce i-o fi îndrugat? Bineînțeles că se arătase în cea mai bună lumină. Iar dacă versiunea lui Albert nu se potrivea cu cea auzită de la Pradelle, pe cine or să creadă? N-avea să treacă drept un impostor?

Cu cât îşi punea mai multe întrebări, cu atât mintea şi memoria i se tulburau mai tare, coşmarurile se întorceau, grămadă unele peste altele ca nişte farfurii într-un dulap, zdruncinate de fantome.

Mai era şi delicata problemă a hainelor. Nu se putea duce aşa la familia Péricourt, cea mai bună ţoală pe care o avea puţea a păduchios de la treizeci de paşi.

Pentru cazul în care avea până la urmă să se hotărască să se ducă pe bulevardul Courcelles, întrebă în stânga şi-n dreapta de un costum decent. Singurul pe care îl găsi îi aparţinea unui coleg, om-sendviş pe lângă Champs-Élysées, un pic mai scund decât el. Trebuia să-şi lase pantalonii cât mai jos pe şolduri, altfel părea un clovn. Fu cât pe ce să ia o cămaşă de la Édouard, care avea două, dar se răzgândi. Şi dacă familia o recunoştea? Luă una de la acelaşi coleg, bineînţeles prea mică, o închidea cu greu la nasturi. Rămânea delicata problemă a pantofilor. Nu găsi o pereche pe măsura lui. Era silit să se descurce cu ai lui, nişte bocanci scâlciaţi pe care încercă să-i lustruiască până la istovire, dar care n-ajunseră să pară nici mai noi, nici mai decenţi. Întoarse problema pe toate feţele şi, până la urmă, se năpusti să-şi cumpere o pereche de pantofi noi, fapt îngăduit de recenta reducere a bugetului de morfină şi care îl mai lăsa să-şi tragă sufletul. Erau nişte pantofi frumoşi. Treizeci şi doi de franci la Bata. Pe când ieşea din prăvălie, strângând pachetul la piept, îşi mărturisi că, în realitate, de când fusese demobilizat, avea chef să-şi ofere nişte pantofi noi, aşa judecase el dintotdeauna eleganţa, după frumuseţea pantofilor. Un costum sau un pardesiu hărtănite, mai treacă-meargă, dar ştii câte parale face un om după pantofi, aici nu era cale de mijloc. Pantofii erau dintr-o piele de un maroniu-deschis, iar gândul că îi va purta era singura lui bucurie legată de acest eveniment.

Édouard şi Louise ridicară capul când Albert ieşi de după paravan. Tocmai terminaseră o nouă mască, de

culoarea fildeşului, cu o drăgălaşă gură trandafirie strânsă într-o expresie schimonosită şi puțin cam arogantă; două frunze de toamnă, decolorate, lipite pe pomeți, simbolizau două lacrimi. Cu toate acestea, întregul nu era defel trist, semăna cu cineva cufundat în întregime în propria sa lume.

Şi totuşi, adevăratul spectacol nu era masca aceasta, ci felul în care arăta Albert când ieşi de după paravan. O calfă de măcelar care pleacă la nuntă.

Édouard înțelese că tovarăşul său avea o întâlnire romantică şi se simți înduioşat.

Amorul era un prilej de glume între ei, lucru firesc, doi bărbați tineri... Dar şi un prilej de amărăciune pentru că amândoi erau nişte bărbați tineri fără femeie. Să i-o pună doamnei Monestier din când în când, pe furiş, ajunsese până la urmă să-i facă lui Albert mai mult rău decât bine, căci simțea şi mai intens în ce măsură îi lipsea iubirea. Nu i-o mai trase, ea insistă nițel, apoi se lăsă păgubaşă. Vedea adesea fete drăguțe prin magazine, în autobuz, multe dintre ele nu aveau logodnic, pentru că mulți bărbați muriseră, aşteptau, pândeau, sperau, dar un coate-goale ca Albert, halal învingător, care se tot uita în spate, neliniştit ca o pisică, cu pantofii lui prăpădiți şi cu şuba spălăcită, nu reprezenta o partidă prea atrăgătoare.

Şi chiar dacă găsea o fată căreia să nu-i fie prea silă de zdrențele lui, ce viitor îi oferea? Putea oare să-i spună: „Hai la mine acasă, stau cu un soldat mutilat care nu mai are falcă, nu iese niciodată, e cu morfina în vene şi poartă măşti de carnaval, dar nu te speria, avem trei franci pe zi cu care să trăim şi un paravan găurit ca să-ți protejezi intimitatea?“

Unde mai pui că Albert era un timid, dacă lucrurile nu-i cădeau pară mălăiață...

Aşa că se întorsese la doamna Monestier, dar femeia avea şi ea onoarea ei, faptul că se măritase cu un încornorat nu însemna că trebuia să renunțe la orice urmă de mândrie. Era un orgoliu care se dădea după cum bătea vântul, pentru că, de fapt, nu mai avea nevoie de Albert deoarece şi-o trăgea cu noul vânzător, un tip care semăna ciudat de mult, din câte îşi putu Albert aminti, cu tânărul care o însoțea pe Cécile în liftul de la Samaritaine, în ziua când pusese cruce unei săptămâni de salariu, dacă ar trebui s-o mai facă o dată...

Într-o seară, îi vorbi despre toate acestea lui Édouard. Credea că-i face plăcere spunându-i că, până la urmă, şi el era nevoit să renunțe la relațiile normale cu femeile, dar lucrurile nu stăteau chiar aşa: Albert putea s-o ia de la capăt, Édouard, nu. Albert mai putea să întâlnească o femeie, iată, o tânără văduvă, erau o groază, numai să nu fie prea mofturoasă, ar trebui să caute, să caşte ochii, dar care dintre ele ar fi vrut unul ca Édouard, dacă lui i-ar fi plăcut femeile? Discuția aceasta le făcu rău amândurora.

Şi iată-l dintr-odată pe Albert îmbrăcat la patru ace!

Louise fluieră admirativ, înaintă şi aşteptă ca Albert să se aplece ca să-i potrivească nodul de la cravată. Îl lu-ară un pic în râs, Édouard se lovea peste coapse şi-şi ridica degetul mare cu un entuziasm demonstrativ, scoțând un hărăit ascuțit din fundul gâtului. Louise nu se lăsa nici ea mai prejos, râdea pe înfundate, spunând: „Albert, chipeş mai eşti...", vorbe de femeie şi alta nu, deşi câți ani avea mucoasa aia mică? Potopul de laude îl răni puțin, până şi o zeflemea lipsită de răutate doare, mai cu seamă într-o astfel de împrejurare.

Preferă să plece. De altfel, îşi spuse el, trebuia să se mai gândească, pentru ca, până la urmă, fără să-i pese de valoarea argumentelor, să decidă în câteva secunde dacă avea să se ducă sau nu la familia Péricourt.

Luă metroul şi apoi merse pe jos. Cu cât se apropia, cu atât îl lua mai tare cu sfârşeală de la stomac. Ieşind din arondismentul său plin de ruşi şi de polonezi, descoperea nişte clădiri mari şi impunătoare, un bulevard larg cât trei străzi la un loc. Iar în faţa parcului Monceau, dădu peste, într-adevăr, n-aveai cum să n-o vezi, imensa casă aristocratică a domnului Péricourt, în faţa căreia era parcată o maşină frumoasă; un şofer cu chipiu şi cu uniforma impecabilă o lustruia cu grijă, ca pe un cal de curse. Albert fu atât de impresionat, încât îl secă la inimă. Se prefăcu grăbit, trecu de casă, făcu un ocol pe străzile din preajmă şi se întoarse prin parc, găsi o băncuţă de pe care, dintr-o parte, se vedea faţada proprietăţii şi se aşeză. Era de-a dreptul copleşit. Cu greu îşi putea imagina că Édouard se născuse în casa aceea, că acolo crescuse. O altă lume. Iar el, Albert, venea astăzi aici, cu cea mai gogonată minciună pe care o poate scorni mintea unui om. Era un răufăcător.

Pe bulevard, femei ce se prefăceau prinse de treburi ieşeau din trăsuri, slujitori le urmau în case, încărcaţi de pachete. Maşini cu marfă se opreau în faţa intrărilor de serviciu, şoferii discutau cu lachei ţepeni, mândri de slujba lor, se simţea că-şi reprezentau stăpânul când supravegheau lădiţele cu legume şi coşurile de pâine cu o privire severă, în timp ce, un pic mai încolo, pe trotuar, de-a lungul gardului grădinii, două femei tinere şi elegante, înalte şi subţiri ca nişte scobitori, se plimbau pe stradă braţ la braţ, râzând. La colţul bulevardului, doi

bărbați se salutau, cu un ziar la subsuoară, cu jobenul în mână, pe curând, dragă prietene, se purtau ca nişte judecători la tribunal. Unul dintre ei păşi în lături ca să-i facă loc unui băieţel în costum de marinar care alerga şi împingea un cerc, bona se năpusti strigând cu o voce groasă, îşi ceru iertare de la domni; o maşină de florar sosea şi descărca buchete, de-ajuns pentru o nuntă, nici pomeneală de nuntă, erau doar florile pentru o săptămână, avem atâtea încăperi, când ai musafiri, trebuie să te gândeşti la tot, credeți-mă, costă o avere, dar lucrurile acestea sunt spuse râzând, e amuzant să cumperi atâtea flori, nouă ne place să primim. Albert se uita la toată lumea aceasta aşa cum, odată, prin sticla unui acvariu, văzuse nişte peşti exotici care nici măcar nu păreau să fie peşti.

Şi mai avea vreo două ore de pierdut.

Şovăi dacă să rămână aşezat pe banca lui ori să ia metroul, dar unde să se ducă? Cândva, îi plăceau mult marile bulevarde. De când le tot bătea cu reclamele pe burtă şi pe spinare, nu mai era la fel. Se plimbă prin parc. Deşi ajunsese înainte de vreme, întârzie.

Când îşi dădu seama că-i trecuse ora, tulburarea îi crescu, şapte şi un sfert, curgeau apele pe el, mergea cu paşi mari îndepărtându-se, apoi întorcându-se, cotind, cu ochii în jos, şapte şi douăzeci, tot nu se hotăra. Pe la şapte şi jumătate, trecu din nou prin fața casei, pe trotuarul de vizavi, se gândi să se întoarcă acasă, dar vor veni după el, vor trimite şoferul care avea să-l ia la trei păzeşte, nu ca stăpână-sa, miile de motive pe care le întorcea pe toate părțile i se ciocniră iar în minte, nu ştiu niciodată cum de se întâmplă, urcă cele şase trepte ale scării de la intrare, îşi şterse pe furiş fiecare pantof de

cracii pantalonilor, uşa se deschise. Cu inima bătându-i nebuneşte în piept, iată-l în antreul înalt ca o catedrală, înțesat de oglinzi, totul e frumos, chiar şi slujnica, o brunetă cu părul scurt, strălucitoare, Dumnezeule mare, ce buze, ce ochi, totul e frumos la bogătaşi, îşi spuse Albert, până şi săracii.

De fiecare parte a enormului vestibul placat cu pătrate albe şi negre ca o tablă de şah, două felinare cu cinci globuri încadrau accesul la o scară monumentală din piatră de Saint-Rémy. Cele două balustrade din marmură albă urcau în volute simetrice spre palierul superior. O impunătoare lustră Art Deco împrăştia o lumină galbenă care părea să vină din cer. Slujnica drăguță se uită de sus la Albert, îl rugă să-i spună pe cine să anunțe. Albert Maillard. Privi în jur, fără să-i pară rău. De-ar fi făcut pe dracu-n patru, fără un costum pe comandă, nişte pantofi care să coste cât ochii din cap, un joben de marcă, un smoching sau un frac, în orice altceva ar fi părut la fel de țărănoi ca acum. Enormul decalaj, angoasa ultimelor zile, iritarea provocată de lunga aşteptare... Pe Albert îl pufni pur şi simplu râsul. Se vedea că râde pentru sine însuşi, de el însuşi, cu mâna la gură, era atât de firesc, de adevărat, încât slujnica începu şi ea să râdă, ce dinți, Dumnezeule mare, ce râs, chiar şi limbuța-i subțirică şi rozalie era o minune. Îi văzuse ochii când intrase sau îi descoperea de-abia acum? Negri, strălucitori. Niciunul nu ştia de ce râde. Ea se întoarse roşind, tot râzând, dar trebuia să-şi vadă de treabă, deschise uşa din stânga, marele salon de aşteptare, cu un pian cu coadă, vaze înalte de China, biblioteca din cireş sălbatic plină de cărți vechi, fotoliile de piele, ea îi făcu semn spre încăpere, putea să se aşeze unde voia, îngăimă cu greu „Îmi pare rău“, din pricina

acestui râs pe care nu izbutea să şi-l înfrâneze, Albert ridică mâinile, nu, nu, dimpotrivă, râdeți.

Acum, iată-l singur în încăpere, uşa s-a închis, o să anunțe că domnul Maillard e aici, hohotele de râs i s-au potolit, tăcerea aceasta, măreția aceasta, luxul acesta impun totuşi respect. Pipăie frunzele plantelor verzi, se gândeşte la slujnicuță, de-ar îndrăzni... Încearcă să citească titlurile unor cărți, îşi lasă arătătorul să alunece pe marchetărie, ezită să apese pe o clapă a pianului. Ar putea s-o aştepte când îşi termină ea treaba, mai ştii, o fi având pe cineva? Încearcă un fotoliu, se lăfăie, se ridică, încearcă şi canapeaua, e dintr-o piele frumoasă şi catifelată, se uită şi mută fără băgare de seamă ziarele englezeşti puse pe măsuța joasă, cum să facă oare cu slujnicuța cea drăguță? Să-i şoptească un cuvânt la ureche când o fi să plece? Sau, mai bine, să se prefacă, chipurile, că a uitat ceva, să sune iar, să-i vâre un bilețel în mână cu... cu ce? Adresa lui? Şi apoi, oricum, ce să uite, că n-are nici măcar umbrelă. Tot în picioare, răsfoieşte câteva pagini din mai multe *Harper's Bazaar*, *Gazette des Beaux-Arts*, *L'Officiel de la mode*. Se aşază pe canapea, de ce să n-o aştepte când iese de la muncă, aşa ar fi cel mai bine, să izbutească s-o facă să râdă ca adineauri. Pe colțul măsuței, un album gros învelit într-o piele de culoare deschisă, nemaipomenit de catifelată şi mătăsoasă. De-ar fi nevoit s-o invite la cină, cam cât l-ar costa şi, mai întâi de toate, unde s-o ducă, încă o dilemă, apucă albumul, îl deschide, la crâşma Duval, lui îi convine, dar să meargă acolo cu o domnişoară, nu se poate, mai ales una ca ea care slujeşte la case mari, până şi la bucătărie trebuie că au tacâmuri de argint, dintr-odată i se face gol în mațe, are mâinile jilave, alunecoase, îşi înghite saliva ca să nu vomite, are

gura amară ca fierea. În fața lui, o fotografie de nuntă, Madeleine Péricourt şi căpitanul d'Aulnay-Pradelle, unul lângă celălalt.

El e, fără îndoială, Albert n-are cum să se înşele.

Totuşi, ar trebui să verifice. Frunzăreşte în grabă. Pradelle e aproape în toate fotografiile, poze mari ca nişte pagini de revistă, e lume multă, flori peste flori, Pradelle zâmbeşte cu modestie, ca unul care a câştigat la loterie şi care nu vrea să se dea mare, dar care se lasă admirat, domnişoara Péricourt la braţul lui, radioasă, o rochie cum nu poartă nimeni cu adevărat, pe care o cumperi pentru o zi, şi smochinguri, fracuri, ţinute nemaipomenite, decoltate la spate, broşe, coliere, mănuşi de culoarea untului proaspăt, mirii strângând mâini, e chiar el, Pradelle, mâncare şi băutură din belşug, aici, alături de tânăra mireasă, taică-său desigur, domnul Péricourt, chiar zâmbitor, pare un om dificil, şi pretutindeni pantofi de lac, cămăşi cu plastron, în spate de tot, în vestiar, jobenurile aliniate pe barele din aramă şi, în faţă, piramide din cupe de şampanie, chelneri în costum şi mănuşi albe, valsuri, o orchestră, din nou mirii sub podul de flori al nuntaşilor... Albert dă paginile cu înfrigurare.

Un articol din *Gaulois*:

O nuntă magnifică

De la acest eveniment atât de parizian am avut mari aşteptări şi pe bună dreptate, căci, în ziua aceea, graţia şi curajul s-au însoţit. Să precizăm, pentru puţinii noştri cititori care încă n-au aflat, că e vorba despre, nici mai mult, nici mai puţin, căsătoria domnişoarei Madeleine Péricourt, fiica lui

Marcel Péricourt, bine-cunoscutul industriaş, cu Henri d'Aulnay-Pradelle, patriot şi erou.

Ceremonia propriu-zisă, care s-a desfăşurat în biserica din Auteuil, s-a dorit a fi una simplă şi intimă şi numai câteva zeci de invitaţi, familia şi apropiaţii, vor fi avut norocul să asculte minunatul discurs al monseniorului Coindet. Dar nunta s-a petrecut la marginea pădurii Boulogne, în jurul fostului pavilion de vânătoare din Armenonville, care îmbină eleganţa arhitecturii sale Belle Époque cu modernitatea echipamentelor. De dimineaţa până seara, clipă de clipă, terasa, grădinile şi saloanele au fost luate cu asalt de lumea cea mai aleasă şi mai strălucitoare. Mai bine de şase sute de meseni, zic unii, au putut s-o admire pe fermecătoarea tânără mireasă a cărei rochie (tul şi satin ducesă) a fost creată şi oferită de Jeanne Lanvin, bună prietenă de familie. Să amintim că fericitul ales, elegantul Henri d'Aulnay-Pradelle, al cărui nume este dintre cele mai străvechi, nu este altul decât „căpitanul Pradelle", învingătorul (printre atâtea minunate fapte de arme) de la cota 113, smulsă de la nemţotei în ajunul armistiţiului, decorat de patru ori pentru nenumărate acte de curaj.

Preşedintele Republicii, domnul Raymond Poincaré, prieten bun cu domnul Péricourt, şi-a făcut şi el o discretă apariţie, lăsându-le altor invitaţi de vază, printre care, ca să nu-i pomenim decât pe unii dintre ei, domnii Millerand şi Daudet, dar şi câţiva mari artişti, Jean Dagnan-Bouveret sau Georges Rochegrosse, plăcerea de a se bucura de această excepţională sărbătoare care, nu ne-ndoim defel, va rămâne în anale.

Albert închise albumul.

Ura pe care o nutrea pentru acest Pradelle se transformase într-o ură față de sine însuşi, se detesta pentru că îi era şi-acum frică. Doar numele, Pradelle, şi-l apucau palpitațiile. Până când o asemenea panică? Trecuse aproape un an de când nu-l mai pomenise, dar se gândise la el tot timpul. Nu-l putea uita. Era de-ajuns să privească în jur ca să vadă marca acestui om peste tot în viața lui. Şi nu numai în a lui. Fața lui Édouard, toate gesturile sale, de dimineața până seara, totul, absolut totul îşi avea originea în clipa aceea inaugurală: un bărbat aleargă într-un decor de sfârşit de lume, cu privirea neclintită, sălbatică, un bărbat pentru care moartea celorlalți n-are nicio însemnătate, de altfel, nici viața lor, care îl izbeşte din toate puterile pe un Albert descumpănit, iar apoi salvarea aceea miraculoasă ale cărei urmări se cunosc, iar acum chipul acesta spart la mijloc. Ca şi cum, când vine vorba de nenorociri, un război n-ar fi fost de-ajuns.

Albert se uită înainte fără să vadă nimic. Iată, aşadar, sfârşitul poveştii. Căsătoria aceasta.

Se gândeşte la viața lui, deşi nu e cine ştie ce filosof din fire. Şi la Édouard, a cărui soră, fără să aibă habar, s-a măritat cu ucigaşul lor, al amândurora.

Prin minte i se perindă imagini din cimitir, noaptea. Sau altele, din ajun, când tânăra femeie îşi făcuse apariția cu manşonul acela din hermină, cu încântătorul căpitan Pradelle alături, ca un mântuitor. Şi apoi, în drum spre mormânt, Albert aşezat lângă şoferul care pute a transpirație şi care-şi trece cu limba chiştocul dintr-un colț în altul al gurii, în timp ce domnişoara Péricourt şi locotenentul Pradelle sunt amândoi în limuzină; ar fi trebuit

să-şi dea seama. „Dar Albert nu vede niciodată nimic, parcă-i picat mereu din lună. De-ţi vine să te întrebi dacă băiatul ăsta o să crească vreodată, nici măcar războiul nu l-a învăţat nimic, e fără speranţă!“

Când descoperise adineauri căsătoria aceasta, inima îi bătea într-un ritm ameţitor, dar acum o simte cum i se topeşte în piept, gata să se oprească.

Gustul acesta de fiere în fundul gâtului... Îl apucă iar greaţa pe care o curmă ridicându-se şi ieşind valvârtej din încăpere.

Acum a înţeles. Căpitanul Pradelle e aici.

Cu domnişoara Péricourt.

E o capcană pe care i-a întins-o. O cină în familie.

Albert va fi nevoit să stea cu el la masă, să-i îndure privirea tăioasă, ca atunci cu generalul Morieux, când voiau să-l trimită în faţa plutonului de execuţie, e de neîndurat. Războiul acesta n-o să se sfârşească oare niciodată?

Trebuie să plece imediat, să se predea, altfel o să moară, o să-l omoare încă o dată. Să fugă.

Albert se ridică în picioare dintr-un salt, străbate încăperea în goană, e la uşă, uşa se deschide.

În faţa lui, Madeleine Péricourt, zâmbitoare.

— Ai ajuns! spune ea.

De parcă îl admira, nu se ştie de ce, poate pentru că nu se pierduse pe drum, pentru că nu-şi pierduse curajul.

Nu se poate împiedica să-l privească din cap până-n picioare, Albert pleacă la rându-i privirea. Îi e clar acum, pantofii ăştia noi, lustruiţi, şi costumul ăsta prea scurt, tocit, mai rău de-atât nici că se poate. Era atât de mândru de toate astea, le dorise atât de mult... Pantofii lui noi îi urlă sărăcia.

Pantofii arată cât e de caraghios, îi urăşte, se urăşte.

— Haide, vino, zice Madeleine.

Îl ia de braţ, ca pe un camarad.

— Tatăl meu o să coboare, ştii, de-abia aşteaptă să te întâlnească...

19

— Bună ziua, domnule.

Domnul Péricourt era mai scund decât şi-l închipuise Albert. Oamenii îşi imaginează adesea că preaputernicii zilei sunt înalţi şi sunt surprinşi când îi descoperă normali. De altfel, normali nu sunt ei, Albert o vedea prea bine, domnul Péricourt avea un fel al lui de a te străpunge cu privirea, de a-şi ţine mâna într-a ta o fracţiune de secundă în plus şi chiar de a zâmbi... Nimic obişnuit în toate acestea, mai mult ca sigur că era din oţel, o încredere în sine ieşită din comun, dintre făpturile astea se alegeau mai-marii lumii, din pricina lor se întâmplau războaiele. Lui Albert i se făcu frică, nu-şi dădea seama cum o să izbutească el să mintă un asemenea om. Se uita la uşa salonului, aşteptându-se ca dintr-o clipă într-alta să-l vadă apărând pe căpitanul Pradelle...

Foarte curtenitor, domnul Péricourt întinse mâna spre un fotoliu, iată-i aşezaţi. Ca şi cum o clipire ar fi fost de-ajuns, slujitorii veniră imediat, le aduseră aproape un bar pe rotile şi nişte gustări. Printre servitori se afla şi slujnicuţa cea drăguţă, Albert se strădui să n-o privească, domnul Péricourt îl cerceta curios.

Albert tot nu aflase de ce Édouard nu voia să se mai întoarcă aici, probabil că avea el nişte motive întemeiate; descoperindu-l pe domnul Péricourt, înţelese în mod nedesluşit că cineva poate simți nevoia de a fugi de prezența unui asemenea om. Era o ființă dură, de la care n-aveai ce nădăjdui, făurită dintr-un aliaj foarte special, ca grenadele, obuzele şi bombele, care te puteau ucide cu o singură schijă, fără ca măcar să-ți dai seama.

— Ce bei, domnule Maillard? întrebă atunci Madeleine, zâmbindu-i larg.

Albert încremeni. Să bea ce? Nu ştia. La sărbători sau când avea cu ce, bea calvados, un alcool vulgar pe care nu-l ceri când eşti acasă la bogătaşi. Habar n-avea cu ce să-l înlocuiască la aşa prilej.

— Ce-ai zice de o cupă de şampanie? propuse Madeleine ca să-l ajute.

— Pe cinstea mea..., îşi luă inima în dinți Albert, care ura bulele.

Un semn, o tăcere lungă, apoi majordomul cu frapiera, se uitară la ceremonia dopului, cu o reținere artistică. Nerăbdător, domnul Péricourt făcu un gest, haide, haide, serveşte, doar n-o să stăm toată noaptea.

— Aşadar, l-ai cunoscut bine pe fiul meu...? întrebă el în sfârşit, aplecându-se spre Albert.

În clipa aceea, Albert înțelese că seara avea să fie doar aşa şi nimic altceva. Domnul Péricourt punându-i întrebări, sub ochii fiicei sale, despre moartea fiului său. Pradelle n-avea să facă parte din spectacol. O afacere de familie. Se simți uşurat. Se uită la masă, la şampania care fâsâia în cupă. Cu ce să înceapă? Ce să zică? Şi totuşi, se gândise la toate acestea, dar nu găsea primul cuvânt.

Domnul Péricourt era nedumerit şi crezu de cuviinţă să adauge:

— Fiul meu... Édouard...

Se întrebă atunci dacă băiatul acesta îl cunoscuse cu adevărat. Scrisese el cu mâna lui scrisoarea, n-ai de unde să ştii cum se petreceau treburile acolo, poate că îl trăgeau la sorţi pe acela care avea să le scrie familiilor tovarăşilor, fiecare cu ziua lui de corvoadă, repetând de fiecare dată aceleaşi lucruri sau aproape. Or, răspunsul ţâşni, sincer:

— O, da, domnule, pot să spun că l-am cunoscut bine!

În curând, ceea ce voia să ştie domnul Péricourt despre moartea fiului său nu mai avu cine ştie ce însemnătate. Ceea ce spunea acest fost recrut era mai important pentru că vorbea despre un Édouard viu. Édouard în noroi, la mâncare, la împărţirea ţigărilor, la serile de cărţi, Édouard aşezat, mai departe, care desena în întuneric, aplecat peste carnetul lui... Albert îl descria mai degrabă pe acel Édouard pe care şi-l plăsmuise decât pe acela pe care-l întâlnise din când în când în tranşee, dar pe care nu-l cunoştea.

Pentru domnul Péricourt nu era atât de dureros pe cât crezuse, ba chiar îi făceau bine toate aceste imagini. Fu silit să zâmbească, trecuse multă vreme de când Madeleine nu-l mai văzuse surâzând astfel, cu sinceritate.

— Dacă-mi daţi voie, spuse Albert, chiar îi plăcea să glumească...

Prinsese ceva curaj, povesti. Şi ziua când, şi ziua în care, şi-mi mai amintesc şi că... Nu era greu, tot ce-şi amintea despre unii şi alţii, despre tovarăşii lui de arme, punea pe seama lui Édouard, cu condiţia să fie în favoarea lui.

Iar domnul Péricourt îşi redescoperea fiul, i se povesteau lucruri cu adevărat uimitoare (Chiar aşa a spus? Cum vă spun eu acuma, domnule!), nimic nu-l surprindea, pentru că acceptase gândul că, de fapt, nu-l cunoscuse nicicând pe fiul său, îi putea îndruga vrute şi nevrute. Întâmplări prosteşti, de la cantină, cu săpunul de bărbierit, glume de elevi de liceu, umor de cazarmă, dar Albert, care găsise în sfârşit o cale, o urma cu hotărâre, cu plăcere chiar. Provocă râsete cu anecdotele acestea despre Édouard, domnul Péricourt se şterse la ochi. Cum prinsese inimă de la şampanie, Albert vorbi, fără să bage de seamă că povestirea lui aluneca, aluneca întruna, că trecea de la ghiduşiile de pifani la picioarele înghețate, de la jocul de cărți la şobolanii cât iepurii de mari şi la duhoarea cadavrelor pe care brancardierii nu se puteau duce să le adune, toate acestea erau prilejuri de glumă. Era prima oară când Albert povestea războiul său.

— Să nu uit, într-o zi, Édouard a zis aşa...

Albert mai avea puțin şi dădea pe-afară, prea pătimaş, prea adevărat, făcea mai mult decât era nevoie, strica portretul acestui tovarăş compozit pe care îl numea Édouard, dar avu norocul să stea chiar în fața domnului Péricourt, iar omul acesta, chiar şi când zâmbea, când râdea, părea tot o fiară sălbatică cu ochii lui cenuşii, îți tăia tot avântul.

— Şi cum a fost ucis?

Întrebarea sună ca şuierul unei ghilotine. Albert rămase cu gura deschisă, Madeleine era întoarsă spre el, banală şi grațioasă.

— Un glonț, domnule, în atacul cotei 113...

Se opri brusc, simțind că precizarea aceasta, „cota 113“, era de-ajuns. Răsună altfel în mintea fiecăruia. Lui

Madeleine îi veniră în minte explicațiile pe care i le dăduse locotenentul Pradelle atunci când se cunoscuseră, la Centrul de demobilizare, ținea atunci în mână scrisoarea care le vestea moartea lui Édouard. Domnul Péricourt nu se putu împiedica să se gândească, încă o dată, că tocmai cota aceasta 113 îi adusese moartea fiului său şi crucea de război viitorului său ginere. Pentru Albert, fu un cortegiu de imagini, pâlnia de obuz, locotenentul care se năpustea asupră-i...

— Un glonț, domnule, reluă el cu toată convingerea de care era în stare. Luam cu asalt cota 113, ştiți că fiul dumneavoastră era printre cei mai neînfricați? Şi...

Domnul Péricourt se aplecă uşor spre el. Albert se opri. Madeleine se aplecă şi ea, intrigată, serviabilă, ca pentru a-l ajuta să găsească un cuvânt dificil. Motivul era că, până acum, Albert nu se uitase cu adevărat şi, pe neaşteptate, regăsea, cu o incredibilă exactitate, privirea lui Édouard, intactă, în ochii tatălui său.

Rezistă o clipă, apoi îl podidiră lacrimile.

Plânse în mâini bolborosind scuze, era o durere intensă, nici chiar când îl părăsise Cécile nu simțise o asemenea amărăciune. În jalea aceea se contopeau tot sfârşitul războiului şi toată povara singurătății sale.

Madeleine îi întinse batista ei, Albert îşi cerea încontinuu iertare şi plângea, se lăsă tăcerea, fiecare cu suferința lui.

În cele din urmă, Albert îşi şterse cu zgomot nasul.

— Îmi pare rău...

Seara care de-abia începea se terminase deja cu clipa aceasta de adevăr. Ce alte speranțe să mai ai de la o simplă întâlnire, de la o cină? Orice ar fi făcut de-acum încolo, esențialul fusese spus, de către Albert, în numele

tuturor. Ruptura aceasta îl necăjea pe domnul Péricourt, căci nu pusese întrebarea care îi stătea pe limbă şi ştia că n-avea s-o mai pună: vorbea Édouard despre familia lui? Nu mai conta, cunoştea răspunsul.

Obosit, dar demn, se ridică:

— Vino, băiete, îi zise el, întinzându-i mâna ca să-l ridice de pe canapea. Ai să mănânci, o să-ţi facă bine.

Domnul Péricourt se uita la Albert cum înfulecă. Chipul lui palid, ochii naivi... Cum de-am câştigat războiul cu asemenea oameni? Dintre toate poveştile acestea despre Édouard, care era adevărată? N-avea decât să aleagă. Important era că istorisirea domnului Maillard oglindea nu atât viaţa lui Édouard, cât ambianţa în care acesta trăise în tot timpul războiului. Nişte tineri care-şi puneau pielea la bătaie în fiecare zi şi care glumeau seara, cu picioarele înghețate.

Albert mânca încet şi cu lăcomie. Îşi câştigase tainul. N-ar fi putut să spună ce-i puneau în farfurie, ar fi vrut să aibă meniul sub ochi ca să urmărească baletul felurilor de mâncare; iată ce numeau ei, probabil, o spumă de crustacee, iar acesta-i un aspic, iar acesta trebuia să fie un sufleu, era atent să nu se dea în spectacol, să pară mai puțin sărac decât era. Să fi fost el în locul lui Édouard, chiar şi cu mutra spartă la mijloc, s-ar fi întors aici ca să se sature de aceste creme, de acest decor, de acest lux, fără să ezite o secundă. Şi n-o punea la socoteală pe slujnicuța cu ochi negri. Ceea ce îl stânjenea şi-l împiedica să se bucure cu-adevărat de toate bucatele era faptul că uşa pe unde intrau slujitorii se afla în spatele lui şi, de fiecare dată când se deschidea, Albert se încorda, se întorcea, gesturile acestea îl făceau să semene şi mai mult

cu un flămând care veghează cu jind la sosirea felurilor de mâncare.

Domnul Péricourt n-avea să afle niciodată cât adevăr era în ceea ce auzise, inclusiv în puținul care se referea la moartea fiului său. Acum, nu mai conta cine ştie ce. Îşi spunea că orice doliu începe prin soiul acesta de renunțare. În timpul cinei, încercă să-şi amintească în ce fel se desfăşurase acela după soția lui, dar trecuse prea multă vreme de atunci.

Veni şi clipa-n care Albert, după ce se oprise din vorbit, se opri şi din mâncat; se lăsară câteva tăceri, se auzea clar cum, în marea sală, tacâmurile zdrăngăneau ca nişte zurgălăi. Era clipa cea grea când fiecare îşi reproşa că nu se bucurase îndeajuns de aşa prilej. Domnul Péricourt era căzut pe gânduri. Madeleine luă lucrurile pieptiş:

— Că veni vorba, domnule Maillard, dacă nu sunt indiscretă... în ce ramură lucrezi?

Albert înghiți bucata de găină îndopată pe care o avea în gură, îşi înhăță paharul de vin roşu, scoase un soi de murmur de apreciere, ca să mai câştige nişte timp.

— Publicitate, răspunse el într-un sfârşit. Sunt în publicitate.

— E pasionant, zise Madeleine. Şi... ce anume faci?

Albert puse paharul la loc, îşi drese vocea:

— Nu sunt chiar în publicitate. Lucrez într-o societate care se ocupă cu publicitatea. Eu sunt de fapt contabil.

Era mai puțin bine, lucru pe care îl văzu pe fețele lor, mai puțin modern, mai puțin palpitant, şi-i lipsea şi de un bun subiect de conversație.

— Dar nimic nu-mi scapă, adăugă Albert, care simțea dezamăgirea auditorului. Este un sector... foarte... Este foarte interesant.

Iată tot ce găsi de spus. Prudent, renunță la desert, la cafea, la băuturi. Cu capul uşor înclinat, domnul Péricourt îl privea țintă, în timp ce Madeleine menținea, cu un firesc care dovedea o foarte mare experiență în aceste situații, o conversație de-a dreptul searbădă, fără niciun timp mort.

Când Albert ajunse în antreu, îi cerură haina, slujnicuta avea s-o aducă.

— Mulțumesc din suflet, domnule Maillard, zise Madeleine, că ai binevoit să vii până la noi.

Cu toate acestea, nu se ivi slujnicuța cea drăguță, ci un urât, tânăr şi el, dar urât, pe care se vedea cât colo că e țăran. Cealaltă, drăguța, probabil că-şi terminase treaba.

Domnul Péricourt îşi aminti atunci de pantofii pe care îi zărise cu puțin înainte. Lăsă ochii în jos, în timp ce musafirul îşi punea vestonul revopsit. Madeleine nu îi privi, îi văzuse imediat, noi, lustruiți, ieftini. Domnul Péricourt părea gânditor.

— Spune-mi, domnule Maillard, eşti contabil, aşa mi-ai zis...

— Da.

Iată la ce ar fi trebuit să fie mai cu băgare de seamă la băiatul acesta: când spunea adevărul, se vedea pe fața lui... Acum e prea târziu şi atâta tot.

— Ei bine, reluă el, se pare că avem nevoie de un contabil. Ştii, creditul e în plin progres, țara trebuie să investească. La ora actuală, sunt multe oportunități.

Pentru Albert, era păcat că limbajul acesta nu fusese şi al directorului Băncii Uniunii pariziene care îl dăduse afară cu câteva luni în urmă.

— Nu ştiu ce onorarii ai, continuă domnul Péricourt, şi nu contează. Află că, dacă accepți un post la noi, îți vor fi propuse cele mai bune condiții, ai cuvântul meu.

Albert strânse din buze. Era bombardat de informații şi asfixiat de propunere. Domnul Péricourt îl țintuia cu bunăvoință. Lângă el, Madeleine zâmbea cu amabilitate, ca o mamă care îşi priveşte copilaşul jucându-se în nisip.

— Ştiți..., bolborosi Albert.

— Avem nevoie de tineri dinamici şi competenți.

Calificativele acestea îl speriară de tot pe Albert. Domnul Péricourt îi vorbea de parcă făcuse cea mai tare facultate de comerț din Paris. Pe lângă faptul că se înşelase în mod clar în privința lui, Albert simțea că era deja o minune că ieşea viu din casa familiei Péricourt. Să se apropie iarăşi de ea, chiar şi pentru o slujbă, cu umbra căpitanului Pradelle cutreierând culoarele...

— Mulțumesc mult, domnule, spuse Albert, dar am un loc foarte bun.

Domnul Péricourt ridică mâinile, înțeleg, nicio problemă. Când uşa se închise, rămase o clipă nemişcat, gânditor.

— Bună seara, draga mea, zise el într-un sfârşit.

— Bună seara, tată.

Îşi sărută fiica pe frunte. Când era vorba de ea, toți bărbații făceau la fel.

Édouard văzu imediat că Albert era dezamăgit. Se întorcea mohorât de la întâlnire; cu mândra, lucrurile nu se petrecuseră după voia lui, în ciuda frumoşilor pantofi noi. Sau din pricina lor, se gândi Édouard, care ştia ce este aceea eleganță adevărată şi care bănuise cât de puține şanse avea Albert când descoperise ce purta în picioare.

Când ajunse acasă, Albert îşi ferise ochii, ca un timid, un lucru care nu-i stătea în fire. De obicei, dimpotrivă, se uita lung la el — eşti bine? Era o privire aproape excesivă, care spunea că nu-i e frică să se uite la tovarăşul său atunci când nu purta mască, aşa ca în seara aceea. În schimb, Albert îşi puse pantofii la loc în cutie, ca pe o comoară pe care o ascunzi, dar fără bucurie, comoara îl dezamăgise, îi era ciudă pe sine însuşi pentru că-şi făcuse pofta, ce mai cheltuială, cu tot ce aveau ei de plătit şi toate acestea numai ca să se dea mare la alde Péricourt. Până şi slujnicuța făcuse haz. Albert nu mişca, Édouard nu-l vedea decât din spate, nemişcat, amărât.

De aceea se şi hotărî să spună ce-avea de spus. Îşi promisese totuşi să nu zică nimic atâta vreme cât proiectul nu era încheiat cu totul şi mai avea până acolo. Mai mult,

nu era încă pe deplin mulțumit de ceea ce-i ieşise din mâini, iar Albert nu avea starea necesară ca să se apuce să-i vobească de lucruri serioase... tot atâtea motive ca să rămână la decizia lui inițială de a se destăinui cât mai târziu cu putință.

Se hotărî totuşi să-şi dea drumul la gură din pricina tristeții tovarăşului său. În realitate, argumentul acesta nu făcea decât să ascundă adevăratul motiv: nu mai avea astâmpăr; din după-masa când terminase desenul cu copilul din profil, ardea de nerăbdare.

Aşa că la naiba cu ce-şi pusese el în minte.

— Măcar am mâncat bine, zise Albert fără să se ridice.

Îşi şterse nasul, nu voia să se întoarcă, să se dea în spectacol.

Édouard trăi atunci o clipă intensă, o clipă de izbândă. Nu asupra lui Albert, nu, ci, pentru prima oară de când i se prăbuşise viața, izbânda de a se simți puternic, de a-şi închipui că viitorul avea să depindă de el.

Degeaba se ridică Albert cu ochii în jos, mă duc după cărbuni, Édouard l-ar fi strâns la piept, l-ar fi pupat de-ar fi avut buze.

Când cobora, Albert îşi punea mereu papucii cei groşi din pâslă ecosez, mă întorc, adăugă el, de parcă ar mai fi fost nevoie să precizeze; aşa se întâmplă în cuplurile vechi, oamenii îşi spun unele lucruri din obişnuință fără să ia seama la răsunetul pe care l-ar avea dacă le-ar asculta cu adevărat.

De îndată ce Albert e pe scară, Édouard sare pe scaun, ridică trapa, scoate sacul, pune scaunul la loc, îl curăță de praf, se aşază pe otomană, se apleacă, îşi scoate, de sub divan, noua mască, şi-o pune şi aşteaptă, cu caietul de desen pe genunchi.

E gata prea devreme şi timpul îi pare lung, la pânda zgomotului paşilor lui Albert pe scară, foarte grei din pricina căldării pline de cărbuni, e ditamai căldăroiul, atârnă greu. În sfârşit, Albert împinge uşa. Când ridică ochii, e uimit, uluit, scapă din mâini căldarea care cade cu un zgomot asurzitor, metalic. Încearcă să se sprijine de ceva, întinde mâna, nu găseşte nimic, are gura căscată ca să nu se prăbuşească, picioarele nu-l mai ţin, cade în cele din urmă în genunchi pe parchet, năuc.

Masca pe care o poartă Édouard, aproape în mărime naturală, e căpăţâna lui de cal.

A sculptat-o din pastă de hârtie uscată. Nu-i lipseşte nimic, culoarea brună cu marmorajul întunecat, textura blănii înnegrite făcută dintr-un pluş maroniu foarte moale la atingere, obrajii descărnaţi şi căzuţi, botul colţuros cu nările deschise ca nişte gropi... Cu cele două buze întredeschise, groase şi cu puf, asemănarea era uimitoare.

Când Édouard închide ochii, calul însuşi închide ochii, e chiar el. Albert nu făcuse niciodată apropierea dintre Édouard şi cal.

E emoţionat până la lacrimi, ca şi cum şi-ar fi regăsit un prieten din copilărie, un frate.

— Măi să fie!

Râde şi plânge în acelaşi timp, măi să fie, repetă el, nu se ridică, rămâne în genunchi, îşi priveşte calul, măi să fie... E o tâmpenie, chiar şi el îşi dă seama, îi vine să-l pupe chiar pe botul lui cel mare şi mătăsos. Se mulţumeşte să se apropie, să întindă arătătorul, să-i atingă buzele. Édouard recunoaşte gestul pe care îl avusese Louise, cândva, emoţia îl copleşeşte. Ar fi atâtea de spus. Cei doi bărbaţi rămân tăcuţi, fiecare în lumea lui, Albert mângâie capul de cal, Édouard primeşte dezmierdarea.

— N-o să ştiu niciodată cum îl chema..., spuse Albert.

Chiar şi marile bucurii lasă o urmă de regret, în tot ce trăim lipseşte ceva.

Apoi, de parcă de-abia apăruse pe genunchii lui Édouard, Albert descoperă carnetul cu desene.

— O, te-ai apucat din nou de desenat?

Un strigăt din inimă.

— Nici nu ştii ce bine îmi pare...!

Râde de unul singur, de parcă s-ar fi bucurat să-şi vadă în sfârşit eforturile răsplătite. Arată spre mască.

— Şi pentru asta, mă! Nu-mi vine să cred! Ce seară!

Arătă cu poftă spre caiet.

— Şi... pot să mă uit?

Încă de la primele planşe, Albert e dezamăgit. Nu se poate ascunde. Bolboroseşte, a, da... foarte bine... foarte bine.... ca să nu tacă, pentru că, de fapt, nu ştie ce să zică, ceva care să nu sune fals. Căci, până la urmă, ce e? Pe foaia cea mare, e un soldat, urât rău. Albert închide caietul şi arată spre copertă.

— Ia spune-mi, zice el făcând pe uimitul, unde l-ai găsit?

E o biată diversiune. Louise. Bineînțeles. Pentru ea, să găsească asemenea caiete e o joacă de copii.

Apoi, trebuie să se uite din nou la desene, ce să zică? De data aceasta, Albert dă din cap...

S-a oprit la a doua planşă, un creion foarte fin al unei statui de piatră puse pe o stelă. În stânga paginii se vede din față, iar în dreapta, din profil. Înfățişează un răcan în picioare, cu tot echipamentul, cu casca, puşca în bandulieră, înaintează, dă să plece, cu capul în sus, cu privirea pierdută în depărtări, mâna i-a rămas puțin în urmă, la capătul degetelor sale încă întinse sunt cele ale unei

femei. Ea se află în spatele răcanului, cu şorţ sau haină de lucru, poartă un prunc în braţe, plânge, amândoi sunt tineri, deasupra desenului e şi titlul: *Plecare la luptă.*

— Ce bine e desenat!

Iată tot ce găseşte să spună.

Édouard nu se supără, se dă înapoi, îşi scoate masca şi o pune pe jos între ei doi. Astfel, capul calului pare să se ivească din podea şi să-şi întindă spre Albert botul păros cu buze groase.

Édouard îi cere lui Albert să fie atent dând uşor pagina: *La atac!* se cheamă. De data aceasta, sunt trei soldaţi, se supun pe deplin ordinului din titlu. Înaintează grupaţi, unul îşi ţine în sus puşca pe care o prelungeşte o baionetă, al doilea, lângă el, cu braţul încordat, se pregăteşte să arunce o grenadă, al treilea, rămas uşor în urmă, numai ce a fost atins de un glonţ sau de o schijă, e întins ca un arc, genunchii îl lasă, o să cadă pe spate...

Albert dă paginile: *Sculaţi-vă, morţilor!* Apoi un *Răcan pe moarte apărând drapelul* şi *Tovarăşi de luptă*...

— Sunt nişte statui...

E o întrebare, pe un ton şovăitor. Albert se aştepta la orice, dar nu la aşa ceva.

Édouard încuviinţează, cu ochii în podea, da, nişte statui. Bine, bine, bine, pare să spună Albert, nimic altceva, restul i-a rămas blocat în piept.

Îşi aminteşte cu claritate de carnetul de crochiuri al lui Édouard, pe care îl găsise printre lucrurile lui, plin de scene surprinse în grabă, în creion albastru, îl trimisese familiei odată cu scrisoarea ce le anunţa moartea lui. Până la urmă, erau aceleaşi situaţii ca şi azi, nişte soldaţi la război, dar, în cele de altădată, era atâta adevăr, atâta autenticitate...

Albert nu se pricepe defel la artă, sunt lucruri care-i plac şi altele care nu-i plac, atât. Ce vede aici e foarte bine redat, bine lucrat, cu multă grijă, dar... caută cuvântul, este... înțepenit. Şi, în sfârşit, găseşte: nu are nici urmă de adevăr! Asta-i. El, care a trăit toate acestea, care a fost unul dintre soldații aceia, ştie că asemenea imagini sunt aidoma acelora pe care şi le-au făurit oamenii rămaşi acasă. Sunt generoase, bineînțeles, menite să emoționeze, dar prea demonstrative. Albert e sfios. Iar aici, totul e lipsit de măsură, de parcă ar fi fost desenat cu adjective. Merge mai departe, dă paginile, iată o *Franța plângându-şi eroii*, o fată scăldată în lacrimi ține în brațe un soldat mort, apoi un *Orfan meditând la sacrificiu*, un băiat stă aşezat, îşi cuprinde obrazul cu palma, alături de el trebuie că e visul pe care-l are sau gândurile lui, e un soldat pe moarte, alungit, care-şi lasă mâna în jos, spre copil... E simplu, chiar şi pentru cel care nu se pricepe defel, e de-o cumplită urâțenie, să vezi şi să nu crezi, mai multe nu. Iată un *Cocoş călcând în picioare o cască nemțească*, Dumnezeule mare, e cu pintenii în sus, cu ciocul îndreptat spre cer, cu pene peste pene...

Lui Albert nu-i place deloc. Într-atât, încât i-a pierit glasul. Se uită pe furiş la Édouard care îşi învăluie desenele cu o privire protectoare, cum fac oamenii cu plozii de care sunt mândri, chiar şi atunci când sunt urâți, fără să-şi dea seama că o fac. Deşi nu pricepe chiar în clipa aceea, tristețea lui Albert e provocată de constatarea că bietul Édouard a pierdut totul în războiul acesta, până şi talentul.

— Şi..., începe el.

Căci, până la urmă, tot trebuie să spună ceva.

— Şi de ce statui?

Édouard scotoceşte la sfârşitul caietului, scoate de-acolo nişte tăieturi din ziare, i-o arată pe una dintre ele, a încercuit nişte rânduri, cu linii groase: „...aici ca peste tot, oraşele, satele, şcolile, chiar şi gările, toată lumea vrea un monument al morţilor...“

Articolul decupat e din *L'Est républicain*. Mai sunt şi altele, Albert a mai deschis dosarul acesta, nu-i pricepuse logica, listele de morți din acelaşi sat, din aceeaşi breaslă, o celebrare aici, o ceremonie militară, o subscripție acolo, totul se reducea la ideea aceasta de monument comemorativ.

— De acord! răspunde el, deşi nu înțelege cu adevărat despre ce este vorba.

Édouard împunge atunci cu degetul spre o socoteală pe care a făcut-o pe un colț de pagină:

„30 000 monumente × 10 000 franci = 300 milioane franci.“

De data aceasta, Albert pricepe mai bine, pentru că sunt o groază de bani. Ba e chiar o avere.

Nu izbuteşte să-şi închipuiască ce se poate cumpăra cu o asemenea sumă. Imaginația i se loveşte de cifre, ca o albină de un geam.

Édouard ia caietul din mâinile lui Albert şi-i arată ultima pagină.

Suvenirul patriotic

Stele, monumente şi statui spre gloria eroilor noştri şi a Franței biruitoare

Catalog

— Vrei să vinzi monumente pentru morți?

Da. Chiar așa. Édouard e mulțumit de găselnița lui, se lovește peste coapse cu zgomotul acela din gâtlej, uguitul, nu se știe de unde iese și cum, nu seamănă cu nimic, numai că nu-i plăcut la auzit.

Albert nu prea înțelege că cineva ar putea să aibă chef să mestereasc monumente, în schimb, suma de trei sute de milioane de franci începe să-și croiască un drum în mintea lui: poate să însemne „casă", ca aceea a domnului Péricourt, de pildă, „limuzină" și chiar „hotel de lux"... Roșește, numai ce-a gândit „femei", slujnicuța cu zâmbetul pustiitor i-a trecut tiptil prin fața ochilor, e o chestie instinctivă, când ai bani, vrei și femei pe măsură.

Citește cele câteva rânduri care urmează, este o reclamă scrisă cu majuscule, trasate cu atâta grijă, încât par tipărite: „... ȘI DACĂ SIMȚIȚI ÎN MOD DURER0S NEVOIA DE A PERPETUA AMINTIREA FIILOR ORAȘULUI VOSTRU, AI SATULUI VOSTRU, CARE AU FĂCUT DIN PIEPTUL LOR O PAVĂZĂ VIE ÎN FAȚA COTROPITORULUI".

— Totul e tare frumos, spune Albert, chiar cred că e o idee nemaipomenită...

Înțelege mai bine de ce desenele l-au dezamăgit așa de mult, nu sunt făcute ca să reprezinte o sensibilitate, ci ca să exprime un sentiment colectiv, ca să placă unui public larg care are nevoie de emoție, care vrea eroism.

Mai departe: „...SĂ ÎNĂLȚAȚI UN MONUMENT CARE SĂ FIE DEMN DE COMUNA VOASTRĂ ȘI DE EROII PE CARE VREȚI SĂ-I DAȚI CA PILDĂ GENERAȚIILOR VIITOARE. ÎN FUNCȚIE DE RESURSELE DE CARE DISPUNEȚI, MODELELE PREZENTATE POT FI LIVRATE DIN MARMURĂ, DIN GRANIT, DIN BRONZ, DIN PIATRĂ ȘI GRANIT CU SILICAT SAU DIN BRONZ GALVANIZAT..."

— Totuşi, povestea asta a ta nu-i simplă deloc..., reia Albert. În primul rând, pentru că nu-i de-ajuns să desenezi monumentele ca să le şi vinzi. Şi apoi, după ce le-ai vândut, trebuie să le şi fabrici! E nevoie de bani, de personal, de o uzină, de materii prime...

E uluit când îşi dă seama ce înseamnă să înfiinţezi o turnătorie.

— ... şi apoi, trebuie să transporţi monumentele, să le montezi la locul lor... E nevoie de mulţi bani!

Tot acolo au ajuns. La bani. Chiar şi cei mai îndemânatici nu se pot mărgini la propria lor ardoare. Albert zâmbeşte politicos, îl bate uşor pe genunchi pe tovarăşul său.

— Bine, uite, o să ne gândim. Eu cred că e foarte bine că vrei să te pui din nou pe treabă. Poate că n-ai apucat-o pe drumul cel bun; e greu cu monumentele! Dar ce ne pasă, important este că ţi-a revenit cheful de viaţă, nu?

Nu. Édouard strânge pumnul şi lustruieşte aerul, de parcă ar curăţa nişte pantofi. Mesajul e limpede: nu, să ne mişcăm repede!

— Zău aşa, să ne mişcăm repede, să ne mişcăm repede..., zice Albert, caraghioase idei mai ai şi tu!

Pe o altă pagină din caietul cel mare, Édouard scrie în grabă un număr: „300“ monumente! Taie 300 şi scrie „400“! Cât entuziasm! Adaugă: „400 × 7 000 franci = 3 milioane!“

A luat-o razna de tot, fără îndoială. Nu-i de-ajuns că vrea să se apuce de un proiect imposibil, ar vrea să se apuce uite acuşi, imediat. Bine, trei milioane, în teorie, bineînţeles că Albert n-are nimic împotrivă. Ba chiar, e mai degrabă pentru. Dar, în mod evident, Édouard e cu

capul în nori. A mâzgălit trei desene şi, în mintea lui, au şi trecut la stadiul industrial! Albert trage aer în piept, ca şi cum şi-ar lua avânt. Şi se străduieşte să vorbească liniştit:

— Ascultă, dragule, nu cred că-i o idee bună. Să vrei să meştereşti patru sute de monumente, nu ştiu dacă îţi dai seama cu adevărat ce înseamnă...

Hă! Hă! Hă! Când Édouard scoate zgomotul acesta înseamnă că e important, a făcut-o o dată sau de două ori de când se cunosc, e imperativ, fără furie, dar vrea să fie ascultat. Îşi înhaţă creionul:

— Nu le fabricăm! scrie el. Le vindem!

— Păi, da! izbucneşte Albert. Dar ce dracu'! După ce le vindem, trebuie să le şi meşterim!

Édouard îşi aduce faţa foarte aproape de cea a lui Albert; îi ţine capul în mâini, de parcă ar vrea să-l sărute pe gură. Face semn că nu, ochii îi râd, îşi apucă iar creionul.

— Doar le vindem...!

Cele mai râvnite lucruri se întâmplă adesea când te aştepţi mai puţin. Aşa şi cu Albert. Nebun de bucurie, Édouard răspunde dintr-odată la chinuitoarea întrebare pe care tovarăşul său şi-o pune din prima zi. Începe să râdă! Da, să râdă, pentru prima oară.

Şi este un râs aproape normal, un râs din gât, destul de feminin, ascuţit, un râs adevărat cu tremolouri, cu vibratouri.

Lui Albert i s-a tăiat răsuflarea, e cu gura căscată.

Îşi coboară privirea spre foaia de hârtie, spre ultimele cuvinte ale lui Édouard:

— Doar le vindem! Nu le fabricăm! Luăm banii şi atâta tot.

— Dar..., dă Albert să spună.

E foarte furios pentru că Édouard nu-i răspunde la întrebare.

— Şi apoi? insistă el. Ce facem?

— Apoi?

Râsul lui Édouard izbucneşte pentru a doua oară. Mult mai tare.

— Ne cărăm cu banii!

21

Încă nu-i nici şapte dimineaţa şi e un frig de crapă pietrele. De la sfârşitul lui ianuarie încoace, gerul se muiase — din fericire: ar fi trebuit să sape cu hârleţul, lucru cu desăvârşire interzis de regulament —, dar bătea un vânt îngheţat, umed, neobosit, degeaba terminaseră ei cu războiul dacă aveau parte de asemenea ierni.

Henri nu voia să aştepte în picioare, prefera să rămână în maşină. De altfel, nu era cu adevărat mai bine, în maşina aceasta aveai căldură fie sus, fie jos, niciodată ambele. Şi apoi, oricum, pe Henri totul îl enerva acum, nimic nu mergea cum trebuia. Cu energia pe care o punea în afaceri, ar fi trebuit să aibă dreptul la linişte, nu? Pe naiba, trebuia să apară mereu câte o piedică, o chestie neprevăzută, era nevoit să fie peste tot. E simplu, făcea totul singur. Dacă n-ar fi stat mereu pe capul lui Dupré...

Lucrurile nu stăteau chiar aşa, bineînţeles, Henri era de-acord, Dupré se descurca, era vrednic şi plin de râvnă. Ar trebui să calculez cât îmi aduce tipul, m-aş mai linişti, gândea Henri, dar iată, era furios pe toată lumea.

Oboseala îşi spunea şi ea cuvântul, fusese nevoit să plece în miez de noapte, iar jidăncuţa îl sleia de puteri...

Cu toate acestea, Dumnezeu ştie că nu-i plăceau evreii — în neamul d'Aulnay-Pradelle, toată lumea era anti-dreyfu-sardă încă din Evul Mediu —, dar femeile lor, pe bune, ce curve divine când se-apucau de treabă!

Nervos, se înfofoli în palton şi se uită la Dupré cum bate la uşa prefecturii.

Portarul nu terminase cu îmbrăcatul, Dupré explica, arătând spre maşină, portarul se apleca, îşi ținea mâna cozoroc de parcă ar fi fost soare afară. Era la curent. Ca să ajungă de la cimitirul militar la prefectură, o infor-maţie făcea mai puţin de-un ceas. Luminile se-aprin-seră una câte una prin birouri, uşa se deschise din nou, Pradelle ieşi în sfârşit din Hispano, trecu în grabă de portic, nici nu se uită la portarul care voia să-i arate drumul, dădu hotărât din mână, ştiu, cunosc, aici sunt ca la mine acasă.

Prefectul nu era de aceeaşi părere. Gaston Plerzec. De patruzeci de ani le tot spunea tuturor că nu, nu era bre-ton. Cât fusese noaptea de lungă, nu închisese un ochi. În gândurile sale, de la o oră la alta, cadavrele de soldaţi se amestecaseră cu chinezii, sicriele înaintau singure, unele dintre ele rânjeau batjocoritor. Alese o poză avan-tajoasă care îi părea că oglindeşte însemnătatea funcţiei sale: în faţa şemineului, cu o mână pe marginea de sus, cu cealaltă în buzunarul halatului de casă, cu bărbia sus, bărbia e foarte importantă când eşti prefect.

Pe Pradelle îl durea undeva de prefect, de bărbie, de şemineu, intră fără să ia seama la poza lui Plerzec, ba chiar fără să salute, se prăbuşi pe fotoliul rezervat oaspe-ţilor şi, dintr-odată:

— Aşa, ce-i porcăria asta?

Plerzec fu doborât de remarcă.

Cei doi bărbați se întâlniseră de două ori, pentru ședința tehnică de la începutul programului guvernamental, apoi în timpul inaugurării șantierului, discursul primarului, reculegere... Henri tropăise pe loc, de parcă n-avea altceva de făcut! Prefectul știa — dar cine nu știa oare? — că domnul d'Aulnay-Pradelle era ginerele lui Marcel Péricourt, coleg de promoție și prieten cu ministrul de Interne. Președintele Republicii în persoană venise la nunta fiicei sale. Plerzec nici nu-ndrăznea să-și imagineze înlănțuirea de prieteșuguri și relații din jurul întregii povești. Iată ce anume îl împiedicase să doarmă, mulțimea de oameni importanți care se aflau, fără îndoială, în spatele necazurilor și forța influenței pe care o reprezentau aceștia, cariera lui semăna cu un pai amenințat de o scânteie. Coșciugele care veneau din toată regiunea începuseră să se adune în viitoarea necropolă de la Dampierre cu doar câteva săptămâni în urmă, dar, văzând cum se petreceau înhumările, prefectul Plerzec își făcuse pe dată griji. La ivirea primelor probleme, voise să se protejeze, un reflex instinctiv; acum, ceva îi șoptea că, poate, se lăsase cuprins de panică.

În mașină domnea tăcerea.

La rândul lui, Pradelle se întreba dacă nu fusese cam prea lacom. Belelele dracului.

Prefectul tuși, mașina luă cu roțile o groapă, el se lovi la cap, nimeni nu scoase o vorbă de compătimire. În spate, Dupré, care se lovise și el de nenumărate ori, știa acum cum să stea, cu genunchii depărtați, o mână ici, cealaltă colo. Șeful conducea repede rău.

Înștiințat de portarul prefecturii, primarul îi aștepta, cu un registru la subsuoară, în fața grilajului viitorului

cimitir militar de la Darmeville. N-avea să fie o foarte mare necropolă, numai nouă sute de morminte. Nimeni nu pricepea niciodată cum hotăra ministerul amplasamentele.

De departe, Pradelle se uită la primar, aducea a notar ieşit la pensie sau a dascăl, cum nu se poate mai rău. Îşi luau foarte în serios funcţia, prerogativele, nişte oameni migăloşi. Pradelle înclină spre notar, dascălii erau mai slabi.

Maşina opri, coborâră, cu prefectul alături, îşi strânseră mâinile fără o vorbă, aveau probleme.

Împinseră grilajul provizoriu. În faţa lor se întindea un câmp imens, netezit, bolovănos şi golaş, pe care se trăseseră linii cu sfoara, drepte, perpendiculare. Milităreşti. Numai cele mai îndepărtate alei erau gata, cimitirul se acoperea încet de morminte şi de cruci ca un cearşaf cu care te înveleşti. Aproape de intrare, câteva gherete provizorii aveau un rost administrativ, zeci de cruci albe erau îngrămădite pe nişte palete. Mai încolo, sub un hangar, acoperite de prelate, erau puse unele peste altele coşciugele în plus, cam o sută. În mod normal, aprovizionarea cu sicrie se făcea după ritmul înhumărilor, iar faptul că aveau atât de multe coşciuge încă nefolosite însemna că rămăseseră în urmă. Pradelle aruncă o privire în spate, spre Dupré, care îi confirmă că, într-adevăr, n-aveau niciun avans. Un motiv în plus, îşi spuse Henri, să dea bătaie, mări pasul.

În curând avea să se lumineze de ziuă. De jur împrejur, pe kilometri întregi, nu era niciun copac. Cimitirul semăna cu un câmp de bătălie. Grupul se lăsă condus de primarul care bombănea „E13, ia să vedem noi, E13...“. Ştia foarte bine unde se află nenorocitul acela

de mormânt E13, ieri îşi petrecuse mai bine de-un ceas acolo, dar să se ducă direct la locul cu pricina, fără să caute, i se părea o insultă adusă conştiinciozităţii sale.

În sfârşit, se opriră în faţa unui mormânt deschis de curând. Un coşciug se ivi sub un strat subţire de pământ, cu partea de jos curăţată şi uşor ridicată ca să se poată citi inscripţia: „Ernest Blachet — Brigadier 133 RI — Mort pentru Franţa la 4 septembrie 1917".

— Şi ce? întrebă Pradelle.

Prefectul arătă spre registrul pe care primarul îl ţinea deschis în faţă, ca pe-o carte de farmece sau o biblie, şi citi cu solemnitate:

— „Amplasament E13: Simon Perlatte — clasa a II-a — armata a VI-a — Mort pentru Franţa la 16 iunie 1917."

Închise repede registrul, făcându-l să pocnească. Pradelle se încruntă. Avea chef să mai pună încă o dată aceeaşi întrebare: Şi ce? Dar le lăsa timp să asimileze informaţia. Aşadar, prefectul luă din nou cuvântul, în împărţirea puterii între oraş şi departament, lui îi revenea îndatorirea de a da lovitura de graţie.

— Echipele dumneavoastră au încurcat sicriele şi amplasamentele.

Pradelle se întoarse spre el, întrebător.

— Treaba e făcută de chinezii dumneavoastră, adăugă prefectul. Or, ei nu caută locul care trebuie... Bagă coşciugul în prima groapă ce le iese-n cale.

De data aceasta, Henri se întoarse spre Dupré:

— De ce fac asta tâmpiţii de chinezi?

Prefectul îi dădu răspunsul:

— Nu ştiu să citească, domnule d'Aulnay-Pradelle. Pentru treaba aceasta, aţi angajat nişte oameni care nu ştiu să citească.

Preț de-o clipă, Henri se pierdu cu firea. Apoi, răspunsul tâşni:

— Şi cui îi pasă, mama dracului de treabă! Când vin să se reculeagă, se-apucă rudele să sape în mormânt ca să verifice de-i mortul lor sau nu?

Toată lumea încremeni. Mai puțin Dupré, care ştia cu cine are de-a face: de patru luni de când se apucaseră, îl mai văzuse astupând găuri, ba chiar mai mari! Era o treabă cu tot felul de cazuri aparte; ca să nu-i scape nimic, ar fi trebuit să mai angajeze oameni, or, patronul nu voia s-o facă nici în ruptul capului; merge şi-aşa, spunea el, sunt deja destui şi apoi, te am pe tine, Dupré, nu? Pot să mă bazez pe tine sau nu? Aşa că, acum, un cadavru în locul altuia nu avea cum să-l impresioneze.

În schimb, primarul şi prefectul fură scandalizați.

— Aşteptați, aşteptați, aşteptați...!

Era primarul.

— Avem nişte responsabilități, domnule. Este vorba despre o îndatorire sacră!

Nici una, nici două, hai cu vorba mare. Era clar cu cine avea de-a face.

— Da, bineînțeles, reluă Pradelle pe un ton mai conciliant. O îndatorire sacră, bineînțeles. Dar bine, ştiți ce înseamnă...

— Da, domnule! Tocmai că ştiu ce înseamnă, închipuiți-vă! O insultă adusă morților noştri, iată ce este! Prin urmare, am să opresc lucrările.

Prefectul era mulțumit pentru faptul că prevenise ministerul prin telegramă. Era acoperit. Uf.

Pradelle se gândi îndelung.

— Bine, făcu el într-un sfârşit.

Primarul oftă, nu-şi imaginase o izbândă atât de uşoară.

— Voi proceda la deschiderea tuturor mormintelor, reluă el cu o voce puternică, răspicată. Ca să verific.

— De acord, zise Pradelle.

Prefectul Plerzec îl lăsă pe primar să se descurce, pentru că îl năucea să-l vadă pe Aulnay-Pradelle îngăduitor. În timpul primelor două întâlniri, i se păruse expeditiv, plin de dispreţ, defel genul binevoitor, ca astăzi.

— Bine, repetă Pradelle, înfofolindu-se în haină.

În mod vădit, făcea haz de necaz, înţelegea poziţia primarului.

— Aşa facem, deschideţi mormintele.

Se dădu înapoi, gata să plece, apoi păru că vrea să regleze un ultim detaliu:

— Bineînţeles, ne înştiinţaţi de îndată ce putem să ne apucăm iar de muncă, da? Iar tu, Dupré, mută-mi-i pe chinezi la Chazières-Malmont, acolo suntem în întârziere. Până la urmă, toată povestea asta nu pică chiar aşa de rău.

— Hei, aşteptaţi! urlă primarul. Oamenii dumneavoastră trebuie să deschidă mormintele!

— A, nu, răspunse Pradelle. Chinezii mei îngroapă. De-aia sunt plătiţi. Eu n-am nimic împotrivă să şi dezgroape, numai nu uitaţi: facturez guvernul la bucată. Dar atunci voi fi nevoit să facturez de trei ori. O dată pentru îngropat, a doua oară pentru dezgropat şi, după ce-o să puneţi sicriul potrivit la locul potrivit, o a treia oară ca să îngroape din nou.

— Aşa nu! strigă prefectul.

El era acela care semna procesele-verbale, care dădea socoteală pentru cheltuieli, care ţinea bugetul atribuit

de către stat şi care, dacă nu se încadra în sume, o lua peste ochi. Unde mai pui că fusese mutat aici după o greşeală administrativă — o poveste cu amanta unui ministru care îi vorbise de sus, lucrurile se înrăutăţiseră, morala: o săptămână mai târziu, fusese transferat la Dampierre —, aşa că, de data aceasta, nu, mulţumesc, n-are niciun chef să-şi termine cariera în colonii, era astmatic.

— Nici vorbă, nu vom putea factura de trei ori!

— Descurcaţi-vă între voi doi, spuse Pradelle. Eu trebuie să ştiu ce fac cu chinezii mei! Muncesc sau se cară!

Primarul era pământiu la faţă.

— Domnilor, vă rog!

Făcu o mişcare largă cu braţul ca să arate întinderea cimitirului deasupra căruia răsărea soarele. Totul era sinistru, imensitatea aceasta fără iarbă, fără copaci, fără limite, sub cerul lăptos, cu frigul acesta, movilițele de pământ pe care ploaia avea să le înmoaie, lopeţile acestea ici şi colo, roabele acestea... Tot spectacolul era de o mare tristeţe.

Primarul îşi deschisese din nou registrul.

— Domnilor, vă rog..., repetă el, am înhumat deja o sută cincisprezece soldaţi...

Îşi înălţă capul, doborât de aşa constatare.

— Iar în toată harababura asta, habar n-avem cine e cine!

Prefectul se întrebă dacă nu cumva primarul avea să se pornească pe plâns, de parcă doar atât le mai lipsea.

— Tinerii aceşti au murit pentru Franţa, adăugă primarul, le datorăm respect!

— Serios? Le datoraţi respect?

— Categoric şi...

— Atunci, explicați-mi și mie de ce, de aproape două luni încoace, în cimitirul comunei dumneavoastră, îi lăsați pe niște analfabeți să-i îngroape care pe unde?

— Totuși, nu eu îi îngrop aiurea! Sunt chi... oamenii dumneavoastră!

— Dar aveți mandat de la autoritatea militară să țineți aceste registre, nu?

— Un angajat de la primărie vine de două ori pe zi! Dar nu poate să-și petreacă toate zilele aici!

Întoarse spre prefect o privire de naufragiat.

Liniște.

Toată lumea se descotorosea de toată lumea. Primarul, prefectul, autoritatea militară, ofițerul de stare civilă, ministerul Pensiilor, erau cam mulți intermediari în povestea asta...

Înțeleseră atunci că, dacă se-apucau să-i caute pe vinovați, fiecare avea să aibă de suferit. Mai puțin chinezii. Pentru că ei nu știau să citească.

— Ascultați-mă, propuse Pradelle, de-acum înainte o să fim cu băgare de seamă, nu-i așa, Dupré?

Dupré dădu din cap. Primarul era la pământ. Va trebui să închidă ochii, să lase pe morminte, cu bună știință, niște nume care nu corespundeau soldaților îngropați și să ducă de unul singur tot acest secret. Cimitirul acesta avea să se transforme în coșmarul său.

Pradelle se uită rând pe rând la primar și la prefect.

— Propun, spuse el de parcă le-ar fi împărtășit o taină, să nu mai afle și alții despre aceste mici incidente...

Prefectul își înghiți saliva. Fără îndoială că telegrama lui ajunsese deja la minister, ca o cerere de mutație în colonii.

Pradelle întinse brațul şi-l trecu pe după umerii primarului, debusolat.

— Important pentru rude, adăugă el, e să aibă un loc numai al lor, nu-i aşa? Oricum, fiul lor e aici, nu? Altceva nici nu contează, credeți-mă pe mine!

Problema era rezolvată, Pradelle se urcă înapoi în maşină, trânti cu furie portiera, nu-şi ieşi din fire cum i se întâmpla adesea. Ba chiar porni la drum destul de calm.

El şi Dupré rămaseră mult timp uitându-se la peisajul ce le trecea prin fața ochilor, fără să scoată un cuvânt.

Scăpaseră cu fața curată şi de data aceasta, dar îndoiala îi cuprindea pe fiecare la nivelul său, incidentele se înmulțeau, ici şi colo.

În cele din urmă, Pradelle şuieră:

— O să dăm milităria jos din pod, nu, Dupré? Contez pe tine, nu-i aşa?

Nu. Însoțit de mişcarea arătătorului, ca un ştergător de parbriz, dar mai iute. Un „nu“ foarte hotărât, de nezdruncinat. Édouard închise ochii, răspunsul lui Albert era atât de previzibil. Era un timid, un speriat. Chiar şi atunci când nu era niciun risc, ca să ia şi cea mai mică decizie avea nevoie de mai multe zile, aşa că, fii serios, să vândă monumente pentru morți şi să se care cu banii!

După Édouard, toată problema era să afle dacă Albert avea până la urmă să accepte într-un interval rezonabil de timp, pentru că ideile foarte bune sunt nişte mărfuri care se trec repede. Ziarele pe care le citea cu nesaț îi dădeau întruna de înțeles acelaşi lucru: când, foarte curând, piața o să fie saturată de oferte de monumente, când toți artiştii, toate turnătoriile o să se arunce pe cererea aceasta, o să fie prea târziu.

Acum ori niciodată.

Iar pentru Albert, era niciodată. Gest cu arătătorul. Nu.

Totuşi, Édouard îşi văzuse cu încăpățânare de treaba lui.

Catalogul său de opere comemorative se împlinea, planşă după planşă. Numai ce zămislise o „Victorie“ foarte reuşită, care se inspira din aceea de la Samothrace,

dar cu o cască de răcan; modelul acesta avea să facă ravagii. Şi, cum era singur până la sosirea lui Louise înainte de lăsarea serii, avea timp să se gândească, să încerce să răspundă la toate întrebările care se puneau, să-şi cizeleze proiectul care, era silit să o recunoască, nu era simplu. Deşi erau cu mult mai puține decât crezuse, se străduia să rezolve dificultățile una câte una, dar apăreau mereu altele noi. În ciuda piedicilor, avea o credință nestrămutată în proiectul lui. Din punctul său de vedere, nu avea cum să dea greş.

Adevărata mare noutate: lucra cu un entuziasm neaşteptat, aproape violent.

Se imagina cu delectare în perspectiva aceasta, se învăluise în ea, se lăsase copleşit, întreaga lui existență depindea de ea. Redescoperindu-şi plăcerile de instigator şi firea provocatoare, redevenea el însuşi.

Albert se bucura. Pe Édouard acesta nu-l cunoscuse niciodată, doar din depărtare, în tranşee; să-l vadă întorcându-se la viață era pentru el o adevărată răsplată. Cât despre planul său, îl considera atât de irealizabil, încât aproape că nici nu-şi făcea griji. În mintea lui, n-avea cum să se facă şi pace.

Între cei doi bărbați începuse o luptă în care unul împingea, iar celălalt se împotrivea.

Aşa cum se întâmplă adesea, izbânda nu era făgăduită tăriei, ci inerției. Ca să câştige, era de-ajuns ca Albert să spună nu destul de multă vreme. Pentru el, cruzimea cea mare nu consta în faptul că refuza să se bage în povestea aceasta nebunească, ci în acela că-l dezamăgea pe Édouard, că înăbuşea din faşă frumoasa lui energie regăsită, că-l trimitea înapoi la găunoşenia existenței lor, la un viitor fără niciun plan.

Ar fi trebuit să-i propună altceva... Dar ce?

Astfel, seară de seară, admira cu o bunăvoinţă curtenitoare, deşi lipsită de căldură, noile desene pe care Édouard i le arăta, noile stele, noile sculpturi.

— Înţelege şi tu ideea, scria Édouard în caietul de discuţii. Oricine poate să-şi facă singur propriul monument! Iei un drapel şi un răcan, ai un monument. Dai drapelul la o parte, îl înlocuieşti cu o „Victorie", ai un altul! Devii creativ fără să te chinuieşti şi fără niciun talent, bineînţeles că lumii o să-i placă!

Ah, în privinţa aceasta, se gândea Albert, lui Édouard i se puteau reproşa o groază de lucruri, dar avea darul de a găsi idei. Mai ales când venea vorba de catastrofe: schimbarea de identitate, imposibilitatea de a pune mâna pe prima de la guvern, refuzul de a se întoarce acasă unde avea tot confortul, răzvrătirea împotriva grefei, acutumanţa la morfină, iar acum matrapazlâcul cu monumentele morţilor... Într-adevăr, ideile lui Édouard nu le-aduceau decât belele.

— Tu-ţi dai seama ce-mi propui? întrebă Albert.

Se proţăpi în faţa tovarăşului său.

— Să comit... un sacrilegiu! Să fur banii de la monumentele morţilor e ca şi cum aş profana un cimitir, e un... un afront patriotic! Pentru că, chiar dacă guvernul dă şi el ceva din buzunare, pentru soiul acesta de monumente, de unde vine grosul banilor? De la familiile victimelor! De la văduve, de la părinţi, de la orfani, de la camarazii de luptă! Pe lângă tine, Landru[3] o să pară un copil de ţâţă! O să-ţi pui ţara întreagă pe urme, toată lumea o să fie împotriva ta! Şi când or să te înhaţe, o să ai dreptul la

---

[3] Henri-Désiré Landru (1869–1922), celebru criminal şi ucigaş în serie francez. (*N.t.*)

un proces de formă, pentru că o să-ți ridice ghilotina încă din prima zi! Ştiu că ți s-a pus pata pe propria căpățână. Numai că eu încă n-am nimic cu-a mea!

Se întoarse la treburile lui bombănind, ce proiect aiurea. Dar veni înapoi, cu şervetul de bucătărie în mână. Chipul căpitanului Pradelle, care îl bântuia de când fusese acasă la domnul Péricourt, i se ivise iarăşi în fața ochilor. Înțelese dintr-odată că mintea lui nutrea de multă vreme aprige gânduri de răzbunare.

Şi că venise ceasul.

Evidența aceasta îi sărea în ochi.

— Ia să-ți spun eu ce-ar fi bine: să-i facem pielea burduf nenorocitului ăstuia de căpitan Pradelle! Iată ce-ar trebui să facem! Pentru că viața de-acum, ceea ce suntem astăzi, toate acestea s-au întâmplat din pricina lui!

Édouard nu păru foarte convins de această nouă abordare. Rămase cu mâna în aer, atârnându-i deasupra foii de hârtie, gânditor.

— Păi, da! mai puse Albert de la el, te porți de parcă l-ai fi uitat pe Pradelle! Dar el nu-i ca noi, s-a întors acasă ca un erou, cu medalii, decorații şi îşi primeşte pensia de ofițer! Sunt sigur că războiul i-a adus o groază de avantaje.

Putea el oare să meargă mai departe fără să sară calul? se întrebă Albert. Faptul că pusese întrebarea era deja un răspuns. Să-i frigă pielea lui Pradelle i se părea acum de la sine înțeles...

Îşi dădu drumul:

— Cu medaliile şi meritele lui, mi-l imaginez punând mâna pe-o fată pe cinste... Păi cum altfel, un erou ca el, or să se bată ca să-l aibă! Acuma, când noi murim cu zile, e sigur că el se-apucă de afaceri... Ție ți se pare că e bine aşa?

Ciudat, dar Albert nu căpătă de la Édouard încuviințarea la care se aştepta. Tovarăşul său ridică din sprâncene, se aplecă deasupra foii de hârtie.

— Toate acestea, scrise el, sunt în primul rând din pricina războiului. N-ai război, n-ai nici Pradelle.

Albert fu cât pe ce să se sufoce. Bineînțeles că era dezamăgit, dar mai ales îngrozitor de trist. Era nevoit să le spună lucrurilor pe nume, bietul Édouard era cu capul în nori...

Cei doi bărbați reluară discuția de mai multe ori, ajungeau mereu la aceeaşi constatare. În numele moralei, Albert visa la răzbunare.

— Te legi şi tu la cap când nu te doare, scria Édouard.

— Ei bine, nu, mi se pare că mă doare destul de tare. Pe tine nu?

Nu, pe el nu. Răzbunarea nu-i împlinea idealul de dreptate. Nu-i era de-ajuns să-l scoată vinovat pe-un singur om. Deşi trăiau acum în pace, Édouard declarase război războiului şi voia să se lupte cu mijloacele lui, cu alte cuvinte: cu stilul său. Registrul lui nu era morala.

După cum se vede, fiecare voia să-şi continue romanul care nu mai era, poate, acelaşi. Se întrebau dacă n-aveau să fie nevoiți să-l scrie fiecare pe al său. Fiecare în felul lui. Separat.

Când îşi dădea seama de toate acestea, Albert prefera să se gândească la altceva. De pildă, la slujnicuța de la alde Péricourt care îi tot trecea prin minte, Dumnezeule mare, ce limbuță drăgălaşă avea, sau la pantofii cei noi pe care nu mai îndrăznea să-i poarte vreodată. Pregătea zeama de legume şi carnea lui Édouard care, seară de seară, îi pomenea de planul său, era un tip încăpățânat

ca un catâr. Albert nu lăsa nimic de la el. Şi pentru că morala nu avusese niciun rost, făcu apel la raţiune:

— Ca să conduci o asemenea afacere, dă-ţi şi tu seama, ar trebui să înfiinţezi o societate, să oferi nişte documente, la asta te-ai gândit? Dacă-i dai drumul catalogului în lumea mare, n-am ajunge prea departe, ascultă-mă ce-ţi spun, ar pune repede mâna pe noi. Iar între arestare şi pedeapsa capitală n-o să ai vreme nici să-ţi tragi sufletul!

Pe Édouard nu părea să-l zdruncine niciun argument.

— Ar fi nevoie de un sediu, tuna Albert, de nişte birouri! Şi cine o să primească muşterii, tu, cu măştile tale de arap?

Întins pe otomana lui, Édouard îşi frunzărea în continuare planşele cu monumente, sculpturile. Exerciţii de stil. Nu orişicui i-e dat să reuşească ceva hidos.

— Ar trebui şi-un telefon! Şi nişte angajaţi care să răspundă, să scrie corespondenţa... Şi un cont în bancă, dacă vrei să pui mâna pe nişte bani...

Édouard nu se putea împiedica să zâmbească în barbă. Tovarăşul său vorbea cu un glas sugrumat de spaimă, de parcă ar fi trebuit să demonteze Turnul Eiffel şi să-l reconstruiască o sută de metri mai încolo. Îngrozit.

— Pentru tine, totul e simplu. Păi cum altfel, când nu ieşi din casă...!

Îşi muşcă buzele, prea târziu.

Avea dreptate, bineînţeles, dar Édouard se simţi rănit. Doamna Maillard spunea adesea: „Albert al meu nu-i rău din fire, ba chiar e cum nu se poate mai drăguţ. Dar nu e diplomat. De-aia nici nu-i iese nimic în viaţă".

Singurul lucru care ar fi zguduit nitel refuzul încăpăţânat al lui Albert era banul. Averea pe care o făgăduia Édouard. E adevărat că oamenii aveau s-arunce cu banii

pe fereastră. Țara întreagă era cuprinsă de o furie comemorativă în cinstea morților, proporțională cu dezgustul ei față de supraviețuitori. Argumentul financiar își atingea ținta, pentru că Albert ținea socotelile casei şi vedea cât de greu se câştiga francul şi cât de repede se topea; era nevoit să drămuiască totul, țigările, biletele de metrou, mâncarea. Aşa că tot ce promitea Édouard cu poftă, milioanele, maşinile, hotelurile de mâna-ntâi...

Şi femeile...

În privința aceasta, Albert începea să se piardă cu firea, un bărbat se poate descurca singur o vreme, dar nu aşa-i iubirea, până la urmă, dacă nu întâlneşte pe nimeni, îl apucă lehamitea.

Cu toate acestea, frica lui de a se arunca într-o afacere atât de nebunească era mai puternică decât dorința lui de femeie, aprigă totuşi. Să scapi cu viață din război ca să sfârşeşti în închisoare, ce femei ar merita să-ți asumi un asemenea risc? Chiar dacă, uitându-se la fetele de prin reviste, era de acord că multe dintre ele, tocmai, păreau să merite un astfel de risc.

— Ia gândeşte-te, îi spuse el într-o seară lui Édouard, eu care tresar şi când se trânteşte uşa, mă vezi tu pe mine băgându-mă într-o chestie de soiul acesta?

La început, Édouard tăcea, îşi vedea de desenat, lăsând planul să-şi croiască drum în mintea lui, dar constata că timpul nu-i rezolva problemele. Dimpotrivă, cu cât stăteau mai mult de vorbă, cu atât găsea Albert mai multe motive să se împotrivească.

— Şi apoi, să zicem că vindem câteva dintre monumentele tale imaginare şi că municipalitățile ne-ar plăti câte-un avans, ce-am câştiga, două sute de franci într-o zi, două sute de franci într-alta, ce mai avere! Să-mi asum

atâtea riscuri ca să mă aleg cu două, trei parale, nu mulțumesc! Ca să ne cărăm cu o avere, ar trebui ca totul să sosească în acelaşi timp, ceea ce nu se poate, afacerea asta a ta nu ține!

Albert avea dreptate. Mai devreme sau mai târziu, cumpărătorii aveau să-şi dea seama că, în spatele întregii poveşti, este o societate fantomă, iar ei vor fi nevoiți să plece cu ce vor fi strâns, adică nu mare lucru. Şi, tot gândindu-se, Édouard găsise o paradă. În mintea lui, perfectă.

Pe 11 noiembrie, la Paris, Franța...

În seara aceea, Albert descoperise nişte fructe într-o lădiță, pe trotuar, pe când se întorcea de pe marile bulevarde; dădea la o parte ce era stricat şi din miez pregătea un suc; i se luase de zeama de carne, zi de zi, şi nu avea prea multă imaginație. Cât despre Édouard, el înghițea ce i se dădea, din punctul acesta de vedere, nu era mofturos.

Albert îşi şterse mâinile pe şervet, se aplecă peste foaie — de când fusese lăsat la vatră, vedea din ce în ce mai prost, dacă ar fi avut bani, şi-ar fi cumpărat nişte ochelari —, fu nevoit să se apropie:

Pe 11 noiembrie, la Paris, Franța va înălța mormântul unui „soldat necunoscut". Participați şi voi la această celebrare şi transformați gestul acesta nobil într-o enormă comuniune națională, prin ridicarea, în aceeaşi zi, a unui monument în propriul vostru oraş!

Toate comenzile puteau să ajungă înainte de sfârşitul anului..., concluzionă Édouard.

Consternat, Albert dădu din cap. Te-ai smintit de tot. Şi se întoarse la sucul lui.

În timpul nesfârşitelor discuţii pe care le aveau pe marginea subiectului, Édouard îi dovedi lui Albert că, folosind câştigul din aceste vânzări, amândoi ar putea să plece în colonii. Să investească în nişte afaceri de viitor. Să nu mai fie niciodată săraci. Îi arătă nişte imagini decupate din revistele sau cărţile poştale aduse de Louise, vederi din Cochinchina, exploatări forestiere cu, în faţa butucilor pe care îi ridicau indigenii, colonişti cu căşti, cuceritori, îmbuibaţi ca nişte călugări, zâmbind plini de ei. Maşini europene cu femei ale căror eşarfe albe pluteau în vânt străbăteau văi însorite din Guineea. Şi fluviile din Camerun, şi grădinile din Tonkin în care plante cărnoase se revărsau din cupe de ceramică, şi Mesageriile fluviale de la Saigon unde străluceau firmele coloniştilor francezi, şi splendidul palat al guvernatorului, scuarul Teatrului fotografiat la apus cu bărbaţi în smoching, femei în lungi rochii de seară, portţigaret în mâini, cocktailuri proaspete, mai că n-auzeai muzica orchestrei, acolo viaţa părea uşoară, uşoare şi afacerile, averile făcute peste noapte, tânguirea climatelor tropicale. Albert se prefăcea că priveşte totul cu un interes turistic, dar rămânea un pic mai mult decât era necesar asupra fotografiilor pieţei din Conakry unde tinere înalte şi negre, cu sânii goi, sculpturale, se plimbau cu o nepăsare îngrozitor de senzuală, îşi ştergea din nou mâinile pe şervet şi se întorcea la bucătăria lui.

Albert se opri dintr-odată.

— Şi apoi, ca să-ţi tipăreşti catalogul şi ca să-l trimiţi în sute de oraşe şi sate, ce bani ai tu, ia spune-mi...?

Édouard găsise răspunsul la multe întrebări, la aceasta, niciodată.

Ca să-i bage minţile în cap, Albert se duse după portofelul său, îşi răsfiră bănuţii pe faţa de masă din muşama şi îi numără.

— Eu pot să-ţi dau unsprezece franci şaptezeci şi trei. Tu câţi ai?

Era o laşitate, o cruzime, n-avea niciun rost, o ocară, Édouard nu avea nimic. Albert nu profită de situaţie, îşi băgă firfiricii la loc şi se întoarse la oalele lui. Nu-şi mai vorbiră toată seara.

Sosi şi ziua când Édouard nu mai avu niciun argument, fără să-l fi convins pe tovarăşul său.

Nu era nu. Albert n-avea să se răzgândească.

Timpul trecuse, catalogul, aproape terminat, nu mai avea nevoie decât de câteva retuşuri ca să fie tipărit şi trimis în lumea largă. Dar mai era de făcut tot restul, organizarea, o muncă enormă şi niciun ban de nicăieri...

Ce-i rămânea lui Édouard din toate acestea: o serie de desene inutile. Se prăbuşi. De data aceasta, nu plânse, nu făcu mutre şi nu se certă, se simţea insultat. Un mic contabil îl punea la locul lui în numele sacrosanctului realism. Veşnica luptă dintre artişti şi burghezi se repeta aici; era, după nişte criterii în mare aceleaşi, războiul pe care îl pierduse în faţa lui taică-său. Un artist e un visător, prin urmare, un inutil. Lui Édouard i se părea că aude cuvintele acestea în spatele vorbelor lui Albert. Cu unul sau cu celălalt, se simţea înjosit la rangul de asistat, o fiinţă frivolă care se dedică unor activităţi zadarnice. Fusese răbdător, pedagog, convingător, dar dăduse greş; ceea ce îl despărţea de Albert nu era un dezacord, ci o cultură; îl găsea mic, meschin, fără anvergură, fără ambiţie, fără nebunie.

Albert Maillard nu era decât o variantă a lui Marcel Péricourt. Era acelaşi, dar fără bani. Cei doi bărbaţi cu mințile pline de certitudini nimiceau tot ceea ce era mai viu în Édouard, îl ucideau.

Édouard urlă, Albert nu se lăsă. Se certară.

Édouard lovi cu pumnul în masă, străpungându-l pe Albert cu privirea şi scoţând nişte răgete aspre şi ameninţătoare.

Albert zbieră că făcuse războiul, că n-o să facă închisoare.

Édouard răsturnă otomana care nu rezistă agresiunii. Albert se năpusti, ţinea la mobila aceasta, singurul lucru cât de cât şic în tot decorul! Lui Édouard îi scăpară nişte ţipete pline de furie, de o nemaipomenită putere, cu torente de salivă care îi ţâşneau din gâtlejul deschis, toate acestea urcau din burtă, ca un vulcan în erupţie.

Albert strânse bucăţile de otomană, spunând că Édouard putea să spargă toată casa, că n-ar schimba o iotă, că niciunul dintre ei nu era făcut pentru soiul acesta de afaceri.

Édouard urlă în continuare, şchiopătând cu paşi mari prin încăpere, sparse un geam cu cotul, ameninţă că o să dea de pământ cu puţinele vase pe care le aveau, Albert sări pe el, îl prinse de mijloc, căzură şi se rostogoliră pe jos.

Începuseră să se urască.

Scos din minţi, Albert îl lovi tare la tâmplă pe Édouard care, pocnindu-l straşnic în piept, îl trânti de perete unde nu mult lipsi să-l omoare. Se ridicară în picioare, faţă în faţă, în aceeaşi clipă, Édouard îl pălmui pe Albert, care îi răspunse trăgându-i un pumn. În plină figură.

Or, Édouard era înaintea lui.

Pumnul închis al lui Albert se înfundă în golul din chipul său.

Aproape până la încheietură.

Şi rămase înţepenit acolo.

Îngrozit, Albert îşi privi pumnul înghiţit în faţa tovarăşului său. De parcă i-ar fi străpuns capul dintr-o parte într-alta. Şi, deasupra încheieturii, privirea uluită a lui Édouard.

Cei doi bărbaţi rămaseră aşa câteva secunde, paralizaţi.

Auziră un strigăt, amândoi se întoarseră spre uşă. Cu mâna la gură, Louise îi privea, cu ochii în lacrimi; ieşi în fugă.

Se desprinseră unul de celălalt, neştiind ce să spună. Se scuturară, neîndemânatici. Un timp, îndelungat, îi cuprinse o ruşine plină de vinovăţie.

Înţeleseră că totul se terminase.

Povestea lor comună nu va putea nicicând să uite de pumnul acela vârât în chipul acesta, de parcă l-ar fi spart. Gestul, senzaţia, monstruoasa intimitate, totul era covârşitor, ameţitor.

Nu simţeau aceeaşi furie.

Sau furia lor nu se exprima în acelaşi fel.

A doua zi de dimineaţă, Édouard îşi făcu bagajul. Era ranița lui. Nu-şi luă decât hainele, nimic altceva. Albert plecă la muncă fără să fi găsit vreun cuvânt de spus. Ultima imagine cu Édouard fu cu spatele lui, când îşi pregătea rucsacul, foarte încet, aidoma cuiva care nu se hotărăşte să se lase dus.

Toată ziua, cu reclama pe spinare, Albert bătu bulevardul pritocind la gânduri triste.

Seara, doar un bilețel: „Mulţumesc pentru tot“.

Apartamentul i se păru gol, ca viața lui când plecase Cécile. Ştia că oamenii uită totul, dar, de când câştigase războiul, avea impresia că îl pierde câte un pic în fiecare zi.

23

Labourdin îşi lipi mâinile de birou, părând la fel de mulţumit ca la masă, la sosirea omletei norvegiene. Domnişoara Raymond n-avea nimic dintr-o înghețată. Şi totuşi, asemănarea cu o bezea aurie nu era chiar lipsită de sens. Era vopsită blondă cu nuanțe roşcate, cu o piele foarte albă şi un cap niţel ţuguiat. Când intra şi-şi vedea patronul în poziția aceasta, domnişoara Raymond făcea o mutră scârbită şi fatalistă. Pentru că, de îndată ce ajungea în fața lui, Labourdin îşi strecura mâna sub fusta ei, gest de o incredibilă iuțeală la un om aşa de rotofei şi de o îndemânare de care nu dădea dovadă în niciun alt domeniu. Ea efectua atunci o mişcare rapidă din şolduri, dar, în acest registru, Labourdin era înzestrat cu o intuiție care semăna a har divinatoriu. Oricare ar fi fost eschiva, el îşi atingea întotdeauna scopurile. Ea se împăcase cu gândul, se răsucea în grabă, punea dosarul pe birou şi, ieşind, se mulțumea să suspine a lehamite. Obstacolele derizorii, patetice pe care încerca să le opună acestei metehne (rochii sau fuste din ce în ce mai strâmte) întețeau plăcerea lui Labourdin. Deşi era o secretară destul de mediocră în

stenografie şi ortografie, răbdarea sa îi răscumpăra toate defectele.

Labourdin deschise dosarul, plescăi din limbă: domnul Péricourt avea să fie mulţumit.

Era un regulament frumos care punea „în concurs, între artişti de naţionalitate franceză, proiectul de edificare a unui monument în cinstea morţilor din războiul de la 1914–1918".

În ditamai documentul, Labourdin nu redactase de unul singur decât o frază. A doua din articolul 1. Ţinuse s-o alcătuiască chiar el, fără ajutorul nimănui. Fiecare cuvânt, îndelung chibzuit, era notat de mâna lui, la fel fiecare majusculă. Era atât de mândru de toate acestea, încât ceru ca fraza cu pricina să fie scrisă cu litere îngroşate: **„Acest Monument va trebui să exprime Amintirea plină de durere şi glorie a propriilor noştri Morţi Biruitori"**. O cadenţă desăvârşită. Un nou plescăit din limbă. Se admiră iarăşi, apoi parcurse rapid restul textului.

Găsiseră un minunat amplasament, ocupat odinioară de garajul municipal: patruzeci de metri de faţadă, treizeci în adâncime, cu posibilitatea amenajării unui parc de jur împrejur. Regulametul preciza că dimensiunile monumentului trebuiau „să fie în armonie cu amplasamentul ales". Era nevoie de spaţiu pentru înscrierea tuturor acestor nume. Operaţiunea era aproape încheiată: un juriu de paisprezece persoane care cuprindea notabilităţi şi artişti locali, militari, reprezentanţi ai foştilor combatanţi, ai familiilor etc., toţi aleşi pe sprânceană printre oamenii care îi datorau ceva lui Labourdin sau aşteptau să le facă o favoare (el prezida comitetul, votul lui era decisiv). Iniţiativa aceasta, dusă pe culmi artistice şi patriotice, apărea în fruntea realizărilor din darea de

seamă a mandatului său. Avea aproape sigur să fie reales. Stabiliseră datele, concursul urma să fie lansat, începeau lucrările de nivelare. Anunțul avea să fie publicat în principalele ziare din Paris şi provincie, o afacere frumoasă, într-adevăr, şi minunat condusă...

Nu lipsea nimic.

Doar un spațiu alb la articolul 4: „Suma de cheltuit pentru monument este de..."

Lucrul acesta îl cufundă pe domnul Péricourt într-o intensă cugetare. Voia ceva frumos, dar nu măreț, şi, potrivit informațiilor ce-i fuseseră transmise, pentru un monument de genul acesta, prețurile se socoteau între şaizeci şi o sută douăzeci de mii de franci, unii artişti, faimoşi, cereau chiar şi o sută cincizeci, o sută optzeci de mii de franci, cu o asemenea varietate, unde să fixezi limita? Nu banii erau problema, ci dreapta măsură. Să se gândească. Privirea i se îndreptă spre fiul său. Cu o lună în urmă, Madeleine pusese pe şemineu o fotografie a lui Édouard pe care o dăduse la înrămat special pentru el. Avea şi altele, dar o alesese pe aceasta, căci i se păruse „de mijloc", nici prea cuminte, nici prea provocatoare. Acceptabilă. Ceea ce se întâmpla în viața tatălui ei o tulbura şi, cum îşi făcea griji din pricina proporțiilor la care ajunseseră lucrurile, Madeleine se mişca dibaci, în tuşe mici, într-o zi carnetul de crochiuri, într-alta o poză.

Înainte să se apropie de fotografie, să o pună pe colțul biroului, domnul Péricourt aşteptase două zile. Nu voi s-o întrebe pe Madeleine nici când, nici unde fusese făcută, un tată ar trebui să ştie asemenea lucruri. După socoteala lui, Édouard avea vreo paisprezece ani, prin urmare, nu putea fi decât din 1909. Poza în fața unei balustrade din lemn. Fundalul nu se vedea, fotografia

părea să fi fost realizată pe terasa unei cabane, în fiecare iarnă îl trimiteau la ski. Domnul Péricourt nu-şi amintea exact locul, doar că era mereu aceeaşi staţiune, în Alpii nordici, poate, sau sudici. În orice caz, în Alpi. Fiul său purta un pulover şi clipea din ochi din pricina soarelui, numai zâmbet, de parcă cineva s-ar fi strâmbat în spatele fotografului. Faptul acesta îl distră la rândul lui pe domnul Péricourt, era un copil frumos, ştrengar. Dar zâmbetul acesta astăzi, după atâţia ani, îi aduse aminte că el şi fiul său nu râseseră niciodată împreună. Ceea ce îi sfâşie inima. Se gândi atunci să întoarcă rama.

Jos, Madeleine scrisese: „1906, les Buttes-Chaumont".

Domnul Péricourt îşi desfăcu stiloul şi scrise: două sute de mii de franci.

24

Cum nimeni nu ştia cum putea să arate Joseph Merlin, cei patru bărbaţi care trebuiau să-l întâmpine se gândiră mai întâi să dea un anunţ prin şeful de gară la sosirea trenului, apoi să ţină o pancartă cu numele lui... Dar niciuna dintre aceste soluţii nu li se păru pe măsura demnităţii şi discreţiei cuvenite la primirea unui trimis de la minister.

Prin urmare, aleseseră să rămână laolaltă pe peron, nu departe de ieşire, şi să pândească, pentru că, de fapt, nu cobora cine ştie ce lume la Chazières-Malmont, în general vreo treizeci de persoane, aveau să-l dibuiască imediat pe-un funcţionar parizian.

Or, nu dibuiră pe nimeni.

În primul rând, din tren nu coborâră treizeci de persoane, ci mai puţin de zece şi, printre ele, niciun trimis de la minister. Când ultimul călător ieşi pe uşă, iar gara fu goală, se uitară unul la celălalt; plutonierul Tournier îşi pocni călcâiele, Paul Chabord, ofiţer de stare civilă la primăria de la Chazières-Malmont, îşi şterse zgomotos nasul, Roland Schneider, de la Uniunea Naţională a Combatanţilor, care reprezenta familiile

celor dispăruți, trase adânc aer în piept, lucru care era menit să arate cât de tare se ținea să nu izbucnească. Şi toată lumea ieşi.

Cât despre Dupré, el se mulțumi să înregistreze informația; pierduse mai multă vreme cu organizarea acestei vizite care, până la urmă, nici n-avea să se mai țină decât cu organizarea muncii celorlalte şase şantiere ale societății între care era mereu pe fugă, o chestie numai bună să te descurajeze. Odată ajunşi afară, toți patru se îndreptară spre maşină.

Erau în nişte stări de spirit destul de diferite. Constatând absența trimisului de la minister, toți se simțeau dezamăgiți... şi uşurați. Nu se temeau de nimic, bineînțeles, pregătiseră cu grijă vizita, dar o inspecție rămâne o inspecție, lucrurile acestea o iau razna când ți-e lumea mai dragă, se ştiau cazuri.

De când cu povestea cu chinezii de la cimitirul din Dampierre, Henri d'Aulnay-Pradelle nu-şi mai vedea capul de treabă. Nu avea chef de nimic. Nu-i mai dădea pace lui Dupré cu nişte dispoziții care se băteau întruna cap în cap. Trebuia să meargă mai repede, să năimească mai puțini oameni, să fenteze regulile, cu condiția să nu vadă cineva ceva. De când îl angajase, îi tot promitea lui Dupré o mărire de salariu care nu venea defel. Dar: „Contez pe tine, Dupré, da?"

— Şi totuşi, se plânse Paul Chabord, ministerul putea să scoată nişte bani pentru o telegramă!

Dădu din cap: drept cine îi luau, nişte oameni care se speteau pentru Republică, măcar să-i fi prevenit etc.

Ieşiră din gară. Când se pregăteau să urce în maşină, o voce cavernoasă şi răguşită îi făcu să se întoarcă:

— Sunteți de la cimitir?

Era un bărbat destul de în vârstă, cu un cap foarte mic şi un corp mare ce părea gol, ca o carcasă de pui la sfârşitul mesei. Mădularele prea lungi, o față roşiatică, o frunte îngustă, cu un păr scurt care începea de jos de tot, mai că nu se contopea cu sprâncenele. Şi o privire plină de suferință. La toate acestea, adăugați că era îmbrăcat ca un pui de bogdaproste, o redingotă prăpădită care fusese la modă înainte de război, deschisă, în ciuda frigului, deasupra unui veston de catifea maronie pătat de cerneală şi căruia îi lipsea un nasture din doi. Un pantalon cenuşiu fără nicio formă şi mai ales, mai ales, o pereche de bocanci uriaşi, nişte ghete aproape biblice.

Cei patru bărbați rămaseră fără grai.

Lucien Dupré fu primul care se dezmetici. Făcu un pas înainte, întinse mâna, întrebă:

— Domnul Merlin?

Trimisul ministerului scoase un zgomot uşor sugându-şi limba de gingii, cum fac oamenii când vor să înlăture o bucățică de mâncare, țâşt. Le luă ceva vreme până să înțeleagă că, de fapt, era vorba despre o mişcare a dinților lui falşi, un obicei destul de enervant; făcu la fel tot drumul în maşină, de le venea să-i caute o scobitoare. După cum dădeau de bănuit hainele ponosite, enormii lui bocanci murdari, toată înfățişarea sa, încă de la plecarea de la gară impresia li se confirmă: în plus, bărbatul acesta mirosea urât.

Pe drum, Roland Schneider găsi de cuviință să se avânte într-un amplu comentariu strategico-geografico-militar despre regiunea pe care o traversau. Joseph Merlin, care nici nu părea să-l audă, îi tăie vorba în mijlocul unei fraze ca să întrebe:

— La prânz... se poate să avem pui?

Avea o voce destul de neplăcută, fonfăită.

În 1916, la începutul bătăliei de la Verdun — zece luni de lupte, trei sute de mii de morți —, terenurile de la Chazières-Malmont, aflate nu departe de liniile frontului, încă accesibile pe căi terestre şi destul de apropiate de spital, mare furnizor de cadavre, se dovediseră, o vreme, un loc practic pentru îngroparea soldaților. Fluctuația pozițiilor militare şi hazardurile strategiei încurcară de mai multe ori unele părți ale acestui vast cvadrilater în care se găseau acum îngropate mai bine de două mii de corpuri, nimeni nu ştia cu adevărat câte, unii pomeneau chiar cinci mii, nu era imposibil, războiul acesta spulberase toate recordurile. Aceste cimitire provizorii duseseră la întocmirea unor registre, planuri, extrase, dar când îți pică în cap cincisprezece sau douăzeci de milioane de obuze în zece luni — în unele zile, câte un obuz la fiecare trei secunde — şi când trebuie să îngropi, în nişte condiții danteşti, de două sute de ori mai mulți oameni decât de obicei, registrele, planurile şi documentele capătă o valoare destul de relativă.

Statul se hotărâse să înființeze o imensă necropolă la Darmeville, pe care trebuiau să o alimenteze cimitirele din împrejurimi şi mai ales cel de la Chazières-Malmont. Cum nimeni nu ştia câte corpuri sunt de exhumat, de transportat şi iarăşi de înhumat în necropolă, era greu să se stabilească un preț global. Guvernul plătea la bucată.

Era o afacere încheiată la mica înțelegere, fără nicio licitație, pe care Pradelle pusese mâna. Dacă găseau două mii de corpuri, îşi făcuse el socoteala că putea să renoveze, la Salevière, jumătate din şarpanta grajdurilor.

Cu trei mii cinci sute, şarpanta întreagă.

La peste patru mii, adăuga refacerea porumbarului.

Dupré adusese la Chazières-Malmont vreo douăzeci de senegalezi şi, ca să fie pe placul autorităților, căpitanul Pradelle (Dupré nu-i spunea altfel, aşa se obişnuise) acceptase să angajeze pe loc o mână de muncitori în plus.

Şantierul începuse prin exhumarea corpurilor cerute de rude şi pe care erau siguri că le pot găsi.

Familii întregi debarcaseră la Chazières-Malmont, o continuă defilare de lacrimi şi gemete, de copii speriați, de părinți bătrâni şi gârboviți care mergeau în echilibru pe scândurile puse anume ca să nu se împleticească prin noroaie; ca un făcut, în perioada aceea a anului, plouase încontinuu. Avantajul era că, sub o ploaie puternică, exhumările nu durau mult, nimeni nu mai cerea mare lucru. Din decență, puseseră la munca aceasta muncitori francezi, nişte senegalezi ca să dezgroape soldați, lucrul acesta şocase, de ce oare?, anumite familii: era considerată exhumarea fiilor lor ca o îndatorire ingrată, numai bună de încredințat unor arapi? Când ajungeau în cimitir şi îi zăreau, din depărtare, pe negrii aceia înalți, bătuți de ploaie, care dădeau la lopată sau cărau lăzi, copiii nu-şi mai luau ochii de la ei.

Defilarea familiilor dură îngrozitor de mult.

Căpitanul Pradelle întreba în fiecare zi la telefon:

— Bun, Dupré, gata cu prostiile? Când începem?

Grosul trebii începuse după aceea cu exhumarea trupurilor tuturor celorlalți soldați sortiți necropolei militare de la Dampierre.

Nu era lucru uşor. Unele corpuri erau repertoriate cum se cuvine, nu puneau nicio problemă, crucea care le purta numele fiind încă la locul ei, dar multe altele trebuiau identificate.

O grămadă de soldați fuseseră îngropați cu jumătatea plăcuței de identificare, dar nici pe departe toți; uneori, erau nevoiți să facă o adevărată anchetă pornind de la obiectele descoperite pe ei sau în buzunare; trebuiau să pună corpurile deoparte, să le înscrie pe liste în aşteptarea rezultatului cercetărilor, găseau de toate şi uneori atât de puține lucruri când pământul fusese de prea multe ori răscolit... Scriau atunci „soldat necunoscut".

Şantierul avansa. Exhumaseră deja în jur de patru sute de cadavre. Sicriele ajungeau în camioane pline ochi, o echipă de patru oameni le asambla, le bătea în cuie, o alta le aducea lângă gropi şi le evacua apoi spre furgoanele care le transportau până la necropola de la Darmeville unde alți băieți, tot de la Pradelle & Cie, se apucau de înhumat. Doi dintre ei se îndeletniceau cu registrele, înscrierile, extrasele.

Trimisul de la minister, Joseph Merlin, pătrunse în cimitir ca un sfânt în fruntea unei procesiuni. Când călca prin bălți, bocancii lui enormi stropeau totul. De-abia atunci băgară ceilalți de seamă că purta o taşcă veche de piele. Degeaba era ea doldora de documente, părea să se bălăbănească la capătul lungului său braț ca o foaie de hârtie.

Se opri. În spatele lui, procesiunea încremeni, cuprinsă de neliniște. Se uită mult timp în jur.

Deasupra cimitirului domnea continuu un miros înțepător de putreziciune ce te izbea uneori din plin, ca un nor plimbat de vânt, amestecându-se cu fumul coşciugelor scoase din pământ crăpate sau distruse şi care, potrivit regulamentului, trebuiau arse la fața locului. Cerul era mohorât, de un cenuşiu murdar, se vedeau, ici şi colo, oameni care transportau sicrie ori aplecați deasupra

unor gropi; două camioane stăteau cu motorul pornit, în timp ce alții le încărcau, purtându-le pe brațe, cu sicrie. Merlin îşi mişcă aparatul dentar, țâşt, tâşt, îşi strâmbă buzele groase.

Iată unde ajunsese.

Aproape patruzeci de ani de slujbă la stat şi, în ajun de pensie, îl trimiteau să facă turul cimitirelor.

Merlin lucrase succesiv la Ministerul Coloniilor, la Ministerul Aprovizionării Generale, la subsecretariatul de stat de la Comerț, Industrie, Poştă şi Telegrafe, la Ministerul Agriculturii şi al Aprovizionării, treizeci şi şapte de ani de carieră, treizeci şi şapte de ani în care fusese dat afară de peste tot, ratase tot, îi tăbăciseră pielea în toate posturile pe care le ocupase. Merlin nu era un om plăcut. Taciturn, un pic pedant, încruntat şi morocănos de la început până la sfârşit de an, ce să glumească cineva cu el... Prin felul lui de-a se purta, orgolios şi mărginit, bărbatul acesta urât şi antipatic încurajase întruna răutățile colegilor şi răzbunările şefilor. Sosea undeva, i se dădea o treabă de făcut şi-i plictisea pe toți pentru că, foarte repede, li se părea ridicol, dezagreabil, demodat, se apucau să-i râdă pe la spate, să-i dea porecle, să-i facă glume, nu-l cruțaseră defel. Cu toate acestea, îşi vedea mereu de treabă. Putea chiar să spună pe dinafară toată lista isprăvilor lui administrative, listă ținută în mod exemplar la zi, pe care o repeta tot timpul ca să ascundă bilanțul unei cariere lugubre, de o probitate nerăsplătită, consacrată întru totul disprețului îndurat. Uneori, trecerea sa prin anumite servicii semănase pur şi simplu cu un nesfârşit ritual de inițiere; de mai multe ori, fusese nevoit să-şi ridice bastonul şi să-l învârtească tunând cu vocea lui groasă, scos din minți, gata să se ia la harță cu

pământul întreg, băgase spaima în toți, mai ales în femei, e de-nțeles, acuma nu mai îndrăznesc să se apropie, vor să fie însoțite, nu putem păstra un asemenea tip, cu atât mai mult cu cât, hai să fim cinstiți, cum să spun, nu prea miroase frumos bărbatul acela, e destul de neplăcut. Nicăieri nu-l păstraseră. În toată viața lui, nu avusese decât o scurtă perioadă de seninătate care se întindea de la întâlnirea cu Francine, pe un 14 iulie, până la plecarea lui Francine cu un căpitan de artilerie, de Ziua Morților din acelaşi an. Şi toate acestea, cu treizeci şi patru de ani în urmă. Faptul că-şi încheia cariera inspectând cimitire nu era defel surprinzător.

Trecuse un an de când Merlin aterizase la Ministerul Pensiilor, Primelor şi Alocațiilor de Război. Şi-l pasaseră de la un serviciu la altul, apoi, într-o bună zi, primiseră nişte informații stânjenitoare de la nişte cimitire militare. Unele lucruri nu se desfăşurau normal. Un prefect semnalase nişte anomalii la Dampierre. Bătuse în retragere chiar de a doua zi, dar atrăsese atenția administrației. Ministerul trebuia să se asigure că statul cheltuia în deplină cunoştință de cauză banul contribuabilului pentru a-i îngropa, cu demnitate şi în condițiile fixate de texte, pe fiii Patriei care etc.

— La naiba! spuse Merlin uitându-se la spectacolul acela jalnic.

Pentru că pe el îl desemnaseră. Îl găsiseră desăvârşit pentru o slujbă pe care nu o voia nimeni. Direcția necropole.

Plutonierul Tournier îl auzi.

— Poftim?

Merlin se răsuci, îl privi, țâşt, țâşt. De când cu Francine şi căpitanul ei, îi ura pe militari. Se întoarse

la spectacolul cimitirului de parcă atunci ar fi băgat de seamă unde se află şi ce anume se presupunea că are de făcut. Ceilalți membri ai delegației rămaseră perplecşi. Într-un sfârşit, Dupré îşi luă inima în dinți:

— Propun să începem prin...

Dar Merlin nu se mişca, înfipt ca un copac în fața acestui decor dezolant care părea un straniu ecou al obişnuitei sale tendințe spre persecuție.

Se hotărî atunci să grăbească lucrurile, să se descotorosească de corvoadă.

— Să-i ia dracu'!

De data aceasta, toată lumea îl auzi clar, nimeni neştiind ce anume trebuia să priceapă.

Registrele de stare civilă conforme prevederilor legii din 29 decembrie 1915, întocmirea fişelor evocate în circulara de pe 16 februarie 1916, respectul datorat persoanelor în drept prevăzute la articolul 106 din legea finanțelor emisă pe 31 iulie 1920, mda, zicea Merlin, bifând pe ici, semnând pe colo, atmosfera nu era destinsă, dar totul se desfăşura normal. Numai că tipul puțea ca un sconcs; când stăteau cu el în baraca rezervată stării civile, era de neîndurat. În ciuda rafalelor de vânt înghețat care pătrundeau în încăpere, se hotărâseră să lase fereastra deschisă.

Merlin începuse inspecția dând o raită pe la gropi. Paul Chabord se grăbise să-i întindă deasupra capului o umbrelă, cât mai sus, dar, cum trimisul ministerului se dovedi imprevizibil în mişcări, schimbările lui bruşte de direcție descurajară bunăvoința angajatului care, mai mult, se şi puse la adăpost. Merlin nici nu băgă de seamă; cu căpățâna bătută de ploaie, se uita la gropi, dând impresia că nu pricepe ce avea de inspectat aici. Țâşt, țâşt.

Apoi, se duseră spre sicrie, îi prezentară amănunțit procedurile, el îşi puse ochelarii cu sticlele fumurii şi zgâriate, ca pielea unui cârnat; compară fişele, stările, plăcile puse pe coşciuge şi apoi, bun, e bine aşa, bombăni el, doar n-aveau să-şi petreacă toată ziua cu treaba asta. Scoase un ceas mare din buzunarul de la vestă şi, fără să spună o vorbă nimănui, o porni cu paşi mari şi hotărâți spre căbănuța administrației.

La prânz, termina de completat fişele de evaluare a inspecției. Să-l vadă lucrând le îngăduia să înțeleagă mai bine de ce vestonul îi era plin de pete de cerneală.

Şi acum, toată lumea trebuia să semneze.

— Aici, fiecare îşi face datoria! anunță, marțial şi satisfăcut, plutonierul Tournier.

— Aşa e, răspunse Merlin.

O formalitate. Stăteau în picioare în căbănuță, îşi treceau unii altora condeiul, ca pe-un sfeştoc într-o zi de înmormântare. Merlin îşi puse arătătorul cel gros pe registru.

— Aici, reprezentantul familiilor...

Uniunea națională a combatanților îi aducea destule servicii guvernului pentru a avea dreptul de a fi prezentă aproape peste tot. Cu o privire întunecată, Merlin se uită la Roland Schneider cum semna şi punea parafa.

— Schneider, spuse el într-un târziu (pronunță „Şnai-dă“ ca să sublinieze ce-avea de spus), sună o țâră nemțeşte, nu?

Celălalt se cabră imediat pe călcâie.

— N-are importanță, i-o tăie Merlin, arătând din nou spre registru. Aici, ofițerul de stare civilă...

Remarca îi stânjeni. Terminară de semnat în tăcere.

— Domnule, începu Schneider care îşi mai venise în fire, vorbele dumneavoastră...

Dar Merlin era deja în picioare, cu două capete mai înalt, aplecându-se spre el, țintuindu-l cu ochii lui mari şi cenuşii şi întrebând:

— La restaurant, se poate să avem pui?

Carnea de pui era singura bucurie a vieții sale. Mânca destul de urât, completând petele de cerneală cu altele de grăsime, nu-şi scotea niciodată vestonul.

În timpul mesei şi cu excepția lui Schneider care tot mai căuta cum să riposteze, fiecare încercă să găsească un subiect de conversație. Cu nasul în farfurie, Merlin se mulțumi să scoată câteva mârâituri şi nişte țâşt, țâşt din dinții falşi care îi descurajară rapid pe binevoitori. Totuşi, cum inspecția se terminase şi în ciuda faptului că trimisul de la minister era de-a dreptul nesuferit, o uşurare care aducea a voioşie îi cuprinse în curând pe toți. Şantierul se urnise destul de greu, întâmpinaseră câteva mici probleme. În genul acesta de operațiune, nimic nu se desfăşoară exact cum trebuie, iar textele, oricât de precise ar fi ele, nu surprind niciodată realitatea aşa cum îți sare ție în ochi atunci când te apuci de treabă. Oricât ai fi de conştiincios, apar situații neprevăzute, trebuie să alegi, să iei decizii şi apoi, cum ai început într-un anumit fel, nu-ți mai vine să te întorci...

Acuma, se grăbeau să golească odată cimitirul şi să termine cu toate. Inspecția se încheia cu o evaluare pozitivă, liniştitoare. Dacă era să privească în urmă, fiecăruia îi fusese totuşi puțin teamă. Băură destul de mult, doar era pe cheltuiala statului. Până şi Schneider uită într-un sfârşit jignirea, preferând să-l disprețuiască pe acest funcționar grosolan şi să-şi mai toarne nişte vin roşu. Merlin se servi de trei ori din pui, înfulecând ca un hămesit. Degetele butucănoase îi erau pline de grăsime.

Când termină de mâncat, fără pic de considerație pentru ceilalți comeseni, își aruncă pe masă șervetul care nu-i folosise la nimic, se ridică și ieși din restaurant. Toată lumea fu luată pe nepregătite, o adevărată învălmășeală, fură nevoiți să înghită în grabă ce mai aveau în gură, să-și golească paharul, să ceară nota de plată, s-o verifice, să scoată banii, răsturnară câteva scaune, alergară la ușă. Când ajunseră afară, Merlin se pișa pe roata mașinii.

Înainte de a se duce la gară, trebuiră să treacă din nou pe la cimitir ca să ia tașca lui Merlin și registrele. Trenul pleca peste patruzeci de minute, nici vorbă să mai piardă vremea pe-aici, cu atât mai mult cu cât ploaia, care nu se oprise decât în timpul mesei, se pornise iar, turna cu găleata. În mașină, nu spuse nimănui nimic, niciun cuvințel de mulțumire pentru primire, pentru invitație, un terchea-berchea adevărat.

Odată ajunși la cimitir, Merlin merse iute. Sub încălțările lui, scândurile care treceau peste bălțile de apă se încovoiau primejdios. Un câine roșcovan și costeliv îi ieși grăbit în cale. Pe neașteptate, fără ca măcar să încetinească, Merlin se sprijini pe piciorul stâng și, cu dreptul, îi trase un șut zdravăn în burtă; câinele urlă, zbură un metru mai încolo și căzu pe spate. Înainte să fi avut vreme să se ridice, Merlin sărise în baltă, cu apa până la glezne, și, ca să-l țină nemișcat, îi pusese ditamai bocancul pe piept. Fiindu-i frică să nu se înece, animalul începu să latre amarnic, răsucindu-se în apă în încercarea de a mușca; toată lumea înțepenise.

Merlin se aplecă, apucă falca de jos a câinelui cu mâna dreaptă, botul cu stânga, câinele scheună, se zbătu din toate puterile. Merlin, care îl ținea deja bine, îi trase

din nou un şut în burtă, îi căscă gura de parcă ar fi fost un crocodil şi-i dădu brusc drumul, câinele se rostogoli în apă, se ridică şi o rupse la goană.

Balta era adâncă, încălțările lui Merlin nu se mai vedeau, dar nu-i păsa. Se întoarse spre cioporul de delegați zăpăciți, aliniați într-un echilibru instabil pe podețul de lemn. Şi-şi scutură atunci prin față un os de vreo douăzeci de centimetri.

— Ăsta, că mă pricep, nu-i os de pui!

Dacă Joseph Merlin se dovedea a fi un funcționar destul de jegos, antipatic, un ratat al administrației publice, era şi un om serios, scrupulos şi, ce mai încolo şi încoace, cinstit.

Nu arătase nimic din ce simțea, dar cimitirele acestea îi frângeau inima. Era al treilea pe care îl inspecta de când îl numiseră în postul acesta pe care nimeni nu-l voia. Pentru el, care nu trăise războiul decât prin intermediul restricțiilor alimentare şi al comunicatelor interne ale Ministerului Coloniilor, prima vizită fusese cutremurătoare. Mizantropia lui, ferită totuşi de multă vreme încoace de gloanțe, fusese zguduită. Nu de hecatomba propriu-zisă, cu aşa lucruri se obişnuieşte omul, dintotdeauna pământul a fost pustiit de catastrofe şi epidemii, războiul nefiind decât contopirea acestora. Nu, ceea ce-l zguduise era vârsta morților. Catastrofele omoară pe toată lumea, molimele răpun copiii şi bătrânii, numai războaiele îi măcelăresc într-un număr atât de mare pe cei tineri. Merlin nu se aştepta să fie zdruncinat de o asemenea constatare. De fapt, o anumită parte din sine însuşi nu părăsise epoca lui Francine, enormul trup gol şi înjghebat anapoda adăpostea şi-acum o bucată de suflet de flăcău, de aceeaşi vârstă cu morții.

Mult mai isteț decât majoritatea colegilor săi, încă de la prima vizită într-un cimitir militar, descoperise, ca un funcționar minuțios ce era, unele nereguli. Văzuse prin registre o grămadă de lucruri discutabile, de incoerențe prost ascunse, dar, ce să-i faci, când îți dădeai seama de enormitatea a ceea ce trebuia înfăptuit, când îi vedeai pe bieții senegalezi uzi până în măduva oaselor, când te gândeai la neverosimilul carnagiu, când socoteai de câți oameni era acum nevoie ca să dezgroape, să transporte..., te mai puteai oare arăta pretențios şi lipsit de înțelegere? Închideai ochii şi gata. Împrejurările pline de tragism necesită un anume pragmatism, iar Merlin găsea de cuviință să treacă sub tăcere nereguli de tot soiul doar ca să termine odată, Dumnezeule mare, să termine odată cu războiul ăsta.

Dar acolo, la Chazières-Malmont, neliniştea îți strivea pieptul. Când două sau trei indicii te duceau toate în acelaşi sens, scândurile acelea de la nişte coşciuge aruncate în gropi şi care aveau să fie îngropate în loc să fie arse, numărul de sicrie expediate în comparație cu numărul de morminte săpate, dările de seamă aproximative din anumite zile... Totul te lăsa buimac. Şi ideea pe care o aveai despre ce e şi ce nu e drept se clătina. Aşa că, atunci când dădeai peste o jigodie care țopăia ca o dansatoare şi care ținea-n bot un cubitus de răcan, îți ieşeai din minți. Voiai să înțelegi.

Joseph Merlin renunță la trenul lui şi-şi petrecu ziua toată verificând, cerând explicații. Schneider începu să asude ca în miezul verii, Paul Chabord îşi sufla întruna nasul, doar plutonierul Tournier continua să pocnească din călcâie de fiecare dată când trimisul de la minister

i se adresa, gestul îi intrase în gene, nu mai avea niciun sens.

Toată lumea se uita încontinuu la Lucien Dupré, care vedea cum i se îndepărtează bietele şanse la un salariu mai mare.

Pentru extrase, liste, inventare, Merlin nu vru ajutorul nimănui. Se duse de multe ori până la stocul de sicrie, la depozite, chiar şi la gropi.

Apoi se întoarse la stocuri.

Îl văzură de departe cum se apropie, pleacă, se întoarce, se scarpină în cap, se uită în toate părțile de parcă ar fi căutat rezolvarea la o problemă de aritmetică; atitudinea aceasta amenințătoare, tipul acesta care nu scotea o vorbă erau înnebunitoare.

Şi apoi rosti mult aşteptata vorbă:

— Dupré!

Fiecare simți că ora adevărului avea să bată în curând. Dupré închise ochii. Căpitanul Pradelle îi spusese clar: „Că se uită la ce fac oamenii, că inspectează, că zice una, alta, ne doare-n cot, ai înțeles? Stocurile, în schimb, mi le piteşti... Contez pe tine, da, Dupré?"

Aşa şi făcuse Dupré: stocurile pentru două zile de lucru migraseră spre depozitul municipal, numai că trimisul de la minister, deşi nu l-ai fi crezut în stare, ştia să numere, să mai numere o dată, să compare informațiile şi încă destul de repede.

— Îmi lipsesc sicrie, spuse Merlin. Îmi lipsesc chiar multe şi tare mi-ar plăcea să ştiu unde dracu' le-ați pus.

O poveste întreagă din pricina unei javre împuțite care trecea din când în când pe-acolo ca să mănânce şi care s-a nimerit prin preajmă chiar în ziua aceea. Până

atunci o goniseră cu pietre, ar fi trebuit să o omoare; uite la ce te duce omenia.

Pe înserat, la ceasul când şantierul, cuprins deja de o mare tăcere şi de o stare de încordare, se goli de muncitori, Merlin, care se întorsese de la depozitul municipal, îi lămuri pur şi simplu că încă nu-şi terminase treaba, că o să doarmă în baraca stării civile, că nu conta. Şi o porni din nou spre alei cu pasul lui mare de bătrân neşovăielnic.

Înainte să o ia la fugă ca să-l sune pe căpitanul Pradelle, Dupré se mai întoarse o ultimă dată.

Acolo, în depărtare, cu registrul în mână, Merlin se oprise în faţa unui amplasament din partea de nord a cimitirului. Îşi scoase în sfârşit haina de la costum, închise registrul, îl băgă în vestonul pus pe jos şi înşfăcă o lopată care, sub lovitura enormului bocanc plin de noroi, se înfundă toată în pământ.

25

Unde se dusese? Mai avea oare cunoştinţe despre care să nu fi vorbit niciodată şi la care să se fi refugiat? Şi, fără morfină, ce-avea să se întâmple cu el? O să fie în stare să găsească? Poate că se hotărâse în sfârşit să se întoarcă acasă, cea mai rezonabilă soluţie... Numai că Édouard nu era deloc rezonabil. De altfel, cum era el înainte de război? se întreba Albert. Ce fel de om era? Şi de ce el, Albert, nu-i pusese mai multe întrebări domnului Péricourt în timpul faimoasei cine, pentru că şi el avea dreptul să pună întrebări, să afle cum fusese tovarăşul său de arme înainte de a-l cunoaşte?

Dar, înainte de toate, unde se dusese?

Iată cu ce anume, de dimineaţa până seara, îşi tot frământa mintea Albert din clipa-n care plecase Édouard, cu patru zile în urmă. Revedea imagini din viaţa lor împreună, se tot gândea ca un bătrân.

La drept vorbind, Édouard nu-i lipsea. Dispariţia lui îi pricinuise chiar o uşurare, mănunchiul de obligaţii la care îl silea prezenţa tovarăşului său descâlcindu-se dintr-odată, el îşi trăsese sufletul, se simţise eliberat. Numai că nu era liniştit. Doar nu e plodul meu! îşi zicea

el, deşi, dacă îi socoteai dependența, imaturitatea, încăpățânările, comparația se impunea. Dar ce tâmpenie îl apucase cu povestea aceea de monumente ale eroilor! Albert o vedea ca pe o înclinație morbidă. Că ideea îi trecuse prin minte, mai treacă-meargă, era până la urmă de înțeles, îşi dorea din când în când să se răzbune, ca toată lumea. Dar faptul că rămăsese atât de surd la argumentele, totuşi de bun-simț, ale lui Albert era un mister. Să nu priceapă el deosebirea dintre un proiect şi un vis! În fond, băiatul acesta era cu capul în nori, lucru care trebuie că se întâlnea adesea la bogătani, de parcă realitatea nu-i privea.

Un frig umed şi pătrunzător se abătuse peste capitală. Albert ceruse să i se schimbe planşele de reclamă care se umflau şi ajungeau să fie îngrozitor de grele la sfârşitul zilei, dar nu izbuti să obțină nimic.

Aproape de gura de metrou, dimineața, îşi luau panourile de lemn, le schimbau la ora mesei. Angajații, în mare parte demobilizați care nu-şi găsiseră încă o slujbă normală, erau vreo zece pe acelaşi arondisment, plus un inspector, un pervers pitit mereu pe undeva chiar în momentul în care te aşezai şi tu ca să-ți masezi umerii, care apărea şi te amenința că te dă afară dacă nu te-apuci imediat să umbli.

Era într-o marți, ziua bulevardului Haussmann, între magazinul La Fayette şi biserica Saint-Augustin (pe o parte: *Raviba — O nouă viață pentru ciorapii dumneavoastră*, de cealaltă: *Lip... Lip... Lip... Ura — Ceasul victoriei*). Ploaia, care se oprise peste noapte, începu din nou să cadă pe la ora zece dimineața, Albert de-abia ajunsese la colțul străzii Pasquier. N-avea dreptul nici măcar la o pauză ca să-şi caute cascheta, trebuia să meargă.

— Asta-i treaba voastră, să mergeți, spunea inspectorul. Ai fost infanterist, nu? Păi aicea e la fel!

Dar ploaia era deasă, rece, nu mai putea, Albert aruncă o privire la dreapta, la stânga, apoi se lipi cu spatele de zidul unei clădiri, îndoi genunchii, panourile atinseră pământul; se apleca pregătindu-se să treacă pe sub cureluşele de piele, când edificiul se surpă. Fațada întreagă îi căzu în cap.

Şocul fu atât de violent, încât capul i se duse înapoi, trăgând şi restul corpului. Spatele craniului se zdrobi de peretele din piatră, panourile se răsturnară, cureluşele se răsuciră. Îl strângeau pe Albert de gât. Se zbătu ca un om care se îneacă, cu răsuflarea tăiată, panourile, deja grele, i se prăbuşiseră deasupra în acordeon, nu putea să se mişte; când încercă să se ridice, cureluşele i se strânseră în jurul gâtului.

Atunci, gândul îl fulgeră, uluitor: era aceeaşi scenă ca în pâlnia lui de obuz. Înțepenit, sufocat, imobilizat, asfixiat, îi era scris să moară aşa.

Îl cuprinse panica, gesturile îi erau haotice, voi să urle, nu izbuti, totul se petrecea repede, prea repede, mult prea repede; simți că cineva îl apucă de glezne, că-l trage de sub dărâmături, cureluşele îl strânseră şi mai tare de gât; încercă să-şi bage degetele dedesubtul lor ca să respire cumva, cineva izbi foarte tare într-unul dintre panourile de lemn, lovitura îi răsună în craniu şi, dintr-odată, se ivi lumina, cureluşele se desfăcură, Albert trase cu lăcomie aer în piept, prea mult aer, îl apucă tusea, mai că vomită. Încercă să se apere, dar de ce anume?, să se zbată, ca o pisică oarbă şi aflată în primejdie; deschizând ochii, înțelese în sfârşit: clădirea care de-abia se prăbuşise căpătă formă umană, cea a

unui chip furios care, cu ochii ieşiți din orbite, se apleca deasupra lui.

Antonapoulos striga:

— Ticălosule!

Fața lui bucălată, obrajii plini şi căzuți se înroşiseră de furie, privirea părea că vrea să-i străpungă capul lui Albert. Grecul, care mai că-l omorâse, se răsuci, îşi luă avânt şi se aşeză brusc pe ce mai rămăsese din panouri, curul lui uriaş sfărâmând planşa sub care se afla pieptul lui Albert pe care îl trase de păr. Înțepenit deasupra prăzii sale, se apucă atunci să-i tragă pumni în cap.

Primul îi sparse arcada, al doilea îi crăpă buzele, Albert avu pe dată gustul sângelui în gură, nu se putea mişca, sufocându-se sub grecul care urla întruna, îşi însoțea fiecare cuvânt cu o lovitură în față. Una, două, trei, patru, Albert, sufocându-se, auzea strigăte, încercă să se răsucească, dar capul îi explodă când fu izbit în tâmplă, leşină.

Zgomote, voci, ce agitație în jurul lui...

Câțiva trecători interveniseră, reuşind să-l împingă mai încolo pe grecul care urla în gura mare, să-l rostogolească într-o parte — fu nevoie de trei oameni pentru aşa treabă — şi, în sfârşit, să-l elibereze pe Albert, să-l întindă pe trotuar. Cineva spuse imediat să cheme poliția, grecul se împotrivi, nu voia nicio poliție, ce voia el, fără urmă de-ndoială, era pielea bărbatului aceluia leşinat care zăcea într-o baltă de sânge şi spre care arăta strigând „Ticălosule!" Câțiva oameni cerură să se facă linişte, femeile se dădeau înapoi holbându-se la bărbatul însângerat, întins pe jos, fără cunoştință. Doi tipi, eroi de trotuar, îl țineau pe grec pe spate, ca pe o broască țestoasă pe care nu o laşi să se răsucească. Se urlau instrucțiuni, nimeni nu ştia

cine ce făcea, trecuseră deja la comentarii. Cineva zice că e din pricina unei muieri, aşa să fie? Țineți-l! E bine acolo la dumneavoastră, țineți-l, veniți mai degrabă să mă ajutați! Căci dobitocul de grec era vânjos, când încerca să se întoarcă era ca un caşalot, dar era prea mătăhălos ca să fie cu adevărat periculos. Totuşi, zicea altul, ar trebui să vină poliția!

— Poliție, nu poliție! urla grecul, gesticulând.

Cuvântul „poliție" îi spori furia şi încrâncenarea. Cu un braț, îl dădu pe spate pe unul dintre binevoitori; într-un glas, femeile țipară, încântate, făcură totuşi un pas înapoi. Mai încolo, fără să se sinchisească de cum avea să se termine bătaia, câteva voci întrebau: — Un turc? — Da' de unde, e român! — Nici vorbă! replica un bărbat foarte priceput, româna e ca franceza, nu, asta e turcă. — Ah! exulta cel dintâi, aşa ziceam şi eu, că e turcă! Sosi în sfârşit şi poliția, doi agenți, ce se întâmplă aici, întrebare idioată, pentru că se vedea limpede că era vorba de-un bărbat pe care încercau să-l împiedice să omoare pe un altul, leşinat la patru metri mai încolo. Bine, bine, zise poliția, o să vedem noi. De fapt, nu văzură nimic, pentru că lucrurile o luară razna. Trecătorii care, până atunci, îl ținuseră pe grec slăbiseră strânsoarea când zăriseră uniformele. Nu-i trebui mai mult ca să se rostogolească pe burtă, să se pună în genunchi, să se ridice, acuma nimeni nu l-ar mai fi putut opri, era ca un tren care prinde viteză, te-ar fi putut strivi, nimeni nu se băgă şi mai ales nu poliția. Grecul se năpusti asupra lui Albert al cărui inconştient îşi dădu, se pare, seama că era din nou în primejdie. În clipa în care Antonapoulos se apropie de el — de fapt, nu era decât trupul lui, nu deschisese încă ochii şi clătina din cap ca un somnambul —, Albert deci

se răsuci la rândul lui pe burtă, se ridică şi el în picioare, o luă la goană şi se îndepărtă alergând în zigzag pe trotuar, fugărit de grec.

Toată lumea fu dezamăgită.

Spectacolul părea să se însufleţească iarăşi, dar iată că protagoniştii dispăreau. Oamenii erau dezamăgiţi, nu tu arestare, nu tu interogatoriu, căci, până la urmă, participaseră, aveau dreptul să afle sfârşitul poveştii, nu? Numai poliţiştilor nu le păru rău, înălţară un braţ neputincios şi fatalist, fie ce-o fi, nădăjduind că cei doi bărbaţi aveau să se alerge destul de multă vreme, căci chiar după strada Pasquier nu mai era sectorul lor.

De altfel, urmărirea se sfârşi destul de repede. Albert îşi trecu mâneca peste faţă ca să vadă mai bine, alerga aidoma cuiva pe care îl fugăreşte moartea, incomparabil mai repede decât grecul prea greoi, distanţa dintre ei fu în curând de-o stradă, apoi trei, apoi patru, Albert o luă la dreapta, apoi la stânga, iar în afara cazului în care se învârtea în cerc şi dădea din nou peste Antonapoulos, scăpase doar cu frica, dacă nu socotea cei doi dinţi sparţi, arcada deschisă, hematoamele, teroarea, durerile din coaste etc.

Bărbatul acesta însângerat şi care se clătina avea să atragă neîntârziat atenţia poliţiei. Până şi trecătorii se fereau, neliniştiţi. Albert, care înţelegea că izbutise să-l lase în urmă pe agresorul lui şi care băgase de seamă ce efect deplorabil producea, se opri la havuzul de pe strada Scribe şi-şi dădu cu apă pe faţă. De-abia atunci loviturile începură să-l doară. Mai ales arcada spartă. Nu reuşea să oprească sângerarea, nici măcar cu mâneca apăsată pe frunte, era plin de sânge.

*

O femeie tânără cu pălărie pe cap şi în ţinută de zi stătea aşezată, singură, cu geanta lipită de trup. Întoarse privirea de îndată ce Albert intră în sala de aşteptare şi n-avea cum să nu fie văzută, căci erau numai ei doi şi cele două scaune puse faţă în faţă. Se răsuci, se uită pe fereastra prin care nu se zărea nimic şi tuşi ca să-şi ducă mâna la chip, mai tulburată de faptul că avea să fie remarcată decât de spectacolul acestui bărbat a cărui hemoragie nu se oprea — era deja plin de sânge din cap până-n picioare — şi pe care se vedea destul de limpede că petrecuse un sfert de oră nu tocmai plăcut. Mai trecu încă un sfert până când, din celălalt capăt al apartamentului, să se audă câţiva paşi, o voce şi până când, în sfârşit, să se ivească doctorul Martineau.

Tânăra se ridică şi se opri imediat. Văzând starea lui Albert, doctorul îi făcu semn. Albert înaintă, tânăra se întoarse la locul ei, fără un cuvânt, şi se aşeză din nou, de parcă ar fi fost pedepsită.

Medicul nu întrebă nimic, pipăi, apăsă pe ici, pe colo, puse cu sobrietate un diagnostic: „Ţi-a spart rău faţa...", îi tamponă găurile din gingii, îi recomandă să se ducă la un dentist şi cusu rana de la arcadă.

— Zece franci.

Albert îşi întoarse buzunarele pe dos, se puse în patru labe ca să recupereze cele câteva monede care se rostogoliseră sub scaun, medicul umflă totul, nu erau zece franci, nici pe departe, ridică din umeri, resemnat, şi-l conduse pe Albert până la ieşire fără să scoată o vorbă.

Panica îl cuprinse numaidecât pe Albert. Se agăţă de mânerul porţii mari, se învârtea lumea cu el, inima îi bătea să-i spargă pieptul, îi venea să vomite şi i se părea că se topeşte pe loc sau că se afundă în pământ, ca în

nisipuri mişcătoare. O ameţeală îngrozitoare. Avea ochii holbaţi, se ţinea de piept, ca un om dărâmat de un atac de inimă. Portarul veni imediat.

— Doar n-o să vomiţi pe trotuarul meu?

Albert nu era în stare să-i răspundă. Clătinând din căpăţână, portarul se uită la arcada lui cusută şi dădu ochii peste cap, mai gingaşi decât bărbaţii nici că există.

Criza nu dură. Violentă, dar scurtă. Trăise altele, în noiembrie şi decembrie 1918, după ce fusese îngropat de viu. Chiar şi noaptea, se trezea sub pământ, mort, asfixiat.

Când se puse în mişcare, strada dansă în jurul lui, realitatea îi părea nouă, mai neclară decât cea adevărată, mai vagă, pâlpâitoare, tremurătoare. Clătinându-se, se îndreptă spre metrou, tresărea la orice zgomot, la orice pocnet; se întoarse de douăzeci de ori, aşteptându-se în fiecare clipă să-l vadă ivindu-se pe uriaşul Poulos. Ce ghinion. Într-un asemenea oraş, puteai să stai şi douăzeci de ani fără să întâlneşti un fost prieten, iar el dădea peste grec.

Pe Albert începeau să-l doară dinţii, îngrozitor.

Se opri într-o cafenea să bea un calvados, dar când să-l ceară, îşi aminti că-i lăsase tot ce avea doctorului Martineau. Ieşi de-acolo, încercă să ia metroul, lipsa de aer îl sugrumă, îl năpădi un bufeu de angoasă, se întoarse la suprafaţă, merse pe jos, intră în casă, sleit, îşi petrecu restul zilei tremurând retrospectiv şi gândindu-se întruna, amănunt cu amănunt, la ce i se întâmplase.

Uneori, îl apuca o furie oarbă. Ar fi trebuit să-l omoare pe ticălosul de grec de la prima întâlnire! De cele mai multe ori însă, îşi contempla viaţa ca pe un dezastru de nedescris, propria-i micime îi frângea inima şi simţea

că-i va fi greu să-şi revină, ceva din voința lui de a lupta se frânsese.

Se privi în oglindă, fața i se umflase îngrozitor, hematoamele îi băteau în albastru, avea o mutră de ocnaş. Cândva, şi tovarăşul lui de arme se privise în oglindă ca să-şi vadă prăbuşirea. Albert dădu cu oglinda de pământ, fără furie, strânse bucățile şi le aruncă.

A doua zi, nu mâncă. Toată ziua, se învârti în salon ca un căluț de carusel. De fiecare dată când se gândea la acest episod, îl cuprindea frica. Însoțită de gânduri idioate: grecul îl găsise, putea să cerceteze, să se ducă să vobească cu şeful lui, să vină după el aici, să ceară ce i se datora, să-l omoare. Albert se năpustea la geam, dar de acolo nu vedea strada pe unde putea să apară Poulos, numai casa proprietarei cu, aşa cum se întâmpla mereu, doamna Belmont la fereastră, cu privirea goală, chipul pierdut în amintiri.

Viitorul se întuneca. Fără slujbă, cu grecul pe urmele lui, trebuia să se mute, să caute un alt serviciu. De parcă ar fi fost uşor.

Apoi se liniştea. Era pur şi simplu grotesc, o fantasmă, să creadă că grecul o să vină după el. În primul rând, cum avea să facă? Avea să-şi mobilizeze familia, breasla toată ca să găsească o cutie cu fiole de morfină din care, fără îndoială, nu mai rămăsese nimic? Era de-a dreptul caraghios!

Dar trupul lui Albert nu împărtăşea ceea ce mintea lui Albert izbutea să gândească. Continua să tremure, frica îi era irațională, rezistentă la orice argument. Orele trecură, veni noaptea şi, odată cu ea, vedeniile, groaza. Întețirea fricii, provocată de întuneric nimici puțina luciditate de care fusese capabil, panica îl cuprinse din nou.

Singur, Albert plânse. Căci e o întreagă poveste a lacrimilor încă nescrisă în viața lui Albert. Acestea, disperate, treceau de la tristețe la teroare după cum Albert își privea viața sau viitorul. Se înlănțuiră sudori reci, clipe de lehamite, palpitații, gânduri negre, senzații de sufocare și vertij; niciodată, își spunea el, n-o să mai poată ieși din apartamentul acesta, dar niciodată n-o să mai poată nici să rămână înăuntru. Plânse și mai tare. Să fugă. Cuvântul îi fulgeră dintr-odată prin minte. Să fugă. Din pricina nopții, ideea crescu încetul cu încetul nemăsurat, strivind toate celelalte perspective. Nu-și mai imagina viitorul aici, nu doar în această încăpere, dar nici în acest oraș, în această țară.

Se repezi la sertar, dezgropă fotografiile din colonii, cărțile poștale. Să ia totul de la capăt. Următoarea străfulgerare fu cu imaginea lui Édouard. Albert se năpusti la dulap, scoase masca ce înfățișa căpățâna de cal. Și-o puse cu mare grijă, de parcă ar fi umblat cu un obiect vechi și prețios. Și imediat se simți la adăpost, protejat. Vru să se vadă, dibui în gunoi un ciob de oglindă destul de mare, nu, era imposibil. Își căută atunci reflectarea în geam, se întrezări cal, iar terorile îi amuțiră, o căldură plăcută îl cuprinse, mușchii i se relaxară. Până să i se învețe cu lumina, ochii îi căzură, de cealaltă parte a curții, pe fereastra doamnei Belmont. Nu mai era acolo.

Și dintr-odată, totul fu clar, evident.

Albert fu nevoit să tragă adânc aer în piept înainte să-și scoată masca de cal. Îl cuprinse o senzație neplăcută de rece. Ca acele tigăi care înmagazinează căldura și care nu se răcesc de tot, deși focul s-a stins de multă vreme, Albert păstrase un dram de putere, de ajuns ca

să deschidă uşa, cu masca la subsuoară, să coboare încet scara, să ridice prelata şi să constate dispariţia cutiei de carton.

Străbătu curtea, făcu câţiva metri pe trotuar, era întuneric beznă, strânse sub braţ masca de cal şi sună.

Doamnei Belmont îi luă ceva vreme până să vină. Când îl recunoscu pe Albert, nu zise o vorbă, deschise uşa. Albert intră, o urmă, un culoar, o încăpere cu obloanele trase. Într-un pătuţ de copil, prea mic pentru ea, Louise dormea adânc, cu picioarele îndoite. Albert se aplecă deasupra ei, cufundată în somn, copila aceasta era de o nemaipomenită frumuseţe. Pe jos, acoperit de un cearşaf alb care părea de fildeş din pricina penumbrei, era întins Édouard, cu ochii mari deschişi, uitându-se ţintă la Albert. Lângă el, cutia cu fiole de morfină. Ca un expert, Albert constată numaidecât că mai erau încă destule.

Ca să se despovăreze, zâmbi, îşi puse masca de cal şi îi întinse mâna.

Pe la miezul nopţii, Édouard, aşezat sub fereastră, cu Albert alături, îşi ţinea conştiincios pe genunchi planşele cu monumente. Văzuse mutra prietenului său. O luase rău pe coajă.

Albert spuse:

— Bine, lămureşte-mă un pic mai bine. Povestea ta cu monumentele... cum vezi tu treaba?

În timp ce Édouard scria pe noul caiet de conversaţie, Albert frunzări planşele cu desene. Studiară chestiunea. În povestea aceasta, totul se putea rezolva. Nu creau nicio societate fantomă, doar un cont în bancă. Nici birouri, doar o simplă cutie poştală. Ideea era să propună o promoţie foarte atrăgătoare într-un timp destul de limitat, să

facă plinul cu avansurile virate pe comenzi... şi să plece imediat cu banii.

Nu rămânea decât o problemă, considerabilă: ca să pună afacerea pe roate, aveau nevoie de bani.

Édouard nu înţelegea de ce tocmai chestiunea aceasta, a fondurilor indispensabile care, mai ieri, îl oprea pe Albert până pe punctul de a-l scoate din minţi nu mai părea acum decât o piedică oarecare. Bineînţeles că totul avea o legătură cu starea sa, hematoamele, arcada care de-abia se închisese, vânătăile...

Édouard se gândi la întâlnirea pe care o avusese Albert cu câteva zile în urmă, la dezamăgirea lui când se întorsese acasă; îşi închipuia că era vorba de-o femeie, un necaz în dragoste. Se întreba dacă nu cumva Albert luase această hotărâre într-un moment de furie. Nu o să se dea oare bătut mâine sau ceva mai târziu? Dar Édouard nu avea de ales dacă voia să se avânte în aventura aceasta (şi Dumnezeu ştie cât voia!), era nevoit să acţioneze ca şi cum decizia tovarăşului său era bine cumpănită. Şi să le ţină amândurora pumnii.

În timpul acestei conversaţii, Albert părea normal, întreg la minte, spunea lucruri de bun-simţ, numai că, în mijlocul unei fraze, un tremur neaşteptat îl scutura din cap până-n picioare şi, deşi nu avea cum să fie din pricina căldurii, era năduşit tot, cu mâinile jilave. În clipa aceea, erau în el doi oameni, unul care tresărea ca un iepure, răcanul de odinioară îngropat de viu, altul care gândea, socotea, fostul contabil.

Aşadar, de unde să scoată banii pentru afacere?

Albert se uită lung la căpăţâna de cal care îl ţintuia paşnică cu privirea. Ochii aceştia nepăsători şi plini de bunăvoinţă erau o încurajare.

Se ridică.

— Cred că pot să fac rost..., spuse el.

Se duse până la masa pe care o curăță încet.

Se aşează, având în față o foaie de hârtie, cerneală şi condei, se gândi mult timp şi apoi, după ce îşi scrise, sus şi la stânga, numele şi adresa, adăugă:

Domnule,

Când m-ați invitat la dumneavoastră, ați avut bunăvoința de a-mi propune un post de contabil într-una dintre firmele dumneavoastră.

Dacă oferta mai este valabilă, să ştiți că eu...

Martie 1920

26

Henri d'Aulnay-Pradelle, minte simplă şi fără nuanțe, reuşea lesne să aibă dreptate, pentru că bădărănia lui descuraja adesea inteligența interlocutorilor. De pildă, nu se putea împiedica să-l considere pe Léon Jardin-Beaulieu, mai scund decât el, ca fiind mai puțin deştept. Bineînțeles că nu era adevărat şi totuşi, cum Léon nutrea un complex în privința aceasta, care îl descumpănea, Pradelle avea întotdeauna câştig de cauză. În această supremație, exista problema înălțimii, dar şi alte două motive care se numeau Yolande şi Denise, sora şi, respectiv, nevasta lui Léon, amândouă amante ale lui Henri. Prima, de un an şi ceva, a doua, cu două zile înainte de măritiş. Lui Henri i s-ar fi părut şi mai excitant să se întâmple în ajunul nunții sau, şi mai bine, în chiar dimineața cu pricina, dar împrejurările nu fuseseră favorabile, iar cu două zile înainte era deja un rezultat frumuşel. Din ziua aceea, îi plăcea să le spună prietenilor apropiați: „Din familia Jardin-Beaulieu, nu-mi lipseşte decât mama". Gluma avea succes, pentru că doamna Jardin-Beaulieu mama era o femeie ai cărei nuri nu prea stârneau dorința şi foarte

virtuoasă. Cu bădărănia lui obişnuită, Henri nu se sfia să adauge: „Ceea ce şi explică faptul".

Pe scurt, între Ferdinand Morieux, un imbecil desăvârşit, şi Léon Jardin-Beaulieu, paralizat de propriile-i inhibiţii, Henri îşi alesese doi asociaţi pe care îi disprețuia. Până atunci, avusese mână liberă să organizeze lucrurile în stilul său, la fel de energic şi expeditiv, iar „asociaţii" se mulţumiseră să-şi încaseze dividendele. Henri nu-i ţinea la curent cu nimic, era firma „lui". Multe obstacole fuseseră ocolite fără să dea vreo socoteală, n-avea să înceapă tocmai acum.

— Numai că, spuse Léon Jardin-Beaulieu, de data aceasta e mai delicat.

Henri îl privea de sus, cât era el de înalt. Când discuta cu Léon, făcea în aşa fel încât să fie în picioare, ca să-l silească pe Léon să ridice capul, ca şi cum s-ar fi uitat în tavan.

Léon clipi des. Avea lucruri importante de spus, dar îi era frică de omul acesta. Şi îl ura. Suferise când aflase că soră-sa îi era amantă, dar zâmbise de parcă ar fi fost complicele lor, ba chiar instigatorul. Când îi ajunseră la urechi primele zvonuri referitoare la Denise, nevastă-sa, fu cu totul altă poveste. Îi veni să moară de ruşine. Se însurase cu o femeie frumoasă pentru că era bogat, nu-şi făcuse niciodată iluzii cu privire la fidelitatea ei, prezentă sau viitoare, dar faptul că vestea cea rea îi fusese adusă tocmai de Aulnay-Pradelle se dovedise a fi mai dureros decât orice altceva. Cât despre Denise, ea-l disprețuise dintotdeauna pe Léon. Îi purta pică pentru că reuşise datorită banilor. Încă de la începutul căsătoriei lor, fusese arogantă în ceea ce-l privea, iar el nu ştiuse să se pună împotriva dorinței sale de a avea propria ei cameră şi,

în fiecare seară, de a încuia uşa. Nu m-a luat de nevastă, gândea ea, m-a cumpărat. Denise nu avea suflet rău, dar e de-nţeles, erau nişte vremuri când femeile n-aveau parte de preţuire.

Cât despre Léon, să se vadă silit la o asemenea apropiere de Henri din pricina afacerilor constituia o atingere adusă propriei demnităţi. De parcă dezastruoasa relaţie pe care o avea cu nevastă-sa n-ar fi fost de-ajuns! Nutrea faţă de Pradelle o asemenea ciudă, încât, dacă mirobolantele lor contracte cu statul s-ar fi transformat într-un fiasco, n-ar fi mişcat nici măcar un deget — ce-ar fi pierdut nu l-ar fi ruinat —, ba chiar şi-ar fi lăsat asociatul să se ducă la fund cu încântare. Dar nu era numai o problemă de bani. Era vorba şi despre reputaţia lui. Iar zvonurile pe care le auzea ici şi colo deveneau teribil de îngrijorătoare. Să-l abandoneze pe Aulnay-Pradelle ar fi însemnat, poate, să se prăbuşească împreună cu el, nu, niciodată! Se discuta despre toate acestea pe ocolite, nimeni nu ştia cu adevărat despre ce era vorba, dar cum era pomenită legea înseamnă că la mijloc erau niscaiva delicte... Delicte! Léon avea un coleg de şcoală care, silit fiind să lucreze, ocupa un post la prefectură.

— Dragul meu, îi spusese el pe un ton îngrijorat, toate acestea nu prea miros a bine...

Dar despre ce anume era vorba? Léon nu reuşea să afle; până şi colegul de la prefectură habar nu avea. Sau, mai rău, nu voia să zică nimic. Léon se închipuia chemat în faţa tribunalelor. Un Jardin-Beaulieu în faţa unui judecător! Treaba asta îl întorcea pe dos. Cu atât mai mult cu cât el nu făcuse nimic! Dar cum să dovedească aşa ceva...

— Delicat, repetă calm Henri. Ce e dar aşa de delicat?

— Ei bine, nu ştiu... Tu ar trebui să-mi spui!

Henri îşi strâmbase buzele, nu pricepea despre ce e vorba.

— Se pomeneşte de-un raport..., continuă Léon.

— Ah! exclamă Henri. Despre asta discutăm? Nu, nu-i nimic, s-a rezolvat! O neînțelegere.

Léon nu era dispus să se mulțumească cu atât. Insistă:

— Din câte ştiu eu...

— Ce? urlă atunci Pradelle. Ce ştii? Aud? Ce ştii?

Fără niciun avertisment, trecuse de la o aparentă bonomie la duritate. Léon îl observase în ultimele săptămâni, îşi închipuise câte-n lună şi în stele, pentru că Pradelle îi părea obosit din cale-afară şi nu se putea împiedica să se gândească la faptul că Denise avea şi ea o parte din vină. Dar Henri avea necazuri, căci un amant obosit e un amant fericit, în timp ce el era mereu încordat, încă şi mai nervos, tăios. Astfel, izbucnirea aceasta de furie...

— Dacă problema e rezolvată, îşi luă Léon inima-n dinți, de ce te enervezi?

— Pentru că mi s-a luat, micuțule Léon, să tot trebuiască să dau socoteală, deşi sunt nevoit să fac totul de unul singur! Pentru că tu şi Ferdinand vă luați dividendele, dar cine-şi pierde vremea cu organizatul, datul de instrucțiuni, supravegheatul, calculatul? Tu? Ha, ha, ha!

Râsul acesta era foarte jignitor. Gândindu-se la urmări, Léon se prefăcu că nu vede nimic şi continuă:

— Nici nu cer altceva decât să te ajut, dar tu nu vrei! Îmi spui mereu că n-ai nevoie de nimeni!

Henri trase adânc aer în piept. Ce să răspundă? Ferdinand Morieux era un dobitoc, iar Léon, un neputincios de la care n-aveai ce să aştepți. În fond, dacă îi luai numele, relațiile, banii, toate lucrurile acestea independente

de persoana lui, ce mai rămânea din Léon? Un încornorat şi atâta tot. Henri se despărţise de nevastă-sa cu mai puţin de două ore în urmă... Era, de altfel, destul de penibil, trebuia mereu să-i dezlipească braţele cu ambele mâini când dădea să plece, nişte interminabile sclifoseli... Chiar că începea să i se facă lehamite de familia aceasta, pe bune.

— Toate astea sunt prea complicate pentru tine, micuţul meu Léon. Complicaţe, dar nu grave, nu-ţi face griji.

Se voia liniştitor, dar purtarea lui striga în gura mare exact contrariul.

— Totuşi, insistă Léon, la prefectură mi se spune că...

— Ce mai e? Ce se spune la prefectură?

— Că se petrec lucruri îngrijorătoare!

Léon era hotărât să se bată ca să afle, ca să înţeleagă, pentru că, de data asta, nu mai era vorba despre frivolitatea nevesti-sii sau despre eventuala scădere a acţiunilor sale la firma lui Pradelle. Se temea să nu fie prins, împotriva voinţei sale, într-un vârtej mai primejdios, căci în afaceri se amestecase acum şi politica.

Adăugă:

— Cimitirele acestea sunt un sector foarte sensibil...

— A, da? Ia te uită, „foarte sensibil"!

— Întru totul, reluă Léon, ba chiar nevralgic! Astăzi, o gafă cât de mică şi gata scandalul! Cu Camera aceasta...

A, noua Cameră! La alegerile din noiembrie de anul trecut, primele de la armistiţiu încoace, Blocul naţional câştigase cu o zdrobitoare majoritate, alcătuită, aproape pe jumătate, din foşti combatanţi. Atât de patriotică, atât de naţionalistă, încât fusese poreclită „Camera albastră precum cerul", după culoarea uniformelor franceze.

Degeaba nu vedea Léon, cum spunea Henri, „mai departe de lungul nasului“, de data asta o nimerise.

Această majoritate îi îngăduise lui Henri să-şi ia partea leului din contractele guvernamentale şi să se îmbogăţească cu o viteză apropiată de cea a luminii, mai bine de o treime din proprietatea de la Sallevière fusese reconstruită în patru luni, în anumite zile erau şi patruzeci de muncitori la faţa locului... Dar deputaţii aceştia erau şi cea mai îngrozitoare dintre ameninţări. Fără îndoială că o asemenea adunătură de eroi avea să facă fiţe în legătură cu orice chestiune referitoare la „dragii lor morţi“. Ce de cuvinte mari nu s-ar rosti! Ah, nu fuseseră în stare să-i plătească pe soldaţii lăsaţi la vatră, să le găsească slujbe, dar ce i-ar mai da acuma înainte cu morala!

Iată ce lăsaseră să se înţeleagă la Ministerul Pensiilor, unde Henri fusese poftit să treacă. Nu convocat, „poftit să treacă“.

— Dragul meu, totul se petrece după voia dumitale?

Era ginerele lui Marcel Péricourt, oamenii se purtau cu mănuşi. Asociat fiind cu un fiu de general şi cu un fiu de deputat, mai făceau şi temenele.

— Ei, raportul acela al prefectului...

Celălalt se prefăcuse că-şi caută prin amintiri, apoi, dintr-odată, ca un hohot de râs:

— A, da, prefectul Plerzec! Nu, nimic, un fleac! Ce vrei, mereu se mai găseşte câte un funcţionăraş mai chiţibuşar, e o inevitabilă calamitate. Nu, de altfel, raportul a şi fost clasat! Imaginează-ţi că prefectul aproape că şi-a cerut scuze, ba da, ba da, dragul meu. E o poveste veche, pe bune.

Apoi îi vorbise de parcă i se destăinuia. Mai bine, de parcă îi împărtăşea o taină:

— Trebuie totuşi să fii cu puţină băgare de seamă, pentru că un funcţionăraş de la minister inspectează. Un chiţibuşar, un maniac.

Imposibil să afle mai multe. „Să fie cu puţină băgare de seamă."

Dupré i-l descrisese pe Merlin: un băgăreţ. Un tip de modă veche. Jegos, pare-se, bănuitor. Pradelle nu izbutea să-şi imagineze a ce semăna, în orice caz, cu nimic din ce cunoştea el. Un hârţogar de jos de tot, fără carieră, fără viitor, cei mai răi, au mereu câte o revanşă de luat. În general, n-au niciun cuvânt de zis, nimeni nu-i aude, sunt disprețuiți, chiar şi în cadrul administrației lor.

— E adevărat, i se mai spusese la minister. În sfârşit, numai că... Au uneori o putere de a face rău...

Tăcerea care urmă se întinsese ca un elastic care stă să plesnească.

— Acuma, dragul meu, cel mai bine e când treaba se face repede şi bine. „Repede", pentru că ţara are nevoie să treacă la altceva, şi „bine", pentru că, lucru de-nţeles, Camera aceasta este foarte tipicară cu tot ceea ce-i priveşte pe eroii noştri.

Un simplu avertisment.

Henri zâmbise doar, se prefăcu că pricepe, dar îi chemase numaidecât pe toţi contramaiştrii săi la Paris, pe Dupré în primul rând în calitatea lui de şef, şi-i amenințase pe fiecare în parte, dăduse nişte indicații foarte precise, îi pusese pe toţi în gardă, făgăduise, eventual, niscaiva prime. Dar cum să verifici o asemenea muncă, la un capăt erau mai bine de cincisprezece cimitire de ţară unde firma lui intervenea! Iar la celălalt, şapte mari necropole, în curând opt!

Pradelle îl observă pe Léon. Cum se uita la el de sus, se gândi brusc la soldatul Maillard pe care la fel îl privise când era în pâlnia lui de obuz şi pe care îl revăzuse în aceeaşi poziție, câteva luni mai târziu, în groapa unui soldat necunoscut pe care-l dezgropase ca să-i facă un hatâr lui Madeleine.

Vremurile acelea, care erau acum departe, îi păreau puse sub semnul unei îndurări divine: generalul Morieux i-o trimisese pe Madeleine Péricourt! O adevărată minune. Întâlnirea aceasta fusese o şansă nemaipomenită, începutul întregii sale reuşite; să nu-ți laşi norocul să treacă, iată cheia.

Henri îl strivi pe Léon cu privirea. Semăna ca două picături de apă cu soldatul Maillard pe cale să se prăbuşească; chiar că era genul care se trezeşte îngropat de viu fără să aibă vreme să zică nimic.

Deocamdată, îi mai putea fi de folos. Henri îi puse mâna pe umăr.

— Léon, nicio problemă. Şi chiar dacă ar fi, ei bine, ar pune taică-tău o vorbă la ministru...

— Dar..., răcni Léon cu o voce răguşită, nu se poate! Ştii foarte bine că tata e deputat din partea Acțiunii liberale şi că ministrul e mână în mână cu Federația republicană!

Hotărât lucru, se gândi Henri, în afara faptului că mi-o împrumută pe nevastă-sa, dobitocul ăsta nu-mi foloseşte la nimic.

27

Trecuseră patru zile de când tot aştepta cu un amestec de angoasă şi nerăbdare, iar domnul de Housseray, clientul său, venise în sfârşit să-l vadă!

Când n-ai furat la viața ta mai mult de câțiva franci de ici, de colo, te-apucă repede ameţeala când ajungi la sută şi apoi la mie în câteva săptămâni. Şi era a treia oară într-o lună când Albert avea să-i jupoaie de bani pe angajatorul său şi pe clientul său, o lună de când nu mai dormea, slăbise cinci kilograme. Domnul Péricourt, pe care-l întâlnise cu două zile în urmă pe holul băncii, îl întrebase dacă nu cumva era bolnav şi-i propusese un concediu, deşi de-abia îşi luase postul în primire. Să fi vrut şi n-ar fi găsit o cale mai potrivită ca să fie privit cruciş şi de şefi, şi de colegi. De parcă nu era de-ajuns că fusese angajat la recomandarea domnului Péricourt... Oricum, nici nu se punea problema să-şi ia concediu, Albert se afla acolo ca să lucreze, să bage adică mâna în casa de bani. Şi n-avea vreme de pierdut.

La Banca de Scont şi de Credit Industrial, ca să ştie pe cine să jecmănească, Albert avea de unde alege. Optase

pentru cea mai veche şi mai sigură dintre metodele bancare: mutra clientului.

Domnul de Housseray avea o foarte frumoasă mutră de client. Cu jobenul său, cărţile de vizită în relief şi bastonul cu mânerul de aur, răspândea un delicios parfum de profitor de război. Speriat ca de obicei, Albert crezuse cu naivitate că avea să-i fie mai uşor dacă alegea pe cineva nesuferit. După genul acesta de socoteală se dau de gol amatorii. Era de înţeles, avea motive întemeiate să fie îngrijorat. Îi trăgea ţeapă băncii ca să finanţeze o escrocherie la subscripţii; pe scurt, fura bani ca să poată fura încă şi mai mult, lucru din pricina căruia îl putea lua ameţeala pe orice începător.

Prima şterpeleală, la cinci zile după ce fusese angajat, şapte mii de franci.

O joacă cu înscrisurile.

Iei patruzeci de mii de franci de la client, îi creditezi pe contul lui. În coloana încasărilor bancare nu treci decât treizeci şi trei de mii, iar seara te urci în tramvai cu geanta de piele plină de bancnote. Avantajul de a lucra într-o bancă importantă era că nimeni nu putea să-şi dea seama de nimic înaintea raportului săptămânal care, între bilanţul portofoliilor de acţiuni, calculele de interese, lichidările, împrumuturile, rambursările, compensaţiile, depozitele la vedere etc., cerea aproape trei zile. Totul ţinea de acest răgaz. Era de-ajuns să aştepţi sfârşitul primei zile de control ca să debitezi o linie într-un cont care tocmai fusese verificat, iar apoi să creditezi contul vămuit care n-avea să fie luat la puricat decât a doua zi. Din punctul de vedere al controlorilor, cele două conturi erau fără cusur, iar săptămâna următoare repetai operaţiunea recurgând la noi linii, ba de funcţionare sau de credit,

ba de investiție, de scont, de acțiuni etc. O înşelătorie întru totul clasică numită „puntea suspinelor", foarte costisitoare pe plan nervos, uşor de realizat, cerând pricepere, dar nu foarte mult cinism, ideală pentru un băiat ca Albert. În schimb, prezenta enormul dezavantaj că te trezeai prins într-o spirală fără sfârşit şi că te silea, de la o săptămână la alta, la o infernală cursă cu verificatorii aflați pe urmele tale. Nu se ştia niciun exemplu în care făptaşul să nu fie silit, după numai câteva luni, să fugă în străinătate ori să nu fie băgat la închisoare, acesta fiind, de departe, cazul cel mai frecvent.

Ca mulți dintre hoții de duminică, Albert hotărâse că e vorba doar despre un împrumut: cu primii bani luați pe monumentele eroilor, avea să-i înapoieze totul băncii înainte de a fugi. Naivitatea aceasta îi îngădui să treacă la act, dar dispăru rapid, înlocuită de alte chestiuni care nu sufereau amânare.

Încă de la prima delapidare, sentimentul lui de culpabilitate se prăvăli în breşa pe care o deschiseseră deja anxietatea şi hiperemotivitatea lui cronice. Paranoia i se transformă de-a dreptul în panfobie. Albert trăi perioada aceasta cuprins de o febră aproape convulsivă, tremurând la cea mai mică întrebare, ştergând pereții şi cu mâinile atât de jilave, încât trebuia să şi le şteargă întruna, motiv pentru care munca la birou era tare dificilă; privirea lui, mereu la pândă, se plimba până la uşă şi înapoi, iar până şi poziția picioarelor sub masa de lucru îl trăda pe omul gata s-o şteargă.

Colegilor li se părea ciudat; toată lumea îl credea inofensiv, dădea impresia că e mai degrabă bolnav decât periculos. Răcanii pe care îi primiseră înapoi prezentau toți diverse semne patologice, lucru cu care ceilalți se

obişnuiseră. Mai mult, Albert având pile, era mai bine să-l ia cu uşurelul.

Încă de la început, Albert îi spusese lui Édouard că cei şapte mii de franci prevăzuți n-or să fie de ajuns. Catalogul trebuia imprimat, plicurile şi timbrele cumpărate, câțiva angajați plătiți ca să scrie adresele, aveau nevoie de o maşină de scris ca să răspundă la scrisorile cu întrebări suplimentare, să închirieze o căsuță poştală; şapte mii de franci e ridicol, afirmase Albert, eu, contabilul, ți-o zic. Édouard făcuse un gest în doi peri, fără îndoială, da. Albert mai socotise o dată. Cel puțin douăzeci de mii de franci, cu siguranță. Édouard răspunsese, filosof, fie şi douăzeci de mii. Se vede că nu el o să-i şterpelească, îşi spusese Albert.

Cum nu-i mărturisise niciodată că se dusese, într-o zi, să ia cina la taică-său acasă şi față în față cu soră-sa, dar nici că biata Madeleine se măritase cu ticălosul de Pradelle, sursa tuturor relelor, nu putea să-i mărturisească faptul că acceptase de la domnul Péricourt o slujbă de contabil în cadrul băncii al cărei fondator şi principal acționar era acesta. Deşi nu mai era om-sendviş, Albert se simțea totuşi prins la mijloc între Péricourt, tatăl, un binefăcător pe care urma să-l jecmănească, şi Péricourt, fiul, cu care împărțea rodul acestei delapidări. Față de Édouard se mulțumise să pomenească despre un noroc nemaipomenit, un fost coleg întâlnit din întâmplare, un loc liber într-o bancă, o întrevedere care se petrecuse de minune... La rândul lui, Édouard acceptase miracolul acesta care pica la țanc fără să-şi pună întrebări. Se născuse bogat.

De fapt, Albert ar fi păstrat bucuros locul acesta la bancă. Când, în prima zi, îl aşezară la masa lui, călimările pline, creioanele ascuțite, imaculatele pagini de conturi,

cuierul cu picior din lemn de culoare deschisă pe care îşi pusese haina şi pălăria şi pe care putea acum să-l considere ca fiind al lui, manşetele de lustrin noi-nouțe, toate acestea îi treziră o dorință de tihnă, de liniște. În fond, putea să fie o existență destul de plăcută. Aşa şi nu altfel îşi închipuise el viața în spatele frontului. Dacă-şi păstra slujba aceasta, foarte bine plătită, putea chiar să-şi încerce norocul pe lângă drăgălaşa slujnică de la alde Péricourt... Da, o vieţişoară tare frumoasă. Dar în locul ei, în seara aceea, Albert, căruia îi venea să vomite din pricina febrei, luă metroul, cu cinci mii de franci în bancnote mari în geantă. În ciuda frigului de-afară, era singurul călător care transpira.

Albert mai avea un motiv să se grăbească spre casă: tovarăşul care-şi trăgea căruțul cu un singur braț trebuia să treacă pe la tipografie şi să vină cu cataloagele.

De îndată ce intră în curte, văzu pachetele legate cu sfori... Iată-le! Era impresionant. Ajunseseră să trăiască şi clipa aceasta. Până atunci se pregătiseră; acuma intrau în acțiune.

Albert închise ochii, ameţit, îi deschise la loc, puse geanta jos, îşi trecu mâna peste unul dintre pachete, desfăcu sfoara.

Catalogul Suvenirului Patriotic.

Ai fi băgat mâna în foc că era adevărat.

Şi, de altfel, era adevărat, tipărit de Rondot Frères, de pe strada Abbesses, mai serios de-atât nici că se putea. Zece mii de exemplare livrate. Opt mii două sute de franci. Se pregătea să scoată catalogul de deasupra ca să-l răsfoiască, dar un urlet ca de cal îi opri gestul. Râsul lui Édouard, care se auzea din josul scărilor. Un râs ascuțit, exploziv, ciuruit de vibratouri, unul dintre râsurile acelea

care plutesc în aer după ce s-au stins. Se simțea că era vorba despre o ilaritate neobişnuită, ca aceea a unei femei care şi-a pierdut mințile. Albert îşi luă geanta şi urcă. Când deschise uşa, fu întâmpinat de un strigăt răsunător, un fel de „rrăăăhî" (destul de greu de transcris) care exprima uşurarea şi nerăbdarea de a-l vedea.

De altfel, strigătul acesta nu era mai puțin uimitor decât situația în sine. În seara aceea, Édouard purta o mască în formă de cap de pasăre, cu un cioc foarte lung şi încovoiat în jos, dar, lucru ciudat, uşor întredeschis, lăsând să se vadă două şiruri de dinți foarte albi care dădeau impresia unei păsări de pradă cuprinse de veselie. Pictată în mai multe nuanțe de roşu care îi subliniau sălbăticia şi agresivitatea, masca acoperea toată fața lui Édouard, până la frunte, cu excepția celor două găuri pentru ochi, zâmbitori şi fără astâmpăr.

Albert, care se bucura, cu inima îndoită totuşi, să se fălească cu bancnotele lui noi-nouțe, rămase în umbra lui Édouard şi Louise. Podeaua încăperii era în întregime acoperită cu pagini de catalog. Édouard era întins, lasciv. Picioarele lui mari şi goale se odihneau pe unul dintre pachetele legate cu sfori, iar Louise, în genunchi la capăt de tot şi cu mare grijă, îi dădea cu ojă roşu-carmin pe unghii. Prinsă de ceea ce făcea, de-abia îşi ridică privirea ca să-l salute pe Albert. Pe Édouard îl apucă din nou râsul lui zgomotos şi plin de veselie („rrăăăhî"), arătând spre podea cu satisfacție, ca un prestidigitator la sfârşitul unui număr grozav de izbutit.

Albert nu se putu împiedica să zâmbească; îşi lăsă geanta jos, îşi scoase haina, pălăria. Numai aici, în apartamentul lor, se simțea la adăpost, regăsea un pic de linişte sufletească... Dar nu şi noaptea. Nopțile îi rămâneau agitate şi aşa aveau

să rămână multă vreme; era nevoit să doarmă cu căpăţâna de cal lângă el, în cazul în care-l apuca panica.

Édouard îl privea, cu o mână pusă pe un pachet mic cu cataloage aflate alături, cu pumnul celălalt strâns în semn de biruinţă. Louise, care nu scosese nicio vorbă, lustruia acum oja de pe unghiile lui mari cu o bucată de piele de capră sălbatică, atât de atentă de parcă i-ar fi fost viaţa-n joc.

Albert se aşeză lângă Édouard şi luă un exemplar.

Era un catalog subţire, şaisprezece pagini, tipărit pe o hârtie frumoasă de culoarea fildeşului, cu verticala aproape cât două orizontale, cu frumoase fonturi didone de diferite mărimi, nişte litere foarte elegante.

Coperta preciza cu sobrietate:

CATALOG
al uzinelor metalurgice
SUVENIRUL PATRIOTIC
Stele, monumente şi statui
Întru gloria Eroilor noştri
şi a Franţei Biruitoare

Se deschidea cu o primă pagină admirabil caligrafiată cu, într-un colţ, în partea de sus la stânga:

JULES D'ÉPREMONT❄✠
SCULPTOR
MEMBRU AL INSTITUTULUI
Strada Louvre numărul 52
Cutia poştală 52
PARIS (SENA)

— Cine e Jules d'Épremont ăsta? întrebase Albert în timpul conceperii catalogului.

Édouard ridicase ochii în sus, habar n-avea. În orice caz, suna bine: crucea de război, distincții academice, domiciliat pe strada Louvre.

— Totuşi..., insistase Albert, care îşi făcea multe griji din pricina acestui personaj. Lumea o să-şi dea foarte repede seama că nu există. „Membru al Institutului", e uşor de verificat!

— Tocmai de aceea n-o să verifice nimeni! scrisese Édouard. Un membru al Institutului nu se discută!

Sceptic, Albert fusese nevoit să convină că, într-adevăr, văzând numele tipărit, nimănui nu-i venea să se îndoiască de nimic.

La sfârşit, era o mică adnotare care-i prezenta pe scurt cariera, tipică pentru un sculptor academic ale cărui opere îi liniştesc pe aceia pe care apropierea unui artist ar putea să-i îngrijoreze.

Adresa, strada Louvre numărul 52, nu era alta decât aceea a biroului unde fusese închiriată căsuța poştală; hazardul se băgase şi el, atribuindu-le numărul 52, fapt care conferea întregului o impresie finală de lucru chibzuit, instituit, fără legătură cu nimicurile vieții.

În josul copertei, un rând minuscul preciza cu sobrietate:

PREȚUL CUPRINDE LIVRAREA LA GARĂ PE TERITORIUL FRANȚEI METROPOLITANE

NICIO INSCRIPȚIE INDICATĂ LA DESENE NU ESTE INCLUSĂ.

Prima pagină prezenta înşelătoria propriu-zisă:

Domnule primar,

A trecut mai bine de un an de când s-a terminat Războiul cel Mare şi multe dintre comunele din Franța şi din colonii se gândesc astăzi să cinstească, după cum o merită, memoria propriilor fii căzuți pe câmpul de bătălie.

Majoritatea lor nu a făcut-o încă nu din lipsă de patriotism, ci din lipsă de bani. Iată de ce mi s-a părut că este de datoria mea, ca Artist şi Fost Combatant, să mă ofer voluntar pentru această admirabilă cauză. M-am hotărât, aşadar, să-mi pun experiența şi priceperea la dispoziția comunelor care doresc să înalțe un monument comemorativ, înființând în scopul acesta Suveninul Patriotic.

Vă propun aici un catalog de subiecte şi alegorii menite să păstreze în timp amintirea dragilor voştri dispăruți.

Pe 11 noiembrie anul acesta, va fi dezvelit la Paris mormântul unui „soldat necunoscut" care reprezintă, el singur, sacrificiul tuturor. La un asemenea eveniment excepțional se impun nişte măsuri excepționale: pentru a vă îngădui să vă alăturați cu o inițiativă proprie acestei mari sărbătoriri naționale, vă propun o reducere de 32% pe ansamblul operelor mele anume concepute cu acest prilej şi transportarea gratuită până la cea mai apropiată gară de comuna dumneavoastră.

În scopul respectării termenelor de fabricație şi de transport şi dorindu-mi o realizare de o calitate ireproşabilă, nu voi putea accepta decât comenzile care vor fi ajuns înainte de 14 iulie, pentru o livrare

prevăzută pe, cel mai târziu, 27 octombrie 1920, lăsându-vă astfel timpul de a înălța subiectul pe un piedestal construit în prealabil. În cazul în care, din păcate probabil, la 14 iulie cererile vor depăşi posibilitățile noastre de fabricație, vor fi onorate numai primele comenzi, în ordinea sosirii lor.

Am nestrămutata convingere că patriotismul dumneavoastră va afla în această propunere, care nu va putea fi repetată, prilejul de a le arăta dragilor voştri morți că eroismul lor va rămâne pe vecie sub privirile fiilor lor ca o pildă a tuturor jertfelor.

Cu deosebită stimă,

JULES D'ÉPREMONT
Sculptor❄✠
Membru al Institutului
Fost elev al Şcolii Naționale de Arte Frumoase

— Dar reducerea aceasta... De ce 32%? întrebase Albert.

Întrebare de contabil.

— Pentru a da impresia unui preț calculat cu mare grijă! scrise Édouard. E incitant! Iar în felul acesta toți banii ajung până la 14 iulie. A doua zi ne luăm tălpăşița!

Pe pagina următoare, o notă scurtă explica, într-un cadru de mare efect:

Toate subiectele noastre pot fi furnizate
fie în bronz cizelat şi patinat, fie în fontă cizelată şi bronzată.
Aceste materiale, de o mare noblețe, le conferă monumentelor o notă anume, de bun-gust,
simbolizându-l cu desăvârşire pe incomparabilul Răcan
francez

sau orice altă emblemă care să ridice în slăvi
vitejia dragilor noştri morți.
Execuția acestor opere este garantată ireproşabilă,
iar durata lor, nelimitată, sub rezerva unor lucrări de
întreținere
după o perioadă de cinci sau şase ani.
Numai soclul,
uşor de realizat de către un zidar bun,
va rămâne în grija cumpărătorilor.

Urma catalogul operelor, prezentate din față, din profil sau în perspectivă, cu cotele detaliate, înălțime, lărgime, şi toate combinațiile posibile: *Plecare la luptă, La atac!, În picioare, morților!, Răcan pe moarte apărând drapelul, Tovarăşi de luptă, Franța plângându-şi Eroii, Cocoş călcând în picioare o cască nemțească, Victorie!* etc.

Cu excepția a trei modele de proastă calitate pentru bugetele foarte mici (*Cruce de război*, 930 franci, *Torță funerară*, 840 franci, *Bust de răcan*, 1 500 franci), toate celelalte prețuri erau cuprinse între 6 000 şi 33 000 franci.

La sfârşitul catalogului, precizarea aceasta:

***Suvenirul Patriotic** nu va fi în măsură*
să răspundă prin telefon tuturor solicitărilor,
dar toate întrebările adresate prin poştă
vor primi un răspuns în cel mai scurt timp cu putință.
Dată fiind însemnătatea reducerii,
comenzile vor trebui însoțite
de un acont de 50% din valoarea lor
*pe numele **Suvenirului Patriotic**.*

Teoretic, fiecare comandă trebuia să aducă între trei mii şi unsprezece mii de franci. Teoretic. Spre deosebire de Albert, Édouard nu avea nicio îndoială, se bătea cu palmele pe coapse. Jubilarea unuia era direct proporțională cu angoasa celuilalt.

Cu piciorul lui schilodit, Édouard nu putuse să urce până la etaj pachetele cu cataloage. Dacă i-ar fi trecut vreodată prin minte s-o facă... Era o problemă de educație, avusese mereu pe cineva la dispoziție; pe planul acesta, războiul fusese o simplă paranteză. Făcu un mic semn ca de părere de rău, cu ochii râzându-i în cap, de parcă n-ar fi putut să ajute din pricina unghiilor... Îşi flutura mâinile, părând să spună: oja... Nu s-a uscat...

— Bine, zise Albert, mă ocup eu de ele.

Nu era chiar aşa de supărat din pricina aceasta, când trebăluia sau făcea curat putea să se gândească. Începu o lungă serie de drumuri dus-întors, punând conştiincios unele peste altele pachetele de tipărituri în fundul încăperii.

Cu două săptămâni în urmă, dăduse un anunț la ziar cum că angajau oameni. Aveau de scris zece mii de adrese, toate pe acelaşi model:

Primăria

Oraşul...

Numele departamentului

Totul era redactat pe baza *Dicționarului comunelor*, cu excepția Parisului şi a periferiei sale, prea aproape de pretinsul sediu al firmei. Era mai bine să aştepte provincia, oraşele nici mari, nici mici. Plăteau 15 centime pentru fiecare adresă. Cu tot şomajul care era, nu fusese greu să găsească cinci persoane cu scrisul frumos. Cinci femei, Albert preferase. Aveau să pună mai puține întrebări,

aşa îşi închipuise el. Poate că încerca pur şi simplu să întâlnească pe cineva. Acestea credeau că lucrează pentru un tipograf. Totul trebuia să se termine în vreo zece zile. Cu o săptămână în urmă, Albert le dusese plicurile albe, cerneala, peniţele. Încă de a doua zi, când pleca de la bancă, avea să înceapă să le strângă; cu prilejul acesta, îşi scosese iarăşi ranița din timpul războiului, prin câte mai trecuse şi ea.

Aveau să-şi petreacă serile lipind plicurile, Louise o să-i ajute. Bineînţeles că fetişcana nu pricepea o iotă din tot ce se întâmpla, dar se arăta plină de entuziasm. Afacerea aceasta îi plăcea foarte tare, pentru că prietenul Édouard se înveselise, lucru care se vedea pe măşti, din ce în ce mai colorate, din ce în ce mai smintite, încă o lună sau două şi aveau s-o ia cu totul razna, îi plăcea la nebunie.

Albert remarcase că semăna din ce în ce mai puţin cu maică-sa, nu fizic, nu prea se pricepea el la fiziono-mii, nu percepea niciodată asemănările dintre oameni, nu, ci veşnica tristeţe de pe chipul doamnei Belmont, la fereastră, nu se mai regăsea pe faţa lui Louise. Era ca o gâză mică ce iese din crisalidă, din ce în ce mai fru-moasă. Uneori, Albert o privea pe furiş şi îi părea de o tulburătoare gingăşie care îi umplea ochii de lacrimi. Doamna Maillard zicea: „Dacă ar fi după el, Albert şi-ar petrece tot timpul plângând; aş fi putut avea o fată, ar fi fost acelaşi lucru".

Albert urma să trimită totul de la oficiul poştal de pe strada Louvre pentru ca ştampila să corespundă adresei. Avea să fie nevoit să facă multe drumuri, în mai multe zile.

Apoi o să înceapă aşteptarea.

Albert ardea de nerăbdare să primească cele dintâi plăți. După mintea lui, ar fi pus mâna pe primele sute de franci şi s-ar fi cărat. Édouard vedea lucrurile altfel. Nici nu se gândea să plece până nu ajungeau la un milion.

— Un milion? urlase Albert. Eşti nebun de legat!

Începură să se certe pe cât de mare trebuia să fie suma acceptabilă, de parcă nu s-ar fi îndoit de reuşita afacerii lor, lucru care, totuşi, nu se împlinise încă, nici pe departe. Pentru Édouard, succesul era sigur. Ba chiar inevitabil, după cum scrisese cu litere mari. După ce găzduise un schilod certat cu ai lui, după ce furase douăsprezece mii de franci de la angajatorul său şi după ce ticluise o pungăşie care îi putea aduce pedeapsa cu moartea sau închisoarea pe viață, Albert n-avea altă soluție decât să se poarte de parcă ar fi crezut în succes. Îşi pregătea plecarea, îşi petrecea serile uitându-se pe mersul trenurilor pentru Le Havre, Bordeaux, Nantes sau Marsilia, după cum plănuia să ia vaporul spre Tunis, Alger, Saigon sau Casablanca.

Édouard lucra.

După ce meşterise catalogul Suvenirului Patriotic, se întrebă cum ar reacționa un Jules d'Épremont în carne şi oase, dacă ar fi silit să aştepte rezultatul prospecțiunii sale comerciale.

Răspunsul îi păru evident: ar răspunde la licitații.

Câteva oraşe importante care dispuneau de mijloacele de a evita statuile fabricate în serie se apucau să organizeze concursuri de artişti pentru nişte monumente originale. Ziarele publicaseră mai multe anunțuri referitoare la nişte opere evaluate la optzeci, o sută şi chiar o sută cincizeci de mii de franci; cea mai bănoasă şi, pentru Édouard, cea mai atrăgătoare ofertă rămânea cea din

arondismentul unde se născuse, care îi hărăzea artistului ales un buget de vreo două sute de mii de franci. Prin urmare, hotărâse să-şi treacă vremea pregătind proiectul pe care Jules d'Épremont avea să-l propună juriului, un amplu triptic intitulat *Recunoştinţă*, care cuprindea pe o parte o „Franţă ducându-şi trupele la luptă", de cealaltă nişte „Neînfricaţi răcani atacând duşmanul", cele două scene convergând spre centrul în care avea să se desfăşoare o „Victorie încoronându-şi fiii morţi pentru Patrie", vastă alegorie în care o femeie încununa cu mâna dreaptă un răcan biruitor, uitându-se la un soldat francez mort cu o privire tragică şi inconsolabilă de *mater dolorosa*.

Cizelând partea din faţă de a cărei perspectivă se ocupa în mod deosebit şi cu care avea să se deschidă dosarul lui de candidatură, Édouard chicotea.

— Un curcan! spunea râzând Albert când îl vedea lucrând. Pe cinstea mea, cloncăni ca un curcan.

Édouard râdea de se prăpădea şi-şi vedea cu nesaţ de desenul lui.

Generalul Morieux părea cu cel puțin două sute de ani mai bătrân. Dacă îi iei unui militar războiul care-i dădea un rost în viață şi o vitalitate de tânăr, te alegi cu un prostănac atemporal. Din punct de vedere fizic, nu mai rămăsese din el decât o burtă cu două mustăți deasupra, o masă flască şi amorțită care moțăia două treimi din timp. Jenant era că sforăia. Se prăbuşea pe primul fotoliu ce-i ieşea în cale cu un suspin care semăna deja cu un horcăit, iar câteva minute mai târziu, burdihanul începea să i se ridice ca un zepelin, mustățile îi tremurau când inspira, obrajii îi vibrau când expira, totul putea să dureze ore întregi. Magma aceasta nemaipomenit de inertă părea oarecum paleolitică, foarte impresionantă, de altfel, nimeni nu îndrăznea să-l trezească. Unii se codeau până şi să se apropie de el.

De când fusese lăsat la vatră, fusese numit la un număr incalculabil de comisii, subcomisii, comitete. Ajungea mereu primul, năduşind, cu răsuflarea tăiată când adunarea se ținea la etaj, se prăvălea într-un fotoliu, întâmpina salutările cu un mormăit sau o clătinare din cap pline de bădărănie, apoi adormea şi începea să sforăie.

Ceilalți îl scuturau uşor când era să voteze, ce părere aveți, domnule general, da, da, bineînțeles, e clar, sunt de acord, cu privirea încețoşată de lacrimi urduroase, bineînțeles, bineînțeles, chipul stacojiu, gura tremurătoare, ochiul rotund şi buimac, chiar şi când trebuia să semneze era o întreagă poveste. Încercaseră să scape de el, dar ministrul ținea la generalul lui, la Morieux. Uneori, deşca aceasta stânjenitoare şi neroditoare regăsea, din întâmplare, o aparență de clarviziune. De pildă, aşa se petrecuseră lucrurile când auzi — era la începutul lui aprilie, iar generalul suferea de un guturai care îi provoca nişte strănuturi colosale, izbutea să strănute chiar şi când dormea, ca un vulcan pe cale să se trezească —, când auzi aşadar, între două sforăituri, că nepotul lui, Ferdinand Morieux, era pe cale să se bage în belele. Pentru cei mai neînsemnați decât el, generalul Morieux nu avea nicio stimă. În ochii lui, fiindcă nu alesese glorioasa carieră a armelor, nepotul acesta era o ființă de mâna a doua şi decadentă, dar şi aşa purta numele de Morieux, iar acesta era un lucru la care generalul ținea mult, nemurirea îl obseda. Visul lui absolut? Fotografia lui în *Petit Larousse illustré*, speranță care nu îngăduia nici cea mai mică pată pe numele de familie.

— Cum, cum, cum? întrebă el, trezit dintr-odată.

Ca să-i audă, ceilalți erau nevoiți să repete, să vorbească tare. Se vorbea despre societatea Pradelle & Cie, la care Ferdinand era acționar. Încercară să-l lămurească, ba da, aduceți-vă aminte, firma pe care statul a ales-o ca să adune soldații morți în cimitire militare.

— Cum aşa, corpuri... de soldați morți...?

Atenția i se agață de informație din pricina lui Ferdinand; creierul lui reuşi cu greu să stabilească o cartografie

mentală a problemei în care împărți cuvintele „Ferdinand", „soldați morți", „cadavre", „morminte", „nereguli", „afacere"; pentru el, era prea mult. Pe vremuri de pace, se chinuia să înțeleagă. Aghiotantul său, un sublocotenent sprinten ca un pursânge, îl privi şi suspină, ca un infirmier enervat şi nerăbdător. Apoi, călcându-şi pe inimă, îi povesti în amănunt. Nepotul dumitale, Ferdinand, este acționar la societatea Pradelle & Cie. Desigur, nu face altceva decât să pună mâna pe dividende, dar dacă izbucneşte un scandal, scandal în care e băgată firma aceasta, numele de Morieux va fi rostit, nepotul va avea necazuri, iar reputația dumitale va avea de suferit. Generalul deschise un ochi de pasăre uluită, păi, la dracu', perspectiva apariției în *Petit Larousse* risca să-i frângă aripile şi nici nu se punea problema de aşa ceva! Generalului i se urcă sângele la cap, vru chiar să se ridice.

Se agăță de brațele fotoliului şi se îndreptă, morocănos, scos din fire. După războiul pe care îl câştigase, mama ei de treabă, ar putea totuşi să fie lăsat şi el în pace, nu?

Domnul Péricourt se trezea obosit, se culca obosit, mă târăsc, gândea el. Şi totuşi, muncea în continuare, mergea la întâlniri, dădea ordine, dar toate acestea maşinal. Înainte de a se duce s-o vadă pe fiică-sa, scoase din buzunar carnetul de crochiuri al lui Édouard şi-l puse înapoi în sertar. Îl lua adesea cu el, chiar dacă nu-l deschidea niciodată când mai erau şi alții de față. Îl ştia pe dinafară. Tot plimbându-l aşa, până la urmă carnetul avea să se ferfenițească, ar trebui să aibă grijă de el, să-l dea, poate, la legat; el, care nu se ocupase niciodată de grijile vieții de zi cu zi, nu se pricepea la asemenea treburi.

O avea pe Madeleine, dar ea avea altele pe cap... Domnul Péricourt se simțea tare singur. Închise sertarul şi ieşi din încăpere ca să se întâlnească cu fiică-sa. Ce făcuse cu viața lui de ajunsese aşa? Era un om care nu provocase decât teamă, prin urmare nu avea niciun prieten, numai relații. Şi Madeleine. Dar nu-i la fel, unei fete nu-i spui aceleaşi lucruri. Şi apoi, acum, era... în starea aceasta. De mai multe ori, încercase să-şi aducă aminte de vremurile în care se pregătea să devină la rându-i tată, dar nu reuşise. Se mira chiar că avea atât de puține amintiri. La muncă, ceilalți îi ridicau în slăvi memoria capabilă să citeze integralitatea consiliului de administrație al unei societăți preluate cu cincisprezece ani în urmă, dar când era vorba despre familie, nimic sau aproape nimic. Cu toate acestea, Dumnezeu ştie cât de mult conta familia pentru el. Şi nu doar acum, când fiul său murise. Muncea atât, se chinuia atât de tare numai pentru ai săi. Ca să-i pună la adăpost... Ca să le permită... în sfârşit, toate lucrurile acestea. Şi totuşi, ciudat, scenele de familie i se întipăreau cu greu în minte, într-atât încât semănau toate unele cu altele. Mesele de Crăciun, Paştele, aniversările păreau o singură şi aceeaşi circumstanță repetată de nenumărate ori, cu doar câteva cezuri, crăciunurile cu nevastă-sa şi cele de după moartea ei sau duminicile de dinainte de război şi cele de astăzi. Până la urmă, diferența era neînsemnată. Astfel, nu avea nicio amintire cu sarcinile nevesti-sii. Patru, parcă aşa îşi amintea, dar şi aici toate se contopeau într-una singură, nu ştia care dintre ele, era una dintre cele care izbutiseră sau dintre acelea care dăduseră greş, n-ar fi fost în stare s-o spună. Nu-i veneau decât câteva imagini, şi acelea la nimereală, rod al unor împrejurări asemănătoare. Aşa se întâmplă când

o surprinse pe Madeleine aşezată, cu mâinile împreunate pe burta deja rotunjoară. Îşi aminti de soţia lui în aceeaşi poziţie. Fu mulţumit, aproape mândru, dar nu-i trecu prin minte că toate femeile însărcinate se aseamănă un pic şi se hotărî să considere această similitudine ca pe-o victorie, dovada faptului că avea un suflet bun şi o fire de familist. Şi pentru că avea suflet bun, nu-i plăcea defel să-i dea bătăi de cap în plus fiică-sii. În starea ei. Ar fi preferat să se poarte ca de obicei, să nu dezvăluie nimic, nu mai era cu putinţă, aşteptase deja prea mult.

— Te deranjez? întrebă el.

Se priviră. Situaţia nu era uşoară nici pentru unul, nici pentru celălalt. Pentru ea, fiindcă, de când suferea din pricina morţii lui Édouard, domnul Péricourt îmbătrânise mult, aproape dintr-odată. Pentru el, fiindcă sarcina fiicei sale se dovedea lipsită de farmec: Madeleine nu avea, cum domnul Péricourt mai vedea la anumite femei, plenitudinea de fruct copt, strălucirea aceea, ca o impresie de triumf liniştit şi sigur de sine pe care unele dintre ele o împărtăşesc cu găinile. Madeleine se rotunjise doar. Totul se umflase foarte repede, trupul întreg până la faţă, iar lucrul acesta îl amărî pe domnul Péricourt, faptul de-a o vedea semănând şi mai mult cu maică-sa care, nici ea, nu fusese vreodată frumoasă, nici chiar însărcinată fiind. Se îndoia că fiică-sa era fericită, o simţea doar mulţumită.

Nu (Madeleine îi zâmbi), nu o deranja, visam cu ochii deschişi, zise ea, dar nimic din toate acestea nu era adevărat, o deranja şi ea nu visa defel. Se purta cu atâta băgare de seamă, pentru că avea ceva să-i spună, iar cum ea ştia ce anume, cum se temea de lucrul acela, se sili să-i zâmbească şi îl pofti să se apropie, arătând un

loc nu departe de ea, cu palma întinsă. Taică-său se aşează şi iarăşi, şi de data aceasta, ca un dat al relaţiei lor, ar fi putut să se oprească aici. Dacă ar fi fost vorba numai despre ei doi, nici n-ar fi făcut altceva, ar fi schimbat câteva banalităţi dincolo de care fiecare ar fi priceput ce era de priceput, apoi domnul Péricourt s-ar fi ridicat, ar fi sărutat-o pe fiică-sa pe frunte şi ar fi plecat cu certitudinea, de altfel întemeiată, că fusese ascultat şi înţeles. Numai că, în ziua aceea, era nevoie de cuvinte, pentru că nu era vorba numai despre ei doi. Şi amândoi se simţeau stânjeniţi de faptul că depindeau în propria lor intimitate de o împrejurare care nu le aparţinea în exclusivitate.

Madeleine îşi punea uneori mâna peste cea a tatălui ei, dar, de data aceasta, doar suspină uşor; aveau să fie nevoiţi să se înfrunte, poate chiar să se certe, iar ea nu avea niciun chef de aşa ceva.

— M-a sunat generalul Morieux, începu domnul Péricourt.

— Haide, te rog..., răspunse Madeleine zâmbind.

Domnul Péricourt şovăi în privinţa felului în care să se poarte şi optă pentru ceea ce, gândi el, i se potrivea cel mai bine, fermitatea paternă, autoritatea.

— Soţul tău...

— Ginerele tău, vrei să zici...

— Dacă vrei tu...

— Într-adevăr, prefer...

Pe vremea când voia un băiat, domnul Péricourt visase la un fiu care să-i semene; la o fată, asemănarea aceasta îl rănea, pentru că o femeie se descurcă mereu altfel decât un bărbat, întotdeauna pe ocolite. De pildă, felul acesta insidios de a spune lucrurile, de a lăsa să se înţeleagă că nu vorbeau despre prostiile bărbatului ei,

ci despre acelea ale ginerelui său. Domnul Péricourt îşi ţuguie buzele a nemulţumire. Trebuia să ia în considerare şi „situaţia“ ei, să fie cu băgare de seamă.

— Oricum ar fi, nu-i mai bine..., reluă el.

— Ce anume?

— Felul în care îşi vede de afaceri.

De îndată ce rosti cuvântul acesta, domnul Péricourt încetă să mai fie tată. Numaidecât, problema i se păru soluţionabilă, pentru că, în domeniul afacerilor, cunoscând toate situaţiile, erau prea puţine neplăceri cărora să nu le fi venit până la urmă de hac. Din punctul lui de vedere, un tată de familie era o variantă a unui şef de întreprindere. În faţa acestei femei, care semăna atât de puţin cu fiică-sa, atât de matură, aproape străină, îl apucă îndoiala.

Contrariat, dădu din cap şi, sub impulsul acestei furii mute, îi veni în minte tot ce voise să-i spună cândva, lucruri pe care ea nu-l lăsase să le rostească, părerea lui despre măritişul ei, despre acest bărbat.

Simţind că taică-său avea să fie neîndurător, Madeleine îşi împreună cu ostentaţie mâinile pe burtă şi-şi prinse degetele unele de altele. Domnul Péricourt văzu totul şi tăcu.

— Am vorbit cu Henri, tată, zise ea într-un târziu. Are mici probleme, pe ici, pe colo. Sunt propriile lui cuvinte, „pe ici, pe colo“, nimic grav. Mi-a garantat că...

— Ce ţi-a garantat el, Madeleine, n-are nicio importanţă, nicio valoare. Îţi spune şi el ce-i convine pentru că vrea să te protejeze.

— E firesc, e bărbatu-meu...

— Tocmai! E bărbatu-tău şi, în loc să aibă grijă de tine, te pune în primejdie!

— În primejdie! strigă Madeleine izbucnind în râs, pe toți zeii, iată-mă acuma şi în primejdie!

Râdea tare. Nu era destul de tată, ca să nu se simtă jignit.

— N-am să-l susțin, Madeleine, lăsă el să-i scape.

— Dar, tată, cine ți-a cerut să-l susții? Şi, în primul rând, în ce anume? Şi... împotriva cui?

Erau amândoi de aceeaşi rea-credință.

Deşi dădea de înțeles exact contrariul, Madeleine ştia câte ceva. Daraverile acestea cu cimitirele militare nu erau aşa de uşoare cum păruseră, Henri se arăta din ce în ce mai nemulțumit, absent, coleric, nervos; îi pica bine că Madeleine nu mai avea nevoie de el la pat; cu atât mai mult cu cât, de data aceasta, până şi amantele lui se purtau de parcă ar fi avut de ce să se plângă. Uite, Yvonne, mai ieri: „M-am întâlnit cu soțul tău, dragă, nici că te poți apropia de el acum! Poate că nu-i făcut să fie bogat, mai ştii..."

În treaba pe care o făcea pentru guvern, se lovea de greutăți, de contratimpi, totul se petrecea în surdină, dar Madeleine surprindea cuvinte pe ici, pe colo, la telefon, îl sunau de la minister. Henri vorbea cu vocea lui impunătoare, nu, dragul meu, ha! ha! s-a aranjat de mult, nu-ți face griji şi închidea cu încruntătura cea mare de pe frunte. O vijelie, nimic mai mult, Madeleine era obişnuită cu toate acestea, de când se ştia îl văzuse pe taică-său înfruntând tot soiul de furtuni, başca un război mondial; n-avea să-şi iasă din minți din pricina a două telefoane de la prefectură sau de la minister. Taică-său nu-l putea suferi pe Henri şi gata. Nimic din ceea ce făcea nu-i era pe plac. Rivalitate de bărbați. Îşi strânse şi mai tare mâinile pe burtă. Am primit mesajul. Domnul Péricourt se ridică

cu părere de rău, se îndepărtă, apoi se întoarse, nu se putu abține.

— Nu-mi place de bărbatu-tău.

O spusese. Şi, la urma urmelor, nici nu fusese aşa de greu.

— Ştiu, tată, răspunse ea zâmbind, n-are nicio importanță. E bărbatu-meu.

Se bătu uşurel pe burtă.

— Iar aici e nepotul tău. Sunt sigură.

Domnul Péricourt deschise gura, dar preferă să iasă din încăpere.

Un nepot...

Evita acest gând încă de la început, fiindcă nu ajungea la timp: nu izbutea să asocieze moartea fiului său cu naşterea acestui nepot. Aproape că spera o fată, pentru ca problema să nu se mai pună. Şi de aici până la apariția unui alt copil, vremea ar fi trecut, monumentul va fi fost construit. Se agățase de ideea că înălțarea acestui edificiu ar pecetlui sfârşitul angoasei, al remuşcării sale. Trecuseră săptămâni de când nu mai dormea normal. În timp, dispariția lui Édouard căpătase o importanță colosală, îi afecta până şi activitățile profesionale. Iată, de curând, într-un consiliu de administrație de la una dintre societățile sale, privirea îi fusese atrasă de o dâră piezişă de soare care străbătea încăperea şi ilumina masa de conferințe. O rază de soare nu e totuşi mare lucru, dar aceasta îi captă mintea într-un mod aproape hipnotic. Oamenilor li se mai întâmplă să piardă pentru o clipă contactul cu realitatea, chipul domnului Péricourt păruse însă nu absent, ci fascinat: Toți ceilalți îl văzură. Îşi continuară treaba, dar, fără privirea pătrunzătoare a preşedintelui, fără atenția lui încordată, radiografică,

discuția se împotmoli încetul cu încetul, ca o maşină rămasă brusc fără benzină, cu hurducături, zdruncinături, apoi o lentă agonie care se sfârşea deasupra unui hău. De fapt, privirea domnului Péricourt era țintuită nu asupra razei de soare, ci a prafului ce plutea în aer, această nebuloasă de particule dansante, şi se întorsese cu cât oare?, cu zece, cincisprezece ani în urmă, ah, ce enervant era să te lase memoria! Édouard pictase un tablou, avea vreo şaisprezece ani, mai puțin, cincisprezece, un tablou care nu era decât o colcăială de minuscule puncte colorate, nici cea mai mică trăsătură, doar puncte, tehnica aceasta avea un nume, domnului Péricourt îi stătea pe limbă, cuvântul nu-i venea. Tabloul înfățişa nişte fetişcane pe un câmp, parcă aşa îşi amintea. Maniera aceasta de a picta i se păruse atât de caraghioasă, încât nici măcar nu se uitase la motiv. Cât de tembel fusese. Micul lui Édouard era în picioare, într-o atitudine plină de nesiguranță, iar el, taică-său, ținea în mâini tabloul acesta peste care numai ce dăduse, un lucru ciudat, cu desăvârşire lipsit de rost...

Ce spusese el în clipa aceea? Domnul Péricourt clătina din cap, scârbit de el însuşi, în sala Consiliului de administrație unde toată lumea tăcea chitic. Se ridică şi ieşi fără să scoată o vorbă şi se întoarse acasă.

La fel clătina din cap şi când se despărți de Madeleine. Intenția nu era aceeaşi, ba chiar aproape contrară, se simțea furios: s-o ajute pe fiică-sa însemna să-l ajute pe bărbatul ei. Iată nişte lucruri care până la urmă te doboară. Degeaba ajunsese Morieux un dobitoc bătrân (dacă nu cumva fusese aşa dintotdeauna), zvonurile pe care i le transmisese despre afacerile ginerelui său erau îngrijorătoare.

Numele de Péricourt avea să fie rostit. Se vorbea despre un raport. Alarmant, şopteau unii. De altfel, unde era documentul acesta? Cine îl citise? Şi cine era autorul?

Prea pun toată povestea la suflet, îşi spuse el. Căci, până la urmă, nu sunt afacerile mele, ginerică nici măcar nu-mi poartă numele. Cât despre fiică-mea, din fericire, e protejată de un contract prenupțial. Oricum ar fi, poate să i se întâmple orice acestui Aulnay-Pradelle (chiar şi când îi rostea numele în gând, pronunța cele patru silabe cu o emfază care îi scotea în evidență intenția peiorativă), o lume întreagă se află între el şi noi. Dacă Madeleine are copii (de data aceasta sau altcândva, cu femeile nu ştii niciodată cum o să se sfârşească lucrurile de soiul acesta), el, Péricourt, se mai simțea în stare să le asigure tuturor un viitor, nu-i aşa?

Gândul acesta din urmă, obiectiv, rațional, îl făcu să se hotărască. Ginerele putea să se ducă la fund, el, Marcel Péricourt, o să rămână pe mal, cu privirea la pândă, cu toți colacii de salvare de care era nevoie ca să-i scape pe fiică-sa şi pe nepoți.

Dar pe el o să-l privească cum se zbate, fără să mişte nici măcar un deget.

Iar dacă trebuia să-i bage şi mai mult capul în apă, nicio problemă.

Domnul Péricourt răpusese multă lume în lunga lui carieră, dar niciodată perspectiva aceasta nu i se păruse mai reconfortantă ca acum.

Zâmbi şi recunoscu vibrația cu totul aparte pe care o simțea atunci când, din mai multe soluții, o alegea pe cea mai eficientă.

Joseph Merlin nu dormise niciodată ca lumea. Spre deosebire de unii insomniaci care habar nu au toată viața lor care le este pricina nenorocirii, el ştia foarte bine la ce să se aştepte: existența îi fusese un necurmat potop de deziluzii cu care nu se obişnuise nicicând. Noapte de noapte, reconstituia conversațiile în care nu avusese câştig de cauză, retrăia, ca să le schimbe finalul în propriul lui avantaj, umilințele profesionale a căror victimă fusese, întorcea pe toate părțile eşecuri şi necazuri, drept care rămânea multă vreme treaz. Sălăşluia în el ceva grozav de egocentric: epicentrul vieții lui Joseph Merlin era Joseph Merlin. Neavând nimic şi pe nimeni, nici măcar o pisică, totul se reducea la el însuşi, existența i se înfăşurase în sine ca o frunză uscată în jurul unui miez gol. De pildă, în timpul nesfârşitelor sale nopți lipsite de somn, niciodată nu se gândise la război. Vreme de patru ani, nu-l privise decât ca pe o detestabilă complicație, un cumul de contrarietăți legate de restricțiile alimentare ce îl făcuseră să fie şi mai ursuz, pe el care era deja posac din fire. Colegii de la minister fuseseră şocați, mai ales aceia care aveau rude pe front, să-l vadă pe bărbatul

acesta înăcrit îngrijorându-se doar din pricina preţurilor transporturilor şi a penuriei de pui.

— Dar, dragul meu, se găsiseră unii să-i spună indignaţi, până una, alta, suntem totuşi în război!

— Război? Ce război? răspunsese Merlin, agasat. De când e lumea lume au tot fost războaie, de ce vreţi voi să ne pese mai mult de ăsta decât de ăla de dinainte? Sau de ăla care o să urmeze?

Fu privit ca un defetist, aproape ca un trădător. Dacă ar fi fost soldat, ar fi ajuns în faţa plutonului de execuţie, fără prea multe fasoane; în spatele frontului, era mai puţin compromiţător, dar indiferenţa faţă de evenimente îi aduse şi mai multe umilinţe, fu poreclit Neamţul, aşa îi şi rămase numele.

La sfârşitul conflictului, când fu mutat la inspecţia cimitirelor, Neamţul se transformă în Vulturul, Şacalul sau Fiara, după împrejurări. Avu parte iarăşi de nopţi grele.

Situl de la Chazières-Malmont fusese prima lui vizită într-un cimitir militar încredinţat firmei Pradelle & Cie.

Citindu-i raportul, autorităţile considerară că situaţia era de-a dreptul îngrijorătoare. Nimeni nevoind să-şi asume responsabilitatea, documentul zbură repede până sus, unde ateriză pe biroul directorului administraţiei centrale, expert în tăinuirea de dosare, ca toţi colegii lui de la celelalte ministere.

În tot acest timp, noapte de noapte, în patul lui, Merlin îşi şlefuia cuvintele pe care avea să le rostească în faţa şefilor în ziua convocării sale şi care, toate, se reduceau la o simplă constatare, brutală şi plină de urmări: mii de soldaţi francezi erau îngropaţi în nişte sicrie prea mici. Oricât ar fi fost de înalţi, de la un metru şaizeci până la mai mult de un metru optzeci (mulţumită livretelor

militare disponibile, Merlin întocmise un eşantion foarte documentat al staturii soldaților în cauză), toți ajungeau în nişte coşciuge de un metru treizeci. Ca să-i bage înăuntru, muncitorii erau nevoiți să frângă gâturi, să ciopârțească picioare, să rupă glezne; pe scurt, procedau cu trupurile acestor soldați de parcă ar fi fost vorba de o marfă ce putea fi tăiată în bucăți. Raportul intra în nişte considerații tehnice extrem de morbide, explicând că, „nedispunând nici de cunoştințe anatomice, nici de material adaptat, lucrătorii erau obligați să sfărâme oasele cu capătul lopeții sau cu o lovitură de călcâi pe un bolovan plat, uneori cu târnăcopul; că adesea se mai întâmpla, chiar şi aşa, să nu poată vârî rămăşițele unor oameni prea înalți în aceste sicrie prea mici, că îngrămădeau atunci într-unul ce se putea şi că aruncau surplusul într-un coşciug folosit drept coş de gunoi pe care, odată umplut, îl închideau cu mențiunea «soldat neidentificat»; că, din momentul acela, era cu neputință să li se asigure familiilor integritatea rămăşițelor defuncților cărora aveau să le aducă un ultim omagiu; că, de altfel, ritmul impus de firma adjudecatară propriilor muncitori îi silea pe aceştia să nu pună în sicriu decât acea parte a corpului cât mai uşor accesibilă, că, prin urmare, ei renunțau să mai sape prin mormânt ca să caute toate oasele, hârtiile sau obiectele ce ar fi îngăduit verificarea sau descoperirea identității răposatului aşa cum prevedea regulamentul şi că, adesea, dădeau peste oase, ici şi colo, despre care nimeni n-ar fi putut spune cui îi aparțineau; că, pe lângă o gravă şi sistematică nerespectare a instrucțiunilor existente în materie de exhumare şi cum livrarea de coşciuge nu corespundea defel contractului pe care îl semnase, firma etc.“ După cum se vede, frazele lui Merlin puteau

să fie alcătuite din mai mult de două sute de cuvinte; pe planul acesta, la el în minister, era privit ca un artist.

Raportul avu efectul unei bombe.

Era un lucru alarmant pentru Pradelle & Cie, dar şi pentru familia Péricourt, foarte cunoscută, şi pentru administrația publică ce se mulțumea să verifice toată treaba *a posteriori*, adică prea târziu. Dacă vestea începea să se răspândească, aveau să se trezească cu un scandal. De-acum înainte, era, prin urmare, necesar ca informațiile referitoare la această afacere să ajungă direct la cabinetul directorului administrației centrale, fără nicio oprire la straturile intermediare. Iar ca să-l potolească pe funcționarul Merlin, îl asigurară, pe cale ierarhică, de faptul că documentul îi fusese citit cu foarte mare atenție, că fusese foarte apreciat şi că aveau să se ocupe de toate acestea într-un mod corespunzător şi-n cel mai scurt timp. Merlin, care avea aproape patruzeci de ani de experiență, înțelese imediat că raportul fusese pus bine, lucru care nu-l miră din cale-afară. Contractul acesta guvernamental cuprindea, fără îndoială, multe zone de umbră, subiectul era sensibil; tot ceea ce era stânjenitor pentru administrație avea să fie înlăturat. Merlin ştia că n-avea niciun interes să devină incomod, altfel urma să fie încă o dată mutat ca un figurant, nu, mulțumesc. Om al datoriei, îşi făcuse datoria. Se simțea ireproşabil.

Şi oricum, la sfârşitul carierei, nu mai avea nimic altceva de aşteptat decât o pensie la care nădăjduise multă vreme. I se cerea să inspecteze în dorul lelii, să semneze registre, să le ştampileze, păi, avea să semneze, să ştampileze şi să aştepte răbdător ca penuria alimentară să se termine odată şi să se găsească iarăşi pui de cumpărat în piețe şi în meniul restaurantelor.

Cu gândul acesta în cap, se întoarse acasă, adormi şi, pentru prima oară în viaţă, nu se trezi toată noaptea, de parcă mintea lui ar fi avut nevoie de un timp excepţional de decantare.

Visă urât, nişte soldaţi într-o stare avansată de descompunere se aşezau în mormânt şi plângeau; strigau după ajutor, dar din gât nu le ieşea niciun sunet; singura lor alinare venea de la nişte senegalezi uriaşi, goi puşcă, înghețaţi de frig, care le azvârleau deasupra lopeţi de pământ aşa cum se aruncă o haină când trebuie acoperit un înecat ce tocmai a fost scos din apă.

Merlin se trezi copleşit de o profundă emoţie care, pentru el, era un lucru tare nou, nu se referea numai la persoana lui. Războiul, care se încheiase totuşi de multă vreme, dădea în sfârşit năvală şi-n viaţa lui.

Urmarea fu rezultatul unei ciudate alchimii în care intrau sinistra atmosferă a acestor cimitire care îl trimitea pe Merlin cu gândul la nimicnicia existenţei sale, caracterul jignitor al blocajului administrativ ce i se punea împotrivă şi obişnuita-i rigiditate: un funcţionar cu onestitatea lui nu se putea mulţumi să închidă ochii. Toţi tinerii aceştia morţi, cu care nu avea nimic în comun, erau victimele unei nedreptăţi şi nu aveau pe nimeni altcineva în afara lui ca s-o repare. În câteva zile, gândul acesta se transformă într-o idee fixă. Tinerii soldaţi ucişi începură să-l obsedeze, ca un dor, o gelozie sau un cancer. Trecu de la tristeţe la indignare. Îl apucă furia.

Pentru că nu primise niciun ordin de la şefii ierarhici care să-i ceară să pună capăt misiunii sale, informă autorităţile că avea să plece în inspecţie la Dargonne-le-Grand şi astfel luă trenul în direcţia opusă, spre Pontaville-sur-Meuse.

*

De la gară, străbătu pe jos, sub o ploaie puternică, cei şase kilometri care îl despărțeau de locul unde se afla cimitirul militar. Mergea pe mijlocul străzii, enormii lui galoşi călcau cu furie în bălțile de apă şi nu se dădu niciun pic la o parte ca să lase să treacă maşinile care îl claxonau, de parcă nu le-ar fi auzit. Ca să-l depăşească, trebuiră să circule cu două roți pe marginea drumului.

Arăta ciudat când se înfipse în fața grilajului, cu un aer amenințător, un trup înalt cu pumnii strânşi în buzunarele hainei care, deşi ploaia se oprise între timp, era udă leoarcă. Dar nu era nimeni să-l vadă, bătuse de prânz, şantierul era închis. Pe grilaj, un panou cu un anunț al Serviciului sepulturilor afişa, pentru familii şi apropiați, litania obiectelor găsite asupra unor corpuri neidentificate şi pe care se puteau duce să le vadă la primărie: o fotografie a unei tinere, o pipă, un talon de mandat, inițiale decupate de pe niscaiva lenjerie intimă, o pungă de tutun, o brichetă, o pereche de ochelari rotunzi, o scrisoare care începea cu „draga mea", dar nesemnată, un inventar derizoriu şi tragic... Merlin fu uluit de simplitatea acestor relicve. Numai soldați săraci! Era de necrezut.

Îşi coborî privirea până la lanțul grilajului, ridică piciorul şi îi dădu lăcățelului o lovitură de călcâi în stare să doboare un taur, apoi intră pe şantier şi se duse să sfărâme, cu o altă lovitură de picior, uşa de lemn de la baraca administrației. Sub o prelată umflată de vânt, se aflau vreo doisprezece arabi care mâncau singuri. Îl văzură, de departe, pe Merlin cum sparge grilajul de la intrare şi apoi uşa de la birou, dar se feriră să se ridice, să intervină,

fizicul individului, siguranța cu care se purta nu le inspira încredere; îşi mestecară în continuare pâinea.

Ceea ce se numea aici „pătratul de la Pontaville“ era un câmp care nu avea nimic dintr-un pătrat, situat la marginea unei păduri, şi unde fuseseră îngropați, după unele estimări, în jur de şase sute de soldați.

Merlin scotoci prin dulapuri, căutând registrele în care fuseseră consemnate toate operațiunile. Cercetând dările de seamă zilnice, arunca şi câte o privire pe fereastră. Exhumările începuseră în urmă cu două luni; ceea ce vedea era un câmp plin de gropi şi de mormane de pământ, de prelate, scânduri, roabe, anexe provizorii unde erau stocate materialele.

Din punct de vedere administrativ, totul părea în regulă. Aici n-avea să găsească, aşa cum se întâmplase la Chazières-Malmont, delăsarea aceea dezgustătoare, sicrie-le cu rămăşițe care semănau cu nişte pubele de hingher şi pe care izbutise să le dibuiască, ascunse într-un lot de coşciuge noi, gata să fie folosite.

De obicei, după ce verifica existența registrelor, Merlin îşi începea inspecția cu o plimbare; avea încredere în intuiția lui, ridica aici o prelată, controla mai încolo o plăcuță de identificare. După care se apuca serios de treabă. Datoria îl silea mai apoi la un neîncetat du-te-vino de la registre până la aleile cimitirului, dar, mulțumită implicării sale în munca aceasta, căpătase rapid un al şaselea simț care-i îngăduia să scoată la iveală şi cel mai neînsemnat indiciu ce ascundea o fraudă, o neregulă, detaliul care ducea la o anomalie.

Era, fără îndoială, singura misiune ministerială care obliga un funcționar să dezgroape coşciuge, ba chiar să exhumeze cadavre, dar, ca să verifice, nu avea cum să facă

altfel. Oricum, fizicul masiv al lui Merlin era pe potriva unei asemenea trebi; dintr-o izbitură, enormii lui galoşi îţi împlântau lopata în pământ la treizeci de centimetri adâncime, mâinile-i mari mânuiau târnăcopul de parcă ar fi fost o furculiţă.

După primul contact cu terenul, Merlin îşi începu verificările în amănunt. Era douăsprezece şi jumătate.

La ora două după-masă, se afla la capătul din nord al cimitirului, în picioare în faţa unui morman de sicrie închise puse grămadă unele peste altele, când şeful de şantier, un oarecare Sauveur Bénichou, la vreo cincizeci de ani, vânăt de atâta băutură şi uscăţiv ca un curmei de viţă-de-vie, se apropie însoţit de doi muncitori, cu siguranţă nişte contramaiştri. Toţi prăpădiţii aceştia erau turbaţi, le turuiau gurile, cu o voce puternică, poruncitoare, şantierul e interzis publicului, nu putem lăsa oamenii să intre aşa, trebuie să plecaţi imediat de-aici. Şi cum Merlin nici măcar nu-i privea, ridicară tonul: dacă insistaţi, o să chemăm jandarmii, pentru că, vă spunem noi dacă nu ştiaţi, e un sit plasat sub protecţia guvernului...

— Eu sunt, le-o tăie Merlin, întorcându-se spre cei trei bărbaţi.

Iar în tăcerea care se lăsă, adăugă:

— Aici, guvernul sunt eu.

Îşi vârî mâna în buzunarul de la pantaloni şi scoase o hârtie mototolită care nu prea semăna a acreditare, dar cum nici el nu prea semăna a trimis de la minister, nimeni nu mai ştia ce să creadă. Trupul lui înalt, hainele vechi şi ponosite, pătate, galoşii de uriaş, totul impresiona; situaţia părea suspectă, dar ceilalţi nu îndrăzniră să se împotrivească.

Merlin se mulțumi să se uite lung la cei trei oameni, la numitul Sauveur care puțea îngrozitor a rachiu de prune şi la cei doi acoliți. Primul, a cărui față colțuroasă era acoperită de o mustață prea groasă şi îngălbenită de tutun, se bătea peste buzunarele de la piept ca să-şi ascundă tulburarea; al doilea, un arab care purta şi-acum bocancii, pantalonii şi chipiul de caporal de infanterie, se ținea țeapăn, ca pentru o trecere în revistă, în poziția unui om care vrea să convingă lumea toată de importanța funcției sale.

— Țâşt, țâşt, făcu Merlin cu aparatul dentar pe când îşi vâra hârtia în buzunar.

Apoi arătă spre stiva de sicrie.

— Şi închipuiți-vă, continuă el, că guvernul îşi pune întrebări.

Contramaistrul arab înțepeni un pic mai mult, tovarăşul cu mustață scoase o țigară (nu scoase tot pachetul, numai o țigară, ca un om care n-are chef să împartă, căruia i s-a luat să tot fie tapat). La el, totul vădea josnicia şi zgârcenia.

— De pildă, zise Merlin, dând dintr-odată la iveală trei fişe de identitate, guvernul se întreabă în care coşciuge sunt flăcăii aceştia.

În mâinile mari ale lui Merlin, fişele păreau la fel de mici ca nişte timbre. Întrebarea puse toată echipa în cea mai teribilă încurcătură.

După ce dezgropau o alee întreagă de soldați, obțineau, de o parte, un rând de sicrie, de cealaltă, o serie de fişe de identitate.

Teoretic, în aceeaşi ordine.

Dar era de-ajuns ca una dintre fişele acestea să fie prost clasată sau să lipsească cu desăvârşire pentru ca tot

rândul să fie decalat şi ca fiecare coşciug să se aleagă cu o fişă fără nicio legătură cu conținutul său.

Iar dacă Merlin avea în mâini trei fişe care nu corespundeau niciunui sicriu... însemna, tocmai, că totul fusese decalat.

Clătină din cap şi se uită la partea din cimitir care fusese deja răscolită. Două sute treizeci şi şapte de soldați fuseseră dezgropați şi transportați la optzeci de kilometri mai încolo.

Paul era în sicriul lui Jules, Félicien în acela al lui Isidore şi aşa mai departe.

Până la două sute treizeci şi şapte.

Iar acum era cu neputință să se mai ştie cine era cine.

— Cui corespund aceste fişe? se bâlbâi Sauveur Bénichou, uitându-se în jurul lui de parcă se rătăcise dintr-odată. Hai să vedem...

Un gând îi trecuse prin minte.

— Ei bine, dădu el asigurări, taman de treaba asta voiam să ne ocupăm!

Se întoarse spre echipa lui care părea să se fi micşorat brusc.

— Nu-i aşa, băieți?

Nimeni nu pricepu ce voia să spună, dar nimeni nu avu vreme să se gândească.

— Ha, ha! urlă Merlin. Chiar îl credeți dobitoc?

— Pe cine? întrebă Bénichou.

— Pe guvern!

Părea nebun de legat, iar Bénichou şovăi dacă să-i mai ceară o dată acreditarea.

— Deci, unde sunt cele trei cătane ale noastre, aud? Iar pe cei trei omuleți care o să vă rămână pe cap când o fi să gătați treaba, pe ei cum o să-i numiți?

Bénichou se avântă atunci într-o explicație tehnică laborioasă, cum că fuseseră de părere că e „mai sigur" să scrie mai multe fişe la un loc *după* constituirea unui rând întreg de sicrie cu scopul de a le consemna în registru, deoarece, dacă redactau fişa...

— Prostii! i-o tăie Merlin.

Bénichou, căruia nici nu-i venea să creadă, se mărgini să lase capul în jos. Adjunctul său se bătu uşurel pe buzunarul de la piept.

În tăcerea care urmă, Merlin avu ciudata vedenie a unei nesfârşite întinderi cu morminte de soldați: ici şi colo, familii îşi plângeau, cu brațele căzute şi mâinile împreunate, morții, iar Merlin era singurul în stare să vadă, ca prin sticlă, trupurile neînsuflețite palpitând sub pământ. Şi să-i audă pe soldați urlându-şi cu un glas sfâşietor numele...

Din ceea ce se stricase nimic nu mai putea fi îndreptat, soldații aceştia erau pierduți pentru totdeauna: sub crucile identificate îşi dormeau somnul de veci nişte morți anonimi.

Singurul lucru care mai rămânea acum de făcut era s-o ia cum se cuvine de la capăt.

Merlin reorganiză treaba, scrise instrucțiunile cu litere mari, toate acestea pe un ton autoritar şi tăios: veniți încoace, da, voi, ascultați aici la mine, amenința că or să aibă de tras dacă nu munceau cum trebuie, contravenții, concediere, îi teroriza; când se îndepărta, îl auzeau clar: „Tâmpiții".

Nici n-o să plece bine şi or s-o ia de la capăt, la nesfârşit. În loc să-l descurajeze, constatarea aceasta îi spori încrâncenarea.

— Voi de-acolo, veniți încoace! Mişcați-vă!

Se adresa mustății îngălbenite de tutun, un bărbat la vreo cincizeci de ani cu fața atât de strâmtă, încât ochii păreau să-i fi fost puşi deasupra obrajilor, de fiecare parte, ca la peşti. Încremenit la un metru de Merlin, se ținu să nu se bată peste buzunar, preferă să-şi mai scoată o țigară.

Merlin, care se pregătea să vorbească, făcu o pauză lungă. Semăna cu cineva care caută un cuvânt, îi stă pe vârful limbii, o chestie foarte enervantă.

Contramaistrul mustăcios deschise gura, dar nu avu vreme să scoată nici măcar un sunet. Merlin numai ce-i trăsese o palmă cât toate zilele. Pe obrazul acela lătăreț, scatoalca răsună ca un dangăt de clopot. Bărbatul se dădu un pas înapoi. Toate privirile se îndreptaseră spre ei. Bénichou, care ieşea din cabana unde îşi pitea întăritorul, o sticlă cu tărie din Bourgogne, urlă cât îl țineau bojocii, dar toți muncitorii de pe şantier se şi puseseră în mişcare. Bărbatul cu mustață, uluit, se ținea de falcă. Merlin fu repede încercuit de o adevărată haită şi, dacă n-ar fi fost vârsta, fizicul său uimitor, respectul pe care îl dobândise încă de la începutul inspecției, enormele-i pălmoaie, încălțările monstruoase, ar fi putut să-şi facă griji pentru propria-i soartă; în schimb, dădu liniştit pe toată lumea la o parte, făcu un pas, se apropie de victima sa, îi scotoci prin buzunarul de la piept strigând „Ha, ha!" şi-şi scoase de acolo pumnul închis. Cu cealaltă mână, îl apucă pe bărbat de beregată, se vedea cât colo, voia să-l sugrume.

— Ei! urlă Bénichou, care se apropia clătinându-se.

Fără să lase gâtul bărbatului care începea să se schimbe la față, Merlin întinse pumnul închis spre şeful de şantier, apoi îl deschise.

O brățară de aur se ivi, cu o plăcuță răsucită ce avea partea gravată în jos. Merlin îşi slobozi prada pe care o apucă o tuse de mai să-şi scuipe plămânii şi se întoarse spre Bénichou.

— Cum îl cheamă pe flăcăul vostru? întrebă Merlin. Prenumele?

— Păi...

Învins şi dezarmat, Sauveur Bénichou se uită la contramaistrul său cu o privire consternată.

— Alcide, murmură el cu părere de rău.

De-abia se auzi, dar nu conta.

Merlin răsuci brățara, de parcă ar fi fost vorba despre o monedă cu care se jucaseră cap sau pajură.

Pe plăcuță, un prenume gravat: Roger.

30

Dumnezeule, ce dimineaţă! Tare le-ar mai plăcea să fie aşa în fiecare zi! Cât de bune se anunţau toate!

Mai întâi, operele. Cinci reţinute de către comisie. Unele mai grozave decât altele. Nişte minuni. Esenţe de patriotism. Să-ţi vină să plângi, nu alta. Prin urmare, Labourdin se pregătise pentru clipa lui de triumf: prezentarea proiectelor preşedintelui Péricourt. Pentru aceasta, comandase anume direcţiei tehnice de la primărie un portic de fier pe măsura marelui său birou, ca să agaţe desenele şi să le pună în valoare, aşa cum văzuse el într-o expoziţie de la Grand Palais unde fusese odată. Péricourt o să poată să se mişte liber printre planşe, să meargă încet, cu mâinile la spate, extaziindu-se în faţa acestuia (*Franţă înlăcrimată, dar biruitoare*) — preferata lui Labourdin —, uitându-se cu atenţie la celălalt (*Morţii triumfători*), oprindu-se, şovăind. Labourdin îl şi vedea pe preşedinte întorcându-se spre el, copleşit de admiraţie şi încurcat, neştiind ce să aleagă... Şi atunci o să pronunţe fraza aceea, A SA, chibzuită, drămuită, cântărită, o frază cu un ritm desăvârşit, capabilă să-i scoată în evidenţă gustul în materie de estetică şi totodată simţul răspunderii:

— Domnule preşedinte, dacă îmi daţi voie...

Aici, o să se apropie de *Franţă înlăcrimată*, lăsând impresia că o să-i pună mâna pe după umeri.

— ...mi se pare că opera aceasta magistrală traduce fără cusur Durerea şi Mândria pe care doresc să le exprime Compatrioţii noştri.

Majusculele îşi aveau rostul lor profund în frază. Impecabil. Mai întâi, această „operă magistrală", o găselniţă, apoi Compatrioţii, care sunau mai bine decât electorii, şi Durerea. Labourdin rămânea cu gura căscată în faţa propriului geniu.

Pe la ora zece, cu porticul desfăcut în biroul său, se apucaseră să-l agaţe. Trebuiau să se caţăre ca să prindă lucrările de bara transversală, să le echilibreze: o chemară pe domnişoara Raymond.

De cum pătrunse în încăpere, înţelese ce voiau de la ea. Instinctiv, îşi strânse genunchii. La baza scăriţei, Labourdin, cu zâmbetul pe buze, îşi freca mâinile ca un codoş.

Oftând, domnişoara Raymond urcă cele patru trepte şi începu să se răsucească. Da, ce dimineaţă magnifică! De cum agăţa opera, secretara se grăbea să coboare ţinându-se de fustă. Labourdin se dădea înapoi ca să admire rezultatul, i se părea că în partea dreaptă colţul era puţin mai jos decât în stânga, ce credeţi? Domnişoara Raymond închidea ochii, urca iarăşi, Labourdin se năpustea spre scăriţă; niciodată nu petrecuse mai mult timp sub fustele ei. Când toate lucrările îşi aflară locul, primarul de arondisment ajunsese într-o stare priapică vecină cu apoplexia.

Dar ce lovitură!, când totul era gata, preşedintele Péricourt îşi anulă venirea şi trimise un curier să-i ducă

operele acasă. Toate acestea pentru nimic! îşi spuse Labourdin. Îl urmă în trăsură, dar, împotriva aşteptărilor sale, nu fu primit la deliberări. Marcel Péricourt voia să fie singur. Se făcuse de prânz.

— Aduceţi ceva de mâncare pentru domnul primar, porunci domnul Péricourt.

Labourdin se năpusti spre slujnicuţă, o brunetică încântătoare, care se zăpăci numaidecât, cu nişte ochi superbi şi un piept drăgălaş şi pietros, şi o întrebă dacă-i putea aduce un pic de porto, îi spuse toate acestea mângâindu-i ţâţa stângă. Fetişcana se mulţumi să roşească, pentru că leafa era bună, iar ea de-abia intrase în pâine. Când veni cu paharul de porto, Labourdin luă cu asalt sânul drept.

Dumnezeule, ce dimineaţă!

Madeleine îl descoperi pe primar sforăind ca o locomotivă. Trupul lui mătăhălos cufundat în somn şi, lângă el, pe măsuţa joasă, rămăşiţele puiului în aspic pe care îl înfulecase şi sticla goală de Château Margaux îi dădeau tabloului o aparenţă de desfrânată nepăsare, deplorabilă.

Bătu uşor la uşa biroului tatălui său.

— Intră, răspunse el fără să ezite, căci îi recunoştea felul de-a face lucrurile.

Domnul Péricourt sprijinise desenele de bibliotecă, apoi eliberase încăperea ca să le poată vedea, de pe fotoliul său, pe toate laolaltă. Nu se mişcase de mai bine de un ceas, cu privirea plimbându-i-se de la unul la altul, lăsându-se în voia gândurilor. Din când în când, se ridica, se apropia, cerceta un detaliu, se întorcea la locul său.

La început, fusese dezamăgit. Doar atât? Toate semănau cu lucruri pe care le cunoştea deja, dar la o scară mai

mare. Nu se putu împiedica să se uite la preţuri, mintea lui chibzuită compară volumele şi tarifele. Haide, trebuia să se adune. Să aleagă. Da, bineînţeles, ce decepţie. Îşi făcuse planuri mari cu proiectul acesta. Acuma, când vedea propunerile... La ce se aştepta? Până la urmă, avea să fie un monument ca toate celelalte, nimic care ar fi putut să domolească nebănuitele emoţii care îl copleşeau întruna.

Fără mirare, pe Madeleine o încercă aceeaşi senzaţie. Toate războaiele se aseamănă, monumentele, aşijderea.

— Ce părere ai? întrebă el.

— E puţin... grandilocvent, nu?

— Liric.

Apoi tăcură.

Domnul Péricourt rămase pe fotoliul său, ca un rege tronând în faţa unor curteni morţi. Madeleine cercetă proiectele. Căzură de acord că cel mai bun era cel al lui Adrien Malendrey, *Victoria martirilor*, a cărui particularitate era felul în care contopea văduvele (aceasta purta un zăbranic), orfanii (un băieţel, cu mâinile împreunate, îl privea pe soldat rugându-se) şi soldaţii înşişi, considerându-i pe toţi victime. Sub dalta artistului, naţiunea întreagă devenea o patrie martiră.

— O sută treizeci de mii de franci, spuse domnul Péricourt.

Nu se putea abţine.

Dar fiică-sa nu-l aude, iat-o că se apleacă peste un amănunt dintr-o altă operă. Ia planşa în mână, o ridică spre lumină; taică-său se apropie, nu-i place proiectul, *Recunoştinţă*; nici ei, i se pare hiperbolic; nu, doar că e o prostie, o nimica toată, dar... ce anume? Acolo, în partea tripticului intitulată „Neînfricaţi răcani atacând duşmanul", în fundal, tânărul soldat care o să moară

are un chip foarte pur, buzele cărnoase, nasul cam prea puternic...

— Stai, spune domnul Péricourt, arată-mi. (Se apleacă la rândul lui şi se uită mai de-aproape.) Aşa e, ai dreptate.

Soldatul acesta seamănă întru câtva cu tinerii întâlniți uneori în lucrările lui Édouard. Nu e chiar acelaşi, la Édouard personajul arbora un uşor strabism şi nu avea privirea dreaptă şi deschisă. Şi o gropiță îi tăia bărbia, dar există o oarecare similitudine.

Domnul Péricourt se ridică, îşi strânge ochelarii.

— În artă, se văd adesea aceleaşi personaje...

Vorbea de parcă se pricepea. Madeleine, care avea mai multă cultură, nu vru să-l contrazică. Până la urmă, nu era decât un detaliu, nimic esențial. Taică-său avea nevoie să înalțe un monument şi să treacă în sfârşit la altceva. La sarcina fiică-sii, de pildă.

— Dobitocul tău de Labourdin doarme în vestibul, spuse ea zâmbind.

Lui îi ieşise din minte.

— Să doarmă, răspunse el, e singurul lucru pe care-l face cum trebuie.

O sărută pe frunte. Ea se îndreptă spre uşă. De departe, proiectele aliniate erau impresionante, se ghicea cât de mari aveau să fie, Madeleine întrezărise cotele: doisprezece metri, şaisprezece metri şi nişte înălțimi...!

Şi totuşi, chipul acela...

Rămas singur, domnul Péricourt se întoarse spre el. Încercă la rându-i să-l regăsească în carnetul de crochiuri al lui Édouard, dar bărbații pe care îi schițase fiul său nu erau nişte simple personaje, ci oameni adevărați întâlniți în tranşee, în timp ce tânărul soldat cu buze cărnoase era un subiect idealizat. Domnul Péricourt îşi interzisese

întotdeauna să-şi imagineze, fie şi cât de puțin, ceea ce el numea „gusturile afective“ ale fiului său. Chiar şi în forul lui lăuntric, nu se gândea niciodată în termeni de „preferință sexuală“ sau orice altceva de soiul acesta, prea precis pentru el, şocant. Dar, ca în cazul acelor gânduri care ni se par surprinzătoare, despre care înțelegem că, de fapt, ne-au muncit în adâncurile sufletului multă vreme înainte să se ivească, se întrebă dacă nu cumva flăcăul acela cu gropițe şi strabism fusese „un prieten“ al lui Édouard. În minte, specifică: o iubire a lui Édouard. Iar lucrul nu i se mai păru la fel de scandalos ca odinioară, ci doar tulburător; nu voia să-şi închipuie... Nu trebuia ca toate acestea să fie prea realiste... Fiu-său nu era „ca toți ceilalți“ şi gata. Bărbați ca toți ceilalți vedea o groază în jurul lui, angajați, colaboratori, clienți, fii, frați ai unora sau ai altora şi nu-i mai invidia ca altădată. Nu mai izbutea nici măcar să-şi amintească ce avantaje le găsea la vremea aceea, de ce superioritate dădeau atunci dovadă, în ochii lui, față de Édouard. Se ura retrospectiv pentru propria-i prostie.

Domnul Péricourt se aşează din nou înaintea galeriei cu desene. În mintea lui, perspectiva se modifica încetul cu încetul. Şi nu pentru că le-ar fi găsit acestor proiecte virtuți noi, căci îi păreau la fel de excesiv de demonstrative. Schimbată îi era privirea, aşa cum se întâmplă ca modul în care percepem un chip să evolueze pe măsură ce îl observăm, femeia aceasta pe care o vedeam ca fiind frumoasă adineauri şi care devine banală, bărbatul acesta destul de urât căruia îi descoperim un farmec despre care ne întrebăm cum de a putut să ne scape. Acum, că se obişnuise cu ele, monumentele acestea îl linişteau. Era din pricina materialelor: unele dintre ele erau din piatră,

altele, din bronz, materiale grele pe care ni le imaginăm indestructibile. Or, tocmai lucrul acesta lipsea de pe cavoul familiei pe care numele lui Édouard nu apărea: iluzia veşniciei. Domnul Péricourt avea nevoie ca tot ceea ce încerca el aici, înălţarea acestui monument, să-l depăşească, să-i depăşească existenţa, în durată, greutate, masă, volum, să fie mai puternică decât el, să-i reducă jalea la o dimensiune firească.

Propunerile erau însoţite de un dosar de înscriere care cuprindea un curriculum vitae al artiştilor, tarifele, data execuţiei. Domnul Péricourt citi scrisoarea de prezentare a proiectului lui Jules d'Épremont şi nu află nimic, dar răsfoi toate celelalte desene în care vedea opera din profil, din spate, în perspectivă, în mediul urban... Tânărul soldat din fundal era tot acolo, cu chipul acela serios... Nici nu-i trebui mai mult. Deschise uşa, îl chemă, degeaba.

— Labourdin, în numele lui Dumnezeu! strigă el, enervat, scuturându-l pe primar de umăr.

— Hă, cum, cine-i?

Cu ochii urduroşi, părând să nu-şi mai amintească locul unde se afla, ce făcea acolo.

— Vino! zise domnul Péricourt.

— Eu? Unde?

Labourdin se clătină până la birou, frecându-se pe faţă ca să se trezească, bolborosind câteva scuze pe care Péricourt nici nu le ascultă.

— Acesta.

Labourdin începea să-şi vină în fire. Înţelese atunci că proiectul reţinut nu era acela pe care l-ar fi recomandat, dar îşi spuse că, în fond, fraza lui putea să se potrivească de minune tuturor monumentelor. Îşi drese glasul:

— Domnule preşedinte, anunţă el, dacă-mi daţi voie...

— Ce e? întrebă Péricourt fără să-l privească.

Îşi pusese iar ochelarii pe nas, scria ceva, în picioare, pe un colţ al biroului, mulţumit de hotărârea pe care o luase, simţind că împlinea ceva de care putea fi mândru, ceva bun pentru el.

Labourdin trase adânc aer în piept, îşi umflă pieptul.

— Opera aceasta, domnule preşedinte, mi se pare că opera aceasta magistrală...

— Ţine, îl întrerupse Péricourt, iată un cec pentru arvunirea proiectului şi primele lucrări. Cât despre artist, să-ţi iei toate garanţiile, bineînţeles! La fel şi cu firma care o să-l realizeze! Şi arată-i dosarul prefectului. Dacă se iveşte vreo problemă, fie ea cât de mică, mă chemi, am să intervin. Altceva?

Labourdin înhăţă cecul. Nu, nu mai era nimic altceva.

— Ah, spuse atunci domnul Péricourt, vreau să-l întâlnesc pe artist, pe acest... (căută numele) Jules d'Épremont. Să vină încoace.

31

Acasă, atmosfera nu era nici pe departe euforică. Numai pentru Édouard, dar el nu se purta niciodată ca toți ceilalți; de luni întregi, se distra tot timpul, era peste putință să-i bage cineva mințile în cap. De parcă nu pricepea cât de grav era tot ce se-ntâmpla. Albert nu voia să se gândească prea mult la consumul lui de morfină, care ajunsese la nişte doze nemaiîntâlnite, nu putea să fie atent la toate şi apoi avea şi-aşa destule probleme imposibil de rezolvat. De când sosise în banca unde lucra, deschisese un cont pe numele Suvenirului Patriotic ca să încaseze fondurile care aveau să vină...

Şaizeci şi opt de mii două sute douăzeci de franci. Atât. Ce mai rezultat...

Treizeci şi patru de mii fiecare.

Albert nu avusese niciodată atâția bani, dar beneficiul trebuia comparat cu riscurile. Îl păştea închisoarea, o pedeapsă de treizeci de ani, pentru că deturnase mai puțin de cinci ani de salariu al unui muncitor. Era de-a dreptul ridicol. Se întâmpla la 15 iunie. Marea ofertă cu monumente ale eroilor se încheia peste o lună şi nimic. Sau aproape.

— Cum adică, nimic? scrise Édouard.

În ziua aceea, în ciuda căldurii, purta o mască neagră, foarte înaltă, care-i acoperea tot capul. Deasupra craniului tronau două coarne răsucite ca ale unui berbec şi, pornind de la colțul ochilor, două linii punctate de un albastru aproape fosforescent coborau, ca nişte lacrimi vesele, spre o barbă pestriță care se desfăcea în evantai. Totul pictat în nuanțe de ocru, de galben, de roşu luminos; ba chiar, undeva între frunte şi pălărie, se afla sinuozitatea rotundă şi catifelată, de un verde întunecat, a unui şerpişor care părea atât de aievea, încât ai fi zis că alunecă încet, într-o mişcare continuă, în jurul capului lui Édouard, de parcă şi-ar fi muşcat coada. Masca plină de culori, vie, veselă, contrasta cu moralul lui Albert care se pierdea în alb şi negru, cel mai adesea în negru.

— Păi nu, nimic! urlă el, întinzându-i socotelile tovarăşului său.

— Ai răbdare! îi răspunse ca de fiecare dată Édouard.

Louise se mulțumi să plece uşor capul. Avea mâinile vârâte în pasta de hârtie, pe care o frământa cu duioşie, material pentru următoarele măşti. Se uita visătoare la ligheanul smălțuit, indiferentă la frânturile de voci; câte nu-i auziseră ei urechile de când cu cei doi...

Socotelile lui Albert erau clare: şaptesprezece cruci, douăzeci şi patru de torțe, paisprezece busturi, lucruri care nu aduceau nimic; cât despre monumente, numai nouă! Plus că, pentru două dintre ele, primăriile nu plătiseră decât un sfert din avans în loc de jumătate şi cereau un răgaz pentru restul. Tipăriseră trei mii de chitanțe pentru confirmarea de primire a comenzilor, nu scriseseră decât şaizeci...

Édouard refuza să plece din țară înainte de a pune mâna pe un milion, nu dispuneau nici de-a zecea parte.

Şi, cu fiecare zi, se apropia clipa în care pungăşia avea să fie descoperită. Poate că poliția îşi începuse deja ancheta. Să se ducă la poşta de pe strada Louvre îi provoca lui Albert fiori înghețați de-a lungul spinării; de douăzeci de ori, în fața cutiei deschise, crezuse că o să se scape în pantaloni văzând pe cineva îndreptându-se în direcția lui.

— Oricum, îi aruncă el lui Édouard, atâta vreme cât nu-ți convine, tu nu crezi în nimic!

Zvârli cât colo registrul contabil şi-şi puse haina. Louise îşi vedea de frământatul ei, Édouard îşi lăsă capul în jos. Albert se înfuria adesea şi, nefiind în stare să-şi exprime sentimentele care îl sufocau, ieşea din apartament şi nu se întorcea decât noaptea târziu.

În ultimele luni se chinuise mult. La bancă, toată lumea îl credea bolnav. Nimeni nu se mira de nimic, foştii combatanți aveau toți stigmatele lor, dar Albert părea mai şocat decât ceilalți: veşnica nervozitate, reflexele paranoide... Totuşi, fiindcă era un coleg drăguț, fiecare venea cu câte-un sfat: du-te să-ți maseze cineva picioarele, mănâncă şi tu carne roşie, ai încercat decoctul din flori de tei? El se mulțumea să se privească în oglindă dimineața când se rădea şi să constate că era palid ca un mort.

La ora aceea, Édouard bătea deja la maşina de scris chicotind de plăcere.

Cei doi bărbați nu trăiau aceleaşi lucruri. Mult aşteptata clipă a reuşitei aiuritorului lor proiect, care ar fi trebuit să fie cea a unei comuniuni, a unei beții împărtăşite, a unei victorii, îi despărțea.

Édouard, tot pe norişorul lui, nepăsându-i de urmări, neîndoindu-se niciodată de succes, exulta răspunzând scrisorilor pe care le primeau. Se desfăta parodiind stilul administrativo-artistic pe care şi-l imaginase aparţinându-i lui Jules d'Épremont, în timp ce Albert, ros de spaimă, de regrete, dar şi de ciudă, slăbea văzând cu ochii, de-ajunsese umbra celui ce fusese odinioară.

Mai mult ca niciodată, mergea ştergând pereţii, dormea prost, cu o mână pe căpăţâna lui de cal pe care o căra de la un capăt la altul al casei; de-ar fi putut, ar fi luat-o şi la muncă, pentru că până şi gândul de a se duce dimineaţa la bancă îl îngreţoşa şi pentru că acest cal reprezenta singura şi ultima lui protecţie, îngerul lui păzitor. Furase vreo douăzeci şi cinci de mii de franci şi, datorită primelor arvune ale primăriilor, aşa cum îşi făgăduise şi în ciuda protestelor lui Édouard, pusese totul la loc. Trebuia totuşi să fie cu un pas înaintea inspectorilor şi controlorilor, pentru că falsurile continuau să existe şi să dovedească faptul că delapidarea avusese loc. Era silit să născocească mereu altele noi ca să le ascundă pe cele vechi. Dacă îl prindeau, aveau să ancheteze, să descopere totul... Trebuia să plece. Cu ceea ce mai rămânea după ce înapoia ce luase: douăzeci de mii de franci fiecare! Descumpănit, Albert îşi dădea seama acum cât de uşor cedase panicii după întâlnirea aceea neaşteptată şi dureroasă cu grecul. „Ăsta-i Albert şi n-ai ce-i face! ar fi spus doamna Maillard dacă ar fi ştiut. Fiindcă e destul de fricos din fire, alege mereu soluţia cea mai puţin curajoasă. O să-mi spuneţi că tocmai de aceea s-a şi întors întreg de la război, dar pe vremuri de pace e de-a dreptul penibil. Dacă o să-şi găsească vreodată vreo femeie, biata de ea va trebui să aibă nervii tari..."

„Dacă o să-şi găsească vreodată vreo femeie...“ Gândindu-se la Pauline, lui Albert îi veni să se ducă în lume, singur, să nu mai vadă pe nimeni, niciodată. Când îşi imagina viitorul în cazul în care aveau să fie prinşi, îl apucau nişte nostalgii ciudate, destul de nesănătoase. Privite de la depărtare, din vremuri de pace şi cortegiul ei de necazuri, unele momente de pe front îi apăreau ca o perioadă aproape fericită, simplă, iar când se uita la căpăţâna lui de cal, pâlnia de obuz mai că se transforma într-un refugiu dezirabil.

Ce harababură, povestea aceasta...

Şi totuşi, ce bine începuse totul! De îndată ce catalogul ajunsese în primării, cererile de informaţii veniseră puhoi. În unele zile, câte douăsprezece, douăzeci, douăzeci şi cinci de scrisori. Édouard le consacra tot timpul, părea să nu obosească niciodată.

Când sosea cu poşta, ţipa de bucurie, strecura o foaie de hârtie cu antetul Suvenirului Patriotic în maşina de scris, punea *Trompetele din Aida*[4] la gramofon, dădea sunetul tare, ridica degetul în aer de parcă ar fi vrut să vadă de unde bate vântul şi se arunca asupra clapelor cu încântare, ca un pianist. Născocise toată povestea nu pentru bani, ci ca să trăiască euforia aceasta, voluptatea unei nemaipomenite provocări. Omul acesta fără chip îi dădea lumii cu tifla, o tiflă enormă; iar lucrul ăsta îi provoca o bucurie nebună, îl ajuta să se regăsească pe sine, un sine pe care aproape îl pierduse.

Cele mai multe dintre cererile clienţilor vizau aspecte practice: modurile de fixare, garanţiile, sistemul de împachetare, normele tehnice pe care trebuiau să le

---

[4] Cântec militar francez. (*N.t.*)

respecte soclurile... Folosindu-se de condeiul lui Édouard, Jules d'Épremont avea răspunsuri la tot. Redacta nişte scrisori extrem de bine informate, pe deplin liniştitoare şi personalizate. Scrisori care dădeau încredere. Edilii sau învățătorii secretari de primărie îşi explicau adesea proiectul, punând, fără să vrea, în lumină dimensiunea imorală a acestei escrocherii, pentru că statul nu contribuia la cumpărarea acestor monumente decât simbolic şi „direct proporțional cu efortul şi sacrificiile la care se învoiau oraşele în vederea glorificării etc." Municipalitățile mobilizau şi ele ce puteau, de cele mai multe ori nu mare lucru, prin urmare, esențialul se regăsea în... subscripțiile populare. Indivizi, şcoli, parohii, familii întregi îşi aduceau obolul pentru ca numele unui frate, al unui fiu, al unui tată, al unui văr să fie pentru totdeauna gravat pe un monument comemorativ care avea să troneze în centrul satului sau alături de biserică, veşnic, credeau ei. Neputând să adune destul de repede sumele cerute ca să profite de excepționala promoție propusă de Suvenirul Patriotic, multe scrisori încercau să se tocmească, să se târguiască în privința plății. Era posibil „să se pună deoparte un model din bronz cu o arvună de numai şase sute şaizeci de franci"? Dar suma aceasta reprezenta doar patruzeci şi patru la sută din acont în loc de cei cincizeci trebuincioşi, li se răspundea. „Numai că, vedeți dumneavoastră, fondurile se adună greu. Nu încape îndoială că vom fi capabili să respectăm scadența, ne luăm angajamentul." „Elevii au fost mobilizați ca să facă mai multe chete în rândul populației", li se explica în altă parte. Sau: „Doamna de Marsantes are de gând să lase moştenire oraşului o parte din avere. Să ne ferească Dumnezeu de moartea ei, dar nu este aceasta o garanție

acceptabilă pentru cumpărarea unui frumos monument pentru Chaville-sur-Saône care a pierdut aproape cincizeci de tineri şi trebuie să ajute la întreţinerea a optzeci de orfani?"

Data aceasta limită de 14 iulie, atât de apropiată, îi speria pe mulţi. De-abia dacă aveau vreme să se consulte cu Consiliul municipal. Dar oferta era atât de atrăgătoare!

Édouard-Jules d'Épremont, mare domn, acorda tot ce i se cerea, reduceri excepţionale, amânări, nu era niciodată nicio problemă.

De obicei, începea felicitându-l călduros pe interlocutor pentru excelenţa alegerii sale. Că voia să cumpere *La atac!*, o simplă torţă funerară sau *Cocoşul călcând în picioare o cască nemţească*, Édouard recunoştea discret că el însuşi avea o tainică preferinţă pentru modelul cu pricina. Adora clipa aceasta a pompoasei mărturisiri în care punea tot ridicolul văzut la profesorii săi manieraţi şi plini de sine de la Artele Frumoase.

Cât despre proiectele compozite (atunci când, de pildă, interlocutorul se gândea să îmbine *Victoria* cu *Răcan pe moarte apărând drapelul*), Jules d'Épremont se declara mereu entuziasmat, neşovăind să-şi felicite corespondentul pentru rafinamentul abordării sale artistice, mărturisindu-se chiar uimit de bunul-gust şi inventivitatea acestei combinaţii. Se arăta rând pe rând îngăduitor pe plan financiar, generos în bunăvoinţa sa, excelent tehnician, perfect informat şi stăpân pe arta sa. Nu, asigura el, nu-i nicio problemă cu stratul de ciment şi da, stela putea fi concepută cu cărămizi aşezate în stil franţuzesc, da, bineînţeles, şi din granit, întocmai, şi, firește, toate modelele Suvenirului Patriotic erau agreate, de altfel, certificatul cu ştampila Ministerului de Interne

avea să însoțească opera la livrare. Nu se pomenise ca vreo dificultate să nu-şi fi aflat, sub condeiul său, o soluție simplă, practică şi liniştitoare. Îndatoritor, le aducea aminte interlocutorilor lista documentelor necesare obținerii neînsemnatei subvenții de la stat (deliberare a Consiliului municipal, crochiu al monumentului, aviz al comisiei însărcinate cu evaluarea artistică, devizul estimativ al cheltuielilor, indicarea traseului şi a mijloacelor de transport), le oferea câteva sfaturi în domeniu şi redacta o superbă recipisă de comandă care confirma primirea acontului.

Turnura finală ar fi meritat, de una singură, să figureze în analele înşelătoriei perfecte. La sfârşitul capitolului: „Admir excelența gustului dumneavoastră estetic şi ingeniozitatea compoziției pe care ați ales-o“, cu nişte perifraze care îi traduceau ezitarea şi scrupulele, Édouard scria adesea, adaptând pasajul acesta tuturor combinațiilor care se prezentau: „Dat fiind faptul că proiectul dumneavoastră constituie o îmbinare în care simțul cel mai artistic se conjugă în mod admirabil cu cel mai patriotic sentiment, vă ofer, pe lângă reducerea deja acordată anul acesta, un rabat suplimentar de 15%. Considerând că efortul acesta este întru totul excepțional (despre care vă rog să nu mai afle nimeni altcineva!), v-aş cere să plătiți acontul inițial în totalitate“.

Ținând-o cu mâinile întinse, Édouard îşi admira uneori pagina chicotind de mulțumire. Din punctul lui de vedere, puhoiul acesta de scrisori care îi luau îngrozitor de mult timp lăsa să se întrevadă reuşita operațiunii. Şi tot mai primeau, cutia poştală era mereu plină.

Albert era scârbit.

— Nu crezi că ți s-a urcat la cap? întreba el.

Nu-i era greu să-şi imagineze cât de mult le-ar fi agravat scrisorile acestea pline de mizericordie acuzaţiile ce li s-ar aduce dacă ar fi prinşi.

Cu un gest regesc, Édouard dovedea că era un mare domn.

— Să fim milostivi, dragul meu! mâzgălea el în chip de răspuns. Nu ne costă nimic, iar oamenii aceştia au nevoie de încurajări. Iau parte la o operă magnifică! De fapt, sunt nişte eroi, nu?

Albert era un pic şocat: să le zici eroi, în batjocură, unor oameni care puneau mână de la mână pentru un monument...

Édouard îşi scotea atunci brusc masca şi-şi dezvelea chipul, monstruoasa gaură căscată deasupra căreia privirea, singura urmă de viaţă şi omenie, te aţintea cu intensitate.

Albert nu mai vedea prea des rămăşiţa aceasta de faţă, grozăvia aceasta, pentru că Édouard trecea necontenit de la o mască la alta. Ba chiar i se întâmpla să adoarmă cu trăsăturile unui războinic indian, ale unei păsări mitologice, ale unei lighioane sălbatice pline de voie bună. Albert, care se trezea din oră în oră, se apropia de el şi cu grija unui tată îi dădea masca la o parte. În întunericul încăperii, îşi privea atunci camaradul dormind, frapat de înspăimântătoarea asemănare, de n-ar fi fost roşul acela omniprezent, a restului acestuia de faţă cu anumite moluşte cefalopode.

Deocamdată şi în ciuda energiei cu care răspundea Édouard numeroaselor întrebări, comenzile ferme nu soseau.

— De ce? întreba Albert cu o voce spartă. Ce se întâmplă? De parcă răspunsurile nu i-ar convinge...

Édouard mima un soi de dans al scalpului, Louise pufnea în râs. Albert, pe care îl apuca greața, își lua iar conturile la mână, verifica.

Nu-și mai amintea de starea sufletească de atunci, într-atât îngrijorarea copleșise mai apoi totul, dar primele plăți, la sfârșitul lui mai, provocaseră o oarecare euforie. Albert ceruse ca fondurile să fie mai întâi consacrate rambursării băncii, lucru pe care, bineînțeles, Édouard îl contestase.

— Ce rost are să înapoiezi banii unei bănci? scrisese el pe caietul cel mare. Oricum o să ne cărăm cu fondurile furate! Să le șterpelești de la o bancă e totuși mai puțin imoral!

Albert nu se lăsă. Se scăpase o dată, pe când vorbea despre Banca de Scont și de Credit Industrial, dar era limpede că Édouard nu știa nimic despre afacerile tatălui său, numele nu-i spunea nimic. Ca să se justifice în fața tovarășului său, nu putea să adauge pur și simplu că domnul Péricourt fusese prea bun ca să-i propună slujba aceasta și că îi era scârbă să-l mai pungășească. Era o morală care, bineînțeles, se dădea după cum bătea vântul, din moment ce, pe de altă parte, încerca să înșele niște necunoscuți, dintre care mulți de condiție modestă, care puneau mână de la mână ca să înalțe un monument în amintirea propriilor morți, dar pe domnul Péricourt îl cunoștea personal, nu era același lucru, iar de când cu Pauline... Pe scurt, nu se putea împiedica să-l considere oarecum ca fiind binefăcătorul său.

Prea puțin convins de ciudatele motive ale lui Albert, Édouard cedase, iar primele plăți rambursară banca.

După care, se dedaseră, fiecare în felul lui, la o cheltuială simbolică, își făcuseră o mică plăcere, promisiune a unui viitor înfloritor care, poate, îi aștepta.

Édouard îşi cumpărase un gramofon de o calitate excelentă şi destul de multe discuri, printre care câteva marşuri militare. În ciuda piciorului ţeapăn, îi plăcea la nebunie să defileze în pas cadenţat prin apartament, în compania lui Louise şi purtând o cască de soldat caricatural de-a dreptul caraghioasă. Avea şi nişte operă din care Albert nu pricepea nimic şi *Concertul pentru clarinet* al lui Mozart care, în unele zile, se auzea întruna de parcă discul ar fi fost zgâriat. Édouard purta mereu aceleaşi haine, o alternanţă de doi pantaloni, două tricouri şi două pulovere pe care Albert le ducea la spălat o dată la două săptămâni.

Cât despre Albert, el îşi cumpărase pantofi. Şi un costum. De data aceasta, numai de calitate, din aceea adevărată. Fusese teribil de inspirat, căci tocmai în perioada aceea o întâlnise pe Pauline. De atunci, lucrurile erau cu mult, infinit mai complicate. Cu femeia aceasta, aşa cum se întâmplase şi cu banca, o minciună la început fusese de ajuns ca să se vadă osândit la o îngrozitoare goană spre necunoscut. Ca şi cu monumentele. Dar ce-i făcuse el oare bunului Dumnezeu de era silit fără-ncetare să se lase fugărit de o bestie sălbatică ce ameninţa să-l înghită de viu? Iată de ce îi spusese lui Édouard că masca de leu (de fapt, un animal mitologic, dar Édouard nu-l mai mustra pentru asemenea amănunte) era foarte frumoasă, bineînţeles, magnifică chiar, dar că visa urât din pricina ei şi că i-ar fi recunoscător dacă ar pune-o undeva bine de tot. Édouard îi făcuse pe plac.

Aşa, şi Pauline.

O poveste cu o decizie a Consiliului de administraţie de la bancă.

Se ştia că, de ceva vreme, domnului Péricourt nu-i prea mai stătea mintea la afaceri. Era mai puţin văzut

ca înainte, iar cei care îl întâlneau constatau că îmbătrânise mult. Poate urmarea căsătoriei fiicei sale? Sau grijile, responsabilitatea? Nimeni nu se gândise la moartea băiatului său: a doua zi după ce aflase că se prăpădise, participase la o însemnată adunare generală a acționarilor cu siguranța lui obişnuită, tuturor li se păruse foarte curajos că-şi vedea de treabă în ciuda nenorocirilor.

Dar timpul trecuse, domnul Péricourt nu mai era ce fusese. Cu o săptămână în urmă, se scuzase brusc, continuați fără mine; nu mai era nicio decizie importantă de luat, dar preşedintelui nu-i stătea în obicei să dezerteze aşa, ar fi avut mai degrabă tendința să vrea să hotărască singur totul, să nu admită dezbaterile decât pe marginea subiectelor minore în privința cărora, oricum, ştia ce are de făcut. Aşa că, pe la trei după-masa, plecase. Aflaseră puțin mai târziu că nu se dusese acasă, unii pomeneau despre o vizită la doctor, alții ziceau că la mijloc e o femeie. Numai paznicul de la cimitir, pe care nu-l poftea nimeni la asemenea discuții, ar fi putut să spună unde se afla cu adevărat.

Pe la ora patru, cum domnul Péricourt trebuia să semneze neapărat procesul-verbal al şedinței pentru ca ordinele să-i fie ratificate şi, cât mai repede cu putință, puse în aplicare (nu-i plăcea când se tărăgăna), se hotărâră să-i trimită documentul acasă. Şi îşi aduseră aminte de Albert Maillard. La bancă, nimeni nu ştia ce legătură exista între patron şi angajatul acesta, erau siguri numai de faptul că al doilea îşi datora locul celui dintâi. Şi în privința aceasta se auziseră cele mai smintite zvonuri, dar Albert, cu roşelile lui neaşteptate, spaimele sale, nervozitatea, felul său de a tresări la cel mai mic zgomot, descurajase toate ipotezele. Directorul general s-ar fi dus

bucuros până la casa preşedintelui Péricourt, dar, chibzuind el că nu era demn de poziția lui să se dedea unei trebi subalterne de curier, îl trimise pe Albert.

Din clipa în care primi ordinul, pe Albert îl apucă tremuratul. Băiatul acesta era de neînțeles. Ceilalți fură nevoiți să-l grăbească, să-i întindă haina, să-l împingă spre ieşire; părea atât de tulburat, că se întrebară dacă n-avea să piardă documentul undeva pe drum. Îi chemară un taxi, îl plătiră dus-întors, îl rugară discret pe şofer să nu-l scape din ochi.

— Opreşte-te! urlă Albert când ajunseră la parcul Monceau.

— Dar încă n-am ajuns..., se încumetă şoferul.

I se încredințase o misiune delicată şi uite că începeau necazurile.

— Cu atât mai rău, strigă Albert, opreşte-te!

Când un muşteriu se înfurie, cel mai bine e să-l dai jos, Albert coborî; să aştepți să se îndepărteze puțin; şoferul îl văzu pe Albert mergând cu pas şovăitor în direcția opusă adresei unde trebuia să se ducă; iar când cursa ți-a fost plătită dinainte, să bagi cât mai repede viteză, legitimă apărare.

Albert nu-şi dădu seama de nimic, bântuit cum era de când plecase de la bancă de gândul de a se trezi nas în nas cu Pradelle. Îşi închipuia deja scena, căpitanul îl ținea strâns de umăr, se apleca şi îl întreba:

— Ia te uită, soldat Maillard, ai venit să-l vezi pe bunul tău căpitan d'Aulnay-Pradelle? Ce drăguț din partea ta... Ia vino tu încoace...

Şi, spunând acestea, îl târa pe un culoar care se transforma într-o pivniță, trebuia să-i dea lămuriri; Pradelle îl pălmuia, apoi îl lega, îl tortura, iar când Albert era silit

să-i spună că trăia cu Édouard Péricourt, că furase bani de la banca domnului Péricourt, că amândoi se băgaseră într-o înşelătorie cum nu se mai văzuse, Pradelle începea să râdă în hohote, îşi ridica privirea spre ceruri, invoca furia zeilor care prăvăleau numaidecât peste Albert o cantitate egală de pământ cu aceea deplasată de un obuz de nouăzeci şi cinci când eşti deja pe fundul gropii şi când strângi în braţe masca unei căpăţâni de cal cu care te pregăteşti să te înfăţişezi în raiul neputincioşilor.

Ca şi prima oară, Albert ocoli, şovăi, se întoarse, îngrozit de riscul de a-l întâlni pe căpitanul Pradelle, de a trebui să vorbească cu domnul Péricourt pe care îl fura de bani, de a se trezi în faţa surorii lui Édouard, căreia îi putea dezvălui faptul că frate-său trăia. Se gândi cum să-i trimită domnului Péricourt documentul pe care îl strângea la piept ca un blestemat fără să fie nevoit să intre în casă.

Să găsească pe cineva care să facă treaba în locul lui, iată ce-i trebuia.

Îi păru rău că şoferul de taxi plecase, ar fi putut să parcheze două străzi mai încolo, să ducă documentul şi să se întoarcă, Albert i-ar fi păzit maşina...

Şi atunci se ivi Pauline.

Albert se ţinea pe trotuarul din faţă, cu umărul lipit de perete; o văzu şi, înainte de a înţelege că tânăra era soluţia problemei sale, se transformă în incarnarea unei alte griji. Se gândise adesea la ea, drăgălaşa slujnicuţă care râsese atât de tare când îl văzuse cu prostiile acelea de pantofi.

Se aruncă pe dată în gura lupului.

Ea se grăbea, poate că întârziase la slujbă. În mers, îşi desfăcuse deja haina, dând la iveală o rochie de un

albastru-deschis şi o centură lată pe şolduri. Purta o eşarfă asortată. Urcă în grabă cele câteva trepte de la intrare şi dispăru.

Câteva minute mai târziu, Albert suna la uşă, ea deschise, îl recunoscu, el îşi umflă pieptul pentru că, de la prima lor întâlnire, îşi cumpărase pantofi noi şi, ca o fetişcană isteaţă ce era, Pauline băgă de seamă că el avea şi un palton nou, o cămaşă frumoasă, o cravată de calitate şi mereu aceeaşi faţă atât de caraghioasă, de parcă ar fi făcut pe el.

Ce i-o fi trecut prin cap numai ea ştie, dar o pufni râsul. Scena se reproducea, aproape identică, după şase luni. Dar lucrurile nu puteau fi la fel, rămaseră unul în faţa celuilalt, ca şi cum pe ea venise s-o vadă, ceea ce, într-un anumit fel, era oarecum adevărat.

Se lăsă tăcerea. Dumnezeule, cât de drăguţă era mititica aceasta de Pauline, iubirea întruchipată. Douăzeci şi doi, douăzeci şi trei de ani, un zâmbet de ţi se zbârlea părul, nişte buze mătăsoase care dezvăluiau nişte dinţi magnifici, minunat înşiruiţi, şi ochii aceia, părul acela foarte scurt cum se purta acum, care îi punea în valoare ceafa, pieptul, iată, că veni vorba de piept, purta un şorţ şi o cămaşă albe, nu era greu să-ţi imaginezi sânii pe care-i avea. O brunetă. De la Cécile încoace, nu se mai gândise vreodată la o brunetă, nu se mai gândise niciodată la nimic.

Pauline se uită la dosarul pe care-l frământa în mâini. Albert îşi aminti de motivul vizitei sale, dar şi de spaima pe care o avea de întâlnirile cu bucluc. Intrase, urgent era acum să iasă, repede.

— Vin de la bancă, zise el prosteşte.

Ea deschise o gură rotundă. Fără să vrea, o zăpăcise: nu mai spune, de la bancă.

— E pentru preşedintele Péricourt, adăugă el.

Şi simţind cum creştea în ochii ei, nu se putu împiedica să precizeze:

— Trebuie să i-o dau personal...

Preşedintele Péricourt nu era acasă; fata îi propuse să-l aştepte, deschise uşa salonului. Albert se întoarse cu picioarele pe pământ: să rămână aici era o nebunie, deja faptul că intrase...

— Nu, nu, mulţumesc.

Îi întinse documentul. Amândoi băgară de seamă că era ud de transpiraţie. Albert vru să-l şteargă de mânecă, dosarul căzu pe jos, cu toate paginile alandala, iată-i numaidecât în patru labe, ce mai scenă...

Aşa pătrunsese el în viaţa lui Pauline. Douăzeci şi cinci de ani? Nimeni nu i-ar fi dat atâţia. Nu mai era fată mare, dar era cinstită. Îşi pierduse un logodnic în 1917 şi, de atunci, nu mai avusese pe nimeni, îl asigura ea. Pauline mînţea frumos. Cu Albert, trecură foarte repede la mângâieri, dar ea nu voia să meargă mai departe, căci pentru ea era ceva serios. Albert îi plăcea, cu faţa lui naivă, înduioşătoare. Îi trezea instinctele materne şi avea o situaţie frumoasă, contabil într-o bancă. Cum îi cunoştea pe patroni, fără îndoială că îl aştepta o carieră admirabilă.

Nu ştia cât câştiga el, dar cu siguranţă bine, pentru că o scoase imediat la restaurante bune, nu de fiţe, ci cu mâncare aleasă şi muşterii domni. O duse şi la teatru, fără să-i spună că nu-i mai călcaseră picioarele pe-acolo, îi propuse şi Opera după ce se sfătuise cu Édouard, dar lui Pauline îi plăcea mai mult la music-hall.

Banii începeau să i se scurgă printre degete, leafa nu-i ajungea nici pe departe şi-şi băgase deja adânc mâinile în ce i se cuvenea din biata pradă.

Astfel, acum când era limpede că fondurile n-aveau să mai vină vreodată, se întreba: cum să iasă din capcana în care, de data aceasta, se aruncase singur, fără ajutorul nimănui?

Ca să-i facă în continuare curte lui Pauline, se întrebă dacă nu trebuia să mai „împrumute" nişte bani de la banca domnului Péricourt.

32

Henri se născuse într-o familie scăpătată pe care o văzuse, toată tinerețea lui, adâncindu-se şi mai mult în ruină, nu asistase decât la prăbuşiri. Acum că se pregătea să biruiască pentru totdeauna în lupta cu destinul, nici pomeneală să se lase oprit de un ratat de funcționar. Pentru că despre asta era vorba. Avea să-l pună cu botul pe labe pe micul inspector! Ce-o fi fost şi-n capul ăstuia?

În spatele acestei siguranțe afectate se ascundea multă autosugestie. Henri avea nevoie să creadă în propriul său succes şi nu-şi închipuia nicio clipă că, în vremurile acestea de criză, prin definiție favorabile marilor averi, n-o să poată să iasă în câştig. Războiul tot i-o dovedise: nu se temea de vitregia sorții.

Deşi, de data asta, atmosfera era un pic diferită...

Era îngrijorat nu de natura obstacolelor, ci de succesiunea lor.

Lăsându-se în seama reputației legate de numele de Péricourt şi d'Aulnay-Pradelle, administrația nu-şi prea băgase, până atunci, nasul. Dar iată că prăpăditul acela de la minister scornea un nou raport după vizita inopinată

la Pontaville-sur-Meuse unde pomenea de nişte furturi de obiecte, de traficuri...

Şi, de altfel, avea el dreptul să inspecteze fără să prevină?

Oricum, de data aceasta, administraţia se arătase mai puţin înţelegătoare. Henri ceruse de îndată să fie primit. Nu fusese posibil.

— Nu putem acoperi, înţelegeţi... toate lucrurile acestea, i se explicase la telefon. Până acum, era vorba despre nişte mici dificultăţi tehnice. Deşi...

La celălalt capăt al firului, vocea părea mai stânjenită, mai şoptită, de parcă discutau despre un secret pe care se temeau să nu-l audă cineva.

— ... sicriele acelea care nu corespund normelor prevăzute în contract...

— Dar v-am explicat lucrul acesta! tună Henri.

— Da, ştiu! O eroare de fabricaţie, bineînţeles... Dar, de data aceasta, la Pontaville-sur-Meuse, nu mai e la fel, înţelegeţi. E deja foarte stânjenitor că zeci de soldaţi au fost îngropaţi sub un nume care nu este al lor, darămite că le dispar din bunurile personale...

— Vai de mine! pufni Henri într-un râs foarte zgomotos. Mă acuzaţi acuma că prad cadavre?

Tăcerea care urmă îl impresionă.

Situaţia era gravă, pentru că nu era vorba de un obiect, nici măcar de două...

— Se spune că e un sistem întreg..., o organizare la nivelul întregului cimitir. Raportul este foarte dur. Toate acestea s-au făcut pe la spatele dumneavoastră, bineînţeles, nimeni nu vă bănuieşte de nimic.

— Ha, ha, ha! Ce baftă pe mine!

Dar râdea gura fără el. Personală sau nu, critica îl copleşea. Dacă l-ar fi avut pe Dupré în preajmă, i-ar fi tras un perdaf să-l ţină minte; de altfel, nu pierdea nimic aşteptând.

Henri îşi aminti atunci că schimbările de strategie îngăduiseră izbânda în războaiele napoleoniene.

— Chiar credeţi, întrebă el, că sumele atribuite de guvern permit selecţionarea unui personal pe deplin competent, ireproşabil? Că, date fiind preţurile, avem cum să procedăm la recrutări severe, să nu angajăm decât muncitori aleşi pe sprânceană?

În sinea lui, Henri ştia că se dovedise un pic cam expeditiv la angajări, căutând mereu ce era mai ieftin, dar Dupré îl asigurase că şefii muncitorilor erau serioşi, mama ei de treabă! Şi că manevrele aveau să fie organizate cum se cuvine!

Dintr-odată, tipul de la minister părea să se grăbească, iar conversaţia se terminase cu o informaţie sumbră ca un cer înainte de furtună:

— Administraţia centrală nu se mai poate ocupa singură de acest dosar, domnule d'Aulnay-Pradelle. Este nevoită să-l transfere la cabinetul domnului ministru.

Un abandon în toată regula!

Henri trânti cu înverşunare telefonul şi se înfurie cumplit. Înhăţă un porţelan chinezesc şi-l sparse de o măsuţă cu intarsii. Cum adică? Nu-i şperţuise îndeajuns pe toţi indivizii aceia ca să se poarte şi ei cu mănuşi? Cu un dos de palmă, zvârli cât colo un vas de cristal care se sfărâmă de perete. Şi dacă se-apuca să-i spună ministrului în ce fel înalţii lui funcţionari se bucuraseră de mărinimia sa?

Henri trase aer în piept. Furia îi era pe măsura gravității situației, pentru că nici măcar el nu credea în argumentele acestea. Făcuse câteva daruri, da, camere la hoteluri de lux, câteva fete oferite, nişte ospețe, cutii cu trabucuri, facturi plătite pe ici, pe colo, dar să lanseze acuzații de abuzuri în serviciu însemna să se recunoască vinovat de corupere, cu alte cuvinte, îşi tăia singur craca de sub picioare.

Alertată de zgomot, Madeleine intră fără să bată.

— Ei, dar ce-i cu tine?

Henri se întoarse şi o văzu în pragul uşii. Mare rău. Însărcinată în şase luni, dar părea că stă să nască. I se păru urâtă; nu era o chestie nouă, trecuse ceva vreme de când nu-i mai stârnea nicio dorință. De altfel, reciproca era şi ea valabilă, înflăcărările lui Madeleine se stinseseră de ceva timp, de când nu se mai purta mai degrabă ca o amantă decât ca o nevastă, niciodată sătulă, ce poftă nebună mai avea! Toate acestea erau departe şi, totuşi, Henri îi era mai devotat decât atunci. Nu chiar ei, ci viitoarei mame a fiului pe care îl spera. Un Aulnay-Pradelle junior care o să fie mândru de numele acesta, de averea lui, de moşia familiei şi care n-o să fie nevoit, ca taică-său, să se lupte pentru existență, ci o să ştie să fructifice o moştenire pe care Henri o visa considerabilă.

Madeleine lăsă capul în jos, se încruntă.

Henri avea calitatea asta, în momente de restrişte putea să ia o decizie într-o clipită. Într-o străfulgerare, trecu în revistă soluțiile pe care le avea şi înțelese că nevastă-sa era singura lui salvare. Luă înfățişarea pe care o ura cel mai mult, care i se potrivea cel mai puțin, aceea de om depăşit de evenimente, oftă adânc a descurajare şi se prăbuşi într-un fotoliu, cu brațele atârnându-i în lături.

De la bun început, Madeleine se simți nehotărâtă. Îşi cunoştea bărbatul mai bine decât oricine altcineva, iar comedia descumpănirii n-o înduioşa defel. Dar era tatăl copilului ei, erau legați. Cu câteva săptămâni înainte să nască, nu avea chef să se înfrunte cu noi dificultăți, voia să fie lăsată în pace. N-avea nevoie de Henri, dar în clipa aceea un soț îi era de folos.

Madeleine întrebă ce se întâmplă.

— Afacerile, răspunse el în doi peri.

Aceasta era şi expresia domnului Péricourt. Când nu voia să dea lămuriri, spunea: „Afacerile“, lucrul acesta însemna totul, era vorbă de bărbat. Mai practic decât atât nici că se putea.

Henri înălță capul, îşi ţuguie buzele, lui Madeleine şi acum i se părea foarte frumos. Aşa cum şi spera el, ea insistă.

— Ei bine? zise ea, apropiindu-se. Ce mai e?

El se hotărî la o mărturisire grea, dar scopul, ca întotdeauna, justifica mijloacele.

— Aş avea nevoie de taică-tău...

— Pentru ce anume? se interesă ea.

Henri dădu din mâini, ar fi prea complicat...

— Înțeleg, făcu ea zâmbind. Prea complicat ca să-mi explici, dar destul de simplu ca să-mi ceri să pun o vorbă...

Ca un om zdrobit de greutăți, Henri răspunse cu o privire pe care o ştia tulburătoare, pe care o folosea de multe ori ca să seducă. Îi purtase ceva noroc zâmbetul acesta...

Dacă Madeleine insista, Henri avea s-o mintă din nou, pentru că mințea tot timpul, chiar şi atunci când n-avea niciun rost, aşa era el din fire. Îşi puse mâna pe obrazul lui. Era frumos şi când trişa, părea mai tânăr

când se prefăcea descumpănit, i se vedea mai bine finețea trăsăturilor.

Madeleine rămase o clipă pe gânduri. Niciodată nu-l prea ascultase pe bărbatu-său, chiar şi la început, nu-l alesese pentru cât de bine vorbea. Dar, de când cu sarcina, cuvintele îi pluteau în aer ca un abur fără nicio importanță. Astfel, în timp ce juca prefăcătoria aceasta de zăpăceală, de tulburare — ea nădăjduia că Henri era mai priceput de-atât cu amantele —, Madeleine îl observa cu o vagă tandrețe, de soiul acelora pe care o au oamenii pentru plozii altora. Era frumos. I-ar plăcea să aibă un fiu care să-i semene. Mai puțin mincinos, dar la fel de frumos.

Apoi, ieşi din încăpere fără să scoată o vorbă, zâmbind uşor ca de fiecare dată când îl simțea pe bebeluş lovind-o. Urcă numaidecât în apartamentul tătălui ei.

Era ora zece dimineața.

De îndată ce-o recunoscu pe fiică-sa după felul în care bătea la uşă, domnul Péricourt se ridică, îi veni în întâmpinare, o sărută pe frunte, zâmbi arătând spre burta ei, eşti bine? Madeleine se strâmbă uşor, aşa şi-aşa...

— Aş dori să-l vezi pe Henri, tată, spuse ea. Are necazuri.

Numai când auzi prenumele ginerelui său, domnul Péricourt se îndreptă fără să-şi dea seama.

— Nu poate să şi le rezolve singur? Şi, de altfel, ce necazuri?

Madeleine ştia mai multe decât credea Henri, dar nu îndeajuns ca să-l lămurească pe taică-său.

— Contractul acela cu guvernul...

— Iar?

Domnul Péricourt răspunsese cu vocea lui dură, cea pe care o avea când se îndârjea în principiile lui; în asemenea cazuri, era greu de manipulat. Rigid.

— Ştiu că nu-ți place de el, tată, mi-ai mai spus.

Madeleine vorbi fără mânie, se hotărî chiar să zâmbească blând şi, cum nu cerea niciodată nimic, dădu liniştită la iveală cel mai bun atu al său:

— Te rog să-l primeşti, tată.

Nu mai fu nevoită, ca altădată, să-şi împreuneze mâinile pe burtă. Taică-său îi făcuse deja semn, de acord, spune-i să urce.

Domnul Péricourt nici măcar nu se prefăcu că lucrează când ginerele lui bătu la uşă. La celălalt capăt al încăperii, Henri îl văzu pe socru-său tronând în spatele biroului, ca Dumnezeu tatăl. Distanța care îl separa de fotoliul musafirilor era interminabilă. Când dădea de greu, Henri îşi aduna puterile, îşi lua avânt. Cu cât obstacolul părea mai mare, cu atât se arăta el mai sălbatic, ar fi omorât pe oricine. Dar, în ziua aceea, avea nevoie de acela pe care ar fi vrut să-l dea morții, iar el detesta situația aceasta de subordonare.

De când se cunoşteau, cei doi bărbați se dedau unui război al disprețului. Domnul Péricourt se mulțumea să-şi salute ginerele mişcându-şi uşor capul, Henri îi răspundea cu acelaşi gest. Din cea dintâi clipă a primei lor întâlniri, fiecare aştepta ziua când avea să fie cu un pas înainte, mingea trecând dintr-o tabără într-alta, ba Henri îi seducea fata, ba domnul Péricourt impunea un contract prenupțial... Când Madeleine îl anunțase pe taică-său că e însărcinată, o făcuse între patru ochi, Henri nu avusese parte de spectacol, dar marcase astfel un punct decisiv. Situația părea să se inverseze: necazurile lui Henri erau trecătoare, pe când copilul lui Madeleine era pe viață. Iar naşterea aceasta îl silea pe domnul Péricourt să-i dea o mână de ajutor.

Acesta zâmbi vag, ca şi cum ar fi înţeles gândurile ginerelui său.

— Da...? întrebă el cu simplitate.

— Poţi să pui o vorbă la ministrul Pensiilor? întrebă Henri cu o voce limpede.

— Bineînţeles, mi-e prieten bun.

Domnul Péricourt rămase o clipă gânditor.

— Mi-e dator. Oarecum o datorie personală. O poveste cam veche, dar, în fine, de soiul acela care face şi desface reputaţii. Pe scurt, pe ministrul acesta, dacă pot spune aşa, îl am cumva la mână.

Henri nu se aşteptase la o victorie atât de uşoară. Diagnosticul i se verificase dincolo de orice aşteptări. Domnul Péricourt îi confirmă lucrul acesta, plecându-şi fără voie privirea spre mapa de birou.

— Despre ce e vorba?

— Un fleac... E...

— Dacă-i un fleac, i-o tăie domnul Péricourt ridicând capul, de ce să-l deranjezi pe ministru? Sau pe mine?

Lui Henri îi plăcu la nebunie clipa aceasta. Adversarul avea să se zbată, să încerce să-l pună în încurcătură, dar până la urmă o să fie silit să cedeze. Dacă ar fi avut timp, ar fi prelungit conversaţia aceasta încântătoare, dar se grăbea.

— E un raport care trebuie îngropat. Se referă la afacerile mele, e plin de minciuni şi...

— Dacă e plin de minciuni, de ce ţi-e teamă?

Henri nu se putu abţine şi cedă tentaţiei: zâmbi. O să mai lupte multă vreme moşul? Ca să tacă şi să se apuce de treabă, avea nevoie să-i dea una zdravănă în cap?

— O poveste complicată, spuse el.

— Aşa, şi?

— Aşa, şi te rog să binevoieşti a interveni pe lângă ministru ca să îngroape toată povestea. În ceea ce mă priveşte, îmi iau angajamentul ca faptele despre care e vorba să nu se mai întâmple. Sunt rezultatul unei uşoare neglijenţe, nimic altceva.

Domnul Péricourt aşteptă un lung moment, privindu-şi ginerele în ochi, de parcă ar fi spus, asta-i tot?

— Nu mai e nimic altceva, îl asigură Henri. Ai cuvântul meu.

— Cuvântul tău...

Henri simţi că zâmbetul i se stinge, moşulică începea să-l enerveze cu observaţiile lui! Avea însă de ales? Cu fiică-sa cu burta la gură? Să rişte sărăcirea nepotului? Ce glumă! Pradelle se îndură la o ultimă concesie:

— Îţi cer lucrul acesta în numele meu şi în numele fiicei dumitale...

— Te rog să n-o bagi pe fiică-mea în această încurcătură!

De data aceasta, lui Henri îi fu de-ajuns.

— Şi totuşi, taman de încurcătura asta e vorba! De reputaţia mea, de afacerile mele şi, prin urmare, de numele fiicei dumitale şi de viitorul c...

Domnul Péricourt ar fi putut să ridice şi el vocea. Se mărgini să bată uşurel în mapa de birou cu unghia arătătorului. Se auzi un zgomot mărunt şi sec, de parcă un dascăl ar fi atras atenţia unui elev împrăştiat. Domnul Péricourt se arătă foarte calm, vocea îi dovedea seninătatea, nu zâmbea.

— Nu-i vorba decât despre dumneata, domnule, şi despre nimic altceva, spuse el.

Henri se simţi cotropit de un val de nelinişte, dar degeaba îşi storcea mintile, nu vedea cum de putea

socru-său să nu intervină. Era cumva în stare să-şi lase de izbeliște propria fiică?

— Am aflat că ai necazuri. Poate chiar înaintea dumitale.

Pentru Henri, începutul acesta părea să fie de bun augur. Dacă Péricourt nădăjduia să-l umilească însemna că era gata să cedeze.

— Nimic nu m-a mirat, am ştiut dintotdeauna că eşti o secătură. Cu o particulă nobiliară, dar care nu schimbă nimic. Eşti un om lipsit de scrupule, lacom de bani şi îți zic eu că ai să sfârşeşti cumplit.

Henri dădu să se ridice şi să plece.

— Nu, nu, domnule, ascultă-mă. Mă aşteptam la demersul dumitale, m-am gândit bine şi am să-ți spun cum văd eu lucrurile. Peste câteva zile, ministrul va avea dosarul dumitale pe birou, va afla despre toate rapoartele referitoare la activitățile dumitale şi va proceda la anularea tuturor contractelor pe care le-ai semnat cu statul.

Mai puțin triumfător decât la începutul întrevederii, Henri privi înaintea lui cu groază, aşa cum se uită oamenii la o casă care se surpă din pricina unei inundații. Casa aceasta era a lui, era viața lui.

— N-ai respectat nişte contracte importante pentru comunitate, se va face o anchetă în regim de urgență, anchetă care va spune la ce sumă se ridică prejudiciul material adus statului, iar dumneata vei fi nevoit să dai totul înapoi din bunurile personale. Dacă, aşa cum am şi calculat, nu dispui de fondurile necesare, vei fi silit să-i ceri ajutorul soției, lucru la care am să mă opun aşa cum am şi dreptul din punct de vedere juridic. Va trebui atunci să te desparți de moşia părintească. De altfel, n-o să mai ai nevoie de ea, pentru că guvernul te va trimite în fața justiției şi, ca să fie el acoperit, va fi obligat să se

constituie parte civilă în procesul pe care, fără îndoială, asociațiile de foşti luptători şi de rude ți-l vor intenta. Şi ai să sfârşeşti în închisoare.

Henri se hotărâse să-şi încerce norocul pe lângă bătrân fiindcă ştia că se află într-o situație delicată, dar ceea ce auzea se dovedea a fi mai rău decât orice. Necazurile se adunaseră rapid, nu avusese timp să facă ceva. Şi îl cuprinse o îndoială:

— Dumneata ai...?

De-ar fi avut o armă în mână, n-ar fi aşteptat răspunsul.

— Nu, de ce aş fi făcut-o? N-ai nevoie de nimeni ca să te bagi în belele. Madeleine m-a rugat să te primesc, te primesc ca să-ți spun următoarele: treburile dumitale nu ne privesc, nici pe ea, nici pe mine. A vrut să se mărite cu tine, fie, dar n-ai s-o târăşti după tine, lucru de care o să am eu grijă şi pe mai departe. În ceea ce mă priveşte, poți să te duci la fund cu totul, n-o să mişc un deget.

— Vrei război? urlă Henri.

— Domnule, să nu strigi niciodată când sunt eu de față.

Henri nu aşteptă sfârşitul frazei ca să iasă din încăpere trântind cu putere uşa în urma lui. Zgomotul acesta avea să răsune în toată casa, de sus până jos. Din păcate, nu se auzi mare lucru. Uşa aceasta, prevăzută cu un mecanism pneumatic, se închise încetişor cu nişte uf... uf... uf... mici şi sacadate.

Henri ajunsese deja la parter când uşa se închise în sfârşit, cu un zgomot înfundat.

La birou, domnul Péricourt nu se clintise.

— E drăguț aici, la tine..., spuse Pauline, uitându-se de jur împrejur.

Albert ar fi vrut să răspundă, dar cuvintele i se potic-niră în gât. Se mulțumi să-şi dea mâinile în lături, trecând de pe-un picior pe altul.

De când se cunoşteau, se întâlniseră numai afară. Ea locuia în vila familiei Péricourt, la patronii ei, într-o cameră la mansardă, iar agenția care-i făcuse rost de slujba aceasta fusese clară: „Orice vizită e strict interzisă, domnişoară!“, expresie consacrată pentru a-i lămuri pe servitori că, dacă aveau chef să se fută, trebuiau s-o facă în altă parte, fără porcării la noi, aici e o casă cinstită etc.

La rându-i, Albert n-o putea aduce pe Pauline la el acasă, Édouard nu ieşea niciodată, de altfel, unde să se ducă? Şi apoi, până la urmă, chiar dacă ar fi acceptat să-i lase apartamentul pentru o seară, Albert o mințise de la bun început pe Pauline, cum să facă acum? Stau în gazdă, pretinsese el, la o damă ursuză, bănuitoare, fără musafiri, nu-i voie, ca la tine, dar o să mă mut, caut altceva.

Pauline nu era nici mirată, nici nerăbdătoare. Mai degrabă, dacă nu chiar liniştită. Spunea că, oricum, ea

nu era „o fată de soiul acela“, adică: nu mă fut. Voia o „relație serioasă“, adică: nuntă. Albert nu se pricepea să descâlcească ce era minciună şi ce era adevăr în toate acestea. Aşadar, ea nu voia, de acord, numai că acum, de fiecare dată când o conducea la alde Péricourt, în clipa despărțirii, se pupau ca disperații: lipiți de porți, se frecau unul de celălalt ca doi smintiți, cu picioarele împletite, Pauline îi ținea mâna lui Albert, din ce în ce mai târziu, ba chiar, într-o seară, înțepenise toată, scosese un țipăt prelung şi răguşit şi-l muşcase de umăr. Albert urcase în taxi ca un om încărcat cu explozivi.

Aşa stăteau lucrurile între ei când, în jur de 22 iunie, afacerea Suvenirului Patriotic îşi luă, în sfârşit, avânt.

Brusc, banii începuseră să pice.

Cu duiumul.

Într-o săptămână, găina cu ouă de aur le dăduse de patru ori mai multe ouă. Peste trei sute de mii de franci. Cinci zile mai târziu, aveau în puşculiță cinci sute şaptezeci de mii de franci; pe 30 iunie, şase sute douăzeci şi şapte de mii de franci... Veneau întruna. Înregistraseră comenzile pentru mai bine de o sută de cruci, o sută douăzeci de torțe, o sută optzeci şi două de busturi de răcani, o sută unsprezece monumente compozite; Jules d'Épremont câştigase până şi licitația pentru monumentul menit arondismentului în care se născuse, o sută de mii de franci fuseseră vărsați ca arvună de către primărie...

Şi în fiecare zi soseau alte comenzi, însoțite de noi plăți. Édouard îşi petrecea toate diminețile scriind recipise.

Mana aceasta neaşteptată avu un efect ciudat asupra lor, de parcă de-abia acum îşi dădeau seama de urmările

popriilor fapte. Erau deja foarte bogați, iar ipoteza milionului de franci pe care o stabilise Édouard nu mai ținea defel doar de fantasmă, pentru că erau încă departe de data-limită de 14 iulie, iar contul în bancă al Suvenirului Patriotic se umfla încontinuu... Zi de zi, zece, cincizeci, patruzeci de mii de franci, de nu-ți venea să crezi. Ba chiar, într-o dimineață, o sută şaptesprezece mii de franci dintr-odată.

La început, Édouard urlă de fericire. Când Albert se întorsese acasă, în prima seară, cu o valijoară plină de bancnote, îşi umpluse mâinile şi le aruncase în aer ca pe o ploaie binefăcătoare. Întrebase imediat dacă putea să ia ceva din ceea ce i se cuvenea, chiar atunci, numai-decât; cu un râs vesel, Albert îi spusese că bineînțeles, nu era nicio problemă. A doua zi, Édouard îşi meşterise o mască magnifică, făcută în întregime din bancnote de două sute de franci lipite în spirală. Rezultatul era superb, ca nişte volute de bani, de parcă biletele de bancă ardeau şi îi învăluiau fața într-un halo de fum. Albert fusese fermecat, dar şi şocat, cu banii aşa ceva nu se face. Pungăşea sute de oameni, dar nu renunțase la orice morală.

Cât despre Édouard, el țopăia de bucurie. Nu număra niciodată banii, dar păstra cu sfințenie scrisorile de comandă, ca pe nişte trofee, şi le recitea seara sorbind câte-o tărie cu pipeta lui din cauciuc; dosarul acesta era cartea lui de rugăciuni.

După ce-i trecu minunarea în fața acestei îmbogățiri peste noapte, Albert îşi dădu seama cât de mare era riscul. Cu cât veneau mai mulți bani, cu atât simțea mai tare cum i se strânge ştreangul în jurul gâtului. De îndată ce adună trei sute de mii de franci în casă, nu mai avu decât

un singur lucru în minte, să fugă. Édouard se împotrivi, regula milionului nu era negociabilă.

Şi apoi, mai era şi Pauline. Ce să facă?

Îndrăgostit, Albert o dorea cu o violență sporită de abstinența la care îl silea tânăra femeie. Nu voia să se dea bătut. Numai că o pornise prost cu mândra lui: o dusese din minciună în minciună. Putea el oare să-i spună acum, fără riscul de a o pierde: „Pauline, sunt contabil într-o bancă doar ca să şterpelesc nişte bani, pentru că, împreună cu un tovarăş (un tip cu mutra făcută praf la care nu te poți uita şi cam scrântit de felul lui), suntem pe cale să pungăşim jumătate de Franță într-un mod de-a dreptul imoral, iar dacă totul merge ca pe roate, peste două săptămâni, pe 14 iulie, ne cărăm la celălalt capăt al lumii, nu vrei să vii cu mine?"

O iubea? Ca un nebun. Dar n-ar fi putut spune ce anume din el era mai puternic, violenta dorință pe care o simțea pentru ea sau groaza de a fi arestat, judecat, condamnat. Nu mai visase plutonul de execuție din 1918, din zilele de după întrevederea cu generalul Morieux, sub privirea neînduplecată a căpitanului Pradelle. Visele acestea le avea acum aproape noapte de noapte. Când nu şi-o punea cu Pauline, era împuşcat de un grup alcătuit din doisprezece căpitani Pradelle. Că se futea sau că murea, urmarea era aceeaşi: se trezea dintr-odată, năduşit tot, istovit şi în urlete. Îşi căuta pe pipăite căpățâna de cal, singura capabilă să-i aline spaimele.

Ceea ce fusese o bucurie enormă, datorată reuşitei afacerii lor, se transformă în curând la cei doi bărbați, şi din motive diferite, într-un calm ciudat, cel pe care îl simt oamenii când termină o treabă importantă, care le-a cerut mult timp şi care, când privesc în urmă, nu

pare, în fond şi la urma urmei, la fel de însemnată pe cât nădăjduiseră.

Cu sau fără Pauline, Albert nu vorbea decât despre plecare. Acuma că banii veneau întruna, Édouard nu mai avea argumente ca să se pună de-a curmezişul. Cu inima îndoită, cedă.

Căzură de acord că, promoția comercială a Suvenirului Patriotic încheindu-se la 14 iulie, aveau să-şi ia picioarele la spinare pe 15.

— De ce să aşteptăm până a doua zi? întrebă Albert, înnebunit.

— Bine, scrise Édouard. Pe 14.

Albert se năpusti la cataloagele companiilor maritime. Urmări cu degetul linia care pleca de la Paris, un tren de noapte care ajungea la Marsilia în zorii zilei, apoi traseul primului pachebot care pleca spre Tripoli. Se felicită pentru că păstrase livretul militar al bietului Louis Évrard, furat de la administrație la câteva zile după armistițiu. Încă de a doua zi, cumpără biletele.

Trei bilete.

Primul pentru domnul Eugène Larivière, al doilea pentru domnul şi doamna Louis Évrard.

Habar n-avea cum o să facă cu Pauline. Era oare cu putință ca, în două săptămâni, s-o convingi pe-o fată să lase totul şi să fugă cu tine la trei mii de kilometri depărtare? Iată un lucru de care se îndoia din ce în ce mai tare.

Luna aceasta de iunie era într-adevăr făcută pentru îndrăgostiți, o vreme frumoasă ca în rai, iar când Pauline nu era de serviciu, petreceau seri nesfârşite, ore întregi dezmierdându-se, pălăvrăgind, aşezați pe bănci prin parcuri. Pauline se lăsa legănată de visurile sale de

fetişcană, descria apartamentul pe care îl dorea, copiii pe care îi dorea, bărbatul pe care îl dorea, al cărui portret, care semăna din ce în ce mai mult cu Albert aşa cum îl cunoştea, se îndepărta din ce în ce mai tare de acel Albert real care nu era, de fapt, decât un pungaş de duzină pe cale să-şi ia tălpăşița în străinătate.

Până atunci, avea bani. Albert se apucă să caute o gazdă unde s-o poată primi pe Pauline, dacă accepta să vină. Nici nu se gândea la hotel, care, date fiind împrejurările, i se părea de prost-gust.

Două zile mai târziu, găsi găzduire în cartierul Saint-Lazare, la două surori, văduve foarte înțelegătoare care aveau două apartamente închiriate unor funcționari foarte serioşi, dar care păstrau întotdeauna camera de la etajul întâi pentru perechile de amanți pe care le primeau zâmbind complice, atât ziua, cât şi noaptea, pentru că dăduseră două găuri în perete în dreptul patului, fiecare o avea pe-a ei.

Pauline şovăise. Mereu acelaşi refren „Eu nu sunt o fată de soiul acela", după care spusese bine. Se urcaseră într-un taxi. Albert deschisese uşa încăperii mobilate, taman genul la care visa Pauline, cu draperii grele care dădeau impresia de bogăție, cu tapet pe pereți. Mulțumită unui gheridon bondoc şi unui fotoliu mic, camera părea să fie mai mult decât un simplu dormitor.

— E drăguț..., spuse ea.

— Da, nu-i rău, se încumetă Albert.

Era tâmpit de-a dreptul? În orice caz, îl luă pe neaşteptate. În trei minute pierdute cu intratul, uitatul, scosul paltoanelor, plus un minut pentru botine din pricina şireturilor, iat-o pe Pauline goală puşcă, în picioare în mijlocul încăperii, dăruindu-se zâmbind, încrezătoare,

cu sânii atât de albi că-ți venea să plângi, cu şoldurile delicios de rotunjoare, cu flocii dichisiți... Toate acestea ca să fie limpede că micuța nu era la prima încercare şi că, după ce explicase săptămâni la rândul tot ce nu era, după ce se supusese bunei-cuviințe, ardea de nerăbdare să vadă lucrurile mai de îndeaproape. Albert nu mai pricepea nimic. Peste încă patru minute, iată-l pe Albert urlând de plăcere. Pauline înalță capul, întrebătoare şi neliniştită, dar închise în curând ochii, senină, pentru că Albert mai avea de unde. Nu mai trăise o asemenea clipă din ajunul chemării la oaste, cu Cécile, cu câteva veacuri înainte, rămăsese atât de mult în urmă, încât trebui ca Pauline să-i spună haide, e ora două noaptea, inimioară, ce-ar fi să tragem şi noi un pui de somn, nu? Se strânseră unul în celălalt, ghemuiți. Pauline dormea deja când Albert începu să plângă încetişor, ca să n-o trezească.

Era târziu când se întorcea acasă după ce se despărțea de Pauline a lui. Din ziua când ea se-ntinsese peste el în camera închiriată, Édouard îl văzu şi mai puțin. Înainte să se ducă la întâlniri, în serile când Pauline nu era de serviciu, Albert trecea pe la apartament cu valijoara de bancnote. Zecile, sutele de mii de franci stăteau grămadă într-un geamantan vârât sub patul în care el nu mai dormea. Se uita să vadă dacă Édouard avea ce să mănânce şi, înainte să plece, o săruta pe Louise care, întotdeauna aplecată peste masca de a doua zi, îi răspundea distrată, cu o uşoară ciudă în privire, de parcă i-ar fi reproşat că îi lasă de izbelişte.

Într-o seară, era pe 2 iulie, într-o vineri, când Albert se întoarse acasă, purtându-şi valijoara cu şaptezeci şi trei de mii de franci înăuntru, găsi apartamentul gol.

Cu mulțimea de măşti de toate formele şi de toate culorile agățate de pereți, încăperea, mare şi fără suflet de om în ea, semăna cu depozitul unui muzeu. Un ren, făcut tot din minusculi solzi de lemn şi înzestrat cu nişte coarne enorme, îl privea fix. Oriunde se răsucea Albert, spre indianul acela cu buze de şarpe, înzorzonat cu perle şi strasuri, sau spre făptura aceea ciudată chinuită de rușine, cu nasul prelung ca al unui mincinos prins cu ocaua mică, de-ți venea să-l ierți de toate păcatele, personajele îl observau cu milă, înțepenit cum era pe pragul uşii cu valijoara în mână.

E cuprins de panică; de când se mutaseră împreună, Édouard nu ieşise niciodată. Nici Louise nu era acasă. Niciun bilețel pe masă, nimic care să arate o plecare în pripă. Albert se năpusti sub pat, geamantanul era tot acolo şi nu se vedea dacă lipseau bani, erau atâtea bancnote, să fi luat şi cincizeci de mii de franci, că n-aveai cum să-ți dai seama. Era ora şapte seara. Albert lăsă valijoara şi se repezi la doamna Belmont.

— M-a rugat s-o ia pe micuță pentru weekend. Am zis da...

Vorbea ca de obicei, fără intonație, informativă şi distantă ca o ştire din ziar. Femeia aceasta era total ruptă de realitate.

Albert se îngrijoră, pentru că Édouard era în stare de orice. Când şi-l închipuia în libertate prin oraş, simțea că-şi pierde mințile... De mii de ori îi explicase Albert cât de periculoasă era situația lor, că trebuiau să plece cât mai repede cu putință! Şi că, dacă era nevoie să aştepte (Édouard ținea la milionul lui, nici vorbă să o şteargă înainte!), trebuiau să supravegheze totul şi, mai ales, să nu iasă în evidență.

— Când or să-şi dea seama ce am făcut, îl lămurise el, ancheta n-o să țină o veşnicie, să ştii! Am lăsat urme la bancă, am fost văzut zi de zi la poşta de pe strada Louvre, poştaşul aduce aici tone de scrisori, am apelat la un tipograf care o să ne denunțe din clipa în care o să priceapă în ce l-am băgat fără voia lui. Poliției o să-i ia câteva zile ca să ne dibuiască. Ba poate câteva ore...

Édouard era de acord. Câteva zile, de acord. Să fim atenți. Şi iată că, cu numai două săptămâni înainte de fugă, ieşea pe-afară să se plimbe cu o puştoaică prin Paris sau aiurea, de parcă mutra lui făcută praf, în comparație cu toate acelea care se mai vedeau pe ici, pe colo, nu era cine ştie ce hidoasă şi uşor de remarcat...

Unde naiba se dusese?

34

— Mi s-a scris cum că artistul e prin cele Americi...

Labourdin folosea întotdeauna pluralul când vorbea despre America, încredințat fiind că o expresie care înglobа totalitatea unui continent îl transforma, îi dădea mai multă importanță. Domnul Péricourt fu neplăcut surprins.

— Se întoarce la jumătatea lui iulie! îl asigură primarul de arondisment.

— Cam târziu...

Labourdin, care se aşteptase la o asemenea reacție, zâmbi.

— Ei bine, nu, chiar deloc, dragul meu preşedinte! Închipuieşte-ți că e atât de entuziasmat de această comandă, încât s-a şi apucat de lucru! Şi progresează cu paşi de uriaş! Ia gândeşte-te! Monumentul nostru va fi fost conceput la New York (Labourdin pronunța „neviorc") şi realizat la Paris, ce simbol minunat...

Cu o expresie de lăcomie pe care o păstra de obicei pentru mâncărurile cu sos şi pentru bucile secretarei, scoase din buzunarul interior un plic mare.

— Iată câteva schițe suplimentare pe care ni le trimite artistul.

Când domnul Péricourt întinse mâna după plic, Labourdin nu se putu împiedica să nu-l mai țină încă o clipă.

— E mai mult decât minunat, domnule preşedinte: e exemplar!

Ce mai însemna şi supralicitarea aceasta verbală? N-avea de unde şti. Labourdin făcea fraze cu silabe, rareori cu idei. De altfel, domnul Péricourt nu-şi pierdu vremea cu el — Labourdin era un imbecil sferic: puteai să-l răsuceşti oricum, se dovedea mereu la fel de dobitoc, nu era nimic de înțeles, nimic de aşteptat.

Domnul Péricourt îl dăduse afară înainte să deschidă plicul, voia să fie singur.

Jules d'Épremont realizase opt desene. Două planuri de ansamblu dintr-un unghi neobişnuit, de parcă te-ai fi apropiat atât de mult, încât priveai monumentul oarecum de jos în sus, era foarte neaşteptat. Primul înfățişa partea dreaptă a tripticului, intitulată *„Franța ducându-şi trupele la luptă“*, al doilea, pe cea din stânga, *„Neînfricați răcani atacând duşmanul“*.

Domnul Péricourt fu impresionat. Până acum static, monumentul se transforma în cu totul altceva. Să fi fost din pricina neobişnuitelor perspective? Sau a faptului că te domina, că te micşora, părea să te strivească...?

Încercă să-şi definească impresia. Cuvântul se ivi, simplu, aproape prostesc, dar care voia să spună totul: „viu“. Iată, era un atribut ridicol, ar fi putut să vină din partea lui Labourdin, dar cele două scene erau de un realism desăvârşit, mai adevărate şi decât unele fotografii de război văzute în ziarele care-i înfățişau pe soldați pe câmpul de bătălie.

Celelalte desene erau nişte gros-planuri ale unor detalii, chipul femeii drapate, profilul unuia dintre soldaţi; faţa care-l convinsese pe domnul Péricourt să aleagă acest proiect nu era... Mare păcat.

Răsfoi desenele, le apropie de planşele de care dispunea, petrecu mult timp încercând să se imagineze plimbându-se în jurul monumentului real şi chiar să se vadă cu ochii minţii înăuntru. Nu se poate spune altfel, domnul Péricourt începu să trăiască *în* monumentul său, de parcă ar fi dus o viaţă dublă, de parcă şi-ar fi adus amanta în casă, şi stătea acolo cu orele neştiut de nimeni. După câteva zile, îşi cunoştea atât de bine proiectul, încât izbutea să şi-l închipuie sub unghiurile care nu fuseseră schiţate.

De Madeleine nu se ascunse, n-avea niciun rost, de-ar fi apărut o femeie în viaţa lui, ea ar fi ghicit totul dintr-o privire. Când intra la el în birou, taică-său stătea în picioare în mijlocul încăperii cu toate desenele etalate pe jos, în cerc în jurul lui sau îl găsea aşezat în fotoliu, cu o lupă în mână, cercetând o schiţă. De altfel, le mânuia atât de mult, încât se temu să nu le strice.

Un meseriaş veni să ia măsurile (domnul Péricourt nu voia să se despartă de desene) şi aduse, peste două zile, geamuri şi rame; seara, totul era terminat. Răstimp, doi muncitori veniseră să demonteze mai multe corpuri de bibliotecă pentru a le face loc tablourilor. Din atelier de înrămare, biroul se transformase într-o sală de expoziţii consacrată unei opere unice, monumentul său.

Domnul Péricourt continua să muncească, să se ducă la şedinţe, să prezideze consiliile de administraţie, să-i primească, în birourile din oraş, pe agenţii de bursă, pe directorii sucursalelor, dar îi plăcea, mai mult ca altădată,

să se întoarcă acasă şi să se izoleze. De obicei mânca singur, i se ducea masa sus.

Se înţelepţise încet. Înţelegea în sfârşit anumite lucruri, regăsea emoţii vechi, tristeţi asemănătoare celor trăite la moartea soţiei sale, senzaţia de gol şi de fatalitate de care suferise la vremea aceea. Îşi adresa totodată mai puţine reproşuri în ceea ce-l privea pe Édouard. Făcând pace cu fiul său, o făcea cu sine însuşi, cu ceea ce fusese.

Alinarea aceasta era însoţită de o descoperire. Între carnetul de desene al lui Édouard de când era el pe front şi schiţele monumentului său, domnul Péricourt ajungea să simtă aproape fizic ceea ce n-avea să cunoască niciodată: războiul. El, care nu avusese nicicând imaginaţie, era încercat de emoţii care izvorau din chipul unui soldat, din mişcarea frescei... Şi se întâmplă atunci un soi de transfer. Acum că nu-şi mai reproşa ca altădată că fusese un tată orb, insensibil, că-şi accepta fiul, suferea şi mai mult din pricina morţii sale. Cu câteva zile înainte de armistiţiu! De parcă n-ar fi fost deja destul de nedrept faptul că Édouard murise în timp ce alţii se întorseseră în viaţă! Murise pe loc, aşa cum se jurase domnul Maillard? Uneori, domnul Péricourt trebuia să se înfrâneze ca să nu-l cheme din nou pe fostul răcan care lucra undeva prin banca lui şi să-i smulgă adevărul. Dar, în fond şi la urma urmei, ce ştia el cu adevărat, tovarăşul acesta, despre ceea ce simţise Édouard în clipa morţii?

Tot uitându-se la viitoarea operă, monumentul său, domnul Péricourt se legă sufleteşte din ce în ce mai mult nu de chipul ciudat de familiar pe care i-l arătase Madeleine şi de care îşi amintise atât de bine, ci de soldatul mort întins pe jos în partea dreaptă a frescei şi de privirea de nemângâiat a Victoriei cu care îl învăluia. Artistul

surprinsese ceva simplu şi profund. Iar domnul Péricourt simți cum i se umplu ochii de lacrimi când înțelese că emoția îi venea din faptul că rolurile se inversaseră: acuma, mortul era el. Iar Victoria era fiul său care îşi învăluia tatăl cu privirea aceasta plină de durere, mâhnită, ce-ți sfâşia inima.

Deşi era trecut de cinci şi jumătate după-masa, temperatura nu cobora. Era cald în maşina aceasta închiriată, nici măcar geamul deschis înspre stradă nu aducea pic de răcoare, doar o adiere călduță, greu de suportat. Enervat, Henri se bătea uşurel pe genunchi. Aluzia domnului Péricourt la vânzarea moşiei de la Sallevière nu-i mai ieşea din minte. Dacă aşa o să se întâmple, o să-l strângă de gât cu mâinile lui pe bătrânul ticălos! Ce rol jucase în necazurile lui? se întreba el. Le sprijinise? De ce apăruse funcționarul acela mărunt aşa, dintr-odată, cu încăpățânarea, cu îndârjirea lui? Socru-său n-avea realmente nicio vină în toată povestea? Henri se pierdea în supoziții.

Gândurile negre, furia ținută în frâu nu-l împiedicau să-l supravegheze pe Dupré care, mai încolo, se plimba discret pe trotuar, ca un om care îşi ascundea nehotărârea.

Henri ridicase geamul maşinii ca să nu-l zărească, să nu-l recunoască cineva, ce rost avea să folosească o maşină închiriată dacă îl prindeau la primul colț de stradă... Era încordat tot. La război, măcar ştiai cu cine te lupți! Fără voia lui şi deşi încerca să se gândească la încercările ce-l aşteptau, gândurile i se întorceau întruna la Sallevière. Niciodată n-o să renunțe la moşie. Se dusese acolo cu o săptămână în urmă: restaurarea era perfectă, clădirile în asamblul lor erau o nebunie. Îşi imaginase

de îndată, lângă întinsa faţadă, plecarea unei enorme vânători cu gonaci sau întoarcerea alaiului la nunta lui fiu-său... Nu putea să dea uitării speranţele acestea, nimeni, niciodată n-avea să i le ia.

După întrevederea cu Péricourt, nu-i mai rămânea decât un cartuş, unul singur.

Sunt un bun trăgător, îşi tot spunea el ca să se liniştească.

Nu avusese decât trei ore ca să-şi organizeze contraofensiva cu o armată prăpădită, mărginită la Dupré. Şi ce dacă, o să se lupte până la capăt. Dacă biruia acum — nu era uşor, dar era în stare s-o facă —, singura lui ţintă avea să fie ticălosul acela bătrân de Péricourt. Nu ştiu când o să fie, îşi spuse el, dar am să-i vin de hac. Întru totul soiul acela de jurământ care îl făcea să-şi vină în fire.

Dintr-odată, Dupré înălţă capul, trecu în grabă strada şi merse iute în sens invers, trecu de poarta ministerului, apucă braţul unui bărbat care se întoarse, uimit. De departe, Henri observă scena, preţălui individul. Dacă omul acesta ar fi fost de soiul acela dichisit, totul ar fi fost posibil, dar părea un cerşetor. O să fie greu.

Încremenit în mijlocul trotuarului, năuc, era mai înalt cu un cap decât Dupré. Şovăitor, îşi întoarse privirea spre maşina pe care i-o arăta discret, în care îl aştepta Henri. Acesta îi remarcă încălţările de uriaş, murdare, scâlciate; era pentru prima oară când vedea un individ care semăna cu propriii lui pantofi. În sfârşit, cei doi bărbaţi bătură cale întoarsă, mergând încet. Henri câştigase prima manşă, ceea ce nu reprezenta nici pe departe un început de victorie.

Faptul i se confirmă din clipa în care Merlin urcă în maşină. Puţea îngrozitor şi se arăta ursuz. Fusese nevoit să se aplece mult ca să pătrundă în maşină şi rămăsese

mai apoi cu capul între umeri, de parcă s-ar fi aşteptat la o ploaie de gloanțe. Puse pe jos, între picioare, o geantă mare de piele care trecuse prin multe. Era în vârstă, aproape de pensie. Totul era veşted şi urât la bărbatul acesta cu privirea sălbatică şi bătăioasă, neîngrijit, de-ți venea să te întrebi de ce-l mai păstrau.

Henri întinsese mâna, dar Merlin nu făcuse la fel, mulțumindu-se să îl privească lung. Era mai bine să treacă direct la treabă.

Henri îi vorbi pe un ton ce se voia prietenos, de parcă se ştiau de multă vreme şi se pregăteau să stea de vorbă despre lucruri neînsemnate:

— Ai scris două rapoarte... despre cimitirele de la Chazières-Malmont şi Pontaville, nu-i aşa?

Merlin mormăi şi atât. Nu-l plăcea pe bărbatul acesta pe care se vedea bogăția, care părea un şarlatan. De altfel, ca să vină în felul acesta după el, să-l întâlnească într-o maşină, în pripă...

— Trei, spuse el.

— Poftim?

— Nu două rapoarte. Trei. În curând am să mai predau unul. Referitor la cimitirul de la Dargonne-le-Grand.

Din felul în care vorbea, Pradelle înțelese că se mai ivise o problemă.

— Dar... când te-ai dus acolo?

— Săptămâna trecută. Urât de tot.

— Cum adică?

Pradelle, care se pregătise să se apere în două cazuri, acum avea să fie nevoit să se zbată pentru un al treilea.

— Păi da..., zise Merlin.

Gura îi puțea îngrozitor şi avea o voce fonfăită, foarte neplăcută. În mod normal, Henri ar fi trebuit să

rămână zâmbitor, politicos, să se poarte ca un om demn de încredere, dar şi Dargonne acum, era peste puterile lui... Era un prăpădit de cimitir, cu două sau trei sute de morminte, în niciun caz mai multe, cu cadavre ce trebuiau aduse de undeva de pe lângă Verdun. Ce prostie mai făcuseră şi acolo, nu-i ajunsese nimic la urechi! Maşinal, se uită pe geam: Dupré se întorsese la locul lui dinainte, pe trotuarul din față, cu mâinile în buzunare, fuma cu ochii la vitrine, nervos şi el. Numai Merlin era calm.

— Ar trebui să vă supravegheați oamenii..., zise el.

— Fireşte! Şi aici e baiul, dragă domnule! Dar ce vreți, sunt atâtea şantiere.

Lui Merlin nici nu-i trecea prin minte să-l compătimească. Nu mai zise nimic. Pentru Henri, era o chestiune de viață şi de moarte să-l facă să vorbească, nu poți să obții nimic de la un om care tace. Se prefăcu interesat de o afacere care nu-l privea pe el personal, anecdotică, dar pasionantă:

— Pentru că... la Dargonne... ce anume se întâmplă, de fapt?

Merlin nu-i dădu niciun răspuns multă vreme, Henri se întrebă dacă auzise ce-i spusese. Când Merlin deschise gura, toată fața îi rămase în neclintire, doar buzele i se mişcară; era greu să-i ghiceşti intențiile:

— Sunteți plătit la bucată, nu?

Henri îşi dădu mâinile în lături, cu palmele în sus.

— Bineînțeles. E normal, suntem plătiți după cât muncim!

— Şi oamenii dumneavoastră sunt plătiți la bucată...

Henri se strâmbă, da, fireşte, şi...? Unde voia să ajungă?

— De-aia e pământ în coşciuge, spuse Merlin.

Henri făcu ochii mari, ce mai e şi porcăria asta?

— Sunt coşciuge în care nu e nimeni, continuă Merlin. Ca să câştige mai mulți bani, angajații dumneavoastră transportă şi îngroapă coşciuge în care nu e nimeni. Doar pământ, ca să atârne greu.

Reflexul lui Pradelle fu uimitor. Se gândi: Ce mai şleahtă de tâmpiți, mi s-a luat! Şi-i băgă la grămadă pe Dupré şi pe toți cretinii de acolo, care nădăjduiau să pună mâna pe un firfiric în plus făcând totul de mântuială. Vreme de câteva secunde, nu mai fu treaba lui, să se descurce singuri, el era sătul până-n gât!

Glasul lui Merlin îl readuse cu picioarele pe pământ, reamintindu-i faptul că el, în calitatea lui de patron, era mânjit până peste cap; de prăpădiții ăia o să se ocupe mai târziu.

— Şi apoi... mai sunt şi nemțoteii, şuieră Merlin.

Iarăşi nu-şi mişca decât buzele.

— Nemțoteii?

Henri se îndreptase pe banchetă. Primul licăr de speranță. Pentru că, dacă despre nemțotei era vorba, era ca la el acasă. În această privință, nu avea rival. Merlin dădea din cap, nu, dar clătinatul era atât de imperceptibil, încât, la început, Henri nu băgă de seamă. Apoi se ivi şi îndoiala, nemțoteii, e adevărat, care nemțotei? Ce mama dracului căutau ei aici? Probabil că fața îi oglindea starea sufletească, pentru că Merlin răspunse de parcă i-ar fi înțeles nedumerirea.

— Dacă vă duceți la Dargonne..., începu el.

Apoi se opri. Henri îşi mişcă bărbia, haide, scuipă tot, ce mai e?

— Sunt morminte de francezi, continuă Merlin, cu soldați nemți înăuntru.

Henri căscă gura ca un peşte, dărâmat de vestea aceasta. O catastrofă. Pe Pradelle îl durea undeva dacă, mort fiind, un tip era francez, neamț ori senegalez. În aceste cimitire, se întâmpla adesea ca muncitorii să dea peste trupul unui soldat străin, vreun rătăcit, şi uneori chiar peste mai multe, corpuri de soldați din trupele de asalt, cercetaşi, frontul se deplasa întruna înainte şi înapoi... Dispoziții draconice fuseseră date în această privință: trupurile soldaților germani trebuiau neapărat îngropate separat de cele ale eroilor învingători, zone delimitate le erau rezervate în necropolele create de către stat. Dacă guvernul german şi *Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge*, serviciul de administrare a sepulturilor militare nemțeşti, discutau cu autoritățile franceze despre soarta zecilor de mii de „trupuri străine", până la noi ordine, să confunzi un soldat francez cu un nemțotei era un sacrilegiu.

Să îngropi un nemțotei într-un mormânt de francez, să-ți imaginezi familii întregi plângându-şi morții în fața unor locuri de veci în care erau înhumați soldați dușmani, corpurile acelora care le omorâseră fiii, era de-a dreptul insuportabil şi aducea a profanare de morminte.

Sigur o să iasă cu scandal.

— O să am eu grijă..., murmură Pradelle, habar n-avea de cât de mare era catastrofa ori ce mijloace avea să îndrepte lucrurile.

Câți erau? De când băgau nemțotei în coşciuge franțuzeşti? Cum să le dea de urmă?

Mai mult ca niciodată, raportul acesta trebuia să dispară.

Neapărat.

Henri se uită mai bine la Merlin şi băgă de seamă că era mult mai bătrân decât i se păruse la prima vedere, cu

fața suptă şi privirea sticloasă care prevestesc o cataractă. Şi cu o căpățână tare mică, aşa cum au unele gâze.

— Eşti funcționar de multă vreme?

Întrebarea fusese pusă cu o voce tăioasă, autoritară, pe un ton milităresc. Lui Merlin îi sună ca o învinuire. Nu-i plăcea acest Aulnay-Pradelle care se potrivea atât de bine cu ceea ce-şi imaginase, o gură spartă, un şmecher, un bogătaş, un cinic, termenul de „gheşeftar" îi veni în minte, foarte la modă. Merlin acceptase să se urce în maşina aceasta pentru că avea şi el interesul lui, dar nu se simțea bine, era ca într-un sicriu.

— Funcționar? răspunse el. De când mă ştiu.

Erau nişte vorbe spuse fără mândrie, fără amărăciune, o simplă constatare a unui om care, nu încăpea îndoială, nu-şi imaginase vreodată o altă stare decât aceasta.

— Ce funcție ai astăzi, domnule Merlin?

Îl ghicise, dar îl rănise lovindu-l fără rost, fiindcă, pentru Merlin, faptul că stagna, cu numai câteva luni înainte de pensionare, în subsolurile piramidei administrative rămânea o rană deschisă, o umilință. Fusese avansat cu greu doar datorită vechimii şi se afla în situația unui soldat de rând care avea să-şi termine cariera ca fruntaş.

— Ai făcut, reluă Pradelle, o treabă nemaipomenită în timpul inspecțiilor!

Era copleşit de admirație. Dacă Merlin ar fi fost femeie, l-ar fi luat de mână.

— Mulțumită eforturilor şi vigilenței dumitale, noi vom putea să punem ordine în toate acestea. Pe angajații necinstiți... o să-i dăm afară. Rapoartele dumitale o să ne fie de cel mai mare folos, ne vor îngădui să preluăm iarăşi controlul cu deplină fermitate.

Merlin se întrebă pe cine desemna acest „noi“ rostit de Pradelle. Răspunsul nu întârzie, acest „noi“ era puterea lui Pradelle, era el, prietenii, familia, pilele lui...

— Ministrul însuşi va fi implicat, continuă Henri, şi chiar pot spune: recunoscător! Da, recunoscător pentru competența şi discreția dumitale! Deoarece, bineînțeles, rapoartele dumitale ne vor fi indispensabile, dar n-ar fi în folosul nimănui dacă s-ar duce vestea, nu-i aşa...

Acest „noi“ strângea laolaltă o lume de putere, de influență, amiciții la cel mai înalt nivel, factori de decizie, crema societății, aproape tot ceea ce ura Merlin.

— Am să vorbesc personal cu ministrul, domnule Merlin...

Şi totuşi, totuşi... Acesta era, probabil, cel mai trist lucru din toată povestea: Merlin simțea cum ceva urca în el, împotriva voinței sale, cam ca o erecție de nestăpânit. După atâția ani de umilință, să aibă în sfârşit parte de o frumoasă promovare, să le închidă gura tuturor bârfitorilor şi chiar să le dea ordine acelora care îl înjosiseră... Trăi câteva secunde de o teribilă intensitate.

Pradelle văzu clar pe fața acestui ratat că orice numire avea să fie de ajuns, o nimica toată, ca pentru negrii din colonii.

— ...şi o să am grijă, reluă el, ca meritul şi eficacitatea dumitale să nu fie uitate, ci, dimpotrivă, să fie recompensate cum se cuvine!

Merlin dădu din cap în semn de încuviințare.

— Că tot veni vorba..., spuse el cu o voce înăbuşită.

Se aplecă spre enorma geantă din piele şi scotoci o vreme. Henri începea să-şi revină, găsise soluția. Trebuia acum să-l convingă să-şi retragă rapoartele, să anuleze totul, să scrie alte dări de seamă elogioase, în schimbul

unei numiri, al unui grad, al unei prime: când e vorba de mediocri, orice e bun.

Merlin mai răscoli ceva timp, apoi se îndreptă de spate cu o foaie de hârtie mototolită în mână.

— Că tot veni vorba, repetă el, să faceți ordine şi aici.

Henri luă foaia de hârtie şi o citi, era o reclamă. Păli. Firma Frépaz propunea să cumpere „la un preț bun, toate protezele dentare folosite, fie ele sparte sau scoase din uz".

Raportul de inspecție se transforma în dinamită.

— Chestia asta merge chiar bine, reluă Merlin. E un beneficiu mărunt pentru muncitorii de-acolo, câteva centime pe proteză, dar na, numa-ncet, cu furca se-ncarcă carul.

Arătă spre hârtia pe care o ținea Pradelle.

— Puteți s-o păstrați, în raport am pus un alt exemplar.

Îşi luase geanta şi îi vorbea lui Pradelle cu tonul unui om pe care discuția nu-l mai interesează. Şi era adevărat, pentru că ceea ce numai întrezărise venea prea târziu. Străfulgerarea aceasta de dorință, perspectiva unei promovări, a unui nou rang, nu dusese la nimic. În curând, avea să părăsească funcția publică şi abandonase orice speranță de reuşită. Nimic n-o să şteargă niciodată patruzeci de ani ca aceia pe care îi trăise. De altfel, cum ar fi putut el, aşezat într-un fotoliu de şef de serviciu, să le comande unor oameni pe care-i disprețuia dintotdeauna? Se lovi peste geantă, bun, mai am şi alte treburi.

Pradelle îl prinse brusc de mână.

Sub haină, simți cât de jigărit era, dădeai imediat peste os, ceea ce provoca o impresie foarte neplăcută, bărbatul acesta era un schelet deşirat îmbrăcat la telali.

— Cât plăteşti chiria? Cât câştigi?

Întrebările ţâşniră ca nişte ameninţări, gata cu vrăjeala, aveau să limpezească lucrurile. Merlin, care nu era uşor de impresionat, se dădu totuşi înapoi. Toată fiinţa lui Pradelle emana violenţă, îl strângea de mână cu o forţă teribilă.

— Cât câştigi? repetă el.

Merlin încercă să-şi vină în fire. Bineînţeles, ştia cifra aceasta pe dinafară, o mie patruzeci şi patru de franci pe lună, douăsprezece mii de franci pe an, cu care lâncezise toată viaţa lui. N-avea nimic pe lume, murea al nimănui şi sărac, n-avea ce să lase moştenire şi, oricum, n-avea pe nimeni. Întrebarea cu leafa era mai umilitoare decât aceea cu funcţia care ţinea numai de minister. Cu ruşinea era altă poveste, o iei cu tine peste tot, îţi umple viaţa, o condiţionează pe de-a-ntregul, clipă de clipă îţi şopteşte la ureche, se iţeşte în tot ce faci. Nevoinţa e chiar mai rea decât sărăcia, pentru că se poate să rămâi demn chiar şi când dai de fundul sacului, dar lipsurile te duc la mişelie, la calicie, devii un prăpădit, un zgârie-brânză; te înjoseşte, pentru că, la nevoinţă, n-ai cum să rămâi întreg, să-ţi păstrezi mândria, demnitatea.

În starea aceasta era Merlin, din pricina ei nu mai vedea limpede; când îşi veni în fire, ceva îi luă ochii.

Pradelle ţinea un ditamai plicul burduşit cu bancnote mari cât frunzele de platan. Gata cu gluma. Fostul căpitan nu avusese nevoie să citească din Kant ca să se încredinţeze că orice om are un preţ.

— Să nu ne mai învârtim în jurul cozii, îi spuse cu hotărâre lui Merlin. În plicul acesta sunt cincizeci de mii de franci...

De data aceasta, Merlin se pierdu cu totul. Cinci ani de salariu pentru un ratat la sfârşit de carieră. În faţa unor

asemenea sume, nimeni nu poate rămâne nepăsător, n-ai cum să te împotriveşti, numaidecât mintea ţi se umple de imagini, creierul începe să calculeze, caută echivalenţe, cât costă un apartament, o maşină...?

— Iar în acesta (Pradelle scoase un al doilea plic din buzunarul de la piept), aceeaşi sumă.

O sută de mii de franci! Zece ani de leafă! Propunerea avu un efect imediat, de parcă Merlin ar fi întinerit cu zece ani.

Nu şovăi o secundă, smulse pur şi simplu cele două plicuri din mâinile lui Pradelle, totul se petrecu fulgerător.

Se lăsă în jos, părea că-l bufnise plânsul, îşi trăgea nasul, aplecat peste geanta în care îndesa plicurile, ca şi cum ar fi fost spartă şi ar fi trebuit să-i acopere fundul ca să nu se strice şi mai mult.

Până şi Pradelle fu luat prin surprindere, dar o sută de mii de franci era o sumă enormă, dădea un ban, dar ştia că face. Îl apucă iar de mână pe Merlin, mai să i-o rupă.

— Îmi arunci toate rapoartele astea la gunoi, îi zise el, cu dinţii strânşi. Le scrii şefilor tăi că te-ai înşelat, le spui ce vrei, mă doare-n cot, dar pui totul în cârca ta. Ai priceput?

Era limpede, băgat la cap. Merlin bolborosi da, da, se smiorcăi, în lacrimi; se aruncă din maşină. Dupré îi văzu trupul deşirat şi slab ţintindu-se pe trotuar, ca un dop de la o sticlă de şampanie.

Pradelle zâmbi mulţumit.

Gândul îi fugi pe dată la socru-său. Acum că cerul se limpezise iarăşi, avea să se ocupe de principala chestiune: cum să-i facă de petrecanie bătrânului ticălos?

Adus de şale, Dupré îl căuta din priviri prin geamul de la maşină, cu un aer întrebător.

Cât despre Dupré, se gândi Pradelle, las' că-i arăt eu lui...

35

Camerista avea senzația neplăcută că este o începătoare într-ale circului. Lămâia, mare, de un galben nemaipomenit, se tot rostogolea pe tava de argint, amenințând să cadă şi apoi să se dea de-a dura pe scări; oricum, avea să se rotească aşa până la biroul directorului. Mai bine de atât nici că se putea, se lasă cu muştruluială, îşi zise ea. Nu era nimeni s-o vadă, băgă lămâia în buzunar, cu tava la subsuoară, şi continuă să urce scările (la Lutetia, personalul n-avea dreptul să ia liftul, atâta ar mai lipsi!).

De obicei, cu clienții care cereau o lămâie la etajul şase fără lift, se purta destul de urât. Dar, bineînțeles, nu cu domnul Eugène. Cu domnul Eugène era altă poveste. Un tip care nu vorbea niciodată. Când avea nevoie de ceva, punea pe covoraşul de la uşa apartamentului său o foaie de hârtie scrisă cu litere mari pentru valetul de pe etaj. Mereu foarte politicos, foarte cinstit.

Dar nebun de legat.

În hotel (adică „la Lutetia"), nici nu trecuseră două sau trei zile şi toată lumea îl ştia pe domnul Eugène ca pe-un cal breaz. Îşi plătea apartamentul peşin, cu câteva zile înainte, nici nu i se dădea nota, că o şi achita. Un

excentric, nimeni nu-i văzuse vreodată fața; cât despre vocea lui, doar nişte mormăieli sau hohote de râs stridente care te făceau să pufneşti în râs sau care îți înghețau sângele în vine. Nimeni nu ştia cu ce se îndeletnicea, purta nişte măşti enorme, niciodată aceleaşi, şi se deda la tot felul de mofturi: dansul scalpului pe holuri care le distra pe femeile de serviciu, livrări de flori în cantități nemaivăzute... Îi trimitea pe curieri să cumpere tot soiul de lucruri anapoda de la Bon Marché[5], situat chiar vizavi, nimicuri pe care le punea pe măşti, pene, foi de hârtie aurite, catifea, culori... Şi nu numai! Săptămâna trecută, ceruse o orchestră de cameră cu opt muzicieni. Înştiințat de sosirea lor, coborâse, rămăsese în picioare pe prima treaptă, cu fața la recepție, ca să bată ritmul, orchestra interpretase *Ceremonia turcească* din *Burghezul gentilom* al lui Lully şi plecase. Domnul Eugène împărțise bancnote de cincizeci de franci la tot personalul, pentru deranj. Directorul în persoană se dusese să-l vadă ca să-i explice că îi apreciau generozitatea, dar capriciile lui... Vă aflați într-un hotel faimos, domnule Eugène, trebuie să vă gândiți la ceilalți clienți şi la reputația noastră. Domnul Eugène încuviință, nu era deloc genul care să pună probleme.

Măştile mai cu seamă stârneau curiozitatea oamenilor. Când sosise, purta una aproape normală, care înfățişa un chip atât de bine meşterit, încât ai fi băgat mâna în foc că era al unui om paralizat. Trăsăturile îi erau imobile, dar atât de vii... Mai ceva decât măştile de la muzeul Grévin. Era cea pe care o folosea când ieşea, rar de altfel. Nu-l văzuseră scoțând nasul pe-afară decât de două sau

---

5 Celebru magazin parizian. (*N.t.*)

de trei ori, mereu noaptea târziu; era clar, nu voia să vadă pe nimeni. Unii ziceau că umbla prin locuri de pierzanie, da' ce părere aveți voi, nu se duce la biserică!

Zvonurile veneau unele după altele. De îndată ce un angajat se întorcea din apartamentul său, toți se năpusteau să-l descoasă — ce mai văzuse de data aceasta?.Când aflară că cerea o lămâie, se bătură care să i-o ducă. Când avea să coboare, femeia de serviciu urma să fie luată la întrebări, pentru că celelalte se treziseră în fața unor scene uluitoare, când cu o mască de pasăre din Africa urlând strident şi dansând înaintea ferestrei deschise, când în miezul unui spectacol tragic dat pentru vreo douăzeci de scaune îmbrăcate ca să aducă a spectatori, dar o piesă cu un singur actor care părea cocoțat pe picioroange şi rostea nişte cuvinte pe care nimeni nu le înțelegea... Aceasta era, aşadar, întrebarea: că domnul Eugène nu era ca toți ceilalți, nimeni nu se îndoia, dar cine era el de fapt?

Unii pretindeau că e mut, fiindcă nu se exprima decât prin bolboroseli şi-şi scria ordinele pe foi de hârtie; alții susțineau că are mutra făcută praf, dar, şi nimeni n-ar fi putut spune de ce, toți schilozii de soiul acesta erau oameni simpli, niciodată nişte bogătani ca el, da, ce ciudat, spuneau ei, ai dreptate, n-am băgat de seamă... Nici vorbă, replica şefa spălătoreselor de la înălțimea experienței sale de treizeci de ani în hotelurile de lux, eu zic că miroase a păcăleală de la o poştă, pleda pentru un tâlhar scăpat de undeva, un ocnaş îmbogățit. Cameristele râdeau pe înfundate, convinse că domnul Eugène era mai degrabă un mare actor, foarte vestit în America, ce stătea incognito la Paris.

Îşi arătase livretul militar la recepție, toată lumea era silită să-şi declare identitatea, chiar dacă poliția venea

destul de rar să verifice hotelurile de acest nivel. Eugène Larivière. Numele nu spunea nimic nimănui. Ba unora li se părea că suna un pic fals... Nimeni nu voia să creadă o iotă. Un livret militar, adăuga şefa spălătoreselor, nimic nu-i mai uşor de falsificat.

În afara puţinelor ieşiri nocturne care stârneau curiozităţi, domnul Eugène îşi petrecea timpul în apartamentul cel mare de la etajul şase cu, aceasta fiindu-i singura musafiră, o fetişcană ciudată şi tăcută, serioasă ca o guvernantă, cu care şi venise. Ar fi putut s-o folosească pentru a se face înţeles, dar nu, şi ea era tot mută. Să fi avut vreo doisprezece ani. Apărea pe înserat, trecea mereu în grabă prin faţa recepţiei, fără să salute pe nimeni, dar avuseseră vreme să vadă cât de frumoasă era, un chip triunghiular cu pomeţii înalţi, cu nişte ochi negri foarte strălucitori. Îmbrăcată simplu, curăţică foarte, se simţea că avea ceva bună-creştere. Fiică-sa, ziceau unii. Mai degrabă înfiată, sugerau ceilalţi, nici despre treaba aceasta nimeni nu ştia nimic. Seara, comanda tot soiul de mâncăruri exotice, dar întotdeauna cu supă de carne şi sucuri de fructe, compoturi, sorbeturi, feluri lichide. Apoi, pe la ora zece, o vedeau coborând, calmă şi serioasă; lua un taxi la colţul bulevardului Raspail şi întreba mereu cât costă înainte să urce în maşină. Când tariful i se părea prea din cale-afară, se târguia, dar, odată ajunşi la destinaţie, şoferul băga de seamă că ea ar fi putut, cu banii pe care îi avea în buzunare, să plătească de treizeci de ori preţul cursei...

În faţa uşii apartamentului ocupat de domnul Eugène, camerista scoase lămâia din şorţ şi o puse în echilibru pe tava de argint, apoi sună, îşi scutură uşor uniforma ca să fie sigură că o să facă impresie bună şi

aşteptă. Nimic. Mai bătu o dată, mai cu discreţie, voia să servească, nu să deranjeze. Tot nimic. Şi apoi, ba da. O foaie de hârtie trecută pe sub uşă: „Lăsaţi lămâia aici, mulţumesc!“ Camerista fu dezamăgită, dar nu pentru multă vreme, fiindcă văzu, în clipa când se înclină ca să aşeze tava cu lămâia, apropiindu-se o bancnotă de cincizeci de franci. O vârî în buzunar şi o rupse la fugă, ca o pisică speriată că o să rămână fără un os de peşte.

Édouard întredeschise uşa, îşi strecură mâna, trase tava, închise, se duse până la masă, puse lămâia, apucă un cuţit şi tăie fructul în două.

Apartamentul acesta era cel mai mare din hotel; de la ferestrele largi, care dădeau spre magazinul Bon Marché, se vedea tot Parisul, îţi trebuia o grămadă de bani ca să ai dreptul să fii acolo. Lumina căzu în mănunchiuri subţiri de raze pe sucul lămâii pe care Édouard o storcea cu delicateţe într-o lingură de supă, pe fundul căreia pregătise cantitatea suficientă de heroină, era o culoare frumoasă, un galben irizat, aproape albăstrui. Ca s-o găsească, ieşise două nopţi. La un preţ... Pentru ca Édouard să-şi dea seama de tarif, trebuia să fie cu adevărat scump. De altfel, nu conta. Sub pat, rucsacul de răcan lăsat la vatră conţinea pumnii de bancnote smulse din valiza lui Albert, furnica aceea care strângea în vederea plecării. Dacă femeile care făceau curat s-ar fi folosit de prilej ca să se servească, Édouard n-ar fi băgat de seamă şi apoi, trebuia ca toată lumea să trăiască din ceva.

Urmau să plece peste patru zile.

Édouard amestecă cu grijă praful brun şi sucul de lămâie, asigurându-se că nu mai rămâneau particule cristalizate, nedizolvate.

Patru zile.

De fapt, putea să şi-o mărturisească, nu crezuse niciodată în plecarea aceasta, nu cu adevărat. Minunata poveste cu monumentele, înşelătoria aceea neasemuit de plină de viaţă şi veselie, îi îngăduise să-şi treacă vremea, să se pregătească de moarte, dar atât şi nimic mai mult. Nu-şi purta pică pentru faptul că-l târâse pe Albert în povestea aceasta nebunească, încredinţat fiind că, mai devreme sau mai târziu, fiecare urma să aibă ceva de câştigat.

După ce amestecase cu grijă praful, încercă, în ciuda mâinilor care îi tremurau, să pună lingura în echilibru pe masă fără să verse nimic. Apucă bricheta, trase câlţii şi începu să dea de rotiţă cu degetul cel mare, provocând scântei care aveau să aprindă fitilul. Până atunci, pentru că trebuia să fie răbdător, tot învârtind rotiţa fără să se oprească, se uită la imensul apartament. Se simţea într-adevăr ca acasă. De când se ştia, locuise în încăperi mari; aici, lumea era pe măsura lui. Păcat că taică-său nu putea să-l vadă în decorul acesta de lux, pentru că, până la urmă, Édouard se îmbogăţise mult mai repede decât el şi prin nişte mijloace nu neapărat mai murdare. Nu ştia clar în ce fel se căpătuise taică-său, dar era convins că în spatele oricărei averi se ascundeau câteva fărădelegi, altfel nu se poate. El măcar nu omorâse pe nimeni, doar că dăduse o mână de ajutor la dispariţia unor iluzii, grăbise inevitabilul efect al timpului şi nimic altceva.

Câlţii începuseră în sfârşit să ardă, căldura se răspândi, Édouard puse lingura, iar amestecul se apucă să fiarbă, sfârâind uşor; trebuia să fie foarte atent, totul se juca în clipa aceea. Când amestecul fu gata, Édouard trebui să aştepte să se răcească. Se ridică, se duse până la ferestre. O lumină frumoasă învăluia Parisul. Când era

singur, nu purta mască şi îşi văzu oglindirea în geam, asemenea aceleia pe care o descoperise în 1918, când era internat în spital şi când Albert crezuse că voia pur şi simplu un pic de aer. Ce şoc!

Édouard se cercetă cu privirea. Nu se mai tulbură, oamenii se obişnuiesc cu orice, dar tristeţea îi rămânea întreagă, de-a lungul timpului, falia care se deschisese înăuntrul său nu făcuse altceva decât să se mărească, să se tot mărească. Problema era că iubise prea mult viaţa. Pentru aceia care nu ţineau la fel de mult la ea, probabil că lucrurile păreau mai simple, pe când lui...

Amestecul ajunsese la temperatura potrivită. De ce îl tot bântuia imaginea lui taică-său?

Pentru că povestea lor rămăsese neterminată.

Gândul acesta îl opri pe Édouard în gestul său. Ca o revelaţie.

Orice poveste trebuie să-şi aibă sfârşitul, aşa e în viaţă. Toate au nevoie de un sfârşit, fie el tragic, insuportabil sau ridicol, iar cu taică-său nu ajunseseră la capăt, se despărţiseră duşmani de moarte, nu se mai văzuseră deloc, unul dispăruse, celălalt, nu, dar nimeni nu avusese ultimul cuvânt.

Édouard îşi strânse garoul în jurul braţului. Pe când îşi împingea lichidul în venă, nu se putu împiedica să nu admire oraşul acesta, să nu admire iarăşi lumina aceasta. Străfulgerarea care îl străbătu îi tăie răsuflarea, lumina îi explodă pe retină, nu nădăjduise vreodată la o strălucire atât de sublimă.

36

Lucien Dupré veni chiar înainte de cină, Madeleine coborâse deja şi numai ce se aşezase la masă. Cum Henri nu era acasă, avea să mănânce singură, taică-său ceruse să-i fie adusă mâncarea la el în cameră.

— Domnule Dupré...

Fiindcă Madeleine era teribil de bine-crescută, ai fi jurat că era în mod sincer mulţumită să-l vadă. Se aflau în antreu, unul în faţa celuilalt, iar Dupré, ţeapăn tot cu haina pe spinare şi pălăria în mână, semăna, din pricina dalelor negre şi albe ca la jocul de şah, cu un pion, ceea ce, se pare, şi era.

Nu ştiuse niciodată ce să creadă despre femeia aceasta calmă şi hotărâtă, doar că îi era frică de ea.

— Să-mi fie cu iertare că deranjez, zise el, îl caut pe domnul.

Madeleine zâmbi nu din pricina cererii, ci a felului în care o formulase. Omul acesta era principalul colaborator al soţului ei, dar vorbea ca un servitor. Se mulţumi să zâmbească a neputinţă, vru să răspundă, dar, în clipa aceea, bebeluşul o lovi atât de tare, încât i se tăie răsuflarea, i se înmuiară genunchii. Dupré se năpusti şi o prinse,

fâstâcit, nu ştia de unde s-o apuce. În brațele acestui bărbat scund, dar vânjos, Madeleine se simți în siguranță.

— Vreți să chem pe cineva? întrebă el, îndreptându-se spre unul dintre scaunele lipite de pereții vestibulului.

Ea râse cu poftă.

— Bietul meu domn Dupré, ar însemna să cer tot timpul ajutor! Bebeluşul acesta e un drăcuşor, îi place să se mişte, mai ales noaptea.

Aşezată, îşi veni în fire, cu mâinile împreunate pe burtă. Dupré era tot aplecat spre ea.

— Mulțumesc, domnule Dupré.

Îl cunoştea foarte puțin, bună ziua, bună seara, ce mai faci, dar nu asculta niciodată răspunsul. Or, îşi dădu dintr-odată seama de un lucru: deşi era foarte discret, pentru că era foarte supus, el ştia fără îndoială multe despre viața lui Henri şi, prin urmare, despre căsnicia ei. Gândul îi displăcu. Umilită, nu de om, ci de împrejurări, strânse din buze.

— Îl cauți pe bărbatu-meu..., începu ea.

Dupré se îndreptă de spate, instinctul îl îndemna să nu insiste, să plece cât mai repede cu putință, dar era prea târziu, de parcă ar fi aprins fitilul şi ar fi dat peste ieşirea de urgență încuiată cu cheia.

— De fapt, continuă Madeleine, nici eu nu ştiu unde e. Ai fost pe la toate amantele lui?

Întrebarea era pusă pe tonul acela empatic al cuiva care doreşte din tot sufletul să fie de ajutor. Dupré îşi încheie ultimul nasture de la haină.

— Dacă vrei, pot să-ți fac o listă, dar o să-mi ia ceva timp. Dacă nu-l găseşti la vreuna dintre ele, te sfătuiesc să te duci pe la toate lupanarele pe unde umblă de obicei. Începe cu cel de pe strada Notre-Dame-de-Lorette, lui

Henri îi place la nebunie. Dacă nu e nici acolo, îl ai pe cel de pe strada Saint-Placide, apoi pe cel din cartierul Ursulinelor, nu-mi amintesc niciodată numele străzii.

Madeleine tăcu o clipă, apoi continuă:

— Nu înțeleg de ce bordelurile sunt aşa de des situate pe străzi cu nume atât de pioase... Omagiul pe care i-l aduce viciul virtuții, fără îndoială.

Cuvântul „bordel“ în gura acestei femei de neam bun, însărcinată şi singură în casa aceasta mare nu era şocant, ci grozav de trist. Câtă jale trebuie că era în sufletul ei... Dar în privința aceasta, Dupré se înşela. Madeleine nu suferea defel, rănit nu-i era amorul (care se stinsese de multă vreme), ci doar amorul propriu.

Cât despre Dupré, care avea o fire de soldat, neînduplecat, rămase ca de piatră. Madeleine, căreia nu-i plăcea faptul că intrase într-un asemenea rol, era ridicol, făcu un gest pe care el îl întrerupse, vă rog, n-aveți de ce să vă cereți iertare. Era mai rău decât orice, o înțelegea. Madeleine ieşi din antreu cu un „la revedere“ mormăit, care de-abia se auzi.

Henri dădu jos un careu de cinci, părând să spună ce vreți, asta e, sunt zile în care totul merge ca pe roate. În jurul mesei, ceilalți pufniră în râs, mai ales Léon Jardin-Beaulieu, care pierdea cel mai mult, hohotele sale erau menite să-i exprime fairplay-ul, detaşarea, păi da, cincizeci de mii de franci într-o seară, mare scofală... De altfel, era adevărat. Suferea mai puțin din pricina sumei pierdute decât a neruşinatei izbânzi a lui Henri. Omul acesta îi lua totul. Se gândeau la acelaşi lucru, şi unul, şi celălalt. Cincizeci de mii de franci, socotea Henri strângându-şi cărțile, încă o oră aşa şi recuperez tot ce i-am dat

ratatului de la minister; moşul cu galoşii lui uriaşi o să-şi poată cumpăra alţii noi...

— Henri...!

Înălţă capul. Cineva îi făcea semn, era rândul lui să vorbească. Pas. Îi era un pic ciudă pe sine însuşi, de ce prăpădise o sută de mii de franci! Ar fi putut obţine acelaşi rezultat cu jumătate, ba chiar şi mai puţin. Dar era încordat, se grăbise, ce lipsă de sânge rece! Poate că treizeci de mii de franci... Din fericire, sosise Léon încornoratul. Henri îi zâmbi pe deasupra cărţilor. Léon avea să-l despăgubească, dacă nu în întregime, măcar în cea mai mare parte, dar dacă o adăuga pe nevastă-sa şi nemaipomenitele trabucuri cubaneze, ieşea la socoteală. Ce idee minunată de a-l fi ales ca asociat, nu prea avea de ce pene să-l jumulească, dar o făcea cu o rară plăcere.

Câteva mâini mai târziu, patruzeci de mii de franci, câştigurile îi scăzuseră puţin. Intuiţia îi şopti c-ar fi fost mai bine să se oprească, se întinse în văzul tuturor, toată lumea înţelese, cineva se prefăcu ostenit, îşi cerură hainele. Era unu noaptea când Henri şi Léon ieşiră şi se îndreptară spre maşini.

— Pe bune, zise Henri, sunt rupt de oboseală!

— E târziu...

— Dragul meu, e mai degrabă faptul că mi-am găsit o amantă încântătoare (o femeie măritată, să fim discreţi), tânără şi neruşinată într-un hal, habar n-ai tu! De neobosit!

Léon merse mai încet, se sufoca.

— Dacă aş avea tupeu, reluă Henri, aş propune o medalie pentru încornoraţi, o merită cu vârf şi îndesat, nu crezi?

— Dar... nevastă-ta..., bolborosi el cu o voce stinsă.

— O, cu Madeleine e altă poveste, e deja mamă. O să vezi şi tu cum e când ți-o veni rândul, mama şi femeia sunt două chestii total diferite.

Îşi aprinse încă o țigară, ultima.

— Şi tu, dragul meu, eşti fericit în căsnicie?

În clipa aceea, îi trecu lui Henri prin cap, pentru ca fericirea să-i fie cu adevărat întreagă, ar fi trebuit ca Denise să pretexteze o vizită la o prietenă şi să se găsească într-un hotel unde ar fi putut s-o întâlnească chiar acum, imediat. În lipsa ei, socoti că un ocol pe la Notre-Dame-de-Lorette n-ar dura chiar aşa de mult.

Îi luă totuşi o oră şi jumătate... Aşa e mereu, îți spui că tragi o fugă, sunt două fete libere, la alegere, te trezeşti în brațe cu amândouă şi dintr-una într-alta...

Încă mai zâmbea când ajunse pe bulevardul Courcelles, dar zâmbetul îi îngheță pe buze când îl văzu pe Dupré. La ora aceasta târzie din noapte, apariția lui nu era un semn bun; de când îl aştepta?

— Dargonne e închis, anunță Dupré fără nici măcar să-l salute, de parcă cele trei cuvinte erau de-ajuns ca să explice situația.

— Cum adică, închis?

— Şi Dampierre. Şi Pontaville-sur-Meuse. Am sunat peste tot, n-am dat de toată lumea, dar cred că ne-au pus lacătul pe toate siturile...

— Dar... cine anume?

— Prefectura, dar umblă vorba că e de mai sus. În fața tuturor cimitirelor noastre e câte un jandarm...

Henri era la pământ.

— Un jandarm? Ce porcăria dracului!

— Da, şi se pare că o să vină şi nişte inspectori. Până una-alta, totul e închis.

Ce se întâmpla? Ratatul de la minister nu-şi retrăsese raportul?

— Toate siturile?

De fapt, n-avea niciun rost să repete, şeful pricepuse tot. Dar ce nu înțelegea încă era gravitatea problemei.

— Voiam să vă mai spun, domnule căpitan... O să trebuiască să lipsesc vreo câteva zile.

— În niciun caz acuma, bătrâne. Am nevoie de tine.

Henri dăduse răspunsul potrivit unor împrejurări normale, dar tăcerea lui Dupré nu semăna cu muțenia lui de toate zilele, plină de supunere. Cu o voce foarte sigură pe ea, cea pe care o folosea ca să le comande contramaiştrilor, mult mai limpede, mai puțin respectuoasă decât de obicei, Dupré continuă:

— Trebuie să mă duc acasă. Nu ştiu câtă vreme o să lipsesc, ştiți cum se întâmplă...

Henri îi aruncă o privire severă de patron: reacția lui Dupré îl sperie. Înțelese că, de data aceasta, situația era mai gravă decât crezuse, pentru că, fără să aştepte răspunsul, Dupré se întoarse şi plecă. Adusese informația, misiunea i se încheiase. Pentru totdeauna. Un altul l-ar fi înjurat, Pradelle strânse din dinți. Îşi repetă ceea ce îşi spusese de nenumărate ori înainte: făcuse greşeala de a-l plăti prost. Ar fi trebuit să-i încurajeze devotamentul. Era prea târziu.

Henri se uită la ceas, două şi jumătate noaptea.

Urcând treptele, băgă de seamă că la parter încă ardea lumina. Se pregătea să împingă uşa de la intrare, când slujnicuța i-o deschise, bruneta, cum o chema? Pauline, da, frumuşică foc, de ce n-o futuse până acum, dar n-avea vreme să se gândească la aşa ceva.

— Domnul Jardin-Beaulieu a sunat de mai multe ori..., începu ea.

Henri o impresiona, pieptul îi tresălta nebuneşte.

— ...dar ţârâitul telefonului n-o lăsa pe doamna să doarmă, aşa că l-a scos din priză şi mi-a spus să vă aştept aici ca să vă spun: trebuie să-l sunaţi pe domnul Jardin-Beaulieu imediat cum ajungeţi acasă.

După Dupré, Léon, de care se despărţise cu mai puţin de două ore în urmă. Henri se zgâia fără să vrea la sânii slujnicuţei, dar începea să se piardă cu firea. Exista oare vreo legătură între apelul lui Léon şi vestea închiderii tuturor siturilor?

— Bine, zise el, bine.

Propriul lui glas îl linişti. Se speriase ca prostul. De altfel, trebuia să verifice, poate că închiseseră pentru o vreme unul sau două cimitire, dar nu pe toate, era puţin probabil, ar fi însemnat să transforme o dificultate oarecare într-un adevărat scandal.

Pauline trebuie că trăsese un pui de somn pe un scaun, în antreu, căci avea faţa umflată. Cu mintea în altă parte, Henri n-o scăpa din ochi, dar la fel se uita la toate femeile, o privire care le punea în încurcătură. Pauline făcu un pas înapoi.

— Domnule, mai aveţi nevoie de mine?

El dădu din cap că nu, ea plecă imediat.

Henri îşi scoase haina. Să-l sune pe Léon! La ora asta! De parcă n-ar fi avut destulă treabă, mai trebuia să se ocupe şi de piticania aia!

Se duse la el în birou, băgă din nou telefonul în priză, îi ceru numărul operatoarei şi, de cum începu conversaţia, urlă:

— Ce mai e? Tot povestea cu raportul?

— Nu, spuse Léon, un altul...

În vocea lui Léon nu răzbea panica; părea mai degrabă sigur pe el, ceea ce era destul de uimitor, date fiind împrejurările.

— În legătură cu... ăăă... Gardonne.

— Nu! îl corectă Henri, enervat. Nu Gardonne, Dargonne! De altf...

Henri, care de-abia acuma pricepuse, tăcu, trăsnit de vestea aceasta.

Era raportul pe care-l plătise cu o sută de mii de franci.

— Gros de opt centimetri, comentă Léon.

Henri se încruntă. Ce naiba putuse să scrie ticălosul ăla de funcţionar care se cărase cu suta lui de mii de franci, de ajunsese la o asemenea grosime?

— La minister, continuă Léon, nimeni n-a mai văzut o asemenea chestie: în raport sunt vârâți o sută de mii de franci, în bancnote mari. Toate sunt lipite frumos pe pagini. Are chiar şi o anexă cu seriile.

Tipul înapoiase toți banii. Ce nebunie!

Descumpănit de informația aceasta, Henri nu izbutea să pună laolaltă toate piesele puzzle-ului: raportul, ministerul, banii, siturile închise...

Léon se apucă să-i facă legăturile:

— Inspectorul descrie o serie de fapte foarte grave la cimitirul de la Dargonne şi denunță o tentativă de corupție a unui funcționar autorizat, cei o sută de mii de franci fiind o dovadă în acest sens. Banii stau mărturie. Ceea ce înseamnă că acuzațiile din raport sunt întemeiate, căci nimeni nu cumpără un funcționar fără motiv. Mai ales cu o asemenea sumă.

O catastrofă.

Preț de o clipă, Léon păstră tăcerea, cât să-i îngăduie lui Pradelle să ia măsura informațiilor aduse. Vocea îi era atât de calmă, încât Henri avu un moment impresia că vorbeşte cu cineva necunoscut.

— Taică-meu, continuă Léon, a fost înştiințat aseară. Îți dai seama că ministrul n-a şovăit defel, trebuie să se acopere, a ordonat numaidecât închiderea şantierelor. În mod logic, o să aştepte să se strângă toate elementele care să-i permită să-şi argumenteze plângerea, să se procedeze la verificări în unele cimitire, după care, iar chestia o să țină cel mult zece zile, va fi nevoit să-ți dea firma în judecată.

— Să „ne" dea firma în judecată!

Léon nu răspunse imediat. Hotărât lucru, în seara aceea, esențialul se petrecea în tăceri. După cea a lui Dupré, aceasta... Léon continuă cu un glas blând, înăbuşit, de parcă s-ar fi destăinuit:

— Nu, Henri, am uitat să-ți spun, e vina mea... Mi-am vândut toate acțiunile luna trecută. Unor comisionari mărunți care, de altfel, şi-au pus mari speranțe în reuşita ta, sper că n-ai să-i dezamăgeşti. Afacerea aceasta nu mă mai priveşte personal. Te sun ca să te previn pentru că mi-eşti prieten...

Încă o tăcere, foarte grăitoare.

Henri o să-l omoare pe năpârstoc, o să-i scoată cu mâinile lui mațele.

— Ferdinand Morieux şi-a vândut şi el partea, adăugă Léon.

Henri nu reacționă, închise telefonul foarte încet, întru totul pustiit de vestea aceasta. De-ar fi trebuit să-l omoare pe Jardin-Beaulieu, n-ar fi avut puterea să țină cuțitul.

Ministrul, închiderea şantierelor, plângerea pentru corupţie, totul o lua razna.

Situaţia îi scăpa complet de sub control.

Nu stătu să se gândească, să se uite la ceas. Era aproape ora trei noaptea când dădu buzna în camera lui Madeleine. Era aşezată pe pat, nu dormea, aşa gălăgie fusese toată noaptea în casă, că nu putuse să închidă ochii! Iar Léon care sunase din cinci în cinci minute, ar trebui să-i spui... Ceruse ca telefonul să fie scos din priză, ai vorbit cu el? Apoi Madeleine se opri, uluită să-l vadă pe Henri înnebunit. Îl văzuse îngrijorat, da, furios, ruşinat, gânditor şi chiar tulburat, de pildă, luna trecută când se prefăcuse ajuns pe culmile disperării, dar, încă de a doua zi, nu mai avea nimic, îşi rezolvase problema. Or, în noaptea aceea, era palid ca un mort, crispat, vocea nu-i tremurase niciodată în asemenea hal, iar lucrul cel mai îngrijorător: fără minciuni sau foarte puţin, nimic de pe faţa lui nu-i trăda obişnuita şiretenie, şiretlicurile; de obicei, simţeai că se preface de la douăzeci de paşi, în timp ce acum, părea atât de sincer...

Ce mai încoace şi încolo, Madeleine nu-l văzuse niciodată într-o asemenea stare.

Bărbatu-său nu-şi ceru iertare pentru că dădea năvală în camera ei în miezul nopţii, se aşeză pe marginea patului şi vorbi. Dar chiar şi mărginindu-se la strictul necesar, ceea ce spunea îi era lui însuşi neplăcut. Sicriele prea mici, muncitorii nepricepuţi, lacomi de bani, toţi străinii aceştia care nici măcar nu vorbeau franceză... Şi cât de grea era treaba! Cumplită! Dar era silit să recunoască totul: nemţoteii din mormintele franţuzeşti, coşciugele umplute cu pământ, traficul mărunt de la faţa locului, cineva întocmise nişte rapoarte, crezuse că face

bine propunându-i niscaiva bani funcționarului, o gafă, bineînțeles, dar în sfârşit...

Madeleine dădea din cap, ascultându-l cu mare atenție. Din punctul ei de vedere, n-avea cum să fie numai vina lui.

— Dar, Henri, de ce-ai fi tu singurul răspunzător în povestea aceasta? E prea uşor...

Henri era foarte uimit, de sine însuşi mai întâi, de faptul că era în stare să spună toate lucrurile acestea, să admită că greşise; uimit mai apoi de Madeleine, care îl asculta cu atâta băgare de seamă şi care, deşi nu-i lua apărarea, înțelegea; şi, în sfârşit, uimit de cuplul lor, căci era pentru prima oară de când se cunoşteau că se comportau amândoi ca nişte adulți. Vorbeau fără mânie, fără patimă, de parcă discutau despre reamenajarea casei, de parcă se sfătuiau în legătură cu o călătorie sau o problemă de zi cu zi, pentru prima oară când, pe scurt, se înțelegeau.

Henri o privi altfel. Ceea ce sărea în ochi era, bineînțeles, pieptul ajuns la nişte dimensiuni uluitoare. Purta o cămaşă de noapte uşoară, i se vedeau sfârcurile, întunecate, mari, pline, umerii rotunzi... Henri se opri o clipă ca s-o contemple, ea zâmbi, clipa fu intensă, o clipă de comuniune, o dori îngrozitor, dezlănțuirea aceasta de dorință îi făcu teribil de bine. Brutalitatea nevoii acesteia de a o fute ținea şi de atitudinea maternă, protectoare pe care o adopta Madeleine şi care îi dădea ghes să se adăpostească înăuntrul ei, să fie primit, să dispară acolo. Problema era gravă, serioasă, dar felul în care îl asculta avea o nuanță de uşurătate, de simplitate şi tihnă. Pe nesimțite, Henri se destinse, vocea i se domoli, vorbea mai rar. Privind-o, se gândi: Asta e femeia mea. Şi-l cuprinse o mândrie necunoscută şi neaşteptată. Întinse

mâna, o puse pe sânul ei, ea zâmbi cu amabilitate, mâna îi alunecă spre pântece, Madeleine începu să respire cu zgomot, ca şi cum ar fi durut-o. Gestul lui Henri era oarecum plănuit, pentru că mereu se pricepuse cum s-o ia pe Madeleine, dar nu numai. Era ca o regăsire cu o ființă pe care n-o întâlnise cu adevărat niciodată. Madeleine desfăcu picioarele, dar îl reținu apucându-l de încheietura mâinii.

— Chiar nu e momentul, şuieră ea, în timp ce glasul ei urla contrariul.

Henri încuviință fără grabă, se simțea puternic, îşi recăpăta încrederea în sine.

Trăgându-şi răsuflarea, Madeleine îşi puse pernele în spate, căută o poziție, iar când o găsi, suspină a părere de rău şi-i mângâie, ascultându-l, vinişoarele umflate şi albăstrii, avea nişte mâini aşa de frumoase.

Henri se adună, trebuia să se întoarcă la ale lui:

— Léon m-a lăsat baltă. Nu pot să sper la niciun ajutor de la taică-său.

Madeleine fu jignită, şocată că Léon nu-l ajuta, era şi el băgat în toată povestea, nu?

— Tocmai că nu, zise Henri, nu mai e. Şi nici Ferdinand.

Buzele lui Madeleine se rotunjiră într-un „ah“ tăcut.

— Mi-ar lua prea mult ca să-ți explic, hotărî el.

Madeleine zâmbi, bărbatu-său îşi revenise. Pe de-a-ntregul. Îi dezmierdă obrazul.

— Bietul meu iubit...

Îi vorbea cu o voce blândă, prietenoasă.

— Să înțeleg că e chiar atât de grav?

Henri închise ochii a încuviințare, îi deschise, apoi îşi luă avânt:

— Taică-tău nu vrea şi pace să mă ajute, dar...

— Da, şi dacă i-aş cere-o din nou, tot n-ar vrea.

Henri se uita la mâna lui Madeleine cuibărită într-a lui, dar braţele le căzuseră înapoi pe genunchi. Trebuia s-o convingă. Nu putea, n-avea cum să-l refuze. Bătrânul Péricourt voise să-l umilească, acum că îşi atinsese ţelul, avea (Henri caută cuvântul) datoria, da!, datoria să se arate cu picioarele pe pământ! Căci, la urma-urmelor, cu ce se alegea văzându-şi numele târât în noroi în cazul în care izbucnea un scandal? Nu, nu chiar un scandal, nu erau motive, să zicem, un incident? Era de înţeles că nu voia să-i sară în ajutor ginerelui, dar ce-l costa să-i facă un hatâr fie-sii, nu? Se tot lua de unii şi de alţii şi se băga în treburi care nu-l priveau nici pe departe ca acum! Madeleine fu de acord:

— Aşa e.

Dar Henri întrezărea în străfundurile ei o împotrivire. Se aplecă.

— Nu vrei să-l rogi... pentru că ţi-e teamă c-o să refuze, nu?

— O, nu! răspunse Madeleine pripindu-se. Deloc, dragule!

Îşi desprinse mâna şi şi-o puse pe burtă, cu degetele uşor răsfirate. Şi îi zâmbi.

— N-am să-l rog pentru că *nu vreau* să-l rog. De fapt, Henri, te ascult, dar chiar nu-mi pasă.

— Înţeleg, încuviinţă Henri. De altfel, nu-ţi cer să-ţi pese, îţi c...

— Nu, Henri, nu înţelegi. Nu-mi pasă nu de afacerile tale, ci de tine.

Madeleine spusese toate acestea fără să-şi schimbe înfăţişarea, tot simplă, zâmbitoare, prietenoasă, teribil de apropiată. Şocul fu atât de mare, încât lui Henri i se păru că nu auzise bine.

— Nu pricep...

— Ba da, iubitule, sunt sigură că ai priceput tot. Nu-mi pasă nu de ceea ce faci tu, ci de ceea ce eşti tu.

Ar fi trebuit să se ridice imediat şi să plece, dar privirea lui Madeleine îl ţintuia pe loc. Nu avea chef să audă mai multe, dar era prins în situaţie, ca un acuzat pe care judecătorul îl sileşte să-şi asculte condamnarea.

— Nu mi-am făcut nicicând cine ştie ce iluzii în privinţa ta, explică Madeleine. Nici în privinţa noastră. Recunosc, te-am iubit o vreme, dar nu mi-a luat mult până să-mi dau seama cum o să se termine toată povestea. Nu m-am lăsat aşa uşor, pentru că aveam nevoie de tine. M-am măritat cu tine, pentru că aveam o vârstă, pentru că mi-ai cerut mâna şi pentru că Aulnay-Pradelle suna frumos. Dacă n-ar fi fost aşa de ridicol să fiu nevastă-ta, întruna umilită de aventurile tale, mi-ar fi plăcut să mă numesc astfel. Atâta pagubă!

Henri se ridicase. De data aceasta, nu se prefăcu demn de dragul situaţiei, nu încercă să mai dovedească ceva, să mai adauge vreo minciună: Madeleine vorbea cu prea multă seriozitate, nimic din ceea ce spunea nu mai putea fi schimbat.

— Ce te-a salvat până acum e faptul că eşti frumos de pici, iubitule.

Din fundul patului, cu mâinile pe burtă, îşi admira soţul care avea să iasă din cameră şi căruia îi vorbea de parcă se despărţeau pentru o noapte, după o clipă de plăcere şi tandreţe.

— Sunt sigură că mi-ai făcut un copil foarte frumos. Nici că m-am aşteptat la mai mult de la tine. Acum că e aici (se bătu uşurel pe burtă care răspunse cu un sunet înfundat), poţi să ajungi ce vrei tu şi chiar un nimic, nu-mi

pasă. E o dezamăgire, dar mi-am revenit, pentru că am o alinare. Pentru tine, dacă e să mă iau după puținul pe care-l știu, cred că a venit ceasul unei catastrofe din care n-o să-ți mai revii. Dar nu e treaba mea.

De zeci de ori spărsese Henri câte ceva în împrejurări asemănătoare, o vază, o mobilă, un geam, un bibelou. Dar în seara aceea, se ridică, ieşi şi închise încetişor uşa de la camera soției sale.

Luând-o pe hol, îi apărură imagini cu moşia de la Sallevière aşa cum o văzuse cu câteva zile în urmă, cu imensa fațadă admirabil restaurată, horticultorii începuseră să redeseneze vasta grădină în stil franțuzesc, meşterii se pregăteau să se apuce de tavanele sălilor şi camerelor, aveau să refacă îngerii şi lemnăria...

Doborât de toți cei care-l lăsaseră baltă în câteva ore, Henri se chinuia ca un disperat să-i dea o formă acestui cataclism, dar nu izbutea, erau doar cuvinte, imagini, nimic real.

Să piardă totul aşa, la fel de repede pe cât îl câştigase, nu reuşea să înțeleagă.

Dar izbuti până la urmă datorită unui cuvânt rostit cu voce tare, când era singur pe culoar:

— Sunt mort.

37

Cu ultimele depuneri, contul bancar al Suvenirului Patriotic anunța un sold pozitiv de o sută şaptezeci şi şase de mii de franci. Albert făcu o socoteală rapidă, trebuia să fie şmecher, să nu scoată prea mulți bani dintr-odată, dar, în banca aceasta, se desfăşurau atât de multe operațiuni, că se întâmpla adesea să se ruleze şapte sau opt milioane într-o singură zi, iar prin case să treacă zilnic fluxuri de patru, cinci mii de franci, uneori chiar mai mult, alimentate cum erau de un număr impresionant de prăvălii şi mari magazine pariziene.

Încă de la sfârşitul lui iunie, Albert trăia de parcă ar fi fost un altul.

Dimineața, între două grețuri şi deja la fel de istovit ca după atacarea unei poziții germane, se ducea la muncă într-o stare vecină cu implozia; nu s-ar fi mirat dacă, în fața băncii, justiția ar fi înălțat peste noapte un eşafod ca să-l ghilotineze fără niciun proces în văzul tuturor angajaților adunați cu mic, cu mare şi cu domnul Péricourt în frunte.

Cât era ziua de lungă, se mişca într-o toropeală înceţoşată, trecea enorm de mult timp până să audă vocile;

când îi vorbeau, ceilalți erau nevoiți să-i străbată zidul de frică. Albert te privea de parcă l-ai fi împroşcat cu jetul unui furtun de pompieri. „Pardon, cum?“ erau întotdeauna primele lui cuvinte, nimeni nu-l mai lua în seamă, îl cunoşteau deja.

În cursul dimineții, depunea în contul Suvenirului Patriotic banii sosiți în ajun şi, din aburul fierbinte care-i inunda creierul, încerca să extragă suma pe care avea s-o scoată în numerar. Apoi, când începea rotirea angajaților la fiecare casă pentru pauza de prânz, profita de fiecare trecere pe la câte un ghişeu ca să-şi efectueze retragerile, semnând cu o mână febrilă Jules d'Épremont, de parcă clientul s-ar fi prezentat chiar el la bancă la ora mesei. Pe măsură ce lua bancnotele, le băga în geanta care se umfla de ajungea, imediat după amiază, să fie de patru ori mai burduşită decât de dimineață.

De două ori, seara, îndreptându-se spre uşa rotativă şi auzindu-se strigat de un coleg sau pentru că i se năzărise că un client îl priveşte bănuitor, începuse să se pişe în pantaloni şi fusese nevoit să ia un taxi ca să se întoarcă acasă.

Celelalte dăți, îşi ițea capul pe trotuar înainte de a ieşi, doar ca să se încredințeze că eşafodul ce lipsea de dimineață nu fusese ridicat între timp în fața gurii lui de metrou, mai ştii.

În geantă, în care cei mai mulți dintre angajați îşi aduceau masa de prânz, Albert căra în seara aceea nouăzeci şi nouă de mii de franci în bancnote mari. De ce nu o sută de mii, poate că din superstiție, ei bine, nu, deloc: era o chestiune de eleganță. De estetică — una de contabil, bineînțeles, totul e relativ pe lumea aceasta —, dar de estetică, pentru că, cu suma cu pricina, Suvenirul

Patriotic se putea făli cu faptul de a fi escrocat un milion o sută unsprezece mii de franci. Pentru Albert, erau frumoase toate cifrele acestea de 1 care urmau unele după altele. Suma minimă stabilită de Édouard fusese, aşadar, depăşită de mult, iar dintr-un punct de vedere mai personal, pentru Albert era o zi de biruinţă. Era într-o sâmbătă, 10 iulie, le ceruse şefilor un concediu excepţional de patru zile cu prilejul sărbătorii naţionale şi, cum la ora redeschiderii băncii, pe 15 iulie, urma, în mod normal, să fie pe vapor în drum spre Tripoli, ziua aceea era ultima pe care o petrecea la bancă. Ca şi la armistiţiul din 1918, faptul că scăpa cu viaţă din toată povestea aceasta îl lăsa mut de uimire. Un altul în locul lui s-ar fi crezut nemuritor. Dar Albert nu izbutea să se vadă pentru a doua oară supravieţuitor; degeaba se apropia momentul îmbarcării pentru colonii, el tot nu credea cu-adevărat.

— Pe săptămâna viitoare, domnule Maillard!

— Poftim? Cum? Ăăă... Da, bună seara...

Din moment ce era încă în viaţă, iar emblematicul milion, atins şi chiar depăşit, Albert se întreba dacă n-ar fi fost mai rezonabil să schimbe biletele de tren şi de vapor şi să grăbească plecarea. Dar, în privinţa aceasta, era şi mai nehotărât decât pentru restul.

Să plece, da, foarte repede, imediat dacă ar fi fost cu putinţă... dar Pauline?

De o sută de ori încercase să-i vorbească şi tot de atâtea ori se dăduse bătut. Pauline era minunată, satin pe dinăuntru şi catifea pe dinafară şi citită într-un hal! Dar era una dintre fetele acelea din popor din care se fac cucoanele. Nunta în alb, apartamentul, copiii, trei, poate patru, aşa arăta viitorul. Dacă n-ar fi fost decât după el, Albert n-ar fi avut nimic împotriva unei vieţişoare

liniştite cu Pauline şi câţiva plozi, poate chiar patru, ba chiar i-ar fi plăcut să-şi păstreze slujba la bancă. Dar acum, că era un escroc în toată regula şi, în curând, cu voia lui Dumnezeu, de nivel internaţional, perspectiva aceasta pălea şi, odată cu ea, Pauline, nunta, copiii, apartamentul şi cariera la bancă. Nu-i rămânea decât o soluţie; să-i mărturisească totul, s-o convingă să-l însoţească, peste trei zile, cu un milion de franci în bancnote mari într-o valiză, un prieten cu faţa despicată în două ca un pepene şi jumătate din poliţiştii francezi pe urmele lor.

Cu alte cuvinte, imposibil.

Sau să plece singur.

Să-i ceară un sfat lui Édouard era ca şi cum ar fi vorbit cu pereţii. Până la urmă, deşi ţinea nespus de mult la el pentru tot felul de motive contradictorii, lui Albert i se părea că Édouard e destul de egoist.

Se ducea să-l vadă o dată la două zile, între pusul la ciorap al banilor şi întâlnirile cu Pauline. Cum în apartamentul din fundătura Pers nu mai stătea acum nimeni, Albert considerase că nu e prudent să lase acolo averea de care le depindea viitorul. Căutase o soluţie, ar fi putut să închirieze un seif într-o bancă, dar nu avea încredere, preferase biroul de bagaje de mână de la gara Saint-Lazare.

Seară de seară, scotea valiza, se închidea în toaleta bufetului ca să lase veniturile zilei, apoi i-o înapoia funcţionarului. Se dădea drept comis-voiajor. În corsete, declarase el, nu găsise altceva. Angajaţii îi aruncau ocheade cu subînţeles, cărora le răspundea cu un semn uşor care, bineînţeles, îi sporea şi mai mult reputaţia. Pentru cazul în care Albert ar fi trebuit să spele cât mai repede putina, Albert lăsase şi o cutie enormă de pălării în care se afla tabloul cu căpăţâna de cal desenată de Édouard, al cărui

geam nu-l reparase şi, deasupra, înfăşurată în hârtie de mătase, masca de cal. Silit să plece în grabă, ştia că ar lăsa mai degrabă valiza cu bani decât cutia aceasta.

După biroul de bagaje de mână de la gară şi înainte să se ducă la întâlnirea cu Pauline, Albert mergea la Lutetia, fapt care îl aducea înr-un hal fără de hal. Ca să treci neobservat, un hotel de lux parizian...

— Nu-ți face griji! scrisese Édouard. Cu cât ceva e mai vizibil, cu atât mai puțin se vede. Uită-te la Jules d'Épremont! Nimeni nu l-a văzut niciodată şi totuşi, toată lumea are încredere în el.

Pufnise într-unul dintre râsetele lui de cal care îți zbârleau părul în vârful capului.

La început, Albert numărase săptămânile, apoi zilele. Dar acum, de când Édouard, sub numele şi fals, şi adevărat de Eugène Larivière, se dusese să-şi vadă de excentricitățile sale într-un mare hotel, număra ceasurile şi chiar şi minutele care îi despărțeau de plecare, stabilită pe 14 iulie cu trenul ce pleca din Paris spre Marsilia la ora 13:00 şi care le îngăduia să prindă, a doua zi, *SS D'Artagnan* al Companiei mesageriilor maritime cu destinația Tripoli.

Trei bilete.

În seara aceea, ultimele minute înăuntrul băncii fură la fel de greu de trăit ca o naştere, îi era greu la fiecare pas, apoi, în sfârşit, ieşi afară. Era aievea? Timpul era frumos, geanta, grea. La dreapta, niciun eşafod; la stânga, nici urmă de jandarmi...

Nimic altceva decât, pe trotuarul din față, silueta mărunțică şi subțire a lui Louise.

Imaginea aceasta îi provocă un şoc, oarecum ca atunci când te întâlneşti pe stradă cu un negustor pe care nu l-ai văzut decât în spatele tejghelei, îl recunoşti, dar

simți că ceva nu e ca de obicei. Louise nu venise niciodată să-l ia de la bancă. Pe când trecu în grabă strada, se întrebă cum de găsise adresa, dar micuța aceasta stătea tot timpul cu urechile ciulite, nu încăpea îndoială că ştia multe despre afacerile lor.

— Édouard..., spuse ea. Trebuie să vii imediat.

— Cum, Édouard, ce-i cu el?

Dar Louise nu răspunse, ridicase mâna şi oprise un taxi.

— Hotel Lutetia.

În maşină, Albert îşi puse geanta între picioare. Louise se uita fix în față, de parcă ea ar fi condus taxiul. Norocul lui Albert, Pauline, de serviciu în seara aceea, avea să termine târziu şi, cum a doua zi o lua de la capăt în zori, urma să doarmă „acasă la ea". Pentru o slujnică, lucrul acesta însemna la ceilalți.

— Dă-o încolo de treabă...! întrebă Albert după o vreme. Ce are Éd...

Surprinse privirea şoferului în retrovizoare şi se corectă în pripă:

— Ce are Eugène?

Pe chipul lui Louise nu se citea nimic, ca pe acela al mamelor sau nevestelor înspăimântate.

Ea se întoarse spre Albert, dădu din mâini a neputință. Avea ochii umezi.

— De parcă ar fi murit.

Albert şi Louise străbătură holul de la Lutetia cu un pas pe care îl sperau normal. Mai bătător la ochi de-atât nici că se putea. Liftierul se prefăcu că nu le vede nervozitatea, era tânăr, dar deja bine rodat.

Îl găsiră pe Édouard pe jos, cu spatele sprijinit de pat, cu picioarele întinse. Într-o stare foarte proastă, dar nu mort. Louise reacționă cu obişnuitul ei sânge rece.

Camera puțea a vomă, deschise una câte una toate ferestrele şi transformă în cârpe de şters pe jos toate prosoapele pe care le găsi la baie.

Albert se puse în genunchi şi se aplecă spre prietenul său.

— Ce faci, amice? Nu ți-e bine?

Édouard clătina din cap, deschidea şi închidea ochii spasmodic. Nu purta mască, gaura din chip răspândea o duhoare de putreziciune atât de puternică, încât îl sili pe Albert să se dea înapoi. Trase adânc aer în piept, apoi îşi luă tovarăşul de subsuori şi izbuti să-l întindă pe pat. Pe un tip care n-are nici gură, nici falcă, nimic altceva decât o gaură şi dinții de sus, nu ştii cum să faci să-l bați uşurel pe obraji. Albert se luptă cu Édouard să deschidă ochii.

— Mă auzi? repeta el. Spune, mă auzi?

Şi cum nu obținea nicio reacție, lăsă fasoanele deoparte. Se ridică, se duse la baie şi umplu cu apă un ditamai paharul.

Când se răsuci ca să se întoarcă în cameră, fu atât de uluit, încât paharul îi scăpă din mâini şi, făcându-i-se rău, fu nevoit să se aşeze pe jos.

Agățată de uşă ca un halat pe un cuier, o mască.

Un chip de om. Cel al lui Édouard Péricourt. Adevăratul Édouard. Cel de dinainte, înfățişat aidoma! Nu-i lipseau decât ochii.

Albert uită unde se afla, era în tranşee, la câțiva paşi de treptele de lemn, pregătit pentru atac, toți băieții sunt acolo, în fața şi în spatele lui, încordați ca nişte arcuri, gata să se năpustească spre cota 113. Mai încolo, locotenentul Pradelle supraveghează cu binoclul liniile duşmane. Înaintea lui, Berry, iar înaintea lui Berry, tipul acela pe care nu-l prea ştie, care se întoarce, Péricourt

care îi zâmbeşte, un surâs luminos. Lui Albert îi pare un puştan care o să facă o prostie, nici măcar n-are vreme să-i răspundă, Péricourt s-a întors la loc.

Acesta era chipul pe care îl avea în seara aceea în faţa lui, cu excepţia zâmbetului. Albert era ca paralizat, nu-l mai văzuse de-atunci, bineînţeles, doar în vis, şi iată-l acolo, ivindu-se din uşă, de parcă Édouard avea să apară cu totul, ca o fantomă. Lanţul tuturor imaginilor se descătuşă, cei doi soldaţi ucişi cu un glonţ în spinare, atacul cotei 113, locotenentul Pradelle care îl izbeşte rău în umăr, pâlnia de obuz, mareea de pământ care îl acoperă.

Albert urlă.

Louise apăru în uşă, înnebunită.

El se scutură, lăsă apa să curgă, se frecă pe faţă, umplu din nou paharul şi, fără să se mai uite la masca lui Édouard, trecu din nou în cameră şi îl vărsă pe tot, dintr-odată, pe gâtul tovarăşului său, care se ridică numaidecât pe coate şi se puse pe tuşit, să-şi scuipe plămânii şi mai multe nu, aşa cum tuşise probabil şi el odinioară, când se întorsese la viaţă.

Albert îi împinse pieptul înainte în caz că avea să vomite iarăşi, dar nu, tusea i se potoli greu. Édouard îşi venise în fire, dar dacă era să se ia după ochii lui încercănaţi şi trupul moale ca o cârpă care căzu din nou în nesimţire, era sleit de puteri. Albert îi ascultă respiraţia care i se păru normală. Fără să se sinchisească de prezenţa lui Louise, îşi dezbrăcă tovarăşul şi-l băgă sub cearşafuri. Patul era atât de mare, încât putu să se aşeze lângă el pe o pernă, el într-o parte, Louise, de cealaltă.

Amândoi rămaseră aşezaţi acolo, ca două proptele. Fiecare îl ţinea de câte-o mână pe Édouard care adormi scoţând un zgomot îngrijorător din gât.

De unde se aflau, Louise şi Albert puteau vedea, pe masa cea mare şi rotundă din mijlocul încăperii, seringa cea lungă şi subţire, lămâia tăiată în două şi, pe o foaie de hârtie, resturile unui praf maroniu, ca pământul, bricheta de răcan al cărei fitil îndoit şi înnodat semăna cu o virgulă sub un cuvânt.

La picioarele mesei, garoul din cauciuc.

Rămaseră fără să scoată o vorbă, fiecare cu gândurile lui. Albert nu se pricepea cine ştie ce, dar produsul semăna mult cu ceea ce i se propusese odată, când căuta morfină. Era etapa următoare: heroina. Ca să-şi facă rost de ea, Édouard nici nu avusese nevoie de un intermediar...

În mod ciudat, Albert se întrebă dar eu ce rost mai am?, de parcă i-ar fi părut rău că nu trebuise să se ocupe, pe lângă toate celelalte, şi de problema aceasta.

De când lua Édouard heroină? Albert era ca părinţii aceia depăşiţi de situaţie, care nu şi-au dat seama de nimic şi care se trezesc dintr-odată în faţa faptului împlinit, dar e prea târziu.

Cu patru zile înainte de plecare...

De altfel, avea vreo importanţă dacă era cu trei zile înainte sau după plecare?

— O să plecaţi?

Mintea necoaptă a lui Louise străbătuse acelaşi parcurs logic, pusese întrebarea cu o voce gânditoare şi venită din depărtări.

Albert îi răspunse printr-o tăcere. Care însemna „da".

— Când? întrebă ea, tot fără să-l privească.

Albert nu răspunse. Ceea ce voia să spună „în curând".

Louise se răsuci atunci spre Édouard şi, cu arătătorul întins, făcu la fel ca în prima zi: visătoare, dădu ocol

rănii căscate, cărnurilor umflate şi sângerii ca o mucoasă scoasă în afară... Apoi se ridică, se duse să-şi pună haina, se întoarse spre pat, de data aceasta pe partea cu Albert, se aplecă şi-l sărută pe obraz, un sărut lung.

— Ai să vii să-mi spui la revedere?

Din cap, Albert răspunse „Da, bineînțeles".

Ceea ce voia să însemne „nu".

Louise făcu un semn cum că înțelegea.

Îl mai sărută o dată şi ieşi din cameră.

Absența ei provocă un mare gol de aer, cum se mai întâlnesc, se pare, în aeroplane.

38

Ceea ce se întâmpla era aşa de nemaipomenit, că domnişoara Raymond îşi pierdu răsuflarea. Pe scurt, de când lucra pentru primarul de arondisment, aşa ceva chiar că nu se mai văzuse vreodată. Că străbătuse de trei ori încăperea fără ca lui să i se scurgă ochii după ea, haide, mai treacă-meargă..., dar să ocolească de trei ori biroul fără ca el să-i bage mâna pe sub fustă, cu arătătorul în sus...

De câteva zile încoace, Labourdin nu mai era el însuşi, ochii îi erau sticloşi, gura îi atârna, n-ar fi băgat de seamă nici dacă domnişoara Raymond ar fi dansat din buric. Era alb la faţă, se mişca greu, ca un om care se aşteaptă dintr-o clipă într-alta la un atac de inimă. Să-i fie de cap, gândea ea. Crăpi, împuţitule. Brusca decrepitudine a şefului său era prima alinare de care avea parte de când fusese angajată. O binecuvântare.

Labourdin se ridică, îşi puse încet vesta, îşi luă pălăria şi ieşi din birou fără să scoată o vorbă. Un colţ al cămăşii i se ivea din pantaloni, soiul acela de detaliu care transformă orice om într-un păduchios. În mersul lui greoi, era ceva dintr-un bou care pleacă la abator.

La vila Péricourt, i se spuse că domnul Péricourt nu era acasă.

— O să aştept..., zise el.

Apoi împinse uşa de la salon, se prăbuşi pe prima canapea, iar domnul Péricourt îl găsi, trei ceasuri mai târziu, în aceeaşi poziţie.

— Ce faci dumneata aici? întrebă el.

Vederea domnului Péricourt îl zăpăci de tot.

— Ah! Domnule preşedinte... domnule preşedinte..., zise Labourdin, încercând să se ridice.

Iată tot ce găsi, convins că prin aceste cuvinte, „domnule preşedinte", spusese totul, explicase totul.

În ciuda enervării sale, domnul Péricourt se purta cu Labourdin cu o blândeţe de ţăran. „Ia lămureşte-mă", îi spunea el uneori cu răbdarea aceea pe care oamenii nu o au decât cu vacile şi idioţii.

Dar în ziua aceea rămase rece, silindu-l pe Labourdin să se străduiască din răsputeri să se ridice de pe canapea şi să explice, să nu mă-nţelegeţi greşit, domnule preşedinte, nimic nu lăsa să se întrevadă, chiar şi dumneavoastră, sunt sigur, şi toată lumea, cum să ne treacă prin minte un asemenea lucru etc.

Interlocutorul îi îngădui să-şi reverse puhoiul de cuvinte fără rost. De altfel, nici nu-l mai asculta. Nu merita osteneala de a continua. Cât despre Labourdin, el îşi vedea de văicărelile lui:

— Imaginaţi-vă, domnule preşedinte, că Jules d'Épremont nici nu există!

Mai că-l admira.

— Cum naiba! Un membru al Institutului care lucrează în cele Americi nu poate să nu existe! Schiţele, desenele

acelea nemaipomenite, sublimul proiect au fost totuşi realizate de cineva!

Ajuns în stadiul acesta, Labourdin avea neapărată nevoie de un ghiont, fără de care mintea lui avea să-nceapă să se învârtească în cerc, ceea ce putea să-l țină ore întregi.

— Şi, prin urmare, el nu există, rezumă domnul Péricourt.

— Aşa-i! strigă în gura mare Labourdin, de-a dreptul fericit că era atât de bine înțeles. Adresa, strada Louvre numărul 52, imaginați-vă că nici ea nu există! Şi ştiți ce se află acolo?

Tăcere. Oricare ar fi fost împrejurările, Labourdin se dădea în vânt după ghicitori, tâmpiților le place să facă furori.

— Poşta! răcni el. Biroul poştal! Nu e o adresă, e o căsuță poştală!

Era uluit de finețea vicleşugului.

— Şi de-abia acum îți dai tu seama de toată tărăşenia...

Labourdin luă reproşul ca pe o încurajare.

— Chiar aşa, domnule preşedinte! Nu uitați (ridică arătătorul ca să sublinieze subtilitatea abordării sale), aveam eu o bănuială. Desigur, primisem recipisa, o scrisoare bătută la maşină care explica faptul că artistul era în cele Americi şi că toate desenele acestea pe care le cunoaşteți, dar în sfârşit, eu...

Se strâmbă atunci a îndoială şi dădu din cap de parcă ar fi vrut să exprime ceea ce cuvintele nu puteau traduce: profunda lui perspicacitate.

— Şi ai plătit? i-o tăie domnul Péricourt glacial.

— Dar, dar, dar, dar... cum adică? Bineînțeles, domnule preşedinte, că am plătit!

Era categoric.

— Fără plată, nici comandă! Şi fără comandă, nici monument! Altfel nu se putea! Arvuna i-am dat-o Suveniruului Patriotic, n-am avut de ales!

Însoțindu-şi cuvintele cu gesturi, scoase din buzunar un fel de ziar. Domnul Péricourt i-l smulse din mâini. Îl răsfoi nervos. Labourdin nici măcar nu-l lăsă să pună întrebarea care-i stătea pe limbă.

— Societatea aceasta nu există! urlă el. E o societate...

Se opri brusc. Cuvântul acesta, pe care totuşi îl sucise şi răsucise în ultimele două zile, nu-i mai venea în minte.

— Este o societate..., reluă el, fiindcă observase că mintea îi funcționa oarecum ca un motor de maşină, dădeai de mai multe ori din manivelă şi, uneori, pornea din nou. Imaginară! Am găsit, imaginară!

Zâmbi arătându-şi toți dinții, destul de mândru că depăşise dificultatea aceasta lingvistică.

Domnul Péricourt răsfoia în continuare catalogul, tare subțire.

— Dar, spuse el, acestea sunt nişte modele industriale.

— Păi... da, se încumetă Labourdin, care nu pricepea unde voia să ajungă preşedintele.

— Labourdin, noi, noi am comandat o operă orginală, nu?

— Aaa! urlă Labourdin care uitase punctul acesta, dar îşi aducea aminte că îi pregătise răspunsul. Chiar aşa, dragă domnule preşedinte, ba chiar foarte originală! Pentru că, vedeți dumneavoastră, Jules d'Épremont este autorul unor modele industriale şi, *totodată*, a unor opere cum s-ar spune „pe măsură"! Omul acesta ştie să facă de toate!

Îşi aminti atunci că vorbea despre o ființă pur şi simplu născocită.

— În sfârşit... ştia să facă de toate, adăugă el, coborând tonul, de parcă ar fi fost vorba despre un artist mort şi, din pricina aceasta, incapabil să onoreze o comandă.

Răsfoind paginile catalogului şi uitându-se la modelele prezentate, domnul Péricourt îşi dădea seama de dimensiunile înşelătoriei: naţionale.

Scandalul avea să fie îngrozitor.

Fără să-l ia în seamă pe Labourdin care-şi ridica pantalonii cu amândouă mâinile, se răsuci, se duse la birou şi se trezi în faţa enormităţii propriului eşec.

Totul în jurul lui, desenele înrămate, schiţele, proiecţiile monumentului său îi urlau umilirea.

Nu-i păsa de banii cheltuiţi, nici măcar, pentru un bărbat ca el, de faptul că fusese tras pe sfoară, nu, ceea ce îl scotea din minţi era că cineva îşi bătuse joc de nenorocirea lui. Banii, reputaţia, mai treacă-meargă, avea de unde, iar lumea afacerilor îl învăţase cât de rea sfetnică este ranchiuna. Dar luarea în râs a nenorocirii sale echivala cu disprețuirea morţii fiului său. Aşa cum o făcuse el cândva. În loc să repare tot răul pe care i-l făcuse fiului său, monumentul acesta stricase şi mai mult lucrurile. Nădăjduita mântuire se transforma într-un caraghioslâc.

Catalogul Suvenirului Patriotic propunea o gamă de articole industriale cu o promoţie atrăgătoare. Câte asemenea monumente imaginare fuseseră vândute? Câte familii dăduseră bani pentru himerele acestea? Câte comune fuseseră tâlhărite ca în codru, victime ale propriei lor naivităţi? Era pur şi simplu dezgustător că cineva putuse să îndrăznească, putuse chiar să aibă ideea de a jecmăni atâţia oameni nefericiţi.

Domnul Péricourt nu era un om destul de generos nici ca să se simtă aproape de victimele pe care le

presimțea numeroase, nici ca să aibă chef să le vină în ajutor. Se gândea numai la el, la nenorocirea lui, la băiatul lui, la povestea lui. Suferea în primul rând pentru faptul că niciodată n-avea să reuşească să devină tatăl ce nu fusese vreodată. Dar, într-un fel încă şi mai egotist, era jignit de parcă fusese personal vizat: cei care plătiseră pentru modelele industriale fuseseră papagalii unei înşelătorii generale, în timp ce el, cu comanda lui de monument pe măsură, se simțea obiectul unei extorcări individuale.

Înfrângerea aceasta îi rănea grozav orgoliul.

Sleit de oboseală, scârbit, se aşează la birou şi deschise iarăşi catalogul pe care, fără să-şi dea seama, îl mototolise în mâini. Citi cu atenție interminabila scrisoare pe care escrocul o adresa primarilor de oraşe şi sate. Vorbe întoarse din condei, liniştitoare, care păreau atât de oficiale! Domnul Péricourt se opri o clipă asupra argumentului care, probabil, asigurase reuşita înşelătoriei, reducerea aceasta excepțională, neapărat atrăgătoare pentru bugetele reduse, efectul chilipirului... Şi chiar şi data aceasta de 14 iulie, atât de simbolică...

Înălță capul, întinse mâna şi se uită în calendar.

Escrocii le lăsau clienților puțină vreme ca să reacționeze ori să verifice cu cine aveau de-a face. Iar dacă primiseră o recipisă în toată regula în schimbul comenzii, n-aveau de ce să-şi facă griji înainte de 14 iulie, data sfârşitului pretinsei promoții. Erau în 12. Nu mai era vorba decât de câteva zile. Cum nimeni nu-i pomenea, şarlatanii aşteptau mai mult ca sigur să pună mâna pe ultimele arvune înainte de a o lua la sănătoasa. Cât despre clienți, cei mai chibzuiți sau cei mai bănuitori aveau să încerce în curând să se asigure că avuseseră încredere în cine trebuia.

Şi ce-o să se întâmple atunci?

O să izbucnească scandalul. Într-o zi sau două sau trei. Poate chiar în câteva ore.

Şi apoi?

Ziarele aveau să se lamenteze care mai de care, poliția o să fie cu ochii în patru; jigniți în numele națiunii, deputații aveau să-şi afişeze virtutea patriotică...

— Tâmpenii, murmură domnul Péricourt.

Şi chiar dacă aveau să dea de urma derbedeilor, dacă aveau să pună mâna pe ei, ce urma să se întâmple, trei, patru ani de anchetă, un proces, până atunci toată lumea avea să se domolească.

Inclusiv eu, gândi el.

Ideea aceasta nu-l alină: ziua de mâine n-avea nicio importanță, el suferea azi.

Închise catalogul, îl netezi cu palma.

Când o să-i înhațe poliția (în cazul în care lucrul acesta avea să se întâmple într-o bună zi), Jules d'Épremont şi complicii lui n-or să mai fie nişte indivizi. Aveau să se transforme în nişte fenomene de actualitate, nişte curiozități, cum fusese Raoul Villain[6], cum era pe cale să devină Landru.

Lăsați în seama furiei generale, vinovații n-aveau să le mai aparțină doar victimelor lor. Iar el, Péricourt, pe cine urma el să urască atunci când bandiții aveau să fie proprietatea tuturor?

Mai rău, numele lui avea să fie prins în miezul procesului! Iar dacă, din nenorocire, a fost singurul care a comandat o operă pe măsură, avea să fie singurul despre care se va spune: ia uite-l şi pe Péricourt, a băgat o sută

---

[6] Student ultranaționalist de extremă dreaptă (1885–1936), asasinul lui Jean Jaurès, parlamentar socialist cunoscut pentru pacifismul său. (*N.t.*)

de mii de franci în afacere, ce mai dobitoc! Se sufocă numai când se gândi la aşa ceva, căci avea să fie, în ochii tuturor, un fraier, un nerod. El, industriaşul încoronat de succes, bancherul temut de toți, fusese jupuit de bani ca un începător de nişte escroci de duzină.

Rămăsese fără cuvinte.

Rănit în amorul propriu, nu mai vedea nimic.

Înăuntrul lui, se petrecu ceva misterios şi irevocabil: îi voia pe oamenii care făcuseră nelegiuirea aceasta, aşa cum rareori îşi dorise ceva, cu o patimă nebunească. Nu ştia ce urma să le facă, dar îi voia şi cu asta, basta.

Nişte nenorociți. O bandă organizată. Plecaseră deja din țară? Poate că nu.

Putea oare să le dea de urmă înaintea poliției?

Era miezul zilei.

Trase cordonul şi porunci să i se dea de urmă ginerelui. Să vină. Să lase orice altceva baltă.

39

În mijlocul după-amiezii, Henri d'Aulnay-Pradelle pătrunse în marea poştă de pe strada Louvre şi alese o bancă ce-i îngăduia să observe şirurile de căsuțe poştale care acopereau pereții, nu departe de monumentala scară ce ducea la etaj.

Căsuța numărul 52 se afla la vreo cincisprezece metri de el. Se prefăcu absorbit de lectura ziarului, dar înțelese repede că nu putea să rămână multă vreme în locul acela. Înainte să ia ce-aveau de luat din căsuță, mai mult ca sigur că samsarii se uitau bine primprejur ca să vadă dacă totul era în odine şi nu încăpea îndoială că nu treceau în miezul zilei, ci mai degrabă dimineața. În sfârşit, acuma că era aici, se trezea prins în cea mai cumplită dintre spaimele sale: astăzi, pungaşii riscau mai mult dacă veneau să-şi ia ultimele plăți decât dacă se urcau într-un tren pentru celălalt capăt al Europei sau într-un vapor spre Africa.

N-or să vină.

Or, el nu avea prea mult timp.

Ideea aceasta îl doborî.

Părăsit de personal, lăsat de izbelişte de asociaţi, renegat de socru-său, abandonat de nevastă-sa, fără nicio perspectivă în catastrofa care se anunţa... Trăise cele mai rele trei zile din viaţa lui până la chemarea aceasta *in extremis*, curierul care venise de urgenţă după el, cuvintele acelea mâzgălite pe o carte de vizită a lui Marcel Péricourt: „Vino numaidecât să mă vezi".

Până să ia un taxi, să ajungă pe bulevardul Courcelles, să se întâlnească cu Madeleine la etaj... Tot cu zâmbetul ei tâmp, o gâscă ce stătea să ouă. Nu părea să-şi amintească nici măcar că îl condamnase cu nepăsare cu două zile în urmă.

— A, te-au găsit, dragule?

De parcă răsufla uşurată. Ce ticăloasă. Îl trimisese pe curier să-i dea de urmă până în patul lui Mathilde de Beausergent, de-ţi venea să te întrebi de unde ştia atâtea.

— Sper că nu te-a întrerupt înainte de orgasm! se interesă Madeleine.

Şi cum Henri trecu prin faţa ei fără să răspundă, adăugă:

— A, da, te duci la tata... Încă o treabă de bărbaţi, cât de insuportabili puteţi fi...

Apoi, îşi împreună mâinile pe burtă şi se întoarse la activitatea ei preferată: încerca să ghicească dacă picioarele sau poate călcâiele sau poate coatele făceau cocoaşele acelea, animăluţul dinăuntru era ca un peşte în apă; îi plăcea la nebunie să-i vorbească.

Pe măsură ce trecea timpul, iar nenumăraţii clienţi se îmbulzeau la ghişee şi toate căsuţele poştale se deschideau, mai puţin aceea pe care o supraveghea el, Henri îşi schimbă poziţia, băncuţa, etajul, urcă unde se

putea fuma, scrutând parterul. Lipsa aceasta de acțiune îl ucidea încetul cu încetul, dar ce să facă altceva? Se apucă din nou să-l blesteme pe bătrânul Péricourt, din vina căruia înțepenea aşteptând acolo, neputincios. I se păruse foarte necăjit. Omul acela avea să moară în picioare, dar se vedea pe el cât este de obosit, umerii căzuți, cearcănele vinețiii... Trecuse ceva vreme de când dădea semne de slăbiciune, dar starea părea să i se fi degradat şi mai mult. La Jockey se şoptea că, de când i se făcuse rău în noiembrie anul trecut, nu mai era chiar acelaşi. Deşi era un adevărat sfinx, doctorul Blanche cobora privirea când se vorbea despre Marcel Péricourt, ceea ce spunea totul. Semnul care nu înşela, la Bursă, anumite acțiuni fuseseră date în scădere. De atunci, mai crescuseră şi totuşi...

Lui Henri i se părea de neîndurat să ajungă la sapă de lemn când bătrânului încăpățânat avea să-i bată ceasul, adică prea târziu. Măcar de-ar fi putut să-şi dea obsteşcul sfârşit acum şi nu peste şase luni sau un an... Fireşte, de testament nu se putea atinge, de contractul prenupțial nici atât, dar Henri avea o încredere de nestrămutat în capacitatea sa de a obține ceea ce voia de la femei, calitate care nu fusese dezmințită decât de nevasta-sa (culmea!). Dar dacă ar fi nevoie, ar găsi el putere, iar pe Madeleine ar înghiți-o dintr-o îmbucătură; avea să-şi capete partea din averea bătrânului, pe cuvântul lui de soldat. Ce păcat. Voise prea mult sau prea repede... N-are niciun rost să se gândească la trecut, gata, Henri era un om de acțiune, nu se văicărea.

— Te pândesc mari necazuri, îi spusese bătrânul Péricourt când Henri se aşezase în fața lui, în mână cu cartea de vizită care îi ordona să vină.

Henri nu zisese nimic pentru că era adevărat. Ceea ce încă se mai putea îndrepta — micile probleme din cimitire — devenea, odată cu acuzația de corupere a unui funcționar, o dificultate aproape insurmontabilă.

Aproape. Adică nu pe de-a-ntregul insurmontabilă.

Or, tocmai, dacă Péricourt îl convoca, dacă se cobora până acolo încât să-l cheme, dacă îi luase urma până în patul uneia dintre amante însemna că avea mare nevoie de el.

Despre ce oare era vorba de ajunsese să trimită după el, Henri d'Aulnay-Pradelle, al cărui nume nu-l rostea decât cu dispreț? Henri habar n-avea, ştia numai că era acolo, în biroul moşului, aşezat şi nu în picioare, că nu ceruse nimic. Nu puse nicio întrebare.

— Fără mine, n-ai cum să-ți rezolvi necazurile.

Henri făcu o primă greşeală din pricina amorului său propriu, îşi îngădui să se strâmbe uşor a îndoială. Domnul Péricourt reacționă cu o violență pe care ginerele nu i-o cunoştea.

— Eşti mort! urlă el. Mă auzi? Mort! Cu ce ți se pune ție în cârcă, statul o să-ți ia tot, bunurile, reputația, tot, n-ai să-ți mai revii! Şi ai să sfârşeşti la închisoare.

Henri făcea parte din soiul acela de oameni care, după o greşeală tactică majoră, sunt capabili să dea dovadă de o nemaipomenită intuiție. Se ridică şi ieşi.

— Stai pe loc! strigă domnul Péricourt.

Fără să şovăie o clipă, Henri se întoarse, străbătu încăperea cu un pas hotărât, se propti în mâini de biroul socrului său, se aplecă şi zise:

— Atuncea, ia nu-mi mai puneți nervii la-ncercare. Aveți nevoie de mine. Nu ştiu de ce, dar, ca lucrurile să fie clare, orice mi-ați cere, condițiile mele sunt aceleaşi.

Ministrul vă e dator? Foarte bine, atunci interveniți personal pe lângă el, îl puneți să arunce la gunoi toate învinuirile, nu mai vreau nicio acuzație împotriva mea.

După care se aşează la loc în fotoliu, picior peste picior, ai fi băgat mâna în foc că era la Jockey şi aştepta ca majordomul să-i aducă paharul de coniac. Oricine, într-o asemenea situație, ar fi tremurat, întrebându-se ce-avea să i se ceară în schimb, dar nu Henri. De trei zile de când se tot gândea la dezastrul ce-l aştepta, se simțea gata de orice. Spuneți-mi pe cine trebuie să omor.

Domnul Péricourt se văzu nevoit să-i explice totul: cum comandase un monument al eroilor, înşelătoria la nivel național, el fiind probabil cea mai importantă victimă, cea mai cunoscută. Henri avu bunul-simț să nu zâmbească. Şi începu să înțeleagă ce anume avea să-i ceară socru-său.

— Scandalul e iminent, îl lămuri Marcel Péricourt. Dacă poliția îi arestează înainte să fugă, toată lumea o să se ocupe de ei, guvernul, justiția, ziarele, asociațiile, victimele, foştii combatanți... Iar eu nu vreau lucrul acesta. Găseşte-i.

— Ce vreți să faceți cu ei?

— Nu te priveşte.

Henri fu convins că Péricourt însuşi habar n-avea, dar nu era treaba lui.

— De ce eu? întrebă el.

Îşi muşcă imediat limba, dar era prea târziu.

— Ca să le dăm de urmă ticăloşilor ăstora e nevoie de un ticălos de-acelaşi soi.

Henri încasă ocara. Domnului Péricourt îi păru rău pentru insultă, dar nu pentru că mersese prea departe, ci pentru că risca să fie contraproductivă.

— Mai mult, n-avem timp, adăugă el cu o voce mai împăciuitoare. E o chestiune de ore. Şi nu te am decât pe tine la îndemână.

Pe la orele şase seara, după ce-şi schimbase de vreo zece ori poziţia, fu nevoit să accepte adevărul: strategia cu aşteptatul în poşta de pe strada Louvre n-avea să dea roade. Cel puţin, nu în ziua aceea. Şi nimeni nu putea să spună dacă mai era şi-un mâine.

Ce soluţie avea Henri, dacă nu să aştepte la poşta de la Louvre ipotetica venire a clienţilor căsuţei poştale numărul 52? Tipografia care tipărise catalogul?

— Nu te duce acolo, îi spusese Péricourt. O să trebuiască să pui întrebări, iar dacă se răspândeşte vestea că cineva are probleme cu tipografia, or să ajungă până la clienţi, la firmă, la escrocherie şi o să izbucnească scandalul.

Dacă nu era tipografia, rămânea banca.

Suvenirul Patriotic primise bani de la muşteriii săi, dar ca să afle la ce bancă fuseseră vărsate fondurile colectate, era nevoie de timp, de autorizaţii, lucruri pe care Henri nu le avea.

Şi se întorcea mereu de unde plecase: poşta sau nimic.

Îşi urmă firea şi alese răzvrătirea. În ciuda interdicţiei domnului Péricourt, luă un taxi până la tipografia Rondot, de pe strada Abbesses.

În taxi, răsfoi încă o dată catalogul Suvenirului Patriotic pe care i-l dăduse socru-său... Reacţia domnului Péricourt o depăşea pe aceea a unui om de afaceri priceput victimă a unei înşelătorii, transforma totul într-o problemă personală. Atunci, despre ce era vorba?

Taxiul rămase blocat multă vreme pe strada Clignancourt. Henri închise catalogul, cuprins de o

oarecare admirație. Căuta nişte escroci iscusiți, o bandă organizată, experimentată, împotriva căreia nu avea prea multe şanse, pentru că deținea puține elemente şi dispunea de încă şi mai puțin timp. Fără să vrea, simțea un fel de apreciere față de calitatea acestei înşelătorii. Catalogul acesta era aproape o capodoperă. Dacă n-ar fi tins atât de mult spre un rezultat de care depindea viața lui, toate acestea i-ar fi smuls un zâmbet. În schimb, se jură că, dacă era să fie care pe care, avea să i-o tragă la nevoie micii găşti cu grenada ofensivă, cu iperita, cu mitraliera. O gaură de şoarece de îi lăsau, avea să facă un măcel. Îşi simți muşchii abdominali, pectoralii întărindu-se, buzele strângându-se...

Chiar aşa, gândi el. Dați-mi o şansă din zece mii şi sunteți morți.

40

„Nu se simte prea bine“, le răspundea Albert tuturor acelora care, la Lutetia, îşi făceau griji pentru că nu mai aveau nicio veste despre domnul Eugène. De două zile, nu-l mai văzuse nimeni, nu mai chema pe nimeni; oamenii se obişnuiseră cu enormele bacşişuri, astfel că unii erau dezamăgiţi când, dintr-odată, nu le mai primiră.

Albert refuză să-l cheme pe medicul hotelului. Acesta veni totuşi, Albert crăpă uşa, e mai bine, mulţumesc, se odihneşte, şi i-o închise în nas.

Édouard nu se simţea mai bine, nu se odihnea, vomita tot ce înghiţea, gâtul îi fornăia ca nişte foale de forjă, iar febra nu-i scădea. Îşi revenea foarte greu. O să fie el în stare să călătorească? se întreba Albert. Cum naiba îşi făcuse rost de heroină? Albert nu ştia dacă era o cantitate mare, nu se pricepea la asemenea treburi. Iar dacă nu-i era de-ajuns, dacă Édouard avea nevoie de alte doze în timpul traversării de câteva zile, ce-o să se întâmple cu ei? Albert, care nu urcase în viaţa lui pe un vapor, se temea să n-aibă rău de mare. Dacă i-ar fi fost peste puteri să se îngrijească de tovarăşul său, cine avea s-o facă?

Când nu dormea sau nu vomita din gâtu-i căscat puținul pe care Albert izbutea să-l înduplece să înghită, Édouard rămânea cu ochii în tavan, fără să se mişte; nu se ridica decât ca să se ducă la toaletă, Albert stătea la pândă. „Nu încuia cu cheia, spunea el, să pot să-ți sar în ajutor dacă ți se întâmplă ceva.“ Până şi la toaletă...

Nu ştia ce să facă mai întâi.

Îşi dedică duminica întreagă îngrijirii tovarăşului său. Édouard rămânea de cele mai multe ori întins, ud leoarcă de sudoare, cuprins de spasme violente urmate de horcăituri. Albert se tot ducea de la cameră la baie şi înapoi cu rufărie curată, comanda şodouri, supe de carne, sucuri de fructe. La sfârşitul zilei, Édouard cerea o doză de heroină.

— Ca să mă ajute, scrise el febril.

Din slăbiciune, pentru că starea camaradului său îl scotea din minți, fiindcă apropierea plecării îl speria foarte tare, Albert acceptă, dar îi păru imediat rău: habar n-avea cum trebuia să facă şi, încă o dată, se băga într-o chestie...

În ciuda gesturilor sale, aproximative din pricina excitației şi a unei enorme oboseli, se vedea că Édouard era obişnuit cu heroina: Albert descoperea o nouă infidelitate, lucru care îl răni. Făcu totuşi pe asistentul, ținu seringa, frecă rotița brichetei de meşa de câlți...

Totul semăna mult cu începuturile lor. Luxosul apartament de la Lutetia n-avea nimic de-a face cu spitalul militar unde, cu doi ani în urmă, Édouard fusese la un pas să moară din pricina septicemiei pe când tot aştepta să fie transferat la un spital parizian, dar apropierea celor doi bărbați, felul în care cel dintâi îl îngrijea pe cel de-al doilea, ca un tată, dependența lui Édouard, adânca lui

nefericire, disperarea sa pe care Albert, cu generozitate, vinovăție, nepricepere, încerca să o zăgăzuiască, le stârneau, şi unuia, şi celuilalt, amintiri despre care era greu de spus dacă se dovedeau aducătoare de liniște sau de griji. Totul semăna cu un cerc care se închidea, întors la punctul de plecare.

Imediat după injecție, Édouard se scutură dintr-odată, de parcă cineva l-ar fi lovit cu sălbăticie în spinare, trăgându-i capul înapoi, de păr... Mişcarea nu dură decât câteva secunde; el se întinse pe-o parte, pe față i se citea uşurarea şi se lăsă în voia unei binefăcătoare somnolențe. Albert rămase să-l privească cu mâinile ce i se bălăbăneau pe lângă trup. Îşi simțea pesimismul pe cale să învingă. Pe lângă faptul că nu crezuse vreodată că o să reuşească o dublă escrocherie, la bancă şi la subscripție, nici că, în cazul în care ar fi izbândit, o să izbutească să plece din Franța, nu mai vedea nici cum o să fie în stare, cu un tovarăş de călătorie care se simțea atât de rău, să ia trenul spre Marsilia şi apoi vaporul pentru o traversare de mai multe zile fără să bată la ochi. Iar toate acestea fără s-o pună la socoteală pe Pauline, din pricina căreia era în mare încurcătură: să mărturisească? Să dispară? Să o piardă? Războiul fusese o grozavă încercare într-ale singurătății, dar era o nimica toată pe lângă perioada aceasta de descurajare, care începea să semene cu o coborâre în infern; avea momente în care se simțea pe punctul de a se preda ca să termine odată cu toate.

Cu toate acestea şi pentru că nu putea să stea cu brațele încrucişate, profitând de somnul lui Édouard, pe înserat, Albert coborî la recepție şi le confirmă faptul că domnul Larivière avea să plece pe 14 la prânz.

— Cum adică, „confirmați"...? întrebă recepționerul.

Bărbatul înalt, cu un chip sever, făcuse războiul şi văzuse o schijă trecând atât de aproape de el, încât pierduse o ureche. Cu câțiva centimetri mai încolo, s-ar fi trezit cu aceeaşi mutră ca şi Édouard, dar avusese mai mult noroc: brațul drept de la ochelari îi stătea lipit de cap mulțumită unei benzi adezive a cărei culoare era frumos asortată cu epoleții care acopereau cicatricea găurii pe unde schija îi pătrunsese în craniu. Albert se gândi la zvonul potrivit căruia unii soldați trăiau şi-acum cu o schijă de obuz în creier, schijă pe care medicii n-o putuseră scoate, dar nimeni nu întâlnise un asemenea rănit în carne şi oase. Poate că recepționerul era unul dintre morții aceia încă pe picioare. Dacă aşa stăteau lucrurile, îşi păstrase mințile întregi; era pe deplin capabil să facă deosebirea între un domn şi un calic. Se strâmbă uşor. Orice ar fi spus el, în ciuda costumului curat şi a pantofilor lustruiți, Albert rămânea un om din popor, lucru care se vedea din gesturile lui, poate şi după accent sau după acel respect pe care fără de voie îl arăta când avea de-a face cu indivizi în uniformă, fie ea de recepționer.

— Domnul Eugène ne părăseşte, aşadar?

Albert confirmă. Prin urmare, Édouard nu le spusese că pleacă. Se gândise vreodată cu adevărat la plecare?

— Cum nu! scrise Édouard când se trezi.

Literele îi erau tremurate, dar lizibile.

— Bineînțeles, plecăm pe 14!

— Dar n-ai pregătit nimic..., insistă Albert. Vreau să spun, nu tu valiză, nu tu haine...

Édouard îşi trase una peste frunte, cât de tâmpit sunt...

Cu Albert, nu purta aproape niciodată mască, mirosul acela din gât, de stomac întors pe dos, era uneori greu de îndurat.

Orele treceau, iar Édouard se simțea mai bine. Se hrăni din nou şi, deşi nu reuşea să stea mult timp în picioare, luni, starea păru să i se îmbunătățească realmente, în mare nu mai erau motive de îngrijorare. Când plecă, Albert şovăi dacă să-i ia materialul, heroina, restul de fiole de morfină, dar socoti că n-avea să fie lucru uşor; în primul rând, Édouard n-avea să-l lase s-o facă, apoi îi lipsea curajul, puțina tărie ce-i mai rămăsese urma s-o irosească în aşteptarea plecării, în număratul orelor.

Cum Édouard nu pregătise nimic, se duse să-i cumpere nişte haine de la magazinul Bon Marché. Ca să fie sigur că nu ia ceva de prost-gust, ceru sfatul unui vânzător, un bărbat la vreo treizeci de ani, care îl măsură de sus până jos. Albert voia ceva „foarte şic".

— Ce fel de „şic" căutăm?

Vânzătorul, în aparență foarte interesat de răspuns, se apleca spre Albert şi se uita țintă în ochii lui.

— Ei bine, bolborosi Albert, şic, adică...

— Da...?

Albert căuta... Nu-i trecuse niciodată prin minte că prin „şic" se putea înțelege altceva decât „şic". Arătă în dreapta lui spre un manechin îmbrăcat din cap până-n picioare, de la pălărie până la pantofi, inclusiv cu pardesiu.

— Ăsta mi se pare şic...

— Acuma înțeleg mai bine, spuse vânzătorul.

Scoase costumul cu grijă, îl întinse pe tejghea şi îl contemplă dându-se în spate cam un metru, de parcă ar fi admirat pânza unui maestru.

— Domnul are un gust desăvârşit.

Îi recomandă câteva cravate şi cămăşi, Albert se prefăcu nehotărât, acceptă totul, apoi se uită cu uşurare la vânzătorul care împacheta întreaga ținută.

— Mi-ar mai trebui... încă una, zise el atunci. Pentru la fața locului...

— La fața locului, foarte bine, repetă vânzătorul care termina de legat pachetele. Dar care loc?

Albert nu voia să-i dezvăluie destinația, nici vorbă, dimpotrivă, trebuia să fie şiret.

— Coloniile, declară el.

— Bine...

Vânzătorul se arătă dintr-odată foarte curios. Poate că şi el avusese cândva dorințe, planuri.

— Şi o ținută de ce fel, vă rog?

Părerea pe care o avea Albert despre colonii era făcută din nimicuri, cărți poştale, zonuri, imagini din reviste.

— Ceva care să se potrivească bine acolo...

Vânzătorul îşi strânse buzele cu subînțeles, cred că avem ce vă trebuie, dar, de data aceasta, fără manechin cu ținuta completă ca să vă dați seama ce iese, iată aici vesta, ia pipăiți țesătura aceasta, acolo e pantalonul, mai elegant de atât nu se poate, dar totodată practic şi, bineînțeles, pălăria.

— Sunteți sigur? se încumetă Albert.

Vânzătorul era categoric: pălăria face omul. Albert, care credea că totul se judeca după pantofi, cumpără ce i se propuse. Vânzătorul zâmbi cu gura până la urechi, să fi fost pomenitele colonii, vânzarea celor două costume, oricum, avea ceva dintr-un ciudat animal de pradă — lucru pe care Albert îl mai văzuse la câțiva şefi de la bancă, nu-i plăcu defel, fu cât pe-aici să i-l spună, dar fără scandal, nu la doi paşi de hotel, nu mai erau nici două zile până la plecare, n-avea niciun rost să comită greşeala care strică totul.

Albert cumpără şi un geamantan din piele arămie, două valize noi asortate, dintre care una avea să

folosească la transportarea banilor, o cutie nouă de pălării pentru căpățâna sa de cal şi trimise totul la Lutetia.

În sfârşit, alese o cutie frumoasă, feminină, în care puse patruzeci de mii de franci. Înainte să se întoarcă la căpătâiul camaradului său, trecu pe la poşta de pe strada Sèvres, ca să-i trimită totul doamnei Belmont cu un răvaş în care preciza că suma era pentru Louise, „pentru când o să fie mare", că Édouard şi el îi dădeau în grijă „să-i plaseze cum ştia ea mai bine până când micuța va avea vârsta când va putea să-i încaseze".

Când totul ajunse la hotel, Édouard se uită la haine, clătină din cap a mulțumire, se dedă chiar unui gest cu arătătorul în sus, bravo, minunat. Ca să vezi, gândi Albert, chiar nu-i pasă. Şi se duse s-o vadă pe Pauline.

În taxi, îşi repetă discursul şi ajunse hotărât nevoie mare să-i explice cum stăteau lucrurile, căci, de data aceasta, nu mai avea încotro, erau în 12 iulie, are să plece pe 14 dacă n-o să crape între timp, acum ori niciodată. Decizia lui avea ceva dintr-o incantație, pentru că, în străfundurile lui, ştia că nu era în stare de o asemenea mărturisire.

Se gândise la motivele care-l împiedicaseră până acum s-o facă. Toate îşi aveau temeiul într-o chestiune de morală despre care presimțea că este de nedepăşit.

Pauline venea dintr-o familie de oameni simpli, era bisericoasă până la Dumnezeu, fată de salahor şi muncitoare, iar mai cu grijă la neprihănire şi cinste decât soiul acesta de săraci nici că există.

I se păru mai fermecătoare ca niciodată. Albert îi cumpărase o pălărie care-i dezvăluia drăgălăşenia chipului atât de desăvârşit alcătuit, zâmbetul luminos şi irezistibil.

Simțind că, în seara aceea, Albert nu era în largul lui, mai tăcut chiar decât de obicei, întotdeauna pe cale să spună un lucru pe care, până la urmă, îl ținea pentru el, Pauline trecea prin unul dintre cele mai delicate momente ale relației lor. N-avea nicio îndoială, voia s-o ceară de nevastă şi nu izbutea să-şi ia inima în dinți. Albert nu e doar timid, se gândea ea, e şi un pic fricos. Adorabil, într-adevăr drăguț, dar dacă nu-i scoți cuvintele cu cleştele din gură, poți să stai după el şi până la Sfântu' Aşteaptă.

Deocamdată, se delecta cu amânările lui, se simțea dorită, nu-i părea rău că se lăsase cucerită nici de el, nici de propriile ei pofte. Făcea pe zăpăcita, dar nu se îndoia că era treabă serioasă. De mai multe zile încoace, să-l tot vadă pe Albert contorsionându-se îi provoca o plăcere despre care se prefăcea că n-are habar.

Iar în seara aceea (luau cina într-un mic restaurant de pe strada Commerce), felul în care îi spusese:

— De fapt, vezi tu, Pauline, nu-mi prea place la bancă, mă întreb dacă n-ar trebui să mă apuc de altceva...

E adevărat, se gândi ea, nu-ți trece prin minte aşa ceva când ai trei sau patru copii, trebuie să încerci când eşti încă în floarea vârstei.

— A, da? răspunse ea cu nepăsare, cu ochii la chelnerul care aducea aperitivele. Ce anume?

— Ei bine... habar n-am...

Părea că se gândise mult la întrebare, dar niciodată la răspuns.

— Un soi de negoț, poate, se încumetă el.

Pauline se înroşi toată. Un negoț... Culmea succesului. Ia gândiți-vă... „Pauline Maillard, modă şi mărfuri de la Paris."

— Păi..., răspunse ea. Întâi şi-ntâi, un negoţ cu ce?

Sau chiar, fără să meargă aşa de departe: „Casa Maillard. Băcănie, mercerie, vinuri şi lichioruri".

— Ei bine...

Aşa se întâmplă adesea, gândi Pauline, Albert îşi urmează gândul, dar ea pe-al ei, nici vorbă...

— Poate nu chiar un negoţ... Mai degrabă o firmă.

Pentru Pauline, care nu pricepea decât ceea ce vedea, conceptul de firmă nu avea nici pe departe aceeaşi limpezime.

— O firmă de ce anume?

— Mă gândisem la lemnul exotic.

Pauline înlemni, furculiţa cu praz în vinegretă i se clătină la câţiva centimetri de buze.

— Şi la ce-i bun lemnul ăsta?

Albert bătu imediat în retragere:

— Sau poate la vanilie, cafea, cacao, soiul acesta de lucruri...

Pauline încuviinţă cu gravitate, ceea ce făcea cu plăcere atunci când nu pricepea, dar „Pauline Maillard, vanilie şi cacao", nu, deloc, nu vedea ce putea să iasă din toată povestea aceasta. Şi nici cui i-ar fi păsat.

Albert înţelese că o apucase pe o cale greşită.

— E doar o idee...

Astfel, dintr-una într-alta, încâlcindu-se în propriile argumente, se îndepărtă de ceea ce voia să spună, se dădu bătut; Pauline i se scurgea printre degete, îi era ciudă pe sine însuşi, îi venea să se ridice, să plece, să se îngroape de viu.

Dumnezeule, să se îngroape...

Mereu acelaşi lucru.

41

Ceea ce se întâmplă începând din 13 iulie ar putea să figureze în programa şcolilor de artificieri sau de specialişti în deminare ca un excelent exemplu de situație explozivă cu aprindere progresivă.

Când *Le Petit Journal* apăru dimineața, pe la ora şase şi jumătate, nu era decât un articolaş prudent, pe pagina întâi totuşi. Titlul nu pomenea decât o ipoteză, dar foarte promițătoare:

> False monumente ale eroilor...
> Ne îndreptăm spre un scandal național?

Doar treizeci de rânduri, dar între „Conferința de la Spa se prelungeşte fără să ducă la nimic", bilanțul războiului: „Europa a pierdut 35 milioane de oameni" şi searbădul „Program al festivităților de la 14 iulie", despre care li se împuiase capul cititorilor cum că n-avea să fie nici pe departe ca ultimul 14 iulie, de pomină, bineînțeles că informația atrase privirile.

Ce anunța articolul? Nimic. De aici şi puterea lui, imaginarul colectiv putu să-şi facă în voie de cap.

Nimeni nu ştia nimic, dar se auzise că, „poate“, unele comune „ar fi“ comandat nişte monumente ale eroilor unei firme „în privinţa căreia ar exista temeri“ cum că nu ar fi decât „o firmă-fantomă“. Mai circumspect de atât nici că se putea.

Henry d'Aulnay-Pradelle fu printre primii care îl citi. Cobora din taxi şi, aşteptând deschiderea tipografiei (nu era decât şapte dimineaţa), cumpără *Le Petit Journal*, dădu peste articolaş, de furie aproape că aruncă gazeta în rigolă, dar se stăpâni. Citi, reciti, cântări fiecare cuvânt. Îi mai rămânea un pic de timp, lucru care îl linişti. Dar nu mult, ceea ce îl înfurie şi mai tare.

Muncitorul în haină de lucru descuia poarta tipografiei. Henri era deja pe capul lui, bună ziua, îi întinse catalogul Suvenirului Patriotic, dumneata l-ai tipărit, cine sunt clienţii dumitale, dar nu era patronul.

— Iată, vine acum, uitaţi-l.

Un bărbat la vreo treizeci de ani, cu pachetelul de mâncare după el, genul de fost şef de atelier care s-a însurat cu patroana, ţinea în mână *Le Petit Journal* făcut sul, dar, ce noroc, nu-l deschisese încă. Henri îi impresiona pe indivizii de teapa lui pentru că avea tot ce-i trebuie unui „Domn“, soiul de muşteriu care nu se uită la preţuri, pretenţios şi bogat. Astfel, atunci când Henri îl întrebă dacă puteau să stea de vorbă, ba bine că nu, răspunse fostul muncitor, şi în timp ce tipografii, presorii, zeţarii îşi începeau ziua de muncă, el arătă spre uşa de sticlă a biroului unde îşi primea clienţii.

Muncitorii trăgeau pe furiş cu ochiul, Henri se întoarse ca să nu fie văzut, scoase de la bun început două sute de franci şi îi puse pe masă.

Muncitorii nu zăreau decât spinarea muşteriului, care avea nişte gesturi calme, de altfel plecă în curând, întrevederea nu durase, nu era semn bun, nu dăduse nicio comandă. Şi, cu toate acestea, patronul veni să-i vadă părând mulţumit, lucru cu atât mai surprinzător cu cât nu-i plăcea când îi scăpa vreo afacere. Primise patru sute de franci, nu-i venea să creadă, doar ca să-i explice domnului că nu cunoştea numele clientului, un bărbat nici scund, nici înalt, nervos, oarecum neliniştit, agitat, care plătise cu bani peşin jumătate din comandă, iar restul, în ajunul livrării, dar nimeni nu ştia unde se dusese marfa, pentru că un comisionar venise să ia pachetele; trăgea un căruţ cu un singur braţ, un flăcău pe cinste.

— E de pe-aici.

Iată cu ce se alesese Henri. Nimeni nu-l cunoştea personal pe comisionarul cu căruţul, dar nu era prima oară când îl vedeau; în zilele acelea, ciungi erau pe toate drumurile, dar unul care să tragă un căruţ nu se vedea aşa de des.

— Poate că nu e chiar de-aici, spusese tipograful, vreau să spun că nu-i din cartier, dar trebuie că-i din împrejurimi...

Era şapte şi un sfert.

În antreu, cu respiraţia tăiată şi alb la faţă ca hârtia, mai să-l lovească damblaua, Labourdin se înfipse în faţa domnului Péricourt.

— Domnule preşedinte, domnule preşedinte (fără nici măcar să-i dea bineţe), să ştiţi că nu-i vina mea!

Îi întinse *Le Petit Journal* de parcă era cuprins de flăcări.

— Ce catastrofă, domnule preşedinte! Dar vă dau cuvântul meu...

De parcă cuvântul lui ar fi avut vreodată vreo valoare.

Mai că îl pufnea plânsul.

Domnul Péricourt apucă ziarul şi se închise la el în birou. Labourdin rămase în antreu, neştiind cum trebuia să se poarte, era ceva de făcut? Dar îşi aminti că preşedintele îi zicea adesea: „Să nu te iei niciodată după capul tău, Labourdin, aşteaptă să ți se spună...“

Se hotărî să aştepte ordinele, se aşeză în salon, slujnica apăru, aceea pe care, cu ceva vreme în urmă, o ciupise de țâțe, bruneţica, bună rău. Ea se ținu departe ca să-l întrebe dacă dorea ceva.

— Nişte cafea, îi spuse el cu lehamite.

Labourdin n-avea chef de nimic.

Domnul Péricourt reciti articolul, scandalul avea să izbucnească diseară sau mâine. Lăsă ziarul pe birou, fără mânie, era prea târziu. Îți venea să juri că pierdea un centimetru la fiecare veste proastă, umerii i se prăbuşeau, spinarea i se încovoia, el tot se împuțina.

Aşezându-se la birou, văzu gazeta de-a-ndoaselea. Scânteia provocată de acest articol avea să fie de ajuns ca să aprindă fitilul, se gândi el.

Pe bună dreptate, de altfel: de îndată ce aflară de articolaşul confratelui de la *Le Petit Journal*, reporterii de la *Le Gaulois*, *L'Intransigeant*, *Le Temps*, *L'Écho de Paris* dăduseră năvală, chemaseră taxiuri, îşi sunaseră sursele. Luată la întrebări, administrația rămase mută, semn că nu era lucru curat la mijloc. Toți erau pe picior de război, convinşi că atunci când o să izbucnească vâlvătaia, de primă o să aibă parte cei din avanposturi.

*

În ajun, când deschisese eleganta cutie de la Bon Marché, înlăturase hârtia de mătase şi descoperise incredibila ţinută pe care i-o cumpărase Albert, Édouard ţipase de bucurie. Încă de la prima privire, îi plăcuse la nebunie. Avea acolo un pantalon scurt de culoare kaki ce-i ajungea până la genunchi, o cămaşă bej, o curea cu franjuri ca la vestele de cowboy din ilustraţii, nişte şosete lungi de culoarea fildeşului, o haină de un maroniu-deschis, încălţări de brusă şi o pălărie cu ditamai borurile, al cărei rost era să-l apere de un soare teribil. Totul cu buzunare pretutindeni, era o nebunie. O ţinută de safari de carnaval! Nu lipsea decât cartuşiera şi puşca de un metru patruzeci ca să-l transforme într-un adevărat Tartarin. O îmbrăcase imediat şi răcnise de bucurie când se admiră în oglindă.

În aceste veşminte neverosimile îl văzură angajaţii de la Lutetia când îi aduseră comanda: o lămâie, şampanie şi supă de legume.

O purta şi când îşi injectă morfină. Habar n-avea ce putea să iasă din îmbinarea morfină-heroină-morfină, o catastrofă poate, n-ai de unde să ştii, dar în clipele ce urmară se simţi mai bine, liniştit, calm.

Se răsuci spre geamantanul de călătorie, modelul globetrotter, apoi se duse să deschidă larg fereastra. Nutrea o iubire aparte pentru cerul capitalei care, din punctul lui de vedere, aproape că nu avea seamăn pe lume. Parisul îi fusese dintotdeauna drag, nu-l părăsise decât atunci când plecase la război şi nu-i trecuse niciodată prin minte să trăiască în altă parte. Chiar şi astăzi, ce ciudat. Fără îndoială, e din pricina drogurilor: nimic nu e cu-adevărat

real, nimic nu e cu-adevărat sigur. Ce vezi nu e chiar realitatea, gândurile îți sunt ca aburii, planurile au ceva dintr-un miraj, eşti într-un vis, într-o poveste care nu e chiar a ta.

Iar mâine nu există.

Deşi în ultimele zile avea cu totul altele pe cap, Albert se minună. Imaginați-vă: Pauline întinsă pe pat, cu pântecele-i neted care ducea la un buric încântător, cu sânii desăvârşit de rotunzi, albi ca zăpada, cu sfârcurile de un trandafiriu atât de gingaş, că-ți venea să plângi, şi cu o cruciuliță aurită care nu-şi găsea locul, dată de colo-ncoace... Spectacol cu atât mai înduioşător cu cât ea nu-l băga în seamă, zăpăcită, cu părul încă răvăşit, pentru că adineauri se aruncase în pat peste Albert. „E război!“ țipase ea râzând, îl atacase frontal, neasemuit de curajoasă, îl doborâse cu uşurință şi nu-i trebui multă vreme până când el se predă, învins, fericit de înfrângere.

Nu prea avuseseră zile ca aceasta în care să lenevească în pat. Nu li se întâmplase decât de două sau trei ori. La alde Péricourt, Pauline lucra adesea după un program imposibil, dar nu de data aceasta. Cât despre Albert, el era în mod oficial „în concediu“. „Pentru 14 iulie, îi explicase el, banca oferă o zi liberă.“ Dacă Pauline n-ar fi lucrat toată viața ei ca fată în casă, s-ar fi mirat să vadă o bancă oferind ceva, i se păru un gest cavaleresc din partea unui patron.

Albert ieşise să cumpere nişte brioşe, ziarul; proprietarele îngăduiau un reşou „doar pentru băuturile calde“, chiriaşii aveau dreptul să-şi facă o cafea.

Goală puşcă, sclipind toată din pricina eforturilor războinice pe care le depusese, îşi savura cafeaua şi

cerceta festivitățile de a doua zi. Boțise ziarul ca să citească programul.

— „Împodobirea şi iluminarea principalelor monumente şi edificii publice.“ Ce frumos o să fie...

Albert se rădea, mai avea un pic; lui Pauline îi plăceau bărbații cu mustață — la vremea aceea, nici nu găseai altceva —, dar nu putea suferi obrajii aspri. Mă înțeapă, zicea ea.

— O să trebuiască să plecăm devreme, spuse ea, aplecată peste ziar. Defilarea începe la ora opt, iar până la Vincennes e ceva drum...

În oglindă, Albert se uita la Pauline, frumoasă foc şi nerușinat de tânără. O să mergem la defilare, se gândi el, ea o să se ducă la muncă şi apoi am s-o părăsesc pentru totdeauna.

— O să tragă cu tunurile la Invalizi şi la muntele Valérien! adăugă ea, luând o gură de cafea.

O să-l caute pe Albert, o să vină aici, o să întrebe, nu, nimeni nu l-a văzut pe domnul Maillard; n-o să înțeleagă niciodată, o să sufere îngrozitor, o să născocească tot soiul de motive pentru dispariția aceasta bruscă, n-o să vrea să-şi imagineze că Albert a putut s-o mintă, nu, imposibil, deznodământul trebuia să fie mai romantic, l-o fi răpit cineva sau l-o fi omorât pe undeva, iar trupul, dispărut pentru totdeauna, l-o fi aruncat, bineînțeles în Sena; Pauline n-o să-şi afle alinarea.

— Oh, zise ea, dacă n-am noroc... „Spectacole gratuite la orele treisprezece în următoarele teatre: Opera, Comedia Franceză, Opera Comică, Odéon, teatrul de la Porte-Saint-Martin...“ La ora unu îmi încep eu munca.

Lui Albert îi plăcea ficțiunea aceasta în care el dispărea în mod misterios, iar în locul realității, atât de imorale, ea îi încredința un rol mut şi romantic.

— „Şi bal, la Nation"! Termin serviciul la zece şi jumătate seara, nici vorbă, până să ne ducem acolo, o să fie aproape pe sfârşite...

O spusese fără părere de rău. Văzând-o cum stă pe pat şi înfulecă la brioşe, Albert se întrebă: era oare o femeie care să nu-şi afle alinare? Nu, era de-ajuns să-i zăreşti minunaţii sâni, gura pofticioasă, promisiunea aceasta întrupată... Gândul că ar putea să-i facă rău îl linişti, dar nu pentru multă vreme şi, o clipă, se cufundă în această idee: era un om după care nimeni nu suferea cine ştie ce.

— Dumnezeule, spuse dintr-odată Pauline, ce nemernicie...! Ce ticăloşie...!

Albert întoarse capul şi se tăie la bărbie.

— Poftim? întrebă el.

Îşi căuta deja prosopul, e incredibil cât pot să sângereze asemenea tăieturi. Îi mai rămânea oare nişte piatră de alaun pe undeva?

— Îţi dai seama? continuă Pauline. Unii au vândut nişte monumente ale eroilor... (ea înălţă capul, nu-i venea a crede), nişte monumente „false"!

— Cum, cum? întrebă Albert, întorcându-se spre pat.

— Da, nişte monumente care nu există! continuă Pauline, aplecată peste ziar. Dar ai grijă, îngeraşule, sângerezi, pătezi totul!

— Arată-mi, arată-mi! striga Albert.

— Dar, puiule...

Îi lăsă ziarul, de-a dreptul emoţionată de reacţia lui Albert al ei. Înţelegea. El făcuse războiul, îşi pierduse camarazii de luptă, aşa că să descopere că nişte oameni se dedau unei asemenea înşelătorii îl revolta, dar cum, chiar aşa! Pauline îi şterse bărbia care sângera în timp ce el citea şi recitea articolul.

— Haide, puiule, vino-ți în fire! Nu se poate să te enervezi în halul ăsta!

Henri îşi petrecu ziua toată cutreierând arondismentul. Cineva îi vorbise despre un comisionar care locuia pe strada Lamarck, la numărul 16 sau 13, nu era sigur, dar nici țipenie nici la 13, nici la 16. Henri umbla în taxiuri. Altcuiva i se păruse că, poate, un tip cu un căruț transporta diverse, pe strada Caulaincourt la deal, dar era o fostă uzină, închisă acum.

Henri intră în cafeneaua de la colțul străzii. Era ora zece dimineața. Un tip cu un singur braț care trage un căruț? Unul care livrează mărfuri, ziceți? Nu, nimeni nu-l ştia. Continuă coborând strada pe partea cu numerele pare, o să se întoarcă, la nevoie, pe partea cu cele impare, apoi o să bată toate străzile din arondisment, dar o să-l dibuiască.

— Cu un singur braț, totuşi, nu pare deloc uşor, sunteți sigur?

Pe la orele unsprezece, Henri o luă pe strada Damrémont unde i se spusese că, sigur, negustorul de cărbuni de la colț cu strada Ordener avea un căruț. Dar nimeni nu băga mâna în foc că avea un singur braț. Îi trebui mai mult de-un ceas ca să străbată cu paşi mari toată strada, când, lângă cimitirul Nord, un muncitor îi spuse, fără să şovăie:

— Dar bineînțeles că îl ştie lumea! E ciudat rău. Stă pe strada Duhesme, la numărul 44. Îl cunosc, e vecin cu un verişor de-al meu.

Dar pe strada Duhesme nu era niciun număr 44, ci un şantier şi nici țipenie de om care să-i spună unde locuia acum bărbatul acesta care, de altfel, avea încă ambele mâini.

Albert pătrunse în apartamentul lui Édouard ca un curent de aer.

— Uite, uite, citeşte! urla el, fluturând ziarul boţit sub ochii unui Édouard care se trezea cu greu.

La unsprezece dimineaţa! se gândi el. Înţelese că ora n-avea aproape nicio legătură cu somnolenţa când descoperi, pe noptieră, seringa şi fiola goală. De mai bine de doi ani de când îl ştia pe tovarăşul său, Albert avea o mare experienţă care îi îngăduia, de la prima vedere, să deosebească o doză uşoară de una pustiitoare. După felul în care Édouard se scutura, îşi dădu seama că, de data aceasta, era vorba despre una lejeră, cea care permite neutralizarea efectelor mai devastatoare ale lipsei. Dar şi-aşa, câte doze îşi făcuse, câte injecţii, după aceea masivă care îi speriase atât de tare, pe Louise şi pe el?

— Eşti bine? întrebă Albert îngrijorat.

De ce purta ţinuta cumpărată la Bon Marché, una bună de îmbrăcat în colonii? Nu se potrivea deloc la Paris, era chiar destul de ridicolă.

Albert nu puse nicio întrebare. Prezentul, urgenţa era ziarul.

— Citeşte!

Édouard se ridică, citi, se trezi de tot, apoi aruncă gazeta în aer urlând „Rrăăă!“, ceea ce, la el, era semn de jubilare.

— Dar, bolborosi Albert, nu-ţi dai seama! Au aflat totul, acuma o să pună mâna pe noi!

Sărind din pat, Édouard apucă de pe masa cea mare sticla de şampanie rămasă în frapieră şi-şi turnă pe gât o cantitate fenomenală, ce zgomot mai făcea! Îl apucă o tuse îngrozitoare şi se ţinu de burtă, dar continua să danseze şi să urle, rrăăă!

Aşa cum se întâmplă în unele cupluri, uneori rolurile se schimbă. Văzându-şi camaradul descumpănit, Édouard înhăţă caietul cel mare de conversaţii şi scrise:

— Stai liniştit! PLECĂM!

Chiar că n-are simţul datoriei, se gândi Albert. Scutură jurnalul.

— Dar citeşte, pentru Dumnezeu!

La aceste cuvinte, Édouard se semnă cu înfrigurare de mai multe ori, îi plăcea la nebunie gluma aceasta. Apoi luă din nou creionul:

— Habar n-au de NIMIC!

Albert ezită, dar fu nevoit să recunoască: articolul era foarte vag.

— Posibil, încuviinţă el, dar nu mai avem timp!

Înainte de război, văzuse o chestie asemănătoare la velodromul de la Cipale: câţiva ciclişti care se urmăreau, nimeni nu mai ştia care pe care, publicul era în delir. Astăzi, el şi Édouard trebuiau să alerge cât mai repede cu putinţă înainte ca falca lupului să-i înhaţe de spinare.

— Trebuie să plecăm, ce mai aşteptăm?

De săptămâni întregi spunea acelaşi lucru. De ce să aşteptăm? Édouard îşi căpătase milionul, nu?

— Aşteptăm vaporul, scrise Édouard.

Era ceva evident şi totuşi, Albert nu se gândise la faptul acesta: chiar dacă ar fi plecat numaidecât spre Marsilia, vaporul n-avea să fie la chei cu două zile mai devreme.

— Schimbăm biletele, declară Albert, plecăm în altă parte!

— Mai bătător la ochi de-atât..., notă Édouard.

Era eliptic, dar clar. Într-un moment în care poliţia avea să-i caute, iar ziarele n-aveau să vorbească decât

despre povestea aceasta, putea el oare, fără niciun risc, să-i spună angajatului de la Compania maritimă: „Trebuia să plec la Tripoli, dar dacă aveți vreo plecare spre Conakry ceva mai repede, mie-mi convine, uitați, plătesc diferența cu banii jos“?

Başca Pauline...

Dintr-odată, se albi la față.

Şi dacă-i spunea adevărul, iar ea, scandalizată, se apuca să-l denunțe? „Ce nemernicie!“ zisese ea. „Ce ticăloşie!“

Peste apartamentul de la Lutetia se aşternu brusc tăcerea. Oriunde se uita, Albert se simțea prins în capcană.

Édouard îl luă cu drag pe după umeri, îl strânse în brațe.

Bietul Albert, părea el să spună.

Patronul de la tipografia de pe strada Abbesses profitase de pauza de prânz ca să deschidă ziarul. În timp ce-şi fuma prima țigară, iar mâncarea era pusă la încălzit, citi articolaşul. Şi se sperie îngrozitor.

Domnul acela care venise în zori şi acum gazeta, Dumnezeule mare, reputația firmei sale avea să piardă totul în povestea aceasta, căci el tipărise catalogul... O să-l bage în aceeaşi oală cu bandiții, o să-l declare complice. Îşi strivi țigara, stinse reşoul, îl sună pe omul lui de încredere, era nevoit să plece şi cum a doua zi era sărbătoare națională, ne vedem joi.

Cât despre Henri, el sărea în continuare dintr-un taxi într-altul, neobosit, nervos, întunecat, punând întrebări într-un mod din ce în ce mai brutal, primind din ce în ce mai puține răspunsuri. Bătu strada Poteau pe la ora două

după-masa, apoi se întoarse pe strada Lamarck, după care pe străzile Orsel, Letort, dădea în stânga şi-n dreapta bac-şişuri, zece franci, douăzeci de franci, strada Mont-Cenis, treizeci de franci unei femei care ar fi băgat mâna în foc că omul pe care-l căuta se numea domnul Pajol şi locuia pe strada Coysevox. Henri nu se alese nici de data asta cu nimic, era trei şi jumătate.

Răstimp, articolul din *Le Petit Journal* începuse să provoace încetul cu încetul scandal. Se dăduseră ici şi colo telefoane, ai citit ziarul? După prânz, câţiva cititori din provincie se apucaseră să sune la redacţii, explicaseră că plătiseră o arvună pentru un monument, se întrebau dacă nu cumva chiar despre ei era vorba, căci pomeniseră despre nişte victime.

La *Le Petit Journal*, prinseră de perete o hartă a Franţei, înfipseră bolduri colorate în dreptul oraşelor şi satelor de unde erau sunaţi, din Alsacia, Bourgogne, Bretania, Franche-Comté, Saint-Vizier-de-Pierlat, din Villefranche, Pontiers-sur-Garonne şi chiar de la un liceu din Orléans...

La ora cinci după-masa, obţinură în sfârşit de la o primărie (în condiţiile în care până atunci niciuna nu voise să răspundă; ca şi Labourdin, edilii îşi pierduseră graiul de frică) numele şi adresele Suvenirului Patriotic şi ale tipografiei.

Încremeniră uluiţi în faţa numărului 52 de pe strada Louvre, nicio firmă; alergară pe strada Abbesses. La cinci şi jumătate, primul reporter ajuns găsi poarta încuiată.

În ediţia de seară a gazetelor, ziariştii nu aveau cine ştie ce elemente în plus, dar ceea ce ştiau le părea suficient pentru a se arăta mai categorici decât de dimineaţă.

Afişau certitudini:

CÂŢIVA PUNGAŞI AU VÂNDUT
FALSE MONUMENTE ALE EROILOR
Nu se ştie cât de mare este înşelătoria

După câteva ore de muncă, apeluri telefonice, răspunsuri, întrebări, ediţiile de seară îşi îngăduiră să nu mai aibă îndoieli:

MONUMENTE: MEMORIA BATJOCORITĂ A EROILOR NOŞTRI!
Mii de subscriptori anonimi traşi pe sfoară
de nişte profitori lipsiţi de scrupule

SCANDALOASA VÂNZARE
DE MONUMENTE ALE EROILOR
Câte victime?

RUŞINE HOŢILOR DE MEMORIE!
Nişte escroci foarte bine organizaţi au vândut
sute de închipuite monumente ale eroilor

SCANDALUL MONUMENTELOR EROILOR:
AŞTEPTĂM EXPLICAŢII DE LA GUVERN!

Valetul de etaj care urcă ziarele cerute de domnul Eugène îi găsi îmbrăcaţi ca în colonii. Cu pene.

— Cum adică, cu pene? îl luară ceilalţi la rost de cum ieşi din lift.

— Ei bine, da, îi lămuri tânărul fără nicio grabă, ca să-i mai fiarbă niţel. Cu pene!

Ținea în mână cei cincizeci de franci meritați pentru serviciul adus, toată lumea n-avea ochi decât pentru bancnota aceea, dar voiau să ştie mai multe despre povestea cu penele.

— Ca nişte aripi de înger, pe spinare. Două pene mari, verzi. Foarte mari.

Degeaba încercau ei să-şi imagineze, era greu.

— Eu zic, adăugă flăcăul, că sunt din nişte pământufuri şi că au lipit penele laolaltă.

Îl invidiau pe flăcău nu doar din pricina poveştii cu penele, ci şi pentru că se alesese cu cincizeci de franci, în condițiile în care zvonul plecării domnului Eugène, a doua zi la prânz, începea să se răspândească fulgerător; fiecare se gândea la paguba ce-l aştepta, un muşteriu ca acesta nu întâlneşti decât o dată în viață, dacă ai noroc! Toți îşi făceau în minte socoteala cât câştigase cutăricâ sau cutărescu, unii bombăneau că ar fi trebuit să pună banii la comun. În priviri se citeau păreri de rău, ranchiune... Câte comenzi are să mai dea domnul Eugène înainte să plece cine ştie pe unde? Şi cine are să-l servească?

Édouard citi ziarele cu patimă. Suntem iar nişte eroi! îşi repeta el.

Probabil că Albert era pe cale să facă acelaşi lucru, dar gândind altceva.

Ziarele aflaseră acum despre Suvenirul Patriotic. Degeaba se simțeau ei ofuscați, gazetarii tot salutau şiretlicul, îndrăzneala („nişte escroci nemaipomeniți"), chiar dacă o exprimau scandalizându-se. Mai rămânea de întocmit inventarul escrocheriei. Pentru aceasta, ar fi fost nevoie să ajungă până la bancă, dar la cine să apelezi într-o zi de 14 iulie ca să deschizi administrațiile şi să consulți registrele? Nimeni. Poliția era pregătită să

se repeadă pe 15, încă din zori. El şi Albert aveau să fie departe.

Departe, îşi repetă Édouard. Şi înainte ca ziarele şi poliția să ajungă până la Eugène Larivière şi Louis Évrard, doi soldați dispăruți în 1918..., avem vreme să vizităm tot Orientul Mijlociu.

Filele gazetelor acopereau podeaua, ca odinioară paginile cataloagelor de-abia ieşite din tipar ale Suvenirului Patriotic.

Dintr-odată, lui Édouard i se făcu lehamite. Îi era cald. După câte o injecție, i se întâmpla adesea să-l ia cu cald, în momentul în care îşi revenea.

Îşi scoase vesta colonială. Cele două aripi de înger se desprinseră şi se prăbuşiră.

Comisionarului i se spunea Coco. Ca să-şi înlocuiască brațul pierdut la Verdun, îşi meşterise un ham special care îi trecea peste piept şi-i înconjura umerii, legat de o oişte de lemn adăugată în fața căruțului. Mulți schilozi, mai ales aceia care nu aveau decât ajutoarele de la stat, se transformaseră în nişte indivizi de o incredibilă inventivitate; născociseră nişte maşinuțe foarte ingenioase pentru ologi de ambele picioare, dispozitive artizanale din lemn, fier, piele care înlocuiau mâini şi picioare, țara dispunea de nişte demobilizați foarte creativi, păcat că cei mai mulți dintre ei nu aveau de lucru.

Prin urmare, pe pomenitul Coco, pe care hamul îl silea să tragă căruțul cu capul în jos şi corpul uşor într-o parte, ceea ce-i scotea şi mai mult în evidență asemănarea cu un cal de povară sau o vită la jug, Henri îl dibui la răscrucea dintre străzile Carpeaux şi Marcadet. Istovit de cât bătuse toată ziua străzile, de cât cutreierase în lung

şi-n lat arondismentul, Pradelle cheltuise o avere pentru nişte ponturi răsuflate. De cum îl văzu pe Coco, înțelese că pusese mâna pe lozul cel mare; rareori se simțise atât de invincibil.

Haita (Henri citise edițiile de seară ale ziarelor) avea să se adune în jurul poveştii acesteia cu monumentele la care ținea atât de mult bătrânul Péricourt, dar el avea un avans suficient ca să-i învingă pe toți şi să-i aducă încă-păținatului de moş îndeajuns de multe informații ca să-şi țină făgăduiala cu telefonul dat ministrului, ministru care, în câteva minute, avea să-l ierte de toate păcatele.

Henri urma să fie iar alb ca neaua, să se bucure de-o nevinovăție nou-nouță, să o poată lua încă o dată de la capăt, fără să mai pună la socoteală ceea ce câştigase deja, moşia de la Sallevière pe cale de a fi în întregime reconstruită şi un cont în bancă ce-avea să pompeze în continuare din fondurile statului. Se implicase fără să se cruțe în povestea aceasta; aşa că acum, când dăduse de capătul cel bun, o să vadă ei cine e cu adevărat Henri d'Aulnay-Pradelle.

Henri îşi băgă mâna în buzunarul în care strângea bancnotele de cincizeci de franci, dar, când îl văzu pe Coco ridicând capul, trecu la celălalt buzunar, cel cu bancnotele de douăzeci şi cu mărunțiş, pentru că, cu numai câteva monede, putea să obțină acelaşi rezultat. Îşi înfundă mâna dreaptă în pantaloni şi-şi zdrăngăni bănuții. Îşi puse întrebarea, pachetele cu cataloage pe care le-ai luat de pe strada Abbesses, a, da, făcu Coco, unde le-ai dus? Patru franci. Henri strecură patru franci în mâna comisionarului care se pierdu în mulțumiri.

N-ai pentru ce, se gândi Henri, deja în taxiul care se îndrepta spre fundătura Pers.

Casa boierească, cu, într-o parte, gardul de lemn pe care i-l descrisese Coco, apăru. A trebuit să trag căruțul până la poalele scării, cum să nu-mi amintesc, mai venisem o dată să aduc o banchetă, cum naiba îi spuneau... În sfârşit, o banchetă, mai dă-o încolo, a trecut mult de-atunci, să tot fie nişte luni bune, dar în ziua aceea, m-a ajutat cineva, în timp ce pentru cataloagele lor de... nu ştiu ce... Coco nu prea ştia să citească, iată şi de ce trăgea la un căruț.

Henri îi spuse şoferului, aşteaptă-mă aici, îi dădu o bancnotă de zece franci, omul e mulțumit, stau cât vrei matale, cuconaşule.

Deschide poarta, străbate curtea; uite-l în josul scărilor, priveşte în sus, nici țipenie; îşi ia inima în dinți, urcă, neîncrezător, gata de orice, ah!, cât i-ar plăcea să aibă acuma o grenadă, dar nu-i trebuie; împinge uşa, apartamentul e nelocuit. Mai degrabă, lăsat de izbelişte. Lucru care se vede după praf, veselă, nu-i deranj, ci vidul aparte al locuințelor închiriate în care nu stă nimeni.

Dintr-odată, nişte zgomote în spatele lui, se răsuceşte, fuge la uşă. Nişte pocnete seci, clac, clac, clac, ale unei fetişcane care coboară în goană scările, o ia la sănătoasa, nu-i mai vede decât spinarea, ce vârstă să fi avut, Henri nu ştie cât să-i dea, el şi copiii...

Scotoceşte prin tot apartamentul, aruncă totul pe jos, nimic, nicio hârtie, doar un exemplar al catalogului Suvenirului Patriotic folosit ca proptea la dulap!

Henri zâmbeşte. Nu mai are mult până la amnistie.

Coboară treptele patru câte patru, dă ocol gardului, apoi se întoarce pe stradă, sună la casă, o dată, de două ori, boțeşte paginile în mâini, îşi pierde cumpătul, rău de tot, dar, în sfârşit, uşa se deschide în fața unei femei

fără vârstă, îngrozitor de tristă, rămasă fără grai. Henri dă catalogul la iveală, arată spre clădirea din fundul curții, îi caut, zice el, pe locatari. Scoate nişte bani. De data aceasta, nu mai are de-a face cu Coco, ia o bancnotă de cincizeci, chestie de fler. Femeia îl priveşte țintă şi nici măcar nu întinde mâna; de parcă n-ar pricepe o iotă, dar Henri e sigur, înțelege tot. Repetă întrebarea.

Şi, din nou, discrete, nişte zgomote înfundate, clac, clac, clac. Acolo jos, în dreapta, fetişcana goneşte la capătul străzii.

Henri îi zâmbeşte femeii fără vârstă, fără voce, fără privire, o ectoplasmă, mulțumesc, mă descurc eu, îşi bagă bancnota la loc în buzunar, am cheltuit destul astăzi, se urcă înapoi în taxi, unde mergem, cuconaşule?

La o sută de metri mai încolo, pe strada Ramey, sunt trăsuri, taxiuri. Se vede că micuța e obişnuită, îi spune o vorbă şoferului, îi arată banii, o copilă ca asta care vrea o maşină, bineînțeles că îți pui şi tu întrebări, ca tot omul, dar nu pentru multă vreme, are parale, o cursă e o cursă, hai sus, micuțo, ea se urcă, taxiul porneşte.

Strada Caulaincourt, piața Clichy, Saint-Lazare, ocolesc biserica Madeleine. Totul e împodobit pentru 14 iulie. În calitatea lui de erou național, Henri se bucură. Pe podul de la Concorde, mintea îi zboară la Domul Invalizilor, aproape de-aici, de unde, mâine, or să tragă cu tunurile. Dar să nu piardă din ochi taxiul micuței care o ia pe bulevardul Saint-Germain, apoi urcă pe strada Saint-Pères. Henri se felicită în gând, puştoaica dispare, bag mâna-n foc că nu ghiciți, la Lutetia.

Mulțumesc, cuconaşule. Henri i-a lăsat şoferului de taxi de două ori mai mult decât lui Coco, când e fericit, omul nu se uită la bani.

Aici, fetişcana are tabieturile ei, nu şovăie nicio clipă, nici nu plăteşte bine cursa, că şi sare pe trotuar, şoferul o salută dând din cap, Henri stă o clipă să se gândească.

Două soluții.

Să o aştepte pe micuță, s-o umfle la ieşire, s-o bage în buzunar, s-o ia la omor de cum ajunge la loc ferit, să afle ce vrea să ştie şi să-i arunce rămăşițele în Sena. Carne proaspătă, peştilor o să le placă la nebunie.

Altă opțiune: să intre în hotel, să pună nişte întrebări.

Intră.

— Domnul...? întreabă recepționerul.

— D'Aulnay-Pradelle (întinde o carte de vizită), nu am rezervare...

Angajatul ia cartonaşul. Henri îşi dă brațele în lături a neputință şi părere de rău, dar şi complice, ca un individ pe care cineva o să-l scoată din încurcătură, ca soiul acela de om care ştie să se arate recunoscător, ceea ce şi dă de înțeles încă de la bun început. Din punctul de vedere al recepționerului, numai muşteriii buni au atitudinea aceasta atât de fină, de... Adică muşteriii bogați. Doar suntem la Lutetia.

— Nu cred că e vreo problemă, domnule... (se uită la cartonaş) d'Aulnay-Pradelle. Să vedem... O cameră sau un apartament?

Între aristocrat şi slugă există întotdeauna o cale de înțelegere.

— Un apartament, spune Henri.

Bineînțeles. Recepționerul e numai lapte şi miere, dar în tăcere, îşi ştie meseria, bagă în buzunar cei cincizeci de franci.

42

A doua zi de dimineață, încă de la ora şapte, un puhoi de lume se îngrămădea în metrou, în tramvaie şi în autobuzele care duceau spre Vincennes. De-a lungul căii Daumesnil, şiruri întregi de vehicule se grăbeau, taxiuri, trăsuri, omnibuze, bicicliştii mergeau în zigzag, pietonii grăbeau pasul. Fără să-şi dea seama, Albert şi Pauline ofereau un spectacol ciudat. El mergea cu privirea în pământ, ca un om înverşunat, nemulțumit sau împovărat de griji, în timp ce ea, cu ochii pe sus, se uita întruna, tot înaintând, la dirijabilul captiv care se legăna uşor deasupra câmpului de manevre.

— Grăbeşte-te, iubițel! bombănea ea cu drăgălăşenie. O să pierdem începutul!

Dar totul era spus într-o doară, de dragul de-a vorbi. Totuşi, tribunele gemeau de lume.

— Dar la ce oră au ajuns lighioanele astea? exclamă Pauline, cu admirație.

Se vedeau deja, aliniate cum se cuvine, nemişcate şi fremătătoare, oarecum nerăbdătoare, trupele speciale şi cele de la şcoli, trupele coloniale şi, în urmă, artileria şi cavaleria. Cum nu mai erau locuri decât destul de în

spate, cameloți şireți vindeau lădițe de lemn pe care să se urce întârziații, prețurile erau cuprinse între unu şi doi franci; Pauline se târgui pentru două lădițe cu un franc şi jumătate.

Soarele se ridicase deja peste Vincennes. Culorile rochiilor femeilor şi ale uniformelor contrastau cu redingotele negre şi jobenurile oficialităților. Era, fără îndoială, obişnuitul efect al imaginației populare, dar mulțimii i se păru că aleşii erau îngrijorați. Poate că aşa şi erau, unii dintre ei sigur, căci toți citiseră *Le Gaulois* şi *Le Petit Journal* la primele ore; afacerea cu monumentele eroilor tulbura pe toată lumea. Faptul că izbucnise tocmai de ziua națională nu părea o întâmplare, era un semn, ca o sfidare. „Franța insultată!“ titrau unele gazete. „Glorioşii noştri Morți batjocoriți!“ supralicitau celelalte, făcând risipă de majuscule. Căci de-acuma era sigur: o societate, numită cu neruşinare Suvenirul Patriotic, vânduse sute de monumente şi apoi se evaporase cu bani cu tot; se vorbea de un milion de franci, ba chiar două, nimeni nu era în stare să evalueze paguba. Oamenii bârfeau despre scandal, în aşteptarea defilării schimbau informații venite de cine ştie unde: era, fără îndoială, „încă o lovitură de-a nemțoteilor!“ Nu, pretindeau alții care habar n-aveau nici ei de nimic, dar pungaşii se căraseră cu mai bine de zece milioane, cum mă vezi şi cum te văd.

— Zece milioane, îți dai seama? îl întrebă Pauline pe Albert.

— După părerea mea, e prea mult, răspunse el cu o voce şoptită pe care Pauline aproape că n-o auzi.

Se căutau deja nişte vinovați, aşa cum se obişnuieşte în Franța, dar şi pentru că guvernul „era mânjit“. *L'Humanité* explica foarte bine totul: „Dat fiind faptul

că înălțarea acestor monumente necesită aproape întotdeauna o participare a statului sub forma unei subvenții, de altfel odios de mică, va crede oare cineva că nimeni dintre înalții funcționari nu era la curent?"

— În orice caz, asigura un bărbat aflat în spatele lui Pauline, e nevoie de nişte meseriaşi pe cinste ca să dea aşa o lovitură.

Tuturor li se părea că extorcarea de fonduri e o mişelie, dar nimeni nu se putea împiedica să simtă o oareşicare admirație, ce tupeu!

— E adevărat, zicea Pauline, sunt totuşi tari, trebuie s-o recunoaştem.

Albert nu era deloc în largul său.

— Ce-i cu tine, iubițel? îl întrebă Pauline, punându-i mâna pe obraz. Te plictiseşti? Îți aduci aminte de-ale tale când vezi trupele şi militarii, aşa-i?

— Da, răspunse Albert, aşa-i.

Şi îşi spunea, în timp ce răsunau primele acorduri ale marşului *Sambre et Meuse* cântat de garda republicană şi pe când generalul Berdoulat, care comanda defilarea, îl saluta cu sabia pe mareşalul Pétain înconjurat de un stat-major de ofițeri superiori: un câştig de zece milioane, nu zău, or să ajungă să-mi taie capul pentru a zecea parte din suma asta.

Era ceasul opt, avea întâlnire cu Édouard la gara Lyon la douăsprezece şi jumătate („Nu mai târziu, insistase el, dacă nu, am să-mi fac griji..."), trenul pentru Marsilia pleca la ora unu. Iar Pauline avea să rămână singură. Iar Albert, fără Pauline. Să fie oare acesta tot câştigul?

Defilară atunci, sub aplauzele mulțimii, politehniştii, elevii de la Saint-Cyr cu panaşul tricolor, garda republicană şi pompierii, după care veni rândul răcanilor

în albastru cum e cerul, în uralele obştei. Lumea strigă „Trăiască Franța!“

Édouard stătea în fața unei oglinzi când răsunară glorioasele lovituri de tun trase la Invalizi. De ceva vreme, îşi făcea griji văzând roşul-carmin care cuprindea mucoasele din fundul gâtului. Se simțea obosit. Lectura ziarelor de dimineață nu-i provocase aceeaşi bucurie ca în ajun. Cât de repede se treceau emoțiile şi cât de urât îi îmbătrânea gâtlejul!

Cum or să-l vadă ceilalți când o să înainteze în vârstă? Gaura ocupa aproape tot spațiul menit ridurilor, nu-i rămânea decât fruntea. Édouard se distră la gândul că ridurile n-or să-şi afle locul pe obrajii lipsă, în jurul dispărutelor buze, că or să emigreze toate spre frunte ca râurile acelea deviate care caută o ieşire şi o apucă pe cea dintâi matcă ce le iese-n cale. Bătrân, avea să fie doar o frunte brăzdată ca un câmp de manevre deasupra unui hău de culoare carmin.

Se uită la ceas. Ora nouă. Şi oboseala aceasta. Pe pat, camerista îi întinsese toată ținuta colonială. Zăcea acolo în toată splendoarea ei, ca un mort descărnat.

— E aşa cum voiați? întrebase ea şovăitoare.

Când era vorba de el, nimic nu-i mai uimea, dar totuşi, vesta aceasta colonială cu ditamai penele cusute pe spinare...

— Ca să ieşiți... afară? se mirase ea.

Îi răspunsese vârându-i în palmă o bancnotă mototolită.

— Atunci, continuase ea, pot să-i zic valetului de etaj să vină să vă ia geamantanul?

Bagajul avea să plece înaintea lui, pe la orele unsprezece, ca să fie urcat în tren. O să-şi păstreze doar rucsacul,

vechitura aceasta în care îşi băgase puținul pe care-l avea. Ca întotdeauna, Albert lua lucrurile importante, mi-e prea teamă că o să le pierzi, zicea el.

Îi făcu bine să se gândească la tovarăşul său, simți chiar o mândrie de neînțeles, ca şi cum, pentru prima oară de când se cunoşteau, el devenea părintele, iar Albert, copilul. Căci, în fond, Albert, cu spaimele sale, coşmarurile sale, fricile sale, nu era altceva decât un țânc. Ca şi Louise, care se întorsese pe neaşteptate ieri, ce bucurie să o vadă!

De-abia mai respira.

Un bărbat venise ieri în fundătură. Édouard se aplecase, ia povesteşte-mi.

Vă caută, a scotocit, a pus întrebări, n-am zis nimic, bineînțeles. Un bărbat singur. Da, cu un taxi. Édouard o mângâiase pe Louise pe obraz şi-i urmase cu arătătorul conturul buzelor, haide, e drăguț din partea ta, bine ai făcut, acuma du-te de-aici, e târziu. Ar fi vrut să o sărute pe frunte. Şi ea la fel. Louise ridicase din umeri, şovăise, apoi se îndurase să plece.

Un bărbat singur, într-un taxi, nu era poliția. Un reporter mai descurcăreț decât ceilalți. Găsise fundătura, ei şi? Fără nume, ce putea să facă? Şi chiar dacă ar fi avut numele? Cum avea să se descurce ca să-l dibuiască pe Albert la gazdele lui, iar pe el, aici? Şi, în plus, cu trenul peste câteva ore?

Numai un pic, îşi zise el. Fără heroină în dimineața aceasta, doar un strop de morfină. Trebuia să rămână lucid, să le mulțumească angajaților, să-şi ia la revedere de la recepționer, să urce în taxi, să se ducă la gară, să-l găsească pe Albert. Şi acolo... avea să vină surpriza de care se bucura dinainte. Albert nu-i arătase decât biletul

său, dar Édouard scotocise şi dăduse peste celălalt, luat pe numele domnului şi doamnei Louis Évrard.

Prin urmare, exista o femeie. Édouard îl bănuia de multă vreme, de ce naiba se ascundea Albert în privința aceasta? Un țânc.

Édouard se apucă să-şi facă injecția. Se simți imediat mai bine, totul era calm, uşor, fusese atent la doză. Se duse să se întindă pe pat şi-şi trecu încet degetul peste gaura din față. Costumul meu colonial şi cu mine suntem doi morți ce stau alături, îşi spuse el, unul golit pe dinăuntru, iar celălalt tot un găvan.

În afara cursurilor bursiere pe care le cerceta cu minuțiozitate dimineața şi seara, plus câteva cronici economice ici şi colo, domnul Péricourt nu citea ziarele. Avea angajați care le citeau pentru el, îi redactau dări de seamă, îi semnalau informațiile importante. Nu voise să se abată de la regulă.

Surprinsese în hol, pe o măsuță, *Le Gaulois*. Prostii. Prevăzuse că scandalul era iminent, n-avea nevoie să se uite prin cotidiene ca să ghicească ce scriau.

Ginerele lui plecase degeaba şi prea târziu la vânătoare. Şi totuşi nu, din moment ce se aflau acum față în față.

Domnul Péricourt nu puse nicio întrebare, îşi încrucişă numai mâinile peste piept. O să aştepte cât o să fie nevoie, dar n-o să întrebe nimic. În schimb, putea să ofere o informație care să-l motiveze:

— Am vorbit cu ministrul Pensiilor la telefon, în legătură cu afacerea ta.

Nu aşa îşi imaginase Henri întrevederea, dar de ce nu. Esențialul era să i se şteargă păcatele.

— Mi-a confirmat, continuă domnul Péricourt, că e treabă serioasă, mi-a dat câteva detalii... Chiar foarte serioasă.

Henri era nedumerit. Bătrânul încerca să urce prețul, să negocieze ceea ce Henri trebuia să-i aducă?

— L-am găsit pe omul pe care-l căutați, lăsă el să-i scape.

— Cine e?

Răspunsul țâșnise. Semn bun.

— Şi ce spune prietenul ministru despre „serioasa“ mea afacere?

Cei doi bărbați păstrară un moment de tăcere.

— Că e greu de rezolvat. Ce vrei... au circulat nişte rapoarte, nu mai e un secret pentru nimeni...

Pentru Henri, nici nu se punea problema să lase totul baltă, nu acum; avea să-şi vândă pielea cât de scump putea.

— Greu de rezolvat nu vrea să însemne „de nerezolvat“.

— Unde e individul? întrebă domnul Péricourt.

— La Paris. Deocamdată.

Apoi tăcu şi-şi privi unghiile de la mâini.

— Şi eşti sigur că el e?

— Sută la sută.

Henri îşi petrecuse toată seara la barul de la Lutetia, se gândise să o sune pe Madeleine, dar n-avea niciun rost, ea nu încerca niciodată să-l vadă.

Primele elemente veniseră de la barman, nu vorbeau decât despre acest domn Eugène venit cu vreo două săptămâni în urmă. Prezența lui umbrea totul, ştirile zilei, festivitățile de 14 iulie, omul monopoliza atenția tuturor. Şi ațâța ciuda barmanului: „Închipuiți-vă, clientul acesta nu dă bacşişuri decât angajaților pe care îi vede, astfel, când comandă nişte şampanie, îi dă aceluia care

i-o aduce, celui care o pregăteşte, nimic, e un prăpădit, eu aşa zic. Nu-i sunteţi prieten, nu? Ah! şi despre fetişcană se tot vorbeşte prin hotel, dar nu vine pe-aici, barul nu-i un loc pentru copii".

Încă de dimineaţă, în picioare de la ora şapte, Henri luase personalul la întrebări, valetul de etaj care aducea micul dejun, camerista, comandase şi el nişte ziare, ca să mai vadă pe cineva, şi totul se potrivea. Într-adevăr, clientul nu era discret. Sigur pe el că n-o să fie pedepsit.

Fetişcana care trecuse ieri-seară era leită cea pe care o urmărise, or, venea să vadă un singur client, mereu acelaşi.

— Pleacă din Paris, spuse Henri.

— Unde se duce? întrebă domnul Péricourt.

— Eu zic că iese din ţară. Pleacă la prânz.

Lăsă informaţia să-şi atingă ţinta şi apoi:

— Mi-e că după aceea va fi greu să-i mai dăm de urmă.

„Mi-e." Numai oamenii de teapa lui foloseau asemenea cuvinte. În mod ciudat şi deşi nu-l prea interesau chestiunile de vocabular, domnul Péricourt fu şocat de expresia aceasta populară în gura unui bărbat căruia îi dăduse fata de nevastă.

O muzică militară se auzi trecând pe sub ferestre, silindu-i pe cei doi să aştepte. Probabil că după defilare se luase ceva lume, se auzeau scâncetele copiilor, petarde.

Când se făcu din nou linişte, domnul Péricourt se hotărî să pună capăt întregii poveşti:

— Am să intervin pe lângă ministru şi...

— Când?

— Imediat după ce-o să-mi spui ce vreau să aud.

— Numele lui, adevărat sau fals, e Eugène Larivière. Stă la hotel Lutetia...

Se cuvenea să detalieze informaţia, să-i dea bătrânului cât merita. Henri intră în amănunte: nebuniile chefliului, orchestrele de cameră, măştile de carnaval pentru ca nimeni să nu-i vadă adevăratul chip, bacşişurile colosale, umbla zvonul că se droga. Camerista văzuse veşmintele coloniale ieri-seară, dar mai ales geamantanul...

— Cum adică, îl întrerupse domnul Péricourt, pene?

— Da. Verzi. Ca nişte aripi.

Domnul Péricourt îşi făcuse o părere despre escroc, alcătuită din tot ce ştia despre soiul acesta de răufăcător, părere care n-avea nici în clin, nici în mânecă cu portretul schiţat de ginerele său. Henri înţelese că domnul Péricourt nu-l credea.

— Trăieşte pe picior mare, aruncă cu banii pe fereastră, se arată extrem de generos.

Frumoasă treabă. Dacă vorbea despre bani, bătrânul era în elementul său, dă-le încolo de orchestre şi de aripi îngereşti, vrei lovele, na lovele. Un bărbat care fură şi cheltuieşte, iată un lucru pe care cineva ca socru-său putea să-l înţeleagă.

— L-ai văzut?

Ah, iată o părere de rău. Ce trebuia să-i răspundă? Henri fusese acolo, ştia numărul apartamentului, 40, la început avusese chef să-i vadă mutra bărbatului cu pricina şi, cum era singur, să-l înhaţe, nimic mai uşor: bătea la uşă, tipul deschidea, se trezea la pământ, iar după aceea, o curea pentru încheieturile mâinii... dar apoi?

Ce dorea cu adevărat domnul Péricourt? Să-l dea pe mâna poliţiei? Cum bătrânul nu dezvăluise nimic din ce avea de gând, Henri se întorsese de pe bulevardul Courcelles.

— Pleacă de la Lutetia la prânz, spuse el. Aveți timp să-l băgați la zdup.

Domnului Péricourt nici nu-i trecuse prin cap aşa ceva. Voise să-l găsească pe omul acesta pentru sine însuşi. Ba chiar ar fi preferat să-i acopere fuga decât să trebuiască să-l împartă cu ceilalți: îi veneau în minte imaginile unei arestări spectaculoase, ale unei interminabile anchete, ale unui proces...

— Bine.

Din punctul lui de vedere, întâlnirea se încheiase, dar Henri nu se mişca. Dimpotrivă, îşi puse picioarele unul peste altul, ca să arate că avea de gând să mai stea, şi încă mult, că înțelegea să obțină pe loc ceea ce meritase şi că n-avea să plece decât după aceea.

Domnul Péricourt ridică receptorul, îi ceru telefonistei să-i facă legătura cu ministrul Pensiilor, la el acasă, la minister sau oriunde altundeva, era urgent, voia să-i vorbească numaidecât.

Trebuiră să aştepte într-o tăcere apăsătoare.

În sfârşit, telefonul sună.

— Bine, spuse încet domnul Péricourt. Să mă contacteze imediat după aceea. Da. Extrem de urgent.

Apoi spre Henri:

— Ministrul a fost la defilarea de la Vincennes, ajunge acasă într-o oră.

Henri nu putea să suporte ideea de a rămâne acolo în aşteptare încă un ceas sau mai mult. Se ridică. Cei doi bărbați, care nu-şi strângeau niciodată mâna, se priviră, se măsurară pentru o ultimă oară şi se despărțiră.

Domnul Péricourt auzi paşii ginerelui îndepărtându-se, apoi se aşează la loc, se răsuci şi se uită pe fereastră: cerul era de un albastru desăvârşit.

Cât despre Henri, el se întreba dacă trebuia să treacă pe la Madeleine.

Haide, că o dată n-o fi foc.

Răsunară trâmbițe, cavaleria ridică tone de praf, apoi defilă artileria grea, piese enorme trase de tractoare, după aceea urmară micile fortărețe mobile ale tunurilor şi mitralierelor montate pe maşini, iar la sfârşit tancurile, se făcu ora zece, se terminase. Defilarea lăsa o ciudată impresie de plenitudine şi totodată de vid, ca aceea resimțită după unele focuri de artificii. Mulțimea se îndepărtă încet, aproape în tăcere, mai puțin copiii, fericiți că puteau să alerge din nou.

Pauline îl strânse de braț pe Albert în timp ce mergeau.

— Unde o să găsim un taxi? întrebă el cu o voce spartă.

Trebuia să treacă pe la gazde, unde Pauline avea să se schimbe înainte de a se duce la muncă.

— Ei, spuse ea, am cheltuit destul. Să luăm metroul, avem vreme, nu?

Domnul Péricourt aştepta apelul ministrului. Era aproape unsprezece când telefonul sună.

— A, dragă prietene, îmi pare rău...

Dar vocea ministrului nu era aceea a unui om căruia îi părea rău. De câteva zile încoace, se temea de apelul acesta, uimit fiind de faptul că nu-l primise încă: mai devreme sau mai târziu, domnul Péricourt avea să pună o vorbă pentru ginerele său, mai mult ca sigur.

Şi n-avea să fie deloc plăcut: ministrul îi datora multe, dar, de data aceasta, era neputincios, afacerea cimitirelor îi scăpase din mână, până şi preşedintele

Consiliului se minunase, ce vă mai rămâne acuma de făcut...

— E în legătură cu ginerele meu, începu domnul Péricourt.

— A, prietene, cât de rău îmi pare...

— E grav?

— Teribil de grav. E... de tribunal.

— A, da? Chiar aşa?

— Ei bine, da. Fals în contractele cu statul, incompetență, furturi, traficuri, tentativă de corupție, tot ce se poate mai grav!

— Bun aşa.

— Cum adică: bun?

Ministrul nu înțelegea.

— Voiam să aflu cât de mare e catastrofa.

— Majoră, dragul meu Péricourt, o să iasă sigur scandal. Fără să mai pui la socoteală că, în clipa de față, e jale peste tot! Cu tărăşenia aceasta a monumentelor eroilor, ai să fii de acord cu mine că trecem printr-o perioadă tare grea... Aşa că, înțelege-mă, m-am gândit să intervin pentru ginerele dumitale, dar...

— Nu face nimic!

Ministrului nu-i venea a crede... Nimic?

— Voiam doar să aflu ce se întâmplă, atâta tot, reluă domnul Péricourt. Trebuie să am grijă de fiică-mea. Dar, în ceea ce-l priveşte pe domnul d'Aulnay-Pradelle, justiția n-are decât să-şi facă treaba. Aşa e cel mai bine.

Şi adăugă aceste cuvinte cu tâlc:

— Mai bine pentru toată lumea.

Pentru ministru, faptul că scăpase atât de ieftin era o minune.

Domnul Péricourt puse receptorul în furcă. Condamnarea ginerelui său, pe care tocmai o rostise fără să şovăie o clipă, nu-i smulse decât un gând: să o anunţ pe Madeleine acum?

Se uită la ceas. O s-o facă mai târziu.

Ceru o maşină.

— Fără şofer, o să conduc eu însumi.

La unsprezece şi jumătate, Pauline tot nu se scuturase de euforia defilării, muzicii, exploziilor, a tuturor zgomotelor acelora de motor. De-abia se întorseseră la gazde.

— Totuşi, spuse ea scoţându-şi pălăria, să ceri un franc pentru o prăpădită de lădiţă de lemn!

Albert rămăsese nemişcat, în mijlocul încăperii.

— Ei, iubiţel, eşti bolnav, ce te-ai albit aşa?

— Eu sunt, zise el.

Apoi se aşează pe pat, ţeapăn tot, uitându-se fix la Pauline, gata, mărturisise, nu ştia nici ce să creadă despre mărturisirea aceasta neaşteptată, nici ce-ar mai fi trebuit să adauge. Cuvintele îi ieşiseră din gură fără voia lui. De parcă ar fi fost ale altcuiva.

Pauline îl privi, cu pălăria încă în mână.

— Cum adică, eu sunt?

Albert părea să se simtă rău, Pauline se duse să-şi agaţe pardesiul în cuier, se întoarse spre el. Alb ca hârtia. Bolnav, mai mult ca sigur. Pauline îi puse mâna pe frunte, ei bine, da, avea febră.

— Ai răcit? întrebă ea.

— Mă duc, Pauline, plec.

Vorbea pe un ton înspăimântat. Neînţelegerea în privinţa sănătăţii sale nu mai dură nicio clipă în plus.

— Pleci..., repetă ea, cu lacrimi în ochi. Cum adică, pleci? Mă părăseşti?

Albert apucă ziarul de la piciorul patului, încă îndoit la articolul despre scandalul monumentelor, şi i-l întinse.

— Eu sunt, repetă el.

Pauline mai avu nevoie de câteva secunde până să înţeleagă. Îşi muşcă atunci pumnul.

— Dumnezeule...

Albert se ridică, deschise sertarul de la comodă, luă biletele de la Compania maritimă şi i-l întinse pe al ei.

— Vrei să vii cu mine?

Pauline avea ochii ficşi, ca mărgelele de sticlă ale manechinelor de ceară, gura căscată. Se uită la bilete, apoi la ziar, dar fără să-şi revină din uluială.

— Dumnezeule..., repeta ea.

Albert făcu atunci singurul lucru cu putinţă. Se ridică, se aplecă, scoase valiza de sub pat, o puse peste plapuma de puf şi o deschise, dând la iveală o groază de bancnote mari aranjate în pachete îndesate unele într-altele.

Pauline scoase un ţipăt.

— Trenul pleacă spre Marsilia peste o oră, zise Albert.

Avea la dispoziţie trei secunde ca să aleagă dacă să devină bogată ori să rămână slujnică.

Nu-i trebui mai mult de una singură.

Bineînţeles că valiza plină de bani conta, dar, ciudat, hotărârea o luă din pricina biletelor pe care era marcat, cu albastru: „Cabină clasa întâi". Tot ceea ce reprezenta lucrul acesta...

Cu un gest, trânti capacul valizei şi alergă să-şi pună pardesiul.

*

Pentru domnul Péricourt, aventura cu monumentul se terminase. Nu ştia de ce se ducea la Lutetia, n-avea de gând nici să intre acolo, nici să-l întâlnească pe bărbatul acela, nici să-i vorbească. Iar să-l dea pe mâna poliției, să se opună fugii lui, nici atât. Nu. Pentru prima oară în viața lui, îşi accepta înfrângerea.

Fusese, indiscutabil, înfrânt.

În mod ciudat, simțea un fel de uşurare. Să pierzi e omeneşte.

Şi apoi, era un sfârşit, iar el avea nevoie de unul.

Se ducea la Lutetia ca şi cum ar fi semnat în josul unui act de recunoaştere a unei datorii, pentru că e un curaj necesar şi pentru că nu avea cum să facă altfel.

Nu-i dădeau chiar onorul — nimeni nu se poartă aşa într-un hotel de renume —, dar nici mult nu mai aveau: toți cei care îl serviseră pe domnul Eugène îl aşteptau la parter. El ieşi din lift urlând ca un nebun, împopoțonat cu vesta lui colonială, pe spinare cu aripile de înger meşterite din pene, acuma toată lumea îl vedea clar.

Nu purta una dintre ciudățeniile acelea cu care desfătase până atunci personalul, ci masca lui de „om normal", țeapănă, dar foarte realistă. Cea pe care o avea la sosire.

Fără îndoială, era un lucru pe care nimeni n-avea să-l mai vadă niciodată. Ar fi trebuit să cheme un fotograf, îi păru rău recepționerului. Domnul Eugène, mai mare domn decât oricând, împărțea bancnote, îi spuneau „Mulțumesc, domnule Eugène", „Pe curând", bancnote mari, pentru toată lumea, ca un sfânt, iată şi de ce purta aripile. Dar de ce verzi? se întrebau ei.

Nu zău, aripi, ce idee tâmpită, îşi tot repeta domnul Péricourt, gândindu-se la discuția pe care o avusese cu

ginerele său. Era pe un bulevard Saint-Germain aproape gol, doar câteva maşini, birje, era superb afară. Ginerele îi pomenise de nişte „ciudăţenii", vorbise despre acele aripi, bineînţeles, dar şi despre nişte orchestre, nu? Uşurarea domnului Péricourt, lucru pe care de-abia acum îl înţelegea, ţinea de faptul că pierduse o bătălie pe care n-o putea câştiga, pentru că lumea aceasta, adversarul acesta nu erau de-un soi cu el. Nu poţi să învingi împotriva unui lucru pe care nu-l înţelegi.

Ce nu înţelegi trebuie pur şi simplu să accepţi, ar fi filosofat angajaţii de la Lutetia băgând în buzunare miluirile domnului Eugène care, urlând în continuare, se îndrepta cu paşi mari, cu genunchii sus, cu un rucsac în spinare, spre uşile larg deschise către bulevard.

Domnul Péricourt ar fi putut să se cruţe şi să nu se deplaseze. De ce îşi născocise corvoada aceasta ridicolă? Haide, se hotărî el, mai bine o laşi baltă. Cum se afla deja pe bulevardul Raspail, o să treacă de Lutetia, o s-o cotească la dreapa şi o să se întoarcă acasă. Să termine odată. Hotărârea aceasta îi aduse alinare.

Şi recepţionerul de la Lutetia de-abia aştepta ca bâlciul să se încheie: ceilalţi clienţi erau de părere că un asemenea carnaval la intrarea în hotel „e de prost-gust". Iar ploaia aceea de bani care-i transforma pe angajaţi în nişte cerşetori era de-o indecenţă... să plece odată!

Probabil că domnul Eugène simţi lucrul acesta, căci se opri brusc, ca un vânat ce-şi dă seama dintr-odată de prezenţa unui prădător. Postura lui, dezarticulată, dezmintea impasibilitatea măştii cu trăsături fixe, ca paralizate.

Pe neaşteptate, întinse braţul drept în faţă, îşi însoţi gestul cu un urlet clar şi neprefăcut: Rrrăăărr! Apoi

arătă spre colțul holului unde o femeie de serviciu termina de şters praful de pe măsuțe. Se năpusti spre ea; femeia fu cuprinsă de groază când îl văzu pe bărbatul acela cu fața de marmură, îmbrăcat ca în colonii şi cu nişte aripi mari şi verzi tăbărând asupra ei. „Dumnezeule, ce frică mi-a fost, dar ce-am mai râs după aceea, voia... să-mi ia mătura. — Mătura? — Dacă-ți spun." Într-adevăr, domnul Eugène o înhăță, îi sprijini coada de umăr de parcă ar fi fost o ditamai carabina şi merse la pas, marțial şi şchiopătând, strigând întruna, în ritmul unei muzici tăcute pe care toată lumea avea impresia că o aude.

Astfel, în pas militar, cu marile aripi fâlfâindu-i pe spinare, Édouard trecu de uşile hotelului Lutetia şi țâşni pe trotuarul scăldat în lumină.

Întorcând capul la stânga, văzu o maşină îndreptându-se rapid spre colțul bulevardului. Atunci, îşi aruncă mătura în aer şi se năpusti.

Domnul Péricourt tocmai accelerase când observă gloata din fața hotelului şi trecea prin dreptul intrării, când Édouard se avântă. Singurul lucru pe care îl văzu nu a fost, aşa cum s-ar putea crede, un înger ce-şi lua zborul chiar în fața lui, căci, din pricina piciorului său țeapăn, Édouard nu izbuti să se desprindă cu adevărat de pământ. Se proțăpi în mijlocul şoselei, îşi dădu brațele în lături când maşina se apropie, cu ochii spre cer, încercă să se înalțe, dar totul se sfârşi.

Sau aproape.

Domnul Péricourt nu ar fi putut să se oprească. Dar ar fi putut să frâneze. Paralizat de surprinzătoarea vedenie ivită de nicăieri — nu un înger în veşminte coloniale, ci chipul lui Édouard, al fiului său, intact, nemişcat, ajuns

statuie, ca o mască mortuară ai cărei ochi mijiți exprimau o enormă surpriză —, nu reacționă.

Maşina îl lovi pe tânăr în plin.

Se auzi un zgomot înfundat, lugubru.

Atunci, îngerul se înălță cu adevărat.

Édouard fu catapultat. Deşi era un zbor destul de dizgrațios, ca acela al unui avion care pleacă dintr-odată, vreme de o secundă foarte scurtă toată lumea văzu limpede corpul încordat al tânărului, cu privirea spre cer, cu brațele larg deschise, ca pentru o înălțare. Apoi se prăbuşi la loc, se strivi de asfalt, craniul se izbi puternic de bordură şi totul se sfârşi.

Albert şi Pauline urcară în tren chiar înainte de prânz. Erau primii călători care îşi ocupau locurile, ea îl potopi cu întrebări la care el răspunse cu simplitate.

Dacă te luai după Albert, realitatea era înduioşătoare.

Pauline arunca din când în când câte-o privire la valiza pe care o pusese în fața ei, în plasa de bagaje.

Cât despre Albert, strângea grijuliu la piept cutia de pălării în care se afla căpățâna lui de cal.

— Dar cine e tovarăşul tău? şoptea ea cu nerăbdare.

— Un tovarăş de arme..., răspundea el vag.

Nu dispunea de energia necesară pentru a-l descrie, o să-l vadă ea; nu voia ca Pauline să se sperie, să o ia la fugă, să-l părăsească taman acum, pentru că nu mai avea forță deloc. Era vlăguit. După ce mărturisise totul, de taxi, de gară, de bilete, de hamali şi controlori, de tot se ocupase Pauline. Dacă ar fi putut, Albert ar fi adormit acolo, imediat.

Iar timpul trecea.

Alți călători urcară la rândul lor, trenul se umplu, vals de valize şi geamantane aburcate pe ferestre, strigătele

copiilor, febra plecării, prietenii, soții, rudele pe peron, sfaturile, fiecare îşi căuta locul, ia te uită, aici e, îmi dați voie?

Albert se aşezase lângă geamul coborât, cu capul aplecat spre peron, întors spre coada trenului, semăna cu un câine care pândeşte sosirea stăpânului.

Ca să treacă pe culoar, pieziş pentru că le stătea în drum, călătorii îl îmbrânceau; compartimentul se umplu, nu mai rămânea decât un loc liber, cel al camaradului care nu venea.

Cu mult înaintea orei plecării, Albert îşi dădu seama că Édouard n-avea să vină. Fu copleşit de o imensă jale.

Pauline, care înțelegea, se strânsese lângă el şi-i luase mâinile într-ale ei.

Când controlorii începură să străbată peronul strigând că trenul avea să plece, că lumea trebuia să se dea la o parte, Albert, cu capul în jos, începu să plângă, nu se putea opri.

Avea inima frântă.

Doamna Maillard urma să povestească mai târziu: „Albert a vrut să plece în colonii, bun, eu n-am nimic împotrivă. Dar dacă face ca aici şi se-apucă să bocească de față cu indigenii, n-o să se aleagă cine ştie ce de el, ascultați aici la mine! Dar, în fine, ăsta-i Albert. Ce vreți, aşa e el!“

Epilog

Două zile mai târziu, pe 16 iulie 1920, la ora opt dimineața, Henri d'Aulnay-Pradelle înțelese că socrul său făcuse ultima mutare: şah şi mat. Dacă ar fi putut, l-ar fi omorât.

Fu arestat la domiciliu. Gravitatea acuzațiilor ce i se aduceau sili justiția să-l plaseze în arest provizoriu. Nu ieşi de după gratii decât pentru procesul care începu în martie 1923. Fu condamnat la cinci ani de închisoare, dintre care trei definitivi, şi plecă din tribunal liber, dar sărăcit.

Între timp, Madeleine obținuse un divorț pe care relațiile lui taică-său îi îngăduiseră să-l grăbească.

Moşia de la Sallevière fusese confiscată, toate bunurile lui Henri, puse sub sechestru. După proces, odată recuperate rambursările ilegale, amenzile, cheltuielile de judecată, nu mai rămânea mare lucru, dar ceva, ceva tot mai avea. Or, statul nu catadicsi să-şi plece urechea la cererile lui de restituire. De lehamite, Henri se angajă, în 1926, într-un proces în care-şi prăpădi puținul care îi mai rămânea, fără să obțină niciodată câştig de cauză.

A fost nevoit să ducă un trai dintre cele mai modeste şi a murit singur, în 1961, la vârsta de şaptezeci şi unu de ani.

Conacul de la Sallevière, încredinţat unei asociaţii aflate sub tutela Asistenţei sociale, a fost transformat în orfelinat, ceea ce a şi rămas până în 1973, dată la care izbucni un scandal destul de sordid, de tristă amintire. Instituţia îşi închise porţile. Apoi, ar fi fost nevoie de prea multe lucrări de renovare ca să-şi reînceapă activitatea. Proprietatea a fost atunci vândută unei societăţi specializate în organizarea de congrese şi conferinţe. Acolo se ţinu, în octombrie 1987, un pasionant seminar de istorie intitulat „1914–1918 — Negoţurile din vreme de război".

Pe 1 octombrie 1920, Madeleine dădu naştere unui băiat. Împotrivindu-se unui obicei răspândit la vremea respectivă, când nou-născuţilor li se dădeau cu uşurinţă prenume ale rudelor ce-şi găsiseră moartea în război, ea refuză să-şi numească fiul Édouard. „Are deja un tată dificil, să nu-l împovărăm şi mai mult", comentă ea.

Domnul Péricourt nu spuse nimic, înţelegea acum destule lucruri.

Fiul lui Madeleine nu se apropie niciodată prea mult de taică-său, nu-i dădu bani pentru procese şi consimţi doar să-i acorde o pensie modestă şi să-l viziteze o dată pe an. Cu prilejul uneia dintre întâlnirile acestea anuale, în 1961, îi descoperi cadavrul. Taică-său era mort de două săptămâni.

Domnul Péricourt n-a fost acuzat de moartea lui Édouard. Toţi martorii confirmară faptul că tânărul se

aruncase sub roțile mașinii, fapt care învăluia în și mai mult mister uimitoarea soartă în care cu greu se putea crede.

Domnul Péricourt se gândi neîncetat la circumstanțele acestei morți tragice. Înțelegerea faptului că fiul său fusese în viață în toate lunile acestea în care ar fi vrut să-l strângă la piept pentru prima oară îl cufundă într-o disperare totală.

Nu putea să cuprindă cu mintea nici suma eventualităților care se îmbinaseră pentru ca Édouard să ajungă să moară sub roțile unei mașini pe care de-abia dacă o conducea de patru ori pe an. Fu nevoit să accepte realitatea: deși nu exista nicio explicație, la mijloc nu era nicio întâmplare, era o tragedie. Sfârșitul, acesta ori un altul, trebuia să se petreacă, pentru că așa era scris de multă vreme.

Domnul Péricourt recuperă corpul fiului său, îl îngropă în cavoul familiei. Pe piatră i se gravă: „Édouard Péricourt 1895–1920".

Îi despăgubi pe toți subscriptorii spoliați. Ciudat, deși frauda era de un milion două sute de mii de franci, se prezentară acte justificative de un milion patru sute treizeci de mii de franci, șmecherași sunt peste tot. Domnul Péricourt închise ochii și plăti.

Își abandonă progresiv îndatoririle profesionale, se despovără de afaceri, vându multe lucruri, făcu unele plasamente în numele fiicei și nepotului.

Tot restul vieții sale, revăzu privirea lui Édouard, în fața sa, în clipa în care mașina îl arunca în sus. Multă vreme încercă să afle cuvântul potrivit. Citea în ea bucurie, da, ușurare, dar mai era ceva.

Și, într-o zi, cuvântul îi veni, în sfârșit: recunoștință.

Totul era o născocire, bineînțeles, dar când îi intră cuiva o chestie de genul acesta în cap, greu o mai scoate...

Găsi cuvântul într-o zi de februarie 1927. În timp ce mânca. După ce se ridică de la masă, o sărută pe Madeleine pe frunte, ca de obicei, urcă la el în cameră, se culcă şi muri.

Albert şi Pauline ajunseră la Tripoli, apoi se instalară la Beirut, în centrul Marelui Liban atât de promițător. Un mandat internațional fu emis pe numele lui Albert Maillard.

Cât despre Louis Évrard, pentru treizeci de mii de franci găsi cu uşurință acte de identitate, ceea ce lui Pauline i se păru foarte scump.

Se târgui până la douăzeci şi patru de mii.

Pe patul de moarte, doamna Belmont îi lăsă moştenire fetei sale casa părintească din fundătura Pers care, nefiind întreținută, pierduse mult din valoare. În plus, Louise primi de la notar o importantă sumă de bani şi un carnet în care maică-sa notase cu scrupulozitate operațiunile şi plasamentele realizate pe numele ei, până la ultima centimă. Louise descoperi atunci că tot capitalul acesta fusese constituit din sumele pe care Albert şi Édouard i le dăruiseră (patruzeci de mii de franci unul, şaizeci de mii celălalt).

Louise nu avu parte de-o soartă deosebită, cel puțin nu până la începutul anilor 1940, când îi dădură de urmă.

Mai rămâne Joseph Merlin, la care nimeni nu se mai gândea.

Nici măcar voi, fără îndoială.

Nu vă faceți griji: în viața lui Joseph Merlin lucrul acesta era o constantă, oamenii îl detestau şi, din clipa în care dispărea, îl uitau cu totul; când se mai auzea câte ceva în legătură cu el, era vorba numai despre amintiri neplăcute.

Petrecuse o noapte întreagă lipind bancnotele pe care i le oferise Henri d'Aulnay-Pradelle pe nişte foi mari de hârtie folosind hârtie gumată. Fiecare bancnotă era un fragment din propria lui poveste, dar voi ştiți toate acestea.

După ce predase raportul acela exploziv care contribui din plin la condamnarea lui Henri, Merlin intră în hibernare, cariera i se terminase, viața, la fel, credea el. Greşea.

Ieşi la pensie pe 29 ianuarie 1921. Până atunci, fusese plimbat din serviciu în serviciu, dar lovitura pe care i-o dăduse guvernului cu raportul şi inspecțiile sale prin cimitire degeaba se baza ea pe fapte adevărate, nu era unul dintre lucrurile acelea pentru care să afle iertare. Ce scandal! În Antichitate, cel care aducea veşti rele era pedepsit, era omorât cu pietre. Dar nu, în fiecare dimineață, punctual, el se duse la minister. Toți colegii se întrebară ce ar fi făcut ei cu echivalentul a zece ani de leafă; lumea îl urî cu atât mai mult cu cât Merlin nu păstrase nici măcar douăzeci de franci ca să-şi lustruiască imenşii galoşi, să-şi curețe vesta plină de cerneală ori să-şi cumpere un aparat dentar nou.

Aşa că, pe 29 ianuarie, se trezi în stradă. Pensionar. Cu, dat fiind gradul său, o pensie la fel de mare ca leafa pe care o primea Pauline la alde Péricourt.

Multă vreme, Merlin se tot gândi la noaptea aceea în care renunțase la găina cu ouă de aur în schimbul unui

lucru mai puțin prețios, dar moral, cu toate că lui Merlin nu-i plăceau cuvintele mari. Deşi pensionar, afacerea cu soldații dezgropați îl muncea în continuare. Trebuise să iasă la pensie ca să-l intereseze ce se întâmplă în lume şi ca să se apuce de citit ziarele. Prin intermediul lor asistă la arestarea lui Henri d'Aulnay-Pradelle şi la răsunătorul proces al acelora pe care-i numeau „gheşeftarii morții". Citi cu o teribilă satisfacție darea de seamă a depoziției sale în fața tribunalului care, totuşi, nu era spre lauda lui, jurnaliştilor nu le plăcuse martorul acesta lugubru, care vorbea atât de prost şi care îi împingea când încercau să-i pună întrebări.

După care, nemaifiind de actualitate, afacerea nu mai interesă pe nimeni.

Rămaseră comemorările, morții, gloria. Patria. Merlin continuă, călăuzit de nu se ştie ce datorie, să citească ziarele. N-avea bani să-şi cumpere mai multe în fiecare dimineață, aşa că se ducea în diferite locuri, biblioteci, cafenele, intrări în hoteluri, unde le putea răsfoi fără să plătească. Acolo găsi, în septembrie 1925, un anunț de mică publicitate la care răspunse. Se căuta un paznic pentru cimitirul militar de la Saint-Sauveur. Fu primit, îşi arătă actele şi fu angajat.

Mulți ani de zile, dacă treceai pe la Saint-Sauveur, că era frumos, că era urât afară, erai sigur că ai să-l vezi implântându-şi cazmaua, cu puternice lovituri de galoşi, în pământul greu de ploaie, ca să îngrijească straturile de flori şi aleile.

Courbevoie, octombrie 2012

Iar ca sfârşit...

Toți aceia cărora vreau să le mulțumesc aici nu au nicio responsabilitate pentru felul în care romanul meu nu respectă „istoria adevărată“, fel pentru care sunt singur răspunzător.

Înşelătoria cu monumentele eroilor este, din câte ştiu eu, fictivă. Ideea aceasta mi-a venit pe când citeam celebrul articol al lui Antoine Prost despre monumentele comemorative[7]. În schimb, matrapazlâcurile atribuite lui Henri d'Aulnay-Pradelle îşi au, în mare parte, originea în „Scandalul exhumărilor militare“, care a izbucnit în 1922, prezentat şi analizat în două excelente lucrări de Béatrix Pau-Heyriès[8, 9]. Astfel, unul dintre fapte este real, celălalt, nu, ar fi putut să fie invers.

---

7 „Les monuments aux morts, culte républicain? culte civique? culte patriotique?“ în Pierre Nora, *Les Lieux de mémoire*, tomul I, Paris, Gallimard, 1984.

8 Denunțarea scandalului exhumărilor militare de către presa franceză în anii 1920, *Les médias et la Guerre*, sub conducerea lui Hervé Coutau-Bégarie, Paris, Economica, 2005.

9 „Le marché des cercueils“ (1918–1924), în *Mélanges*, Revue historique des armées, 2001.

Am citit multe dintre lucrările lui Annette Becker, Stéphane Audouin-Rouzeau, Jean-Jacques Becker, Frédéric Rousseau, ale căror opinii şi analize mi-au fost de mare ajutor.

Am o datorie mai aparte, bineînţeles, faţă de Bruno Cabanes şi pasionanta sa lucrare *La Victoire endeuillée*[10].

La revedere acolo sus datorează mult literaturii romaneşti de după război, de la Henri Barbusse la Maurice Genevoix, de la Jules Romains la Gabriel Chevallier. Două romane mi-au fost extrem de utile: *Le Réveil des morts*[11] de Roland Dorgelès şi *Le Retour d'Ulysse*[12] de J. Valmy-Baysse.

Nu ştiu ce m-aş fi făcut fără nepreţuitele servicii ale *Gallica*[13], fără bazele *Arcade* şi *Mérimée*[14] ale Ministerului Culturii şi, mai ales, fără bibliotecarii de la BNF cărora le mulţumesc din suflet.

Am o datorie şi faţă de Alain Choubard[15], de a cărui pasionantă inventariere a monumentelor eroilor m-am folosit din plin şi căruia îi mulţumesc pentru ajutor şi bunăvoinţă.

Bineînţeles că, printre primii, trebuie să se afle şi aceia care m-au ajutat de-a lungul întregii mele munci: Jean-Claude Hanol pentru primele impresii şi încurajările lui, Véronique Girard, care subliniază întotdeauna esenţialul cu atâta amabilitate, Gérald Aubert pentru lecturile atât de pertinente, sfaturile şi prietenia sa, Thierry Billard, redactor atent şi generos. Prietenii mei Nathalie

---

10 *La Victoire endeuillée*, Seuil, «L'Univers historique», 2004.

11 *Le Réveil des morts*, Albin Michel, Paris, 1923.

12 *Le Retour d'Ulysse*, Albin Michel, Paris, 1921.

13 http://www.gallica.bnf.fr/

14 http://www.culture.gouv.fr/culture/inventai/patrimoine/

15 http://www.monumentsauxmorts.fr

şi Bernard Gensane, care mi-au dăruit din timpul lor şi ale căror analize şi observaţii sunt întotdeauna rodnice, merită, bineînţeles, o menţiune cu totul specială. Ca şi Pascaline.

De-a lungul textului, am împrumutat de ici, de colo, de la câţiva autori: Émile Ajar, Louis Aragon, Gérald Aubert, Michel Audiard, Homer, Honoré de Balzac, Ingmar Bergman, Georges Bernanos, Georges Brassens, Stephen Crane, Jean-Louis Curtis, Denis Diderot, Jean-Louis Ézine, Gabriel García Márquez, Victor Hugo, Kazuo Ishiguro, Carson McCullers, Jules Michelet, Antonio Muñoz Molina, Antoine-François Prévost, Marcel Proust, Patrick Rambaud, La Rochefoucauld şi alţi câţiva.

Să privească aceste preluări ca pe un omagiu.

Personajul lui Joseph Merlin, liber inspirat după Cri-pure, şi cel al lui Antonapoulos, inspirat după personajul omonim, sunt amândoi un semn al afecţiunii şi admiraţiei mele faţă de Louis Guilloux şi Carson McCullers.

Trebuie să-mi exprim mulţumirile şi adânca recunoştinţă faţă de întreaga echipă de la Albin Michel; ar trebui să menţionez pe toată lumea, cu prietenul Pierre Scipion în frunte, căruia îi datorez mult.

În sfârşit, e de înţeles că gândul cel mai plin de emoţie mi se îndreaptă spre nefericitul Jean Blanchard care, fără să vrea, mi-a oferit titlul acestui roman. A fost împuşcat pentru abandon de post pe 4 decembrie 1914 şi reabilitat pe 29 ianuarie 1921.

Gândul acesta se îndreaptă, în general, spre morţii, de toate naţionalităţile, din războiul 1914–1918.

PIERRE

LEMAITRE

Într-o Franță traumatizată de război, care-și numără cei un milion și jumătate de morți, doi supraviețuitori ai conflagrației pun la cale o escrocherie la nivel național de un cinism absolut.

Primul Război Mondial s-a încheiat — Albert și Édouard, doi soldați ale căror vieți au fost definitiv distruse, își dau repede seama că țara nu mai are nevoie de ei.

Franța își glorifică morții, pe când supraviețuitorii, eroii anonimi sunt dați uitării.

Albert, funcționar timid, și Édouard, artist extravagant, vor riposta în felul lor inedit la ignoranța și disprețul unei societăți aflate în degringoladă.

La revedere acolo sus este o frescă necruțătoare, uimitoare prin construcția și puterea sa evocatoare.
În atmosfera crepusculară a unui viitor care întârzie să se arate, populată de paiațe amărâte și de lași ajunși eroi peste noapte, Pierre Lemaitre descrie imensa tragedie a acestei generații pierdute cu un talent și o măiestrie impresionante.

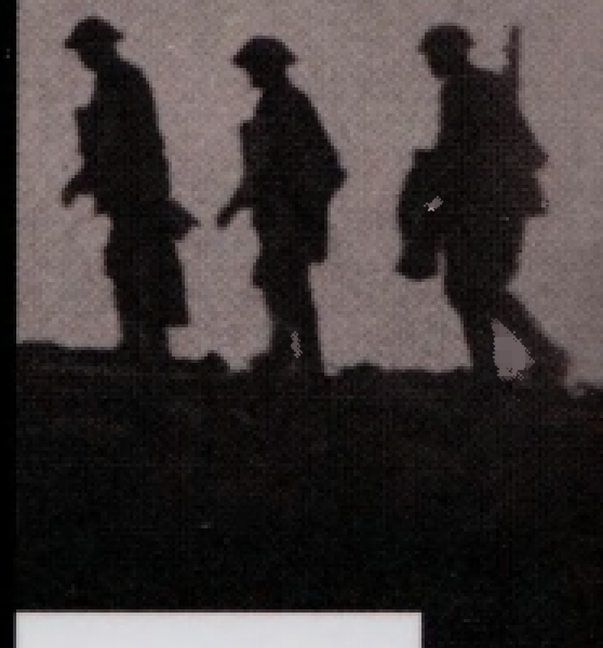

TREI

www.edituratrei.ro

ISBN 978-973-707-947-3

9 789737 079473